

Ardahan Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bilim Dalı

**TÜGÖLBAY SIDIKBEKOV'UN *COOŞBAY* UZUN HİKÂYESİ
(TRANSKRİPSİYON, AKTARMA ve İNCELEME)**

Duygu ÇAKIR

Yüksek Lisans Tezi

Ardahan, 2019

TÜGÖLBAY SIDIKBEKOV'UN *COOŞBAY* UZUN HİKÂYESİ
(TRANSKRİPSİYON, AKTARMA ve İNCELEME)

Duygu ÇAKIR

Dr. Öğr. Üyesi Mayrambek OROZOBAYEV

Ardahan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Ardahan, 2019

KABUL VE ONAY

Duygu akır tarafından hazırlanan ‘‘Tügölbay Sıdıkbekov’un *Cooşbay* Uzun Hikâyesi (Transkripsiyon, Aktarma ve İnceleme’’ başlıklı bu çalışma, 16.09.2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan

Doç. Dr. Abdullah MQHAMMADÎ

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Mayrambek OROZOBAYEV

Üye

Dr. Öğr. Üyesi İlkin

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Günay KARAAĞAÇ
Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kağıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Ardahan Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarında (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan "Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge" kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / Ardahan Üniversitesi Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihinden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. ⁽¹⁾
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihinden itibaren ..... ay ertelenmiştir. ⁽²⁾
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. ⁽³⁾

16.09.2019

Duygu ÇAKIR

¹"Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge"

- (1) Madde 6. 1. Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine **enstitü veya fakülte yönetim kurulu** iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.
- (2) Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez danışmanının önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine enstitü veya **fakülte yönetim kurulunun** gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.
- (3) Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, **tezin yapıldığı kurum** tarafından verilir *. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlerle ilişkin gizlilik kararı ise, ilgili **kurum ve kuruluşun önerisi ile enstitü veya fakültenin** uygun görüşü üzerine **üniversite yönetim kurulu** tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.
Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.
- * Tez danışmanının önerisi ve enstitü **anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü veya fakülte yönetim kurulu tarafından karar verilir.**

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, Tez Danışmanı **Dr. Öğrt. Üyesi Mayrambek OROZOBAYEV** danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Ardahan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Duygu ÇAKIR

ÖZET

ÇAKIR Duygu, “Tügölbay Sıdıkbekov’un *Cooşbay* Uzun Hikâyesi (Transkripsiyon, Aktarma ve İnceleme), Yüksek Lisans Tezi, Ardahan, 2019.

“Tügölbay Sıdıkbekov’un *Cooşbay* Uzun Hikâyesi (Transkripsiyon, Aktarma ve İnceleme)” başlıklı bu çalışma, genel olarak giriş, iki bölümden oluşan inceleme kısmı eserin transkripsiyonu, Türkiye Türkçesine aktarımı ve sonuç bölümünden oluşur. Giriş kısmında çalışmanın konusu, önemi ve amacı, konunun sınırlandırması, kullanılan yöntemler ve konuyla ilgili diğer bazı çalışmalar hakkında kısa bilgiler verilmektedir.

Birinci bölümde Tügölbay Sıdıkbekov’un hayatı, edebi kişiliği ve eserleri üzerinde duruldu. İkinci bölümde çalışmamızın asıl konusu olan *Cooşbay* uzun hikâyesindeki Kırgız gelenek ve göreneklerinin esere yansımaları araştırıldı. Bu bölümde Kırgızlarda gerçekten yaşamış bir kişi olan *Cooşbay* Borsol Uulu hakkında anlatılardan bahsedildikten sonra Kırgız Halk Edebiyatı’ndaki gelenek ve görenekler incelenip sonra tematik bir başlıklandırma yapılarak gelenekler tek tek incelendi. Eserin transkripsiyonu kısmında ise *Cooşbay* Uzun Hikâyesi’nin özgün hali olan Kril alfabesiyle yazılmış şekli, Türkiye Türkçesinde kullanılan Latin alfabesine çevrildi. Eserin Türkiye Türkçesine aktarımı kısmında ise Kırgızcadan tarafımca Türkiye Türkçesine yapılan aktarımına yer verildi.

Çalışmanın sonunda ulaşılan bilgiler, sonuç kısmında verildi. Faydalanılan kaynaklar kaynakçada yazar adına göre alfabetik olarak sıralandırıldı.

Anahtar Sözcükler: Kırgız Edebiyatı, Tügölbay Sıdıkbekov, *Cooşbay*, Kültür, Gelenek-Görenek.

ABSTRACT

ÇAKIR Duygu, Coşbay Long Story of Tügölbay Sıdıkbekov (Transcription, Transmission and Analysis), Master Thesis, Ardahan, 2019.

“Long story Tügölbay Sıdıkbekov the Coşbay (Transcription, Review and Transfer) entitled" This study, overall entry, transcription work, the analysis section consisting of two parts, consisting of the transfer of Turkey and the Turkish section results. In the introduction, brief information about the subject, importance and purpose of the study, the limitations of the subject, the methods used and some other studies related to the subject are given.

In the first chapter, the life, literary personality and works of Tügölbay Sıdıkbekov were discussed. In the second part, the reflection of the Kyrgyz traditions and customs in the long story of Coşbay, which is the main subject of our study, to the work is investigated. In this section, after telling the narratives about Coşbay Borsol Uulu, a person who really lived in Kyrgyz, the traditions and traditions in Kyrgyz Folk Literature were examined and then thematic titles were examined and traditions were examined one by one. In the Author's transcription of the Coşbay Long Tale written with the original version of the Cyrillic alphabet, shape, was translated into Latin alphabet used in Turkey Turck. Turkey in the work of the transfer by me from the Kyrgyz part of the Turkish Turkey was included in the transfers to the Turkish.

The information obtained at the end of the study was given in the conclusion. The references cited are listed alphabetically according to the author's name in the bibliography.

Key Words: Kyrgyz Literature, Tügölbay Sıdıkbekov, Coşbay, Culture, Tradition-Custom.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

ETİK BEYAN

ÖZET..... 5

ABSTRACT 6

İÇİNDEKİLER..... 7

ÖNSÖZ..... 10

GİRİŞ 10

1.1 Araştırmanın Konusu ve Amacı..... 10

1.2 Araştırmanın Sebebi ve Önemi 10

1.3 Araştırmanın Sınırları..... 10

1.4 Tezin Araştırılmasında Kullanılan Yöntem..... 11

1.5. Tez Konusuyla İlgili Kaynak ve Araştırmalar 11

1. BÖLÜM..... 12

TÜGÖLBAY SIDIKBEKOV’UN HAYATI VE EDEBİ KİŞİLİĞİ 12

1.1 Tügölbay Sıdıkbekov’un Hayatı 12

1.2 Yazarın Edebi Kişiliği 13

1.3 Eserleri..... 18

2. BÖLÜM..... 20

COOŞBAY UZUN HİKÂYESİNDEKİ KIRGIZ GELENEK VE

GÖRENEKLERİ.....20

2. 1. Kırgızlarda Bir Kültürel Değer Olarak Mizahçılık Geleneği 20

2. 2. Cooşbay Borsol Uulu Hakkında Anlatılar 23

2. 3. Tügölbay Sıdıkbekov’un *Cooşbay* Uzun Hikâyesi 27

2.3.1 Hikâyenin Konusu 27

2.3.2 Hikâyenin Dil ve Üslubu	28
2.4 <i>Cooşbay</i> Uzun Hikâyesinde Kırgızların Misafirperverlik Geleneği	29
2.5 Hikâyede Kırgız Türklerinde Yardımlaşma Geleneğinin Toplumsal Etkileri	38
2.6 Hikâyede Ata Babaya Duyulan Saygı ve Erkek Çocuğun Önemi	40
2.7 Hikâyede Evlilik Geleneği ve Yedi Ceddini Bilmenin Önemi	43
2.8 Hikâyede Cenaze Töreni ve Ölüm	52
2.9 Hikâyede Büyüklere Saygı Gösterme Âdeti	54
2.10 Hikâyede Kırgız Türklerinde Yaşayan Bir Gelenek; Selam Verme	55
2.11 Hikâyede Kırgız Türklerinde Yedi Ceddini Bilme Geleneği	57
2.12 Hikâyede Kırgız Türklerinde Ata Ruhlarına Duyulan Saygı ve Mezar Ziyaretleri	59
2.13 Hikâyede Kırgızlardaki Hava Durumuyla İlgili Bilgiler	63
2.14 Hikâyede Kırgız Türklerindeki Ticaret Algısı	66
2.15 Hikâyede Kırgızlardaki Hasta Ziyareti	68
2.16 Hikâyede Mizahçılık Geleneğinin Esere Yansıması	69
ESERİN TRANSKRİPSİYONU	72
ESERİN TÜRKİYE TÜRKÇESİNE AKTARIMI	146
SONUÇ	216
KAYNAKÇA	218
ÖZGEÇMİŞ	224

ÖNSÖZ

Bireylerin bir araya gelmesiyle oluşan toplum, özünde kültürel unsurların birleştirici gücüyle varlığını devam ettirir. Bu unsurlar yardımlaşma çerçevesini de içine alarak toplumda bir bütünlük oluşturur. Bu bütünlük sadece toplumun geçmişini ve bugünü değil geleceğini de etkiler. Geçmişinden kopuk toplumların geleceğe bırakacağı bir miras söz konusu değildir. Yaşayan ve varlığını devam ettirmek isteyen toplumların geçmiş bağları dilleri kadar gelenek ve görenek ile birlikte kültürel unsurlarına sahip çıkması ile mümkündür.

Toplum, öz kimliğini korumada ve yaşatmada geçmişleri ile bağlantı içinde olmalı ki sonraki kuşaklar da bu kültür unsurlarının taşıyıcısı haline gelebilsin. Geçmişte görünen her gelenek bir sonraki kuşağın temel yapısını oluşturur. Yaşamı, toplumsal yaşam haline getiren unsur ise kültürdür. Kültür, tek bir bireyin eseri değildir. Bireyin özünde varoluşu ve kökten gerçekliği kültürün birleştirici özelliği ile şekillenir ve gelişir çünkü varlık dünyası boş bir levhadır. Bu levhanın dolumu ancak yaşadığı toplumun değerlerini bilip kendinde bir karşılık bulmasıyla mümkün olur.

Birey, tüm değer yargılarını ailede öğrenir. Bu husus dikkate alındığında bireyin şekillenmesinde aile ana faktördür. Varoluş evrenimde ilk günden bugüne kadar her daim yanımda olan aileme teşekkürü borç bilirim.

Çalışmamın aktarma sürecinde bilgisine başvurduğum, yardımlarını esirgemeyen arkadaşlarım Ayçürök NURLAN KIZI ve Elnura SÜYÜNBEK KIZI'na, manevi desteği ile her zaman yanımda olan Mine KARA ve Ayten AKYOL'a, yeğenim Zeynep Bengisu ÜNAL'a ve kuzenim Emircan İÇLİ'ye teşekkür ederim. Ayrıca tez danışmanlığımı yürüten Sayın Dr. Öğr. Üyesi Mayrambek OROZOBAYEV'e teşekkürlerimi sunarım.

GİRİŞ

1.1 Araştırmanın Konusu ve Amacı

Gelenekleriyle var olan Türk dünyası kültürü içinde önemli bir yere sahip yazarlar arasında yer alan Tügölbay Sıdıkbekov, kültürünü geleceğe taşımak ve var olmak için önemli gördüğü ve gelecek neslinde kendi gelenek ve göreneklerini devam ettirmesi için yazdığı eserler içinde yer alan *Külkü Cana Ömür* adlı eseri, Türk dünyası içinde Kırgız kültür, gelenek ve göreneklerinin daha iyi anlaşılması ve doğru yorumlanıp anlamlandırılarak edebiyat dünyasına tanıtmak ve kazandırmak için ele alınmıştır.

Tügölbay Sıdıkbekov'un Türkiye'de çok tanınmaması ve eserlerinin pek bilinmemesi nedeniyle bir nevi yazarın tanıtımını amaçlar. Türk Dünyası'nın ortak bir geçmişe sahip olması, eserlerde işlenen konuların ne derece benzerlik gösterip göstermediği hususunda da bir amaç teşkil eder. Bu çalışma Sıdıkbekov'un *Cooşbay* adlı uzun hikâyesinde gelenek ve görenekleri kültür ve bu kültürel unsurların esere yansımaları doğrultusunda elde edilen verileri doğru anlayıp yorumlamayı da amaçlar.

1.2 Araştırmanın Sebebi ve Önemi

Sıdıkbekov, geleneksel Kırgız edebiyatının gelişip şekillenmesinde önemli bir yere sahiptir. Ancak eserleri üzerine çalışmalar yeterince yapılmamıştır. Tügölbay Sıdıkbekov'un *Cooşbay* adlı uzun hikâyesine bakılarak genelde Türk dünyası özel de ise Kırgız gelenek ve görenekleri hakkında bilgi sunulacaktır. Bu bilgiler özelde yazarın hayatıyla ilgili olsa da genelde bütün Kırgız yaşamıyla ilintilidir. Bu çalışma Kırgız yazarın eserinin incelenmesi bakımından önemlidir. Bunun yanında Türkiye'de tanınmaması böyle bir çalışmayı hem gerekli hem de elzem kılar.

1.3 Araştırmanın Sınırları

Tügölbay Sıdıkbekov, edebi türlerin hemen her türünde eser veren bir yazardır. Ancak bu çalışmada Sıdıkbekov'un yalnızca *Külkü Cana Ömür* isimli eserinde yer alan *Cooşbay* adlı uzun hikâyesi incelenmeye alınmıştır.

1.4 Tezin Araştırılmasında Kullanılan Yöntem

Eserde alan ile ilgili makale, tez, sözlük ve kitap gibi materyallerden yararlanılmış, yararlanılan kaynaklar tek tek fişlenerek incelemeye kaynak teşkil edecek örnekler elde edilmiştir. Tasnif aşaması bittikten sonra, çalışmaya hazır hâle getirilen fişler üzerinde inceleme yapılmaya başlanmış çalışmaya yön vermesi açısından eserdeki her alıntı incelenmiştir.

1.5. Tez Konusuyla İlgili Kaynak ve Araştırmalar

Bugüne kadar yaptığımız kaynak araştırılması sonucunda T. Sıdıkbekov'un *Cooşbay* uzun hikâyesiyle ilgili bilimsel bir kaynağa ulaşamamıştır. Ancak hikâyenin başkahramanı olan Cooşbay adlı kişi gerçek hayatta yaşamış ünlü mizahçı olduğu için onun hayatıyla ilgili bazı kaynaklar mevcuttur. Örneğin, ünlü mizahçı hakkında K. Asanaliyev'in yazdığı *Akındar Çıgarmaçılığının Tarihi Oçerkteri* adlı kitapta Cooşbay'ın öz geçmişi, hikâyeleri verilmiştir. Ayrıca Buudaybek Sabıroğlu tarafından 1987 yılında yayınlanan *El Kuuduldaru* adlı kitabının *Cooşbay* bölümünün ön sözünde de Cooşbay'dan bahsedilir. Aynı kitapta Cooşbay'ın onbeş mizahî hikâyesi yayımlanmıştır. Ayrıca, Kırgız Milli Devlet Akademisinin El Yazmaları Arşivinde de Cooşbay hakkında pek çok malzeme bulunmaktadır. Bunlar;

- 1) TAİ Vakfı inv. Nu:5533
- 2) T. Osmoyev *Cooşbaydın Coruktarı*, Frunze 1975, s.20-24
- 3) A. Minazarov *Cooşbayga Tiyıştüü Okuyalar* (Cooşbay'a Ait Olaylar) mv. Nu:5333. Şeklindedir.

1. BÖLÜM

TÜGÖLBAY SIDIKBEKOV'UN HAYATI VE EDEBİ KİŞİLİĞİ

1.1 Tügölbay Sıdıkbekov'un Hayatı

Önemli Kırgız yazarları arasında yer alan Tügölbay Sıdıkbekov, Cengiz Aytmatov'dan sonra gelen ve mizah dilini edebiyata kazandıran önemli yazarlardandır. Aytmatov, simge dilini kullanarak dönemin rejimini eleştirirken, Sıdıkbekov ise bunu bazen mizah anlayışı ile yapar. “Yirminci yüzyıl Kırgız edebiyatında realist nesrin gelişmesinde emeği geçen en önemli şahsiyetlerden biri Tügölbay Sıdıkbekov'dur” (Özgen, 2014, s. 297). Yazar dönemin aksayan yönlerini, halk arasında yaşanan olumlu ve olumsuz durumları, adaletsizlik unsurlarını tüm çıplaklığı ile esere yansıtmayı başarmıştır. Sıdıkbekov,

“1912 yılında şimdiki adıyla Kırgızistan'ın Tüp ilçesine bağlı Ken-Suu köyünde doğdu. 1920'li yıllarda köy okulunda okudu. Daha sonra Prjevalski'ye gitti ve Rusça eğitim veren A. P. Çehov adındaki ilköğretim Okulu'na devam etti. 1928 yılında, N. K. Krupskaya adındaki Rus Okulu'nda okuduktan sonra Bişkek'teki Ziraat İşleri Yüksekokulu'na yazıldı. 1930 yılının Ocak ayında Aşhabad şehrindeki, yeni açılmış Orta Asya Veterinerlik Enstitüsü'ne gelip Koyun Yetiştirme Fakültesinde okumaya başladı. O, çocukluktan başlayarak destan, masal, hikâye vb. edebî eserlerle yakından ilgilendi. Okuma yazma öğrendiği dönemden itibaren edebiyata, edebî eserlere ağırlık verdi ve kendisi de yazı yazmaya başladı” (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2019).

Ünlü yazar 19 Temmuz 1997 tarihinde Bişkek'te hastalıktan dolayı vefat etmiştir.

T. Sıdıkbekov, gerek Sovyetler Birliği döneminde, gerekse Kırgızistan'ın bağımsız devlet olmasından sonra pekçok devlet ödülüne layık görülmüş, ayrıca Kırgızistan'da “Kırgız Halk Kahramanı” unvanı ilk takdim edilen insandır. Hayatına bakılınca okumaya ve eğitime önem veren yazar daha çok edebi türde eserler vermiştir. Destan masal, hikâye tarzındaki eserlere ağırlık vermesinin bir nedeni kendini daha iyi bir şekilde ifade etme metodunu bu edebi eserleri vererek bulmasından kaynaklanmaktadır.

1.2 Yazarın Edebi Kişiliği

Tügölbay Sıdıkbekov edebî hayatına şiirler yazarak başlamıştır.

“1930 yılında, 1 Mayıs günü “Bular Kimder?” (Bunlar Kimler?) adlı şiiri “Leninçil Caş” gazetesinde çıktı ve böylece genç yeteneğe edebiyat dünyasına giden yol açıldı. Daha sonra genç şairin “Çal Komuzu” adlı hacimli manzumesi “Çabuul” dergisinde yayımlandı” (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2019).

Komuzun Türk dünyası içinde yer alan geleneksel bir müzik aleti olması bakımından yazarın yazmış olduğu şiirinde de bunu ele alması onun geleneklerine bağlı olduğunu gösterir. Edebiyata hızlı bir giriş yapan yazar eserlerinin konularını toplumsal öğelerden seçerek kullanır. Roman türünde yazdığı eserlerinden *Too Arasında* adlı romanı Sovyet döneminin başlarında halkın aydınlanmasını ele alan sosyalist ideolojiyi bayraklaştıran bir eserdir.

“Olaylar 1920-1930 yılları arasında geçiyor. Zenginle fakir arasındaki çatışma, komünist rejimin eğitime ve okullaşmaya verdiği önem, kadınların sosyal durumlarında yeni rejimin getirdiği iyileşmeler, ateist düşünce vb. gibi konular romanın çatısını oluşturan konulardır. Saparbay ve Saadat köylerinde komünist aydınlanmanın öncülüğünü yapan kahramanlardır. Samtır ise Kiyizbay'ın kölesi, çok zor şartlar altında çalışıyor, çalışmasının karşılığını alamıyor. Samtır gibi ezilenlerin haklarının yeni rejim tarafından nasıl zenginlerden zorla da olsa alınıp hak sahiplerine verildiği uzun uzun romanda işleniyor” (Ulutaş ve Soldan, t.y.).

Yazar, *Keñ Suu* adlı romanının iki kitabını 1936 yılına kadar tamamlamayı başardı. Bu roman önce *Keñ Suu* adıyla yayımlanır ancak, dönemin ideolojik amaç ve çıkarlarına uymadığı nedeniyle ağır eleştirilere maruz kalır. Söz konusu eser daha sonra 1950 yılında yeniden incelenip adı da *Too Arasında* olarak değiştirilip yeniden basılır. Yazar, eserinde komünist sisteminin getirdikleri yeniliklerin Kırgız halkına her ne kadar faydalı olduğunu dile getirirse de aslında onu hayata geçirirken uygulanan yöntemleri gizlice eleştirir. Eserde ele aldığı temalar sınıf ayrılığı üzerinedir. Eserde, ayrıca Sovyetler Birliği kurulmadan önceki dönemlerde Kırgız halkında zengin kesimin fakir kesime haksız muamelelerde bulunarak baskın güç konumuna gelmesi de eleştirilir. Bu doğrultuda haksızlığa uğrayan

kesimin de bunlara boyun eğmediğini ve bu haksızlık karşısında sonuna kadar mücadele edip ellerinden alınan hakların Sovyetlerin kurulmasıyla yeniden kendi lehine çevirdiklerinden bahseder.

Tügölböy Sıdıkbekov, başarılı şiir örneklerini yazdığı dönemde bile hacimli romanlar yazmaya gayret eder. Aynı dönemde *Ala Toodon Altoo* “Ala-Too’dan Altı” ve *Abısındar* “Etiler” adlı hikâyelerini yazdı” (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2019). 1940 yılında *Temir* adlı romanını bitirir. Bu eserler onun nesre ağırlık verdiğini gösterir.

1943 yılında *Soguş Kündöründö* “Savaş Günlerinde” adlı kitabı çıkar. 1948 yılında yayımlanan *Bizdin Zamandın Kişileri* “Çağımızın İnsanları” adlı romanı, Kırgız Sovyet Edebiyatı’nda büyük yankı uyandırır. “Bu roman 1949 yılında Devlet Ödülü’ne lâyık görüldü. Daha sonra adı geçen roman 19 dile tercüme edildi ve Polonya, Romanya, Çekoslovakya, Macaristan gibi birkaç ülkede okuyucularını buldu” (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2019). Tarihin oluşumunu sağlayan etmenler arasında savaşlar ve toplumsal olaylar yer alır. Sıdıkbekov’un

“*Bizdin Zamandın Kişilerinde* ana olay savaştır, savaşın gidişatıdır. Bunun haricinde kahramanların fizik ve ruh portreleri üzerinde durulur. Ayrıca efsaneler anlatılır. Mıskal’ın kolektifleştirme ile ilgili hatıralarına, Çegirtken’in geçmiş yıllardaki yaşantısıyla ilgili açıklamalarına yer verilir. Tasvirler yapılır” (Özgen, t.y.).

Tügölbay Sıdıkbekov’un *Keñ Suu*, *Temir* ve *Bizdin Zamandın Kişileri* adlı eserleri, “Kırgız halkının hayatındaki üç önemli dönemi anlatır” (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2019). *Bizdin Zamandın Kişileri*, ideolojik bir eserdir. Yazar, bu eserleri bir üçleme olarak adlandırmasa da bu üç esere bir üçlemedir demek mümkündür. *Zayıptar* “Hanımlar” romanında yazar, Ekim ihtilali öncesinde, Kırgız kadınlarının siyasi ve sosyal konumunu işler. Zuurakan ve Fatıma adlı kahramanlar vasıtasıyla kadınların toplumdaki konumuna değinir” (Özgen, t.y.). Kadın, toplumda sadece anne ve eş olarak değil aynı zamanda toplum içinde bir konu üzerinde fikir danıştığı kutsal bir varlıktır. Erkek egemenliğinin olduğu bir toplumda kadına gösterilen saygı ve verilen değer aslında onun düşüncelerine ve fikirlerine başvurulduğunu gösterir. Tek başına bir birey olduğu, cinsiyet ayrımı yapılmadan ona danışıldığı ve fikirlerinden yararlanılmak istendiği üzerinde durulur.

Türk kültüründe kadınların devlet yönetiminde bile sultandan sonra söz hakkı olduğu görülür. Türk toplumu geçmişten günümüze kadına ayrı bir misyon yükleyerek onları toplumda söz hakkı edinmeleri için uygulamalar getirmiştir. Bunun en bariz örneği kadına verilen seçme ve seçilme hakkı olmuştur. Tügölbay Sıdıkbekov da eserlerinde kadın temasını kaleme alarak onların toplum içindeki yerlerini vurgulamıştır.

Tecrübeli ve büyük bir yazar olan Sıdıkbekov, yıllar geçtikçe tecrübelerini zenginleştirmeye devam eder ve kalemini keskinleştirir. “Eserlerinden *Temir* romanı Rusça ve Estonca’ya, tercüme edildi” (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2019). Hemen hemen her alanda eser veren yazarın romanlarının yanında sahnelenen eserleri de vardır. Geleneksel öğelere önem veren yazar eserlerine de bunu taşımaya iyi bilmiştir.

“Tügölbay Sıdıkbekov, *Temir* romanını ve *Bizdin Zamandın Kişileri* “Çağımızın İnsanları” romanından parçalar yayımladı. Kırgız halkının kahramanlık geleneğini yansıtan tiyatro eserleri yazıldı ve onlardan bazıları tiyatrolarda, hatta Kasımalı Cantöşev’in Kurmanbek adlı eserinde olduğu gibi cephede sahnelendi” (Karakaya, 2011, s. 7).

Sıdıkbekov’un kaleme aldığı her eser, toplumun içinde olan olaylar ve halkın çekmiş olduğu sıkıntıların yanında köklerine sahip çıkmayı ve her daim bunları korumak için canla başla çalışmayı teşvik eden bir düşünce sistemine sahip olduğunu gösterir.

Hikâyelerinde cephe gerisi halkın yaşadığı sıkıntıları dile getirdiği eserleri vardır. Bunlar tasvirleri ile olayı okuyucunun zihninde yaşatmayı başarır. Tügölbay Sıdıkbekov’un “Terbiye” ile *Paydaga Çeçilgen Çatak* “Olumlu Sonuçlanan Tartışma” adlı hikâyeleri cephe gerisinde yaşananları güzel bir şekilde betimleyen eserleri arasındadır” (Kulamshaeva, 2015, s. 322). Savaştan dönen askerin köy hayatına devinimli bir şekilde katılmasını ele alan *Bizdin Zamandın Kişileri* “Çağımızın İnsanları” romanı, “Sosyalist realizm çerçevesi sınırlarında yazılmış ve komünist ideolojisini en iyi şekilde yansıtan, büyük vatanseverlik ve enternasyonalizm ruhunda yazılmış olmasıyla dikkat çekicidir” (Kulamshaeva, 2015, s. 322). Gelenekselci bir yazar olan Sıdıkbekov, yazdığı eserler ile milliyetçilik bilincini diri tutmaya çalışmış ve bunu toplumuna empoze etmeye gayret göstermiştir.

Sovyet politikasına karşı yapılan propagandalara verilebilecek örnek, yazarların kaleme aldığı eserlerdir. Toplumun milli bilincinin canlı tutulması ve her bireyin kendi öz

benliğini tanıyarak buna sahip çıkması adına yazılan eserlerde, kahramanlık ve vatanseverlik gibi konular ağırlıklı olarak işlenmiştir. “Sovyet politikalarının etki ve hatta baskısı ile rejim propagandası yapan yazarlar, kahramanlık ve vatanseverlik gibi temaları işledikleri eserler yazmaya başlamışlardır” (Yamak, 2012, s. 17). Bu eserler arasında Tügölbay Sıdıkbekov’un *Temir* romanını ve *Bizdin Zamandın Kişileri* “Çağımızın İnsanları” eserleri de yer alır.

Türk dünyası için önemi çok büyük olan Kutadgu Bilig için bir önsöz yazan yazar yine burada da gelecek neslin geçmiş bağlarına sahip çıkması gerektiğini vurgular.

“T. Sıdıkbekov’un asıl üzerinde durduğu konu Kutadgu Bilig’in tarihî değeri ve hâlâ Türk kültüründeki birçok sözlü gelenek unsuruna benzerliğidir. T. Sıdıkbekov, kitabın adının “Kutadgu Bilig” konmasının nedenini de Türk inanışlarındaki “kut” kavramının iyiliğin anahtarı olmasına bağlamıştır. Ayrıca T. Sıdıkbekov bizlerin kendi kültür miraslarımıza daha çok sahip çıkmamız gerektiğini vurgulayarak bu aktarmayı da “... Miraslarımıza dikkat etmeye başlamamızın başlangıcı” olarak takdim etmiştir” (Turan ve Uygur, 2016, s. 81).

Kültürel mirasa karşı duymuş olduğu bu düşünce ve tavır neticesinde toplum içinde birlik ve beraberliğin de bu anlayış doğrultusunda var olan nesli geleceğe taşımak adına geçmişe sahip çıkarak ebedi bir ruh kazanacağını belirten Sıdıkbekov, gelenek, kültür ve kimlik gibi milleti var eden olgulara sahip çıkılmasını belirtir.

Geçmişin iyi bilinmesi ve sonraki kuşaklara aktarılması için yazar, *Zayıptar* adlı romanında Kırgız tarihindeki önemli şahsiyetlerin hayatlarını kaleme almıştır (Alimov, 2014, s. 87). Bir millet, geçmişte yaşamış olduğu savaşlar yenilgiler, kahramanlıklar ve tarihi şahsiyetler sonucunda öz benliğini kaybetmeden yeni bir düzen oluşturarak yaşayabilir.

Çağdaş Kırgız edebiyatında roman, 1930’lu yıllarda yazılmaya başlanmıştır. İlk romanlar arasında Mukay Elebayev’in *Uzak Col*, Sıdıkbekov’un *Keñ Suu*, Aalı Tokombayev’in *Kanduu Cıldar* romanları yer alır. *Keñ Suu* adlı romanı hakkında “Edebiyat eleştirmeni Keleşbek Asanaliev, Kırgız edebiyatı tarihinde sosyal hayatı edebî imgede gösteren ilk psikolojik roman” (Ükübayeva, 2012, s. 13). Olduğunu belirtmektedir.

“Kırgız köylerinde sosyalizmin yayılışını ve “Sınıf çatışması”nı işler. Muhtaç köylülerin aczi ve yeni düzen ile birlikte başkaldırmaları tasvir edilir. Kolhoz düşmanı Saadat ve Kalpakbayev'in hilekârlıkları anlatılır. Romanın kahramanlarından biri olan Saparbay'ın uyanışı, “Sınıf bilinci”ne varmasıyla birlikte gelişir; yavaş yavaş tecrübe sahibi olan genç kahraman, komünist teşkilatçısı olur” (Naskali, 1996, s. 58).

Ortak bir çatı altında birleşememe ve yeni düzen ile zengin fakir arasındaki uçurumun giderek artmasını konu alan eser, bireyin komünist bir teşkilatçı olarak kendini bulması ile bir uyanışın yaşanması neticesinde yaşanan olayları konu edinir. Yeniden yapılanma döneminde Kırgız edebiyatında tarihî romanlar da yayınlanmıştır. “1980’li yıllar ise Kırgız edebiyatında tarihî romanın geliştiği dönemdir” (Alimov, 2014, s. 87). Bunlardan biri T. Sıdıkbekov’un 1989’da yayınlanan *Kök Asaba* “Gök Bayrak” adlı romanıdır. Eser “6-8.Yüzyıllarda yaşamış Yenisey Kırgızlarını konu edinir” (Aşlar, 2014, s. 524). Her dönem bağımsızlıkları için mücadele eden Kırgızlar, milli benliklerini koruyup vatan, millet, ulus ve bayrak gibi konularda ön plana çıkan bir millet olmuştur. Eserde “Kırgızların hanlıklar şeklinde yaşadığı dönem, eski yaşam şekilleri, bağımsızlık için verilen mücadeleler anlatılmıştır” (Baytok, 2016, s. 42). XX. yüzyılın son döneminden itibaren, Sovyetlerin uluslaştırma başlığı altında Müslüman Türk toplumlarını etnik gruplara ayırma siyasetinin bir sonucu olarak, Olivier Roy’un “Çarlardan başlayıp Stalin’den geçerek Gorbaçov’a kadar gelen süreçte sürekli olarak kendini dayatan bir zorunluluk vardı: Rusya bir imparatorluktu, bir ideolojik devletti, ama bir ulus devlet değildi” (Roy, 2000, s. 89). Bu yönüyle bakıldığında her tür ulus-devlet tanımı, en azından Slav olmayanları ve her halükarda Müslümanları dışarıda bırakmaktadır. “Rusya’nın bir diğer kaygısı ise Rusya’da yaşayan Müslümanlarla ülke dışındaki dindaşlarının birleşmesidir” (Turgunbayer, 2018, s. 89). Rus yetkililer bu tehlikeleri bertaraf edebilmek için hemen hemen sistemli bir şekilde hem Panislamizm’e karşı hem de Müslüman reformculuğa karşı dinsel muhafazakârlık kozunu oynamışlardır. Millete karşı etnik ulus kavramı kayrılmış, ama bunun da etnik kökenli Müslüman milliyetçilik hareketlerinin ortaya çıkması gibi bir yan etkisi doğmuştur. İfadelerde geçen “Yan etkisi” tabiriyle Kırgız aydın kesimin arasında yayılan etnik kimlik arayışının ve etnik kökenlerine dönüş eğilimlerinin yankı bulmasına yol açar.

1.3 Eserleri

- Abısındar* “Etiler”, (Hikâyeler, Denemeler), Kırgızmambas, Frunze 1949, 176 s.,
- Abısındar* “Etiler”, (Üç Kitaptan Oluşmuş Roman), 1. ve 2. kitap, “Kırgızstan” Yayınevi, Frunze 1966, 783 s.,
- Aç Köz Ata* “Açgözlü Dede”, Deneme, Kırgızmambas, Frunze 1940, 27 s.,
- Adamga Kayırluu* “İnsana Hitap”, Şiirler, Manzumeler ve Denemeler, “Kırgızstan” Yayınevi, Frunze 1969, 204 s.,
- Akın Bulbul* “Şair Bülbül”, (Şiir Kitabı), Kırgızmambas, Frunze-Kazan 1938, 83 s.,
- Ala-Toodon Altoo* “Ala-Too’dan Altı”, Deneme, Kırgızmambas, Frunze 1939, 71 s.,
- Añgemeler, P’esalar* “Hikâyeler, Piyesler”, 2.cilt, “Kırgızstan” Yayınevi, Frunze 1969, 361 s., 3. cilt,
- Baatırlar* “Kahramanlar”, Kırgızmambas, Frunze 1936, 60 s.,
- Bızdın Zamandın Kişileri* Çağımızın İnsanları 4.cilt, , Roman, “Kırgızstan” Yayınevi, Frunze 1970, 412 s.,
- Bızdın Zamandın Kişileri* “Çağımızın İnsanları”, Kırgızmambas, Frunze 1948, 457s.,
- Bızdın Zamandın Kişileri* “Çağımızın İnsanları”, Kırgızmambas, Frunze 1952, 417 s.,
- Çıgarmalarının Tört Tomduk Cıynagı* “Eserlerinin Dört Ciltlik Külliyatı”, “Kırgızstan” Yayınevi, Frunze 1969: t.1.
- Dostuk* “Dostluk”, (Hikâyeler), Kırgızmambas, Frunze 1960, 112 s.,
- Dostuk* “Dostluk”, Okul Çağındaki Çocuklar İçin, Kırgızokuupedmambas, Frunze 1960, 112 s.,
- Irlar, Poemalar, Açık Söz. Kotormolor* (1.cilt), Şiirler, Manzumeler, Denemeler. Tercümeler), “Kırgızstan” Yayınevi, Frunze 1969, 388 s., 1.cilt,
- Keñ-Suu*, Kırgızmambas, FrunzeSamarkand 1937, 166 s.,
- Keñ-Suu*, Roman, 1. kitap, Kırgızmambas, Frunze-Kazan 1940, 220 s.,
- Keñ-Suu*, Roman, 2. kitap, Kırgızmambas, Frunze-Kazan 1941, 237 s.
- Keñ-Suu*, Roman, Kırgızmambas, Frunze-Kazan 1938, 276 s.,

Kököy Kesti “Çileli Zaman”, (Şiirler ve Manzume), Kırgızmambas, Frunze 1961, 250 s.,
Kün Cana Anın Baldarı “Güneş ve Onun Çocukları”, “Mektep” Yayınevi, Frunze 1969,
 95 s.,

Kün Kızı Nurayımga Küyöölögön Cer Uulu Canbolot Cönündögü Bayan “Güneş Kızı
 Nurayım’ı İstemeye Gelen Yer’in Oğlu Canbolot Hakkında Hikâye”, Kırgızmambas,
 Frunze 1960, 32 s.,

Küröş “Mücadele”, I.c., Kırgızmambas, Frunze 1933, 47 s.,

Paydaga Çeçilgen Çatak, “Olumlu Sonuçlanan Tartışma”, “Mektep” Yayınevi, Frunze
 1974, 34.s.

Soguştun Kündöründö “Savaş Günlerinde”, Hikâyeler, Kırgızmambas, Frunze 1943, 137
 s.,

Temir, Roman, Kırgızmambas, Frunze 1946, 221 s.,

Temir, Roman, Kırgızmambas, Frunze 1962, 296 s., Batıyna, Roman,
 Kırgızokuupedmambas, Frunze 1962, 440 s.,

Temir, Too Baldarı Temir ve “Dağ Çocukları” Romanları, “Kırgızstan” Yayınevi, Frunze
 1970, 500 s., 4. cilt,

Too Arasında “Dağ İçinde”, Roman, 1. Kitap, Kırgızmambas, Frunze 1955, 380 s.,

Too Arasında “Dağ İçinde”, Roman, 2. Kitap, Kırgızmambas, Frunze 1958, 531 s.,

Too Baldarı “Dağ Çocukları”, Roman, Kırgızmambas, Frunze 1953, 309 s.,

Tün Carçısınan Kabar “Gece Habercisinden Haber”, Manzume, Kırgızmambas, Frunze-
 Kazan 1939, 49 s. (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2019).

Kök Asaba “Gök Bayrak”, Tarihi roman: Edebiyat, 1989. – 461.

Zayıptar “Hanımlar”, Üçlü: 1 – 2-Kitap: Kırgızistan, 1966. – 784. (Bizdin kg, 2016).

2. BÖLÜM

COOŞBAY UZUN HİKÂYESİNDEKİ KIRGIZ GELENEK VE GÖRENEKLERİ

2. 1. Kırgızlarda Bir Kültürel Değer Olarak Mizahçılık Geleneği

Bir toplumdaki örf-adet, gelenek ve inanışlar, o toplumun kültürünü meydana getirmektedir. “Kültür, ya da uygarlık, bir toplumun üyesi olarak, insanoğlunun öğrendiği kazandığı bilgi, sanat, gelenek-görenek ve benzeri yetenek beceri ve alışkanlıkları içine alan karmaşık bir bütündür” (Güvenç, 1993, s. 103). Kültür, içgüdüsel ve kalımsal değil, her bireyin doğduktan sonraki yaşantısı içinde kazandığı alışkanlıklardır, davranış ve tepki eğilimleridir. Kültür, toplumların geçmişi ve geleceği arasındaki bir köprü vazifesi görmekte; milletlerin ve toplumların varlıklarını ve birliklerini korumalarına büyük ölçüde yardımcı olmaktadır. Kültürün bir unsuru olan gelenek, kendi yapısında bulunan, ona meşrutiyet kazandıran otoriter bir özelliğe ve yaptırım gücüne sahiptir. Gelenek aynı zamanda bir toplumun uzunca bir zaman dilimi içinde kendi kültürlerinde her zaman var olduğuna inanılan, bir nesilden diğerine sözlü anlatım yoluyla aktarılan ve özü eski bilgilere dayanan kültür birikiminin toplamıdır. Gelenek, Türkçe Sözlük’te “Bir toplumda, bir toplulukta eskiden kalmış olmaları dolayısıyla saygın tutulup, kuşaktan kuşağa iletilen kültürel kalıntılar, alışkanlıklar, töre ve davranışlar, anane” (Türkçe Sözlük, 1983, s. 434). Diye tanımlanmaktadır. *Meydan Laroussta* gelenek “Uzun bir zaman süresi boyunca, efsane, olay, doktrin, görüş, töre vb. gibilerin sözlü aktarımı olarak tanımlanırken” *Yeni Türk Ansiklopedisinde* “Eski çağlardan beri yerleşmiş olup söz ve yazı ile nesilden nesle geçerek gelen her türlü töreler, davranışlar, bilgiler alışkanlıklar” olarak tanımlanır. Sedat Veyis Örnek geleneği “Kuşaktan kuşağa geçen kültür kalıntıları (miraslar), alışkanlıklar, bilgiler, beceriler, davranışlar olarak belirlemektedir” (Örnek, 1973, s. 126). Gelenek süreklidir. Bu süreklilik bir nesilden diğer nesile sözlü ya da iletişimle aktarılmaktadır. Gelenekler ait oldukları insan topluluğunun ihtiyaçlarını karşılamak üzere, üyelerin gönüllü iştirakleriyle vücut bulurlar. Bir yerde bir insan topluluğu varsa üyeler aynı dili, aynı ortamı ve tarihi paylaşıyorlarsa orada gelenekler vardır.

“Halk kültürü, yaratıcı ve yaşayan dinamik gelenekler bileşkesidir” (Beşerli ve Çapcıoğlu, 2015, s. 215). Gelenek ise geçmişten hareketle geleceğin yaratılmasıdır.

“Gelenek geçmişin özümsemesini, bugünün çözümlenmesini geleceğin kurgulanarak yönetilmesini sağlamaktadır” (Beşerli ve Çapcıoğlu, 2015, s. 215). Geleneğin özünü değişim ve dönüşüm meydana getirmektedir. Türk kültürü, yaratılan yeni ürün ve geleneklerle geçmişten geleceğe aktarılan dinamik bir yapıdır.

Kültür üzerinde etkili olan bir diğer yapı ise göreneklerdir. Görenek; “Bir şeyi eskiden beri görüldüğü gibi yapma alışkanlığı. Görgülere dayanılarak alışlagelen sosyal davranış tipi” (Çınar, 1996, s. 200). Olarak tanımlanır. Görenek kelimesinin öğrenmeyle sıkı bir ilişkisi vardır. “Divanı Lugati’t Türk’te “Ogreyük” biçiminde geçen bu kelime, öğrenmekle ilgilidir” (Atalay, 1940, s. 159-160). Öğrenilen değerler süreç içerisinde yerlerini başka değerlere bırakacaklardır. Öğrenmenin temelini ise görenek sağlamaktadır. Görenek, gelenek içinde yer alan törede meydana gelen değişimlerdir. “Görenek, kurumların ihtiyacını karşılayan düzenin yürümesini sağlayan değerler sistemidir” (Çınar, 1996, s. 201). Bu değer sisteminde de insan nesli değiştikçe değişimler olur. Değişme, o zamanı yaşayan insanların belli bir değere ihtiyaç duymadıkları zaman ortaya çıkar. Bu da yeni normların hayata geçirilmesini beraberinde getirir. Bunu sağlayan kurum, gelenektir. Görenekteki hızlı değişme, geleneği de etkilemektedir.

Değişimin nispeten sınırlı olduğu, kapalı ve muhafazakâr toplumlarda geleneğin yaptırım gücü daha yoğun hissedilmekte ve uzun müddet sürmektedir. Geleneğin yaptırım gücünün yoğun hissedildiği toplumlardan biri de Kırgızlardır. Kırgızcada gelenek için “Salt” kelimesi kullanılmakta ve “Nesilden nesle geçip herhangi bir millet tarafından toplanarak, uzun zaman saklanan milli ve manevi miras unsurları; belirli bir toplum düzeni, işleyiş kuralları, fikir ve düşünceler, kaideler, töreler ve adetler” (Seydaliyev, 1997, s. 42). Anlamını taşımaktadır.

Kırgızlar, tarihî verilere göre en eski Türk toplumlarından biri olmanın yanında, geleneksel toplum yapısının hâkim olduğu, göçebe bir hayat tarzına sahip, muhafazakâr bir karakter sergileyen, gelenek ve inançlarına sıkı sıkıya bağlılığı ile bilinen bir toplumdur.

Orta Asya Türklerinin zengin bir sözlü edebiyat geleneği vardır. Bu sözlü edebiyatın en güzel ve en zengin ürünleri; destanlar, masallar, atasözleri ve fıkralardır. Yaşadıkları toplumun kültürel değerlerine eşit bir anlayışla mizah yapan, halkı güldürürken aynı

zamanda onlara ders veren mizahçıların sözleri, asırlardan beri nesilden nesle aktarılarak günümüze kadar ulaşmıştır. Kırgızlarda söz ustaları ve mizah alanında iyi yetişmiş kişiler vardır. Bir şeyler anlatarak eğlenmenin sonucunda sözü ve dili iyi kullanan sanatçı tipler ortaya çıkmıştır. Bunlar, Kırgızlarda *çeçen* “hatip, söz ustası” ve *kuudul* “mizahçı, komedyen” unvanına sahip insanlardır. Bunlar düşüncelerini iğneleyici bir yolla söylemek yerine daha farklı bir üslupla şiirsel ve daha yumuşak ya da mizah yoluyla izah ederek toplumu hem eleştirir hem de düşündürür.

Kuudulduk “mizahçılık”, Kırgızların geleneksel millî sanatları içinde kökü eskiye dayanan ve halk arasında büyük itibar gören sanatlardan biridir. *Kuudullar*, yaratıcı kabiliyetleri, olaylar karşısındaki tavırları ve hazır cevap vermeleri ile halkın gönlünü okşamış, onları güldürerek rahatlatmışlardır. “*Kuudullar* hasisliği, cimriliği, açgözlülüğü ve cahilliği de tenkit ederek bu vasıflara sahip kişilerle dalga geçmek suretiyle de halkı eğlendirerek güldürmüş, sosyal adaletsizliklere karşı yaptıkları mücadelelerle de halk arasında önemli itibarlar elde etmişlerdir” (Karadavut, 2006, s. 415). Kırgızların önemli *kuudulları* arasında Cooşbay Borsol Uulu, Kökötöy Toto Uulu, Karaçunak Şıldır Uulu, Kuyruçuk Ömürzak Uulu, Beknazar ve Şarşen gibi isimleri sayabiliriz.

Kuudullar yeteneklerinin gücüne, becerilerine, mesleklerini icra ediş durumlarına ve söz söylemedeki ustalıklarına göre değerlendirilirler. Bu özelliklerinden dolayı bazı *kuudullar* sadece yaşadıkları dar bölgede bilinirken, bazıları bütün Kırgızlar tarafından bilinir. *Kuudulluk* sanatı kendine has özelliklere sahiptir. *Kuudul* kavramının manası çok geniştir. *Kuudul* sadece fıkra anlatan bir kişi değildir; o, belagatlı söz söyleyen (ağzından bal akan, insanı ağzının içine baktıran), hazır cevap, sözünü esirgemeyen, esprili, zor durumlarda hemen çıkış yolu buluveren, kıvrak zekâlı ve mantıklı düşünen biridir.

Kuudulların pek çoğu fakir bir ailede dünyaya gelmiş, sıkıntılı bir hayat sürmüşlerdir. Bir kısmı daha küçük yaşlarından itibaren ya ölüm sebebiyle ya da fakirlikten dolayı anasından-babasından ayrılmak zorunda kalmıştır. *Kuudullar*, üvey anne elinden eziyet görmüş, bazen kibirli ve ukala yengenin kahrını çekmiş, bazen zengin hısım-akrabalarının himayesinde büyümüş, bazen de zengin birinin yanına çoban durmuş, karın tokluğuna çalışmışlardır. “Bu şekilde hayat süren *kuudulların* eserleri çocukken yaptıkları yağ-süt çalmak gibi hırsızlıklar, çobanlık yaptıkları sırada başlarından geçen olaylar; zenginlerin, hasislerin, cahilliklerin ve açgözlü tüccarların tenkit edilmesi üzerine kurulmuştur”

(Karadavut, 2006, s. 416). *Kuudulların* ele aldığı konular genellikle toplumun sapmaya ve sekteye uğrayan yönleridir. Bunlar mizahi bir yolla toplumu hem güldürür hem de düşündürmeye sevk eder.

2. 2. Cooşbay Borsol Uulu Hakkında Anlatılar

Yukarıda Kırgız gelenekleri içerisinde yer alan *kuudulluk* geleneğinin önemi üzerinde durulmuştur. Bu geleneğin önemli temsilcilerinden biri de Cooşbay Borsol Uulu'dur.

Cooşbay Borsol Uulu'nun hayatı hakkında Karadavut'un "Kırgızlarda Kuudulluk Ve Apendi (Nasreddin Hoca)" başlıklı çalışmasında şu bilgiler yer almaktadır: "1840 yılında Ton bölgesinde bulunan Dön-Talaa köyünde hali-vakti yerinde bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Ailesinin maddi durumu iyi olsa da Cooşbay diğer *kuudullar* gibi yazın sıcağında koyun kuzu, kışın soğukunda da yıldı otlatarak hayatını sürdürmüştür. 11-12 yaşında, çobanlık yaptığı zamanlarda kuudulluğa başlamış, otuz yaşına kadar evlenmemiştir. Sözüne kimseden esirgemeyen Cooşbay, zaman zaman babası ve ağabeyi ile de dalga geçtiği için halk arasında 'Deli' olarak anılmıştır" (Karadavut, 2006, s. 417).

Söz ustalığını güzel bir şekilde hayatına yansıtan Cooşbay, henüz küçük yaşlarından itibaren babası ve ağabeyine karşı sözüne esirgmeden konuşur. Bunun sonucunda sürekli mizah yoluyla kendilerini yeren Cooşbay'a çobanlık yaptırırılar. "Sivri dili ve sözüne sakınmayışı yüzünden küçük yaşta, biraz toplumdan uzaklaştırmak, biraz da cezalandırmak için on, oniki yaşından itibaren çobanların yanına gönderilmiştir" (İsmailova, 2005, s. 64). Toplum olarak bakıldığında insanların zaten doğruyu duymaya ve söylemeye karşı tavrı sert ve katıdır çünkü Türk toplumunda "Doğru söyleyeni dokuz köyden kovarlar" atasözü bunu açık bir şekilde ifade eder. Doğruların olduğu gibi ifade edilmesi her toplum tarafından kabul görülmez. Cooşbay, doğruları olduğu gibi söylemek yerine mizah unsuruyla bunu hem ailesine hem de topluma yansıtmaya çalışır. Fakat ailesi başta olmak üzere toplum tarafından bu yaklaşımı kabul görmez. Üstüne üstelik kendilerine karşı vermiş olduğu cevaplardan ötürü onu "Deli" olarak nitelendirirler.

"Cooşbay, varlıklı, zengin bir aileden olmakla birlikte, nedense babası tarafından pek sevilmemiştir. Bunun sebebi açık sözlülüğünün, atılganlığının ve söz ustalığının yaramazlık kabul edilmesi ve onun "Aptal", "Deli" veya "Muzip" olarak değerlendirilmesidir" (İsmailova, 2005, s. 64).

On dört, on beş yaşlarındaiken Cooşbay'ın sözdeki ustalığı farkedilmeye başlanmıştır.

Bir keresinde Cooşbay, ağanın oğlu Cuma'yı kandırarak kısırağını elinden alır. Bu hikâyeye kısaca şu şekildedir,

“Cooşbay ve Cuma çobanlık yaptıkları günlerin birinde, oturmuşlar ve konuşmaya başlamışlardır. Cooşbay; “Sizin yeminiz, samanınız azmış, bu şekilde giderse senin kısırağın kışı sağ sağlim atlatamaz. Onu bana ver, ben ona bakarım, bizde yeterince yem var, der. Ağanın saf oğlu Cuma da kısırağını memnuniyetle Cooşbay'a verir. Onu kolayca kandıran Cooşbay kısırağa binerek oradan uzaklaşır. Aradan bir sene geçer. Kısırak doğurur. Fakat Cooşbay kısırağı geri vermediği gibi tayı da sahiplenir. Cuma, kısırağı geri isteyince Cooşbay şiddetle, “Kış boyunca iki hayvana verdiğim yemi öde, kısırağını öyle al”, der. Cuma her şeyden vazgeçmek zorunda, kalır (Minazarov, 1978, s. 11).

Toplumdaki zenginleri eleştirip ve bunları anlatılarında ele alan Cooşbay, sistemin ağırlığı altında zorluklarla hayatlarını sürdürmeye çalışan halkın, her zaman yanında olduğunu gösterir. Bu da Cooşbay'ın halk arasında “Yumurta paylaşırması” olarak örnek gösterilen bir hikâyedir. “Paylaşırıcaksanız Cooşbay gibi paylaşırın” şeklinde deyimleşecek olan bu olay, çobanlık yaptığı sıralarda yaşanmıştır (İsmailova, 2005, s. 66).

“Canları sıkılan çocuklar koyunları bırakıp, keklik yumurtası toplamaya başlarlar. Herkes bir araya geldiğinde Cooşbay sadece beş, altı tane diğerleri ise elli, altmıştan fazla yumurta toplamışlardır. Cooşbay bu ayıbını örtmek için bir yolunu bulmuş ve toplanan yumurtaların hepsini kendine almıştır. Bu hikâyede de mizahçılarımızın kurnazlığı, hilekârlığı, hazır cevaplığı görülmektedir” (İsmailova, 2005, s. 66).

Cooşbay, düşenin yanında olduğunu, herkesin eşit şartlara sahip olmasının yanında adaletli davranılması gerektiğini, zengin de fakirin de koşullarının iyileşmesini isteyen bir bireydir. Cooşbay'ın bu hikâyesi Kırgız halkı arasında oldukça yaygındır. Cooşbay'ın üzgün gibi görünüp susması, yumurtaları almaktan vazgeçmesi, dinleyenleri çok etkiler. Cooşbay çocukları ikna eder etmez bir şekilde yumurtaları gölün kuzey ve güneyi ile birlikte, kendi bölgesindeki adil yöneticilere paylaştırmaya başlar. Son yumurtalar beylerin yumurtalarını götürecek olana kalır. Fakat kekliğin yumurtasını beylerden önce

yedikleri için *toguz ayıp*¹ almaktan korkan çobanlar “Onların yumurtalarını kendin götür” diyerek yumurtaları Cooşbay’a bırakırlar. Cooşbay’ın yumurtaları halkın zalimlere gösterilen tepkiyi ortaya koyması bakımından çok yerinde bir buluştur.

Söz ustalığını her yerde kullanan Cooşbay’ın kimseden çekinme gibi bir durumu söz konusu değildir. *Kuudullar*, yetiştikleri şartların gereği olarak, ya doğrudan ya da dolaylı yollardan, toplumda dini fonksiyonları olduğuna inanılan şeyh, molla gibi bir takım insanların yaptıklarını bahane ederek dolaylı yollardan dini ve dinin kutsal saydıklarını tenkit etmiş, onlarla dalga geçmiştir. Cooşbay’ın fıkralarının veya *kuudul* sözlerinin çoğu zengin babasına misafır gelen diğer zenginlerle ilgilidir.

Cooşbay bir gün yolda oynayıp dolanırken babasının evini soran bir grup zenginle karşılaşır. Onlara, babasının cinlenip iyileştiğini, evde dikkatli olmaları gerektiğini söyler. Evin içindeki durumu gören misafırlar gülmek için kendilerini zor tutarlar. Borsol ile selamlaşan konuklar sanki bir şeyden korkuyor veya ürküyorlarmış gibi ürkek ve çekingen davranıp göz ucuyla bakarak Borsol’un iyileşip iyileşmediğini anlamaya çalışırlar. Evin içinde derin bir sessizlik hüküm sürer. O zaman kadar içlerinden biri dayanamayıp ayağa kalkar, Borsol’u kucaklayıp ağlayarak geçmiş olsun temennisinde bulunur. Bunu duyan Borsol ise gerçekten cin çarpmış gibi titreyerek kürkünü çıkarıp töre atar ve diğer misafırlara doğru fırlar. Sille tokat birbirine vurmaya başlarlar. İşin aslı anlaşılınca herkes birbirinden özür diler (Karadavut, 2006, s. 420).

Cooşbay, döneminde dini kullanarak halkı kandıran molla ve zenginlere karşı bir tepki olarak onları küçük düşürücü hareketlere sevk etmesi yukarıdaki kesitte de görülür.

Cooşbay’ın eserlerinde eleştirdiği bir diğer kesim de yalancı hocalar, istismarcı mollarlardır. Onun bu konuda birçok hikâyesi vardır ve bu hikâyelerdeki bazı ifadeler bugün atasözü gibi kullanılmaktadır. Mesela, “Paylaştırmak istersen Cooşbay gibi paylaş.” ifadesidir. Cooşbay “*Boğalar Böğürürse Ne Olacak?*”, “*Sevap Değil mi?*”, “*Namaz Kılmak*” gibi hikâyelerinde din adamlarını, hocaları ve mollaları alaya almakta ve onların riyakârlıklarını yüzlerine vurmakta, onların inanılmaz insanlar olduğunu

---

¹ Bir çeşit ceza.

göstermektedir. Köy köy dolaşp “Yukarıdan emir geldi” diyerek niyetli olanların da oruçlarını bozdurmak suretiyle karnını doyurması veya İslâmiyet’in farzı diyerek yalan yanlış şeyler anlatıp fakir fukarayı soymaya çalışan mollaların iç yüzünü ortaya çıkarması da onun sahte ve cahil din adamlarına karşı gösterdiği tavırlardandır. Mesela, “*Boğalar Böğürürse Ne Olacak*” hikâyesinde aynı konu vurgulanmaktadır. Hikâye kısaca şu şekildedir:

“Bir molla kalabalık bir toplantıda vaaz verirken Cooşbay gelir. Anlatılanlar, dinleyenleri hayrete düşürmüş, onları Allah’ın gücüne hayran bırakmıştır. Ancak Cooşbay, “Mollam deprem hangi sebepten oluyor?” sorusuna, molla, “Dünyayı mavi bir boğa tek boynuzu üzerinde tutuyor. Bu boynuzu dindirmek için ikincisine aktardığında, deprem oluyor” şeklinde cevap verir. Cooşbay da, “Ya mollam! Eğer o mavi boğa böğürürse ne oluyor?” diyerek yakasına yapışır. Molla ne cevap vereceğini bilemez” (İsmailova, 2005, s. 74).

Cooşbay deprem sebeplerini anlayamamış, ancak yerin mavi öküz üzerinde olduğuna veya depremin bir boynuzundan diğerine aktarma sırasında meydana geldiğine inanmamıştır. Bu nedenle de mollayla alay ederek, onu gülünç duruma düşürmüştür. Cooşbay dönemin evliyalığının, ermişliğinin, boş şeyler olduğunu, onların söyledikleri ile yaptıkları arasında uçurumlar bulunduğunu düşünmüştür. Hatta bunlara çoğu zaman kendisi de şahit olmuştur. Bu yüzden onları ciddiye almamış, yeri geldiğinde alay etmiştir. Cooşbay, toplumun her aksayan yönünü kendi mizahi açısı ile ele alarak hem yerer hem de o toplum üzerinde meydana gelen eksik ve noksanlıkları bu yolla toplumun zihnine teslim eder.

Cooşbay’dan nasibini almamış, zalim yönetici bulmak çok zordur. O, cimrileri ve kibirlileri hiç sevmeyen bu tür insanları daima hicveden biridir. Meselâ, bir hikâyesinde;

“Cooşbay, arkadaşıyla bir mollanın evine gelir. Molla her zaman “Misafir gelirse, şans gelir, misafir razı olmazsa Allah razı olmaz” demektedir. Fakat evinde misafirlere gösterdiği muamele söylediklerinin tam tersidir. Arpa ekmeği ile çay ikram edip: “Allah deyip, çaya doyun da uyursunuz inşaallah herkes uyuyuncaya kadar birisi çağırır. Herşey Allah’ın elindedir” der. Molladan kolay kolay bir şey koparılmayacağını anlayan Cooşbay yavaşça

dışarı çıkıp ağıldaki kuzularından birini keserek eve getirir. “Mollam, dediğiniz doğruymuş. Allah’ın verdiği gerçekmiş. Dışarıya, çıktığımda bir kuzu koşarak geldi ve dört ayağını havaya kaldırıp yere yıkılıverdi. Eğer geç kalsaydım telef olacaktı,” der. Böylece kuzu eti yer ve ertesi gün de arkadaşlarına bu olayı anlatır” (İsmailova, 2005, s. 72).

Molla, gelen misafiri boş sözlerle ağırlayıp, başından savmak ister. Cooşbay ise cimri molladan boş dönmek istememektedir çünkü bu onun yenilgisi olacaktır. Bu sebeple kurnazca mollanın kendi sözlerinden faydalanarak kuzusunu yemeği başarır.

Cooşbay hakkında yapılan araştırmalar hakkında onun soylu, zengin bir aileden olduğu, mizahı, kurnazlığı ile beyleri, zenginleri, tüccarları, hocaları mollaları alaya almış olduğu, görülür. Buudaybek Sabıroğlu tarafından 1987 yılında yayımlanan *El Kuuduldarı* adlı kitabının *Cooşbay* bölümünün ön sözünde de Cooşbay’dan bahsedilir.

“Borsol unlu Cooşbay dep aytsa kep,
Atın ukkan booru katıp külüşot.
Kılıkların comok kılıp cürüşot,
Çağılganday çark dep atıp çıkkan dep” (Sabıroğlu, 1987 s. 6).

Bu şiirde yazar, Kırgız halkın tarafından tanınmış olan Cooşbay’ın ismini duyan insanların kahkaha ile güldüğünden, olaylarının masal olarak halk arasında yaşadığından bahseder. O, sırası geldiğinde babası Borsol’u, ağabeyi Bayserke’yi, acımadan alaya alır. Bu sebeple Cooşbay’ın başından geçen olaylar ağızdan ağıza, nesilden nesile aktarılmış, anlamını, zenginliğini, kıymetini kaybetmeden günümüze kadar ulaşmış ve okuyucuları kendisine hayran bırakmıştır.

2. 3. Tügölbay Sıdıkbekov’un *Cooşbay* Uzun Hikâyesi

Sıdıkbekov’un kaleme aldığı *Külkü Cana Ömür* (Gülme ve Hayat) isimli kitabı 1988 yılında Kırgızistan’ın Frunze şehrinde yayınlanmış olup eser, iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümü uzun hikâyelerden ikici bölümü ise kısa hikâyelerden meydana gelir. İncelenecek olan hikâye *Cooşbay* hikâyesi olup eserin uzun hikâyeler kısmında yer alır.

2.3.1 Hikâyenin Konusu

Eserde, Kırgız mizah tipi olarak Cooşbay’ın güldürü hikâyeleri verilmiştir. Yazar, eserinde “Kırgız mizahını İnkılâba kadar ve İnkılâp sonrası olmak üzere iki dönem halinde incelemektedir” (İsmailova, 2005: s. 42). İnkılâba kadar olan dönemde, hayatın

zorluğu, geçim sıkıntıları, eşitsizlik, adaletsizlik ve cehalet gibi konular mizahî bir üslûpla ele alınırken, inkılap sonrası dönemde ise, yeni toplum anlayışı, kurulan yeni düzene uyum sağlama gibi temalar işlenir. Bu dönemin mizahında ideoloji ön plandadır. Cooşbay'ın eserleri, davranışları halk içinde nesilden nesile aktarılarak günümüze kadar gelmiştir. Cooşbay'ın olaylar karşısındaki tepkileri, mizaha yaklaşım biçimleri birbirlerinden tamamen ayrı olduğu için ürettikleri mizahî malzemeler de farklılık gösterir. Sözgelimi, eserlerinde umursamaz tutumları ve bencil hayat tarzları nedeniyle zenginleri eleştirir.

Eser, bir kurgu mahiyetinde değildir. Aksine Cooşbay'ın başından geçen olaylar yaşanmış bir tecrübe olarak aktarılır. Cooşbay aynı zamanda eserde dinî yobazlığı da mizah konusu yapar. Eserde Cooşbay, ağabeyi Bayserke'yi, hacı olan kardeşi Momo'yu da eleştirir.

2.3.2 Hikâyenin Dil ve Üslubu

Sıdıkbekov, son derece dile hâkim olan bir yazardır. Edebiyatın her alanında eser veren yazar, mizah dilini başarılı bir şekilde *Cooşbay* hikâyesine yansıtır. Eserde atasözlerden deyimlere değin gelenekler görenekler ile yoğrulmuş bir üslup yer alır. Bu özelliği ile dile bir kıvraklık katan Sıdıkbekov'un hem akıcı hem de yerli yerinde kullandığı bir dil özelliği vardır. “Mizahçılık özelliği olan yazarın, mecazi anlamda kullanılan, bir sözü gerçek anlamı ile algılayabildiği gibi mecazi anlamda kullanabilmeleri mümkündür” (İsmailova, 2005, s. 69). Eserinde bu üslubuna çokça yer veren yazar, sözgelimi:

“Bir kere Bayserke'nin evine öyle saygıdeğer misafirler geldi ki sohbet koyulaştı. Bayserke, kardeşine seslendi: – Cooşbay, misafirlerin atlarını halledin! Dedi.

Fakat ertesi gün, yataktan kalkmış misafirlerin atlarının kesildiğini öğrendiler. Çok mahcup olan Bayserke, kardeşine sinirlenerek: bu yaptığın ne böyle? Diye çıkıştı.

– Hallet dediniz. Kestim hallettim. Yine mi beğenmediniz dedi, darılmış gibi. Misafirlerin önünde kardeşini dövemeyen ve onlara çok mahcup olan Bayserke kendi atlarından verdi” (Sıdıkbekov,1988, s. 24).

Mecazi olarak; *Hallet* ifadesi atlara yem ver, eğerlerini çıkar, otağa koy anlamında kullanılmıştır. Cooşbay ise kendi çıkarı gereği sözü bir gerçek, bir de mecazi olarak

değerlendirip ağabeyi Bayserke'yi ve onun misafirlerini alaya alır. Onları köy içinde atsız bırakarak itibarlarını düşürür. Dolayısıyla dile hâkim olmasının yanında dili istediği gibi kıvrak bir mekanizma işlevi ile işleyebildiğini gösterir.

2.4 Coşbay Uzun Hikâyesinde Kırgızların Misafirperverlik Geleneği

Türk dünyası geçmişten geleceğe anane ve kültür unsurlarını sürekli bir devinim halinde sürdürür. Kültür, kimliğin taşıyıcısı niteliğindedir. Var olan bir millet ancak milli unsurları, gelenek, örf ve adetlerine sahip çıkması neticesinde ayakta kalır. Bilimsel anlamda Kırgız halk kültürünün araştırılmaya başlaması eski tarihlere dayanmaktadır. Özellikle XIX. yüzyılın ikinci yarısında seyyahlar ve doğu bilimcileri tarafından Kırgızların kültürel ve etnik özellikleri incelenmiş, bu konuyla ilgili ilk araştırmalar yapılmıştır. XX. yüzyılda ise tarih, kültür, yaşam tarzı, Sovyet öncesi ve Sovyet dönemindeki değişimler kapsamlı bir şekilde incelenmiştir. Kırgız geleneksel kültürü çok zengin ve bir o kadar karmaşık etnokültürel yapıya sahiptir. “Farklı zaman dilimleri içerisinde ortaya çıkan kültürel değişimler, gelenek ve görenekler, sembol ve törenler bir arada toplanmıştır. Bunları incelediğimiz zaman Kırgız Türk kültürünün çok karmaşık bir yapıya sahip olduğunu görebiliriz” (Koçkunov, t.y.). İslami inanışların yanı sıra İslam öncesi çeşitli gelenek ve göreneklere, kültürel bir arada rastlamamız mümkündür. Özellikle yaşamla ilgili geleneklerin çoğu İslam öncesine aittir. Ataerkil yapıya sahip Kırgız kültüründen insan yaşamı, yaşam süreci, misafirperverlik vb. konuda birkaç geleneği inceleyerek daha önemli bilgilere ulaşabiliriz.

Türk toplumlarının vazgeçilmez karakteristik özelliklerinden biri, misafirperver olmaları ve misafire değer vermeleridir. Dini ve milli bir görev olarak benimsenen, gelenek-göreneklerde önemli bir yer kaplayan misafirperverlik, davetli ya da davetsiz olarak eve gelen kişinin en iyi şekilde ağırlanması ve uğurlanması esasına dayanır. Tarih boyunca bütün toplumlar misafir ağırlarken en iyi şekilde hizmet etmeye özen gösterir. Ele alınan eserde de misafirperverlik ile ilgili birçok unsura yer verilmiştir örneğin; Bayserke, evine misafiriğe gelenlere bir yemek hazırlamak ister. Kardeşi Coşbay'a kazanı yakmasını söylerken aralarında “Ya aptal seni, misafir gibi oturma, üstünü çıkartıp ateşe baksana?!” (Sıdıkbekov, 1988, s. 8). Şeklinde bir konuşma geçer. Eserin alıntısından yola çıkarak; Türk kültüründe misafirlere gösterilen hürmet ve saygının yanında, misafire iş

yaptırılmaz daha çok rahatı sağlanmaya çalışılır, hizmet edilerek hürmet gösterilir anlayışının hakim olduğu söylenebilir.

Kırgızların toplumsal değerleri arasında sıcakkanlılık, misafirperverlik, birlik ve beraberlik ile dayanışma, yaşlılara saygı ve çocuklara şefkat ile sadakat ve taahhütlerini yerine getirme bulunur: “Bir keresinde saygıdeğer ağabeyi Bayserke’nin evine uzaktan misafirler geldi. Her zamanki gibi ateş yakıldı ve kazan asıldı” (Sıdıkbekov, 1988, s. 8). Eserden de anlaşılacağı üzere ev sahibi eve gelen her misafire en iyi yiyeceğini, içeceğini ikram eder ve en iyi şekilde ağırlar. Bu davranış, Türk milletinin elinin açık, cömert olduğunu ve gelen misafirlerin rızkı ile geldiğine inanıldığından iyi bir şekilde ağırlandığını gösterir.

“Türk töresinde yemeğin yeri ve önemi büyüktür. Doğum, sünnet düğünleri, düğünler, bayramlar, yağmalı ve yağmasız toylar, imece toplantıları, yaş ve ölüm olaylarında törelere göre sofralar hazırlanır, yemek çıkarılır, bütün oymak veya köy halkı birlikte yer, birlikte eğlenir veya birlikte acıyı paylaşır” (Eröz, 1983, s. 106).

Sosyal hayatın hemen her safhasında ve sosyal münasebetlerin çoğunda işin sonunda yemek vardır. Dede Korkut’ta da cenazede ve düğünde olduğu gibi Türk kültür geleneği içerisinde yer alan misafirperverliğin gösterilmesi açısından büyük toylar düzenlenir.

Türk kültüründe misafir, baba kadar önemlidir. Bu da onların misafire hürmet göstermelerinin en önemli kanıtıdır. Gelen misafirler aç bırakılmaz ve gelenek göreneğe göre bir ağırlanma sergilenir. “Dede Korkutda “Er malına kıymayınca adı çıkmaz.”, “Oğul babadan görmeyince sofraya çekmez” (Ergin, 2005, s. 16). Demişdir. Türk milleti eli açık bir millet olarak bilinir. Misafirperverliği ile ön sıralarda alan Türk milleti misafirlerini iyi ağırlamayı bildiği, onlara saygılı davranıp hürmette kusur etmediği için elinde avucunda olanı misafirin önüne serip ve cömert bir davranış sergilediğinden dolayı bu gelenek anlayışı geçmişten günümüze kadar süregelmiştir. Bu anlayış sadece gelenek boyutunda ele alınmamalıdır. Manevi boyutunun da olduğunu Çelik şu şekilde ifade eder; “Üç huy kimde bulunursa, o kimse nefisini cimrilik hastalığından korumuş olur. Zekâtı vermek, misafiri ağırlamak, din kardeşinin başına bir felaket geldiği zaman yardıma koşmak” (Çelik, 1995, s. 239-240). Türk kültüründe misafire aç olup olmadığı sorulmaz. Sofra hazırlanır ve misafir buyur edilir. “Anadolu’nun çoğu yerinde gelen misafire aç ve

tok olup olmadığı sorulmadan sofranın açılması, Anadolu halkının misafirperverliğini göstermesi bakımından dikkate şayandır” (Toprak, 2019, s. 78). Gelen misafir kapıda karşılandıktan sonra kısa bir sohbet sonrasında yemek hazırlıklarına başlanır ve misafire aç olup olmaması sorulmaz. Sofra kurulduktan sonra misafir sofraya buyur edilir. Ev sahibi, imkânları dâhilinde yörenin en güzel yemekleriyle sofraya açarak ikramda bulunur. Eserde de kazanın asılıp ateşin yakılması da misafire aç olup olmadığının sorulmaması hususuna örnek verilir. Yurtbaşı’na göre “Bir Türk, evine gelen misafirine kusursuz bir şekilde hizmet edip, saygı göstermeyi görev bilir” (Yurtbaşı, 2012, s. 370). Birleştirici ve bütüncü bir göz ile bakıldığında insanlar din, dil, ırk ve kültür olarak birbirinden ayrılmaz. Türk milletindeki bu bütüncü unsur, her insan için eşit değerdedir.

“Ch. Fellow şöyle devam eder: “Bana dağların arasındaki çadırlarında paşasından en küçük köylüsüne kadar her türlü itibar gösterildi ve bu hiçbir karşılık beklenmeksizin tabii bir görev olarak sunuldu. Hiçbir şey sorulmadı, ırk, din, zengin-fakir ayrımı düşünülmedi; çünkü “Yabancıyı doyurmak” Türklerin evrensel bir kuralı idi” (Baykara, 1997, s. 22).

Bu da kültür taşıyıcılığında önemli bir basamaktır. Farklı kültürden gelen kişilere gösterilmiş olan saygı, hürmet ve misafirperverlik sonucu memnun bir şekilde ayrılan birey ya da bireyler, evlerinde veya memleketlerinde bunlardan bahsederek Türk misafirperverliğini överek farklı coğrafyalara taşır. Türk milleti misafirperverliğini bir nevi kendi karakterleri ile birleştirmiş olarak gösterir.

Misafirlere verilen değeri bir de onlar için ayrılmış odalarda görmek mümkündür. Eserde Cooşbay’ın yaptıkları uzaktaki boylarda duyulur. Kırgızistan’ın Çüy bölgesinden gelen bir grup genç, içlerinden çıkan mizahçıları alıp, mizahçı yarışması yapmak için Bayserke’nin evine gelirler. “Bayserke uzaktan gelen misafirleri konuk odasına aldı” (Sıdıkbekov, 1988, s. 11) Misafire gösterilen saygıyı ve hürmeti aynı zamanda gösterilmiş olan misafirperverliği burada da görmek mümkündür. Misafir için ayrılmış odanın olması, misafire kendi evindeymiş gibi rahat hissettirmek içindir. “Eski Türk evlerinde misafir odası, özel misafir yatak takımları vardı. Hâlâ bu gün köylerimizde misafirler için yaptırılmış müstakil odalar bulunur” (Araz ve Umay, 1985, s. 90). Yapılan bu hizmetler, Türk milletinin geçmişi ile bağlarının kopmadığını ve bu da sağlam bir kültür hazinesinin Kırgız kültüründe de varlığını devam ettirdiğini gösterir. Kalafat ise bu konuyla ilgili

olarak; “Konukların konaklamaları için evin en iyi yeri “Konak Odası” ve en iyi yemek takımı “Konak Servisi” olarak ayrılır” (Kalafat, 2006, s. 392). Misafirlerin kalacak yerini ayarlanması konusunda Kırgızlar; yemek yedirmeden onlara kalacak yer temin etmeden göndermezler. “Kırgızlarda gelen misafirlere kesinlikle kalacak yerler temin edilirdi” (Koçkunov, t.y.). Sunulan bu hizmet, misafiri ağırlayan ev sahibinin itibarının ve saygınlığının zedelenmemesi açısından önemlidir. Hiçbir toplum millet ya da halk kötü bir şekilde anılmak istemez. Hep en üst düzeyde olmak ve en önemlisi kültürel yapısı ve gelenekleriyle var olmak ister.

Eserde gelen misafirler Bayserke’ye, Coşbay’ın mizahçılık özelliğinden bahsedince Bayserke “Olmaz olsun öyle mizahçı. O dışardakilere mutfakta yardım etsin” der. Eserin bu alıntısına göre değerlendirecek; Bayseke, Coşbay’ın yeteneklerini görmezden gelir. Onu sadece hizmet eden bir görevli olarak görür. Kişiliğini, karakterini, yeteneğini ve en önemlisi onu düşünen, sorgulayan ve fikir beyan eden bir varlık olarak görmekten ziyade en basit şekilde sadece getir götür işlerini yerine getiren, düşünmeyen ve üretmeyen biri olarak görür ve varlığını en düşük seviyeye indirger. Eserde misafirperverlik unsuru ise bir bütün olarak ele alındığında Türk kültüründe her şey en ince ayrıntısına kadar düşünülmüş ve planlanmıştır. “[...] birkaç dakika sonra elinde ibrikle gelip misafirlerin eline su döktü” (Sıdıkbekov, 1988, s. 12). Burada belirtildiği gibi saygıda kusur etmemek için yapılan davranışlar Türk milletini yüceltecek konuma taşır. Verilen değer ve saygı misafiri hoşnut ettirmek içindir. Türk Cumhuriyetlerinin hepsinde aynı davranışı görmek mümkündür. Havlunun verilmesi ise el yıkandıktan sonra yemeğe geçileceğinin göstergesidir.

Misafiri iyi ağırlayan ve toplum içerisinde bir saygınlığa sahip olan kişilere her zaman misafir olarak gelmek isteyenler olur. Misafirin ağırlanmasına özen gösterenlerden biri de Bayserke’dir.

“Saygıdeğer insanın evinden misafir eksik olmaz. Böyle bir insan olan Bayserke, evine misafir gelince sevinerek: – Eve bereket girdi. Çabuk misafirin isteklerini karşılayın! Deyip, kendisi uzaktan gelen misafirlerle sohbet eder.” (Sıdıkbekov, 1988, s. 24).

Misafir, Kırgız toplumunda baş üstünde tutulan ve değer verilir. Gelen misafire güler yüzle muamele edilir çünkü misafir berekettir ve kutsallığa sahiptir. Gelen misafirin

karşılanması, Türk kültüründe âdeta ritüeli andıran uygulamalar ile olur. Misafir, ev sahibi tarafından kapıda karşılanır, içeriye buyur edilir. Elde bulunan imkânlar dâhilinde misafir ağırlanır. “Misafir kısmeti ile gelir. Konuk gelen eve kut gelir” (Aksoy, 1996: 360). Yapılan bu uygulamalar sonucunda İslamiyet ile birlikte eski Türk örf ve âdetlerinin etkisi göz ardı edilemez.

Kırgızlarda eve gelen misafir için hayvan kesilir. “Hayvan kesilir, kazan asılır, ateş yakılır, eve bereket dolar” (Sıdıkbekov, 1988, s. 24). Kesilen hayvan, misafire gösterilen saygının göstergesidir. Kırgızlarda töre, misafirin 9 kısmetle geldiğini, birini yediğini diğer 8’inin ev sahibinin bereketi olduğunu söyler. Gelen misafirin hatırlı misafir olması kişiye duyulan saygının, hürmetin ve değerın göstergesidir. Buradan da anlaşılacağı üzere toplum, saygı duyduğu ve önem verdiği kişileri ağırlarken daha özenli ve itinalı davranır.

Türk toplumu geniş kültür yelpazesi ile misafir ağırlama geleneğine üst düzey bir özen gösterir. “Kapıya gelen geri çevrilmez” tabirini anlatan deyimlerden bir tanesi “Tanrı Misafiridir.” Bu anlayış Kırgız Türklerinde hâkimdir. “Tanrı misafiri olarak eve gelen yabancıyı güler yüzle karşılanması gerekir” (Doğan, 2007, s. 29). Kültür aktarımının en iyi şekli, görerek ve uygulayarak yapılandır. Gelenekleri yaşatacak olan gençler, büyüklerden gördüklerini kendi hayatlarına yansıtır. Eğer bu aktarım başarılı bir şekilde gerçekleşmezse başta ailede başlayan çözümler topluma da yayılır. Bu anlamda kültür çözümlerine varacak sonuçlar doğar. Eserde Cooşbay, Kırgızistan’ın Karakol ilçesine yolculuğa çıkar ve akşam olur. Hayvanların yayıldığı ak-boz evin yanına gelir ve “E, bu büyük evin sahibi ne kurnaz kazan, ne kibirli ne inatçıymış. “Nasip ya da değil, kim olursa olsun. Tanrı misafirinin kudretini anlasın... Der. Evde oturan kişi onu pek umursamadı” (Sıdıkbekov, 1988, s. 29). Türk kültüründe misafire verilen değer hem Dede Korkut’ta hem de Manas Destanı’nda görülür. Buna göre misafir, kapıda karşılanır. Eve doğru bir atlı yaklaştığında ev sahipleri onu mutlaka karşılar, attan inmesi için yardım eder. Gelenek, örf ve adet bireyi tek başına ilgilendiren bir durum değildir, birey, kişisel konularda bağımsız hareket edebilir, fakat toplumun gelenek ve göreneğine karşı bir durumda hareket ederse zamanla bu, çözümlerin yaşanacağını gösterir çünkü toplum bireylerden meydana gelir.

Misafir-ev sahibi ilişkisi incelendiğinde ilk dikkati çeken misafirin karşılanmasıdır. Eserde Cooşbay eve girer, fakat onunla ilgilenen halini hatırlı soran kimse olmaz aksine

evin gelini yüzünü asarak yerinde durur, yapmakta olduğu işleri yerine getirmeye devam eder. Bunun üzerine Cooşbay ise “Ev sahibinin görmezden gelişi, yolculuğu sormaması işime gelir (Sıdıkbekov, 1988, s. 29). Diye içinden geçirir. Misafirperverlik, insanları birbirine yakınlaştıran kültürel bağların kuvvetlenmesini sağlayan önemli unsurlardandır. Kültürün sürekliliği, toplumun sürekliliğidir. Toplum, bireylerden meydana geldiğinden dolayı yeni nesle bırakılacak olan kültürel unsurlar gelenek ve görenek itinalı bir şekilde öğretilmelidir. Temel bir değer olan misafirperverliğin devamlılığı için geleneksel misafirlik anlayışının unutulmaması gerekir. Bunu devam ettirmenin bir yolu var olan yazılı ve sözlü ürünlerden hareketle toplumun misafirperverliğe olan bakış açısını ortaya koymak ve bunu eğitimin her kademesinde kültür aktarımı yoluyla genç kuşaklara aşılabilir. aşılabilmektedir.

Türk milleti yardımsever olduğu kadar konuşmaktan da hoşlanan bir millettir. Kırgızlarda da belagat sanatı son derece gelişmiştir. Söz ustaları ve mizah alanında başarılı kişiler toplumda bulunur ve saygın bir yere sahiptirler. “Sözlerinde bir güzellik vardır. Onlar çok konuşkan ve *ceçen* (söz ustası) olurlar. Bunun için de dinleyiciler üzerinde güçlü bir etki bırakır. Bundan dolayı dinleyiciler zevk alarak dinlerler. Sözleri akıllıca, uyumlu ve keskindir.” (Dıykanbayeva, 2018, s. 17). Nerede ve nasıl konuşacaklarını iyi bilen bu mizahçılar eleştirdikleri konuları zihin süzgeçlerinden öyle bir geçirip kişinin önüne koyarlar ki birey bazen gülmesi mi gerektiğini yoksa düşünmesi mi gerektiğini şaşırır.

Eserde ev sahibi elindeki işleri bitirip Cooşbay’a sorar.

- “Ne yeteneğin var, kardeş?
- Çok yeteneğim var dedi Cooşbay, duraksamadan.
- Usta mısın?
- Tunca gümüş, bakıra altın kaplayan sarrafım!
- Başka?
- Ağzı katı yabaniyi evcilleştiriyorum. Konuşmayı bilmez aptalı hatip ediyorum! Beçeli² koşturturum. Kibirliyi, kendini beğeneni gelin gibi diz çöktürürüm!” (Sıdıkbekov, 1988, s. 49).

---

² Beçel: Vakti zamanında yürüyemeyen çocuk.

Diye cevap verir. Eserdeki kesit misafir ağırlanma şeklinin yanlış olduğunu hissettirir. Cooşbay da söz ustalığını kullanarak bir nevi olayı yerer. Bir eve misafir gelindiği zaman iyi bir şekilde karşılanmalı ve onunla muhabbet edilmelidir. Türk kültüründe misafir, suratı asık şekilde karşılanmaz yine aynı şekilde susup durulmaz. Hoş sohbet etmeye ve iyi vakit geçirmeye özen gösterilir. Kişiler birbirlerinin evine yemeye içmeye gitmez. Burada önemli olan niyet; aradaki toplumsal bağların kuvvetlenmesi, birlik ve beraberliğin oluşması ve devam ettirilmesi düşüncesidir. Yine Cooşbay için önemli olan; “Tanrı misafirine başköşem hazır, kapım açıktır. O başköşemde misafir ettiğim çok şey görmüş olan yolcunun muhabbeti benim için yeterlidir” (Sıdıkbekov, 1988, s. 49). Cooşbay için geçerli olan kanı aslında Türk kültürünün toplumda kabul ettiği ve görmek istediği davranış biçimidir. Bunun aksi durumunda göze batan ve toplumun daha çok olumsuz anlamda dikkatini çeken bir durum meydana gelir. Misafirlerden en fazla hürmet gösterilen ve yaşça büyük olan misafirler Kırgızlarda başköşeye oturtulur. “Misafir evin başköşesine oturtulur” (Kayhan, 2017, s. 35). Misafirin başköşede oturması hem yaşa hem de hayat tecrübesine göre değişiklik gösterir. Genelde evin başköşesinde aile büyüğü oturur. Burada da onunla bağlantılı hürmet ve saygı nişanesi vardır.

Kırgızlarda söz ustaları ve mizah alanında iyi yetişmiş kişiler vardır. Bunlar sözlerini iğneleyici bir yolla söylemek yerine daha şiirsel ve daha yumuşak şekilde ifade eder. Mizahın da içine girdiği bu dal toplumu hem eleştirir hem de düşündürür. Aynı zamanda destan anlatan kişi “Destanını söylerken, başlıca iki kaynaktan ilham alır: Birincisi; Hafızasında yaşayan eski destan parçaları, ikincisi ise bilhassa sosyal durum dolayısıyla kendisinde aktif halde bulunan sosyal gayri şuur “dur (Kaplan, 1996, s. 67). Destanda tarihi değil tarihe şekil vermiş ruhu buluruz. Kültür unsurları birikimlere dayalı olarak oluşur. Geçmişte yaşanan savaşlar, zaferler, yenilgiler, kahramanlıklar destanın ana tabakasını oluşturan katmanlı ve hacimli konulardır. Destan anlatıcısı ise bundan bağımsız hareket etmez. Aksine, milli şuurunu canlı tutan, kendi hayatına uyguladığı gelenek ve görenekler ile bağdaşan kültürel bir yapıyla toplumun karşısına çıkar. Esere yansıyan bu kısım ise şöyle ifade edilir.

“Oo-o fani dünya (babanın mezarı olan dünya)

Ben her gün gelmeyeceğim.

Şu çamgaraklı³ evine.
 Asıl Manas'ı dinlemeye
 Bu iri yapılı şey de ne...
 Ee-e fani dünya (annenin mezarı olan dünya)
 Eğlence yapsa da her gün
 Şu ışıklı evinde
 Şımarık gelin kaş çatar
 Nazlanıp kendince” (Sıdıkbekov, 1988, s. 50).

Eserde “Ev sahibi ne darılır ne de sinirlenir sadece gülümser gibi: – Kardeş, bu söylediğin nasıl bir Manas? Bu yaşıma kadar “ ku...zuu” diyen “Manas'ı” duymamıştık?!”. Der. (Sıdıkbekov, 1988, s. 50). Birey için önemli olan aslında kutsal kitapların ya da hayatımıza yön veren eserlerin okumasından ziyade hayata uygulanması ve onları hayata yön veren birer pusula olarak görmektir. Bu uygulama ne geçmişte ne de günümüzde pek sürekliliği olan bir eyleme dönüşmemiştir. Vurgulanmak istenen Kırgız kültüründe Manas Destanı, önemli bir mihenk taşıdır. Kırgız Türklerinin mitolojileri en eski dini telakkileri evlenme ve düğün adetleri, kahramanlıkları, gelenek görenekleri, misafirperverlikleri, eğlenceleri, sevinçleri, üzüntüleri, tabiat ve düşmanları ile mücadeleleri, cenaze merasimleri, şölenleri bu destanda ana hatları ile yer alır. Cooşbay'ın Manas destanını anlatacağını düşündüğü için pür dikkat kesilen ev sahibi, anlatılanların Manas destanı ile uyuşmadığını görür. Burada önemli olan nokta kültür için önemli bir eser olan Manas destanı içinde yer alan misafirperverlik algısının önemli bir yer tutmasıdır fakat burada ev sahibi önemli olmasına rağmen bu kültürü kendi hayatına yansıtmaz. Bu yüzden Cooşbay'ın mizahçılık yönüyle karşı karşıya kalır.

Dünya gelip geçici bir mekân olduğu gibi misafirlikte kalıcılığa ve sürekliliğe sahip değildir. Gelen misafire güler yüzlü yaklaşmak ve onu iyi ağırlamaya çalışmak Türk kültürü için son derece önem arz eder. Orta Asya Türklerinin zengin bir sözlü edebiyat geleneği vardır. Bu sözlü edebiyatın en güzel ve en zengin ürünleri; destanlar, masallar, atasözleri ve fıkralardır. Yaşadıkları toplumun kültürel değerlerine eşit bir anlayışla mizah yapan, halkı güldürürken aynı zamanda onlara ders veren mizahçıların sözleri,

---

³ Çamgarak: Tündükün altında kesişen bir şekilde konan ve obanın ağaç iskeletini tamamlayan büyük değnekler; kara çamgarak.

asırlardan beri nesilden nesle aktararak günümüze kadar ulaşmıştır. Eserde ise bu durum şöyle izah edilir. “– Kardeş, bu söylediğin nasıl bir Manas? Bu yaşıma kadar “ku...zuu” diyen “Manas’ı” duymamıştık?!” (Sıdıkbekov, 1988, s. 50). Kahramanlık ve kültürel zenginlik açısından önemli olan destan, halkın çoğu tarafından bilinir. Geçmişten geleceğe ışık niteliği taşıyan destanı dinlemek de onun gereklerine uymak da halk tarafından önemlidir. “– E kardeş, eskiden yaşamış olan Manas baba, şöyle dursun evine Tanrı misafiri gelince kemik yutmuş akbaba gibi oturarak et yarım yamalak pişene kadar görmez... Ne kadar ilginç şeyler olduğunu anlar mısın acaba? Sen dinlemezsen dinlemezsin de (Sıdıkbekov, 1988, s. 50-51). Diyerek yanıt verir. İnsan, çoğu zaman her şeyin farkında olan varlıktır. Kutsal kitaplarda yer alan öğüt veren ve insanlığı ileriye taşıyan yerleri okuyarak geçtiği gibi burada da Manas destanı aynı duruma maruz kalır. Ev sahibi Manas’ın içeriğini bilir, fakat hayatına uygulama aşamasına gelince bunu yapmaz. Bu yüzden Cooşbay da “Bu benim söylediğim asıl büyük “Manas”!” (Sıdıkbekov, 1988, s. 51). Diyerek toplumun örf, adet ve gelenekleri içinde yer alan misafirperverliğin önemini vurgular. Gelen misafiri Türk kültürünün geçmişten günümüze kadar gelen misafirlik anlayışı ile ağırlamak hem kişinin kendi itibarını yücelteceği gibi hem de Türk kültürünün uzun süre devamlılığını sağlayacağından önemlidir. “Geldiğinde kendisini umursamayan iri yarı, kuvvetli ev sahibi ertesi gün Cooşbay’a at bindirip yolculuk ettirdi” (Sıdıkbekov, 1988, s. 51). Söz ustalığı ve mizah anlayışını kullanan Cooşbay, sonunda ev sahibinin yapması gereken sorumluluğu yerine getirir.

Eserde, destanın içeriğini bilenler arasında yer alan fakat destanın gereklerini hayatına uygulamayan bir ev sahibi vardır. Eserde Cooşbay’a at bindirip yolculuk ettirmesinin ardından böyle bir davranış sergilenmemesi durumunda “[...] yazın hâkime gidip Tanrı misafiriyle ilgilenmediğini anlatmış olsaydı dokuz ceza ödeyecekti” (Sıdıkbekov, 1988, s. 51). Eserde Türk kültür ve ananelerinde misafire yapılan kusurun toplum tarafından kabul edilmediği ve iyi bir misafirperverlik sergilenmediği takdirde bey kurulunda ayıplanma söz konusu olacağı görülür.

Eserde Cooşbay hava tahminleri yapan biri olarak da karşımıza çıkar. Hayvan sahiplerine kışın uzun süreceğini ve yaylalara erken çıkarmamaları konusunda uyarıda bulunmasına rağmen halk ona pek de itibar etmez ve yaylalara erken çıkar. Cooşbay’ın dediği gibi fırtına bastırır ve hayvanların birçoğu telef olur. Köy halkı ise “Kalan hayvanlarıma bir

şey olmazsa onları köylüye ikram edeceğim” diye söz verir. Böylelikle; “Günde iki defa büyük kazanda et pişirilip, yaşlısından gencine kadar herkesi misafir ettiler. Cooşbay o misafirlğe davet edilenlerin başköşesindeydi.” (Sıdıkbekov, 1988, s. 52). Türk kültüründe başa gelen herhangi bir musibet, kaza ya da kötü bir durumda evden bir şey çıkarılır (tuz, ekmek, sabun vs.) ya da yemek verilip misafir ağırlanır. Burada da yaşanan olumsuzluk halkı daha fazla zarara uğratmanın önüne geçecek bir uygulamadır. Türk kültüründe misafirin illa yaşlı ya da genç olmasına bakılmaz. Her yerden her yaştan ve her ırktan misafir ağırlanır. Yaş itibariyle de Cooşbay büyük olduğu için onu misafirlikte başköşeye oturturlar. Hürmet ve saygı, sergilenen bu davranışla görülür.

Türk kültürü, yapısı gereği ileriye taşınması gereken kültürler arasında yer alabilir. Toplum meydana getiren bireyler yarının daha yaşanılabilir kılınması için kültür öğeleri içinde yer alan cenaze törenlerinde, düğünlerde ve misafirperverlik adabının uygulanması konusunda her daim genç kuşaklara bu bilgi hazinesini aktarmak gerekir.

Yarınlarda daha kuvvetli bir kültür bağının sağlanması için “Yazılı ve sözlü ürünlerden hareketle toplumun misafirperverliğe olan bakış açısını ortaya koymak ve bunu eğitimin her kademesinde kültür aktarımı yoluyla genç kuşaklara aşılabilir” (Altunbay, 2016, s. 362). Kültür aktarımının ailede başlaması gerekir. “Ağaç yaşken eğilir” atasözünden yola çıkacak olursak birey ailede gördüklerini uygular ve daha sonra toplumda da buna benzer davranışlarla karşılaşır. Bu da bireyin tamamen o toplumun kültür aktarımı sonucu geleneklerine bağlı, kültürünü özümsemiş bir birey olarak yeniden topluma kazanımı sağlar.

2.5 Hikâyede Kırgız Türklerinde Yardımlaşma Geleneğinin Toplumsal Etkileri

Zor zamanlarda birbirinin yanında bulunan milletler arasında Türk milleti de ilk sıralarda yer alır. Cenaze törenlerinde, düğün merasimlerinde toplu bir görev söz konusu olunca bu millet her daim birbirine destek vermiş ve yardımcı olmuştur. Esere yansıyan kısım ise şöyledir. Cooşbay’ın ailesine yardım eden gelinler arkan⁴ örüyor, çiyde⁵ yün dövüp,

---

⁴ Arkan: Kıldan örülmüş uzun kalın ip.

⁵ Çiy: Yüksek, sert bir ottur saplarından hasır yapılır.

kiyiz⁶ pişirip, basarken bazen su getirip bazen de çiye sarılan ruloyu tepiyordu. Yapılan işler: “Genelde ev inşası, ürün toplama, boya badana, taşınma ya da yerleşme, düğün öncesi hazırlıklarında gerçekleşen bir gelenektir” (Kayhan, 2017, s. 172). Her türlü işte birlikte hareket etmenin faydalarından biri işlerin daha erken bitmesinin sağlanması toplumdaki dayanışmayı ve birliği temsil eder.

Toplum, birlik ve beraberlik söz konusu olunca toplum niteliğine bürünür. Birlikten kuvvet doğar sözü zor zamanlarda insanların birbirine yardımcı olmasını tembihler. Toplum meydana getiren bireylerin de vazifeleri vardır. Bireye yardıma gelen kişilerin ihtiyaçları göz ardı edilmeden karşılanır. Yardım gönüllülüğe esas bir eylemdir ve Türk toplumu içinde Kırgızlarda da bu özellik önemlidir. Cooşbay babasına küskündür, çünkü çalışmak için gelenlere babası yemek vermez. “O gün etrafındakilerine yardım ederken Cooşbay, babasına küstü çünkü bütün gün kiyiz basan insanlar ete doyup sıcak sorpo⁷ içmeyi çok istiyorlardı. Fakat babası onlar için bir hayvan kesmeyi çok gördü” (Sıdıkbekov, 1988, s. 9). Eserde ise Cooşbay’ın babası ise cuurat⁸ ve ekmekle günü geçirir. Yapılan bu davranış aslında Türk kültür geleneğine terstir, çünkü Türk toplumlarında yapılan yardımlaşma esasına dayalı bu yapı hem kişinin toplum içindeki önemini yitirmesine sebep olurken hem de bir sonraki yardıma ihtiyaç duyduğu zaman etrafında yardımcı olacak kişileri bulamayacak duruma düşürmesi olasıdır. Türk milleti cömertliğini her halükârda gösterir.

Birliğin ve bütünlüğün sağlanması Türk kültürü içinde önemli bir yer tutar. Teknoloji bakımında ne kadar ileri bir seviyeye gelinirse gelinsin toplumun yapı taşı olan gelenek, örf adet, misafirperverlik ve yardımlaşma unsurları yok edilemez. Sarsıntılar elbette geçirebilir ama köklü bir değişiklik yaşaması düşünülemez.

Yardım, birliğin ve dayanışmanın temelini oluşturan unsurdur. Genelde Türk toplumunda yardımlaşmanın yapıldığı yerde gelenlerin yeme ihtiyaçları karşılanmak için koyun kesilir. Sergilenen bu gelenek birlik ve beraberliğin her durumda toplumu zorluktan kurtardığını ve aradaki bağların kuvvetlendirdiğini gösterir. Bir bayram havası içinde

---

⁶ Kiyiz: Keçe.

⁷ Sorpo: Haşlanmış et suyu, etle birlikte içilir.

⁸ Cuurat: Koyun sütünden yapılmış yoğurt.

yaşanan bu gelenek, gelecek nesillerin de örnek alması ve nesilden nesile aktarılması adına iyi bir örnektir. Bu gelenek Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin tümünde günümüzde de uygulanır.

2.6 Hikâyede Ata Babaya Duyulan Saygı ve Erkek Çocuğun Önemi

Aile, her toplumun temel yapı taşıdır. Türk milleti anneye, babaya, anneanneye ve babaanneye gösterilen saygı ve değerle tanınır. Her ne kadar annenin aile için kutsiyeti büyük olsa da toplum ataerkil bir yapıya sahip olduğu için ata daha ön plandadır. Türk toplumunda “Kırgız Türkeri’nde baba esas alınır” (Kırkpınar, 2011, s. 117). Baba, evin direğidir. Ailenin koruyuculuğunu üstlenen bireydir. Türk toplumunda babaya hürmet ve saygı son derece önemlidir. Aile büyüklerine özellikle babaya karşı saygısızlık yapan çocuk, toplum içinde kınanır ve yer edinemez. Çocuk sosyalleşme sürecinde cinsiyet rollerini aile içinde öğrenir. Cinsiyet rolleri çocuğun kişiliğinin gelişmesinde, diğer insanlarla ilişkilerinin düzenli ve uyumlu olmasında ve topluma uyumlu bir kişi olarak katılmasında, aile içi uyumun sağlanmasında önemli rol oynar. Bu öğrenme sürecinde kız çocuk anne ile erkek çocuk baba ile özdeşim kurar. “Oğlan babaya kız anaya çeker” atasözü ailenin bu fonksiyonunu açıklar niteliktedir:

Ata, geleneğin öncüsüdür. Çocuklar ve diğer aile bireyleri onun yolunda ilerlemeye ve gördükleri âdeti, örfü, geleneği onun vasıtası ile öğrenip gelecek kuşaklara aktarır. “Kırgızlar tarihi boyunca yaşamın her alanında ata babalarından kalan örf ve adetlere bağlı yaşamışlardır” (Kayhan, 2018). Örf ve adetler dünü bugüne, bugünü yarına taşıyacak olan değerlerdir. Eserde Cooşbay, mizahçı olarak bilinmeye başladığı zaman “Otuz yaşındaki baba on yaşındaki çocuğuna: – Oğlum, bana iyi bak! Ben, seni Allah’tan bana yaşlanınca iyi bak diye diledim diyerek kaygısızca ayaklarını uzatıp yatar” (Sıdıkbekov, 1988, s. 12). Kırgızlar kendi gelenek, görenek ve örf adetlerine çok bağlı bir toplumdur. Türk toplumunda erkek çocuğa verilen değer anne babanın yaşlandıklarında onlara bakacakları konusu gündeme geldiğinde son derece önem arz eder. Kültürel olarak da Türk milleti erkek çocuğa soyadını taşıması ve soyunu devam ettirmesi bakımından önem verir. “Kültürün yeni kuşaklara öğretilmesinde, aktarılmasında ilk ve en etkili ortam kuşkusuz ki ailedir” (Turan, 2014, s. 26). Babanın kurduğu ocağı, annenin yaktığı ateşi devam ettirmek için Kırgızlarda çocuk, özellikle erkek çocuk çok önemli bir yere sahip olmuştur. Kırgız Türkleri, hayatlarını Orta Asya’da sürdüren Müslüman bir

toplumdur ve akrabalık bağları çok güçlüdür. Onlar için aile kutsaldır. “Aile küçük memleket derler” (Dıykanbayeva, 2011, s. 182). Aileyi korumak için gereken her şeyi yaparlar. Bundan dolayı Kırgızların hayatının anlamı çocukla sıkı bir şekilde bağlantılıdır ve bu değer kuşaktan kuşağa aktarılmıştır. Kırgızlar genelde çocuğa çok önem vermekle beraber erkek çocuğuna daha çok değer verirler. Çünkü erkek çocuk atanın soyadını taşır ve nesli devam ettirir. Türk atasözleri içinde yer alan “Ağaç yaşken eğilir” atasözü, çocuğun ne kadar erken yaşta kültür ile tanışır ise o denli kökleri toprağa sağlam bağlanır düşüncesini akla getirir. Bağlanan bu kökler, geleceğe ekilen tohumların habercisi olur. Aynı zamanda atanın yaktığı ateşin, annenin kurduğu ocağın tütmesinde ve ailevi fonksiyonların devamında erkek çocuğun rolü daha fazladır. Kırgızların erkek çocukları üstün tutmalarının nedenlerinden biri de, erkek çocuğun soyu devam ettirmesi, ana babaya bakması, atadan kalan mala, mülke sahip çıkması, onlara yardım etmesi, onları koruması, öldüklerinde âdetlere göre defnetmesidir. Bu değerler gelenek çatısının altında yer aldığı kadar dini inanışların da içinde yer alan unsurdur. Türk dini inanışları ve sosyal yapının tesiri ile küçüklerde büyüklere karşı saygı duygusu gelişmiştir. Bu bağlamda gelenek ve görenekler kültürün taşıyıcısı olan çocuklara erken yaşta öğretilmelidir. Özellikle erkek çocuğunun görevi aile içinde daha büyük bir yer teşkil eder. “Türk toplumu ataerkil bir yapıya sahiptir. Baba, erkek otoritesinde geleneksel yapının temel taşlarından biridir” (Oğuz 2012: 109). Kültür oluşumunun temeli ailede verildiği için baba burada önemli bir şahsiyettir. Baba misafiri ağırlama konusunda da büyükler ile nasıl konuşulması konusunda da sergilemiş olduğu davranışlar ile aile bireyleri üzerinde etki bırakır.

Toplumda normal şartlar altında yaşlanan ataya ve anneye erkek çocuk bakar. Türk toplumlarında da erkek çocuk bu yönüyle önemlidir. Eserde de Cooşbay’ın babası onu kendisine bakması için dünyaya getirdiğini belirtir. Çocuk, neslin ve sahip olduğu değerlerin devamcısı, halkın ölümsüzlüğünün simgesidir.

Kültür aktarımının erken yaşta başlaması bir nevi o kültürün özelliklerini ve öğrenilmesi gereken gelenek ve göreneklerin erken yaşta çocuğun zihnine aktarılmasını sağlamaktır.

“Ebeveyni yaşlandığında, ölünceye kadar onlara bakmalıdır. Bu sebeple ebeveyn, çocuğunu önceden bu duruma hazırlar ve ona şu soruları sorar:

“Büyüdüğün zaman bize bakar mısın? Nasıl bakarsın?” bu sorularla önceden

karşılaşan çocukta, ebeveyne hizmet duygusu bir şuur halinde gelişir ve zamanla töreye dönüşür” (Erdem, 2005, s.244).

Türk kültür çerçevesinde bir kültür, varlığını o toplumun yapmış olduğu savaşlar sonucunda kazandığı zaferler ve kahramanlıklarla ortaya koyar. Dil de bir toplumun var olmasında en etkili araçtır. Geçmişte yaşayan toplumlar kendi gelenek görenek ve kültür öğelerini yazıyla ifade ederek günümüze kadar ulaştırmayı başarmıştır. Bunların yanında var olan bir değer de toplumun temelini oluşturan ailenin, çocuk istemesidir çünkü dünyaya gelen her birey kendi toplumunda gördüklerini sonraki nesle aktaracak bir taşıyıcıdır.

Gelenek ve göreneklerin içinde yer aldığı kadar edep ve ahlak kuralları içinde de yer alan büyükler ile saygısızca konuşmak her toplumda olduğu gibi Türk toplumunun kültüründe de hoş karşılanmaz. Eserde Coşbay;

“– Baba siz bey olacağım diyerek bey olabilir miydiniz? Diye sordu.

Babası gülererek: – Bunu ne sebeple sordun, oğlum? Dedi.

– İlginç. Maası⁹ giyiyorsunuz... İkinip sıkılıyorsunuz... Mırıldanıyorsunuz.

– Sus! Baba ile böyle konuşulmaz” (Sıdıkbekov, 1988, s. 13).

Geçen konuşmadan anlaşılacağı üzere baba ile yapılan konuşmalara dikkat edilmesi ve her akla gelenin direkt söylenmemesi gerektiği görülür. Türk milletine bakıldığında “Ebeveyn-çocuk ilişkilerinde otorite-itaat ilişkisi dikkati çeker. Çocuklar anne babaya hürmet etmeli, saygılı davranmalıdırlar” (Güngör Ergan, t.y.). Çocuk, ailede gördüğü büyüklere karşı saygılı olma eğitimi ile kendi neslini yetiştirir. Alınan eğitim onun büyüklere karşı saygılı olmasını her koşulda onlara karşı saygısını bozmaması gerektiğini öğretmelidir.

Anne ve babaya hürmet ve saygı konuları yazılı birçok eserde karşımıza çıktığı gibi atasözlerinde de bu konuyla ilgili söz bulmak mümkündür. “Ata yolu doğru yoldur”, “Ata dostu oğula mirastır”, “Ana ata önünden geçmek hata”, “Atanın önünden geçeni Allah sevmez” (Güngör Ergan, t.y.). atasözleri de anne ve babanın kutsal varlıklar olduğunu ve her koşulda onlara saygı duyulması gerektiğini öğütler.

---

⁹ Maas: Kısa konçlu ayakkabı türü, mest.

Eserde Cooşbay hayvanları otlatmak için çıkardığı merada babasından siz dinlenin babacığım ben buradayım diye istirahat etmesini söyler. Babası şapkasını gözlerinin önüne koyar ve biraz dinlenmeye başlar. Cooşbay da o sırada ağaca yaslanır ve uykuya dalar. Babası uyanır ve hayvanların derenin diğer tarafında olduğunu görüp Cooşbay’a

“– Cooşbay uyan. Atlar diğer kıydalar. Git!

– Görmüyor musunuz? Geçmeme uygun yer yok. Suyun boyu geçecek beni. Size bakacak olan benim. Sizin hiçbir yerinize su değmeyecek. Babasına iyi bakan oğula, baba yük olmaz. Boynuma bininiz. Diğer kıyıya geçene kadar size kendim at olacağım!” (Sıdıkbekov, 1988, s. 14).

Der. Çocuk dünyaya geldikten sonra ilk tecrübelerini aile içinde edinir. Kişinin daha sonraki yaşantıları ve çevresi ile ilişkileri aile içi ilişkilerden büyük ölçüde etkilenir. Aile bütün dünyada en önemli bir birincil gruptur. Aile üyeleri arasındaki sevgi ve samimiyet “Biz duygusunu geliştirir ve bu duygu ana babalardan çocuklara tutum ve alışkanlıkların geçmesini teşvik eder. Ailenin sosyalleştirme fonksiyonu şu atasözlerinde dile getirilmektedir: “Sen seversen oğlunu, o da sever oğlunu”.

Aile üyeleri birbirlerine karşılıksız sevgi bağı ile bağlıdırlar. Aile içinde birincil ilişkiler, yani, sıcak, samimî, yüz yüze, duygusal yönü ağır ilişkiler yaşanır. Birincil ilişkiler her yaştaki insanın kendini güvende hissetmesi, diğer insanlarla normal ve sağlıklı etkileşime girebilmesi için çok gerekli ve önemlidir. Anne baba çocuklara sıcak bir ortam sağlar. Çocuklar da belli yaşa geldiklerinde anne babaya yardımcı olurlar. Ayrıca çocuk küçükken anne baba nasıl onun için güvence kaynağı ise, anne babanın yaşlılığında da çocuklar güvence olabilirler. Dolayısıyla aile üyelerine birincil grup tatminleri sağlayarak, toplumsal birlik, dayanışma ve bütünleşmede fonksiyonel rol oynamış olur.

2.7 Hikâyede Evlilik Geleneği ve Yedi Ceddini Bilmenin Önemi

Ananeler, kültürün oluşmasında en önemli faktördür. Bu faktörler belli insan topluluklarını birbirine bağlayan ve ortak bir kültür birikimi içinde yaşamalarını sağlayan karşılıklı anlaşmaları kolaylaştıran âdetlerdir. “Aile küçük devlettir” sözü aile kurumunun, Türk kültüründeki önemini belirtir. Eserde Cooşbay’ın babası oğlunun evlilik çağının geldiğini düşünerek; “Oğlum büyüdün artık. Kız büyüyünce ona göz ucuyla bakarlar. Oğlan büyüyünce de halkı sevindirir” (Sıdıkbekov, 1988, s. 15). Der.

Aile ocağının tütürülmesi, aile büyüklerinin yaşlanıp ihtiyaçlarının karşılanması ve soyun devamı için bu konunun baba tarafından açılması geçmişten gelen bir ritüeldir. “Eskiden olduğu gibi günümüzde de genelde erkek çocuğa evlenme teklifi baba tarafından gelmektedir” (Dıykanbayeva, 2018, s. 157). Kırgızlar “Atasözü ar namıs” (Baba sözü ar namus) diyerek babalarının sözüne kulak verirler ve onların sözünü kanun gibi görürler. Halk arasında “Oğlan büyüyünce halkı sevindirir” diye söylenen bu söz evlilik âdetinin gerçekleşmesi ile bir toy düzenleneceği ve bu toya da davet edilecek halkın burada eğlenerek güzel vakit geçireceği söz konusudur. Toy geleneği çeşitli vesilelerle düzenlenen eğlencelerin adıdır. Büyük zaferler, süreklilik avları sırasında halk hep birlikte eğlenir. Toy ve yemek, toplum içinde saygınlık göstergelerinden olan geleneklerdir. Toplum arasındaki birliği ve dayanışmayı kuvvetlendirir. “Sofra ise, misafirperverliğin, cömertliğin, yoksul doyurmanın, hayırseverliğin ve paylaşımcılığın bir göstergesi olarak simge değeridir” (Korkmaz, 2016, s. 31). Bu törenler millet olmanın, coşkunun, birlik olmanın, gücün doruk noktalara ulaştığı, geleneğin dirildiği kültürel bellek mekânlarıdır.

Eserde baba oğluna; “Sen büyüdün artık oğul, eş bul. Güzel bir at binip, yaraşır bir kürk giyip, yanına az ve öz konuşan, akıllı bir yiğit alıp yakınlardaki Kıdık halkından kız seçin!” (Sıdıkbekov, 1988, s. 16). Der. Burada ilk dikkat çeken husus; Kızın güzelliği, asaleti, huyu, mahareti ve iffeti konusunda olur. Evlenecek olan kişi, kendi huyunda birisinin istemesinin yanında istenecek kızın her koşulda ve mücadelede atik ve yiğit biri olmasını ister.

İslamiyet’ten önce Türklerde aile yapısının hukuki olarak yasalaştığı evlilik türü dıştan evlenme olarak tanımlanan ezogami biçimindeki evliliktir. Burada ikinci bir husus ise istenecek kızın Kıdık boyundan olmasıdır. “Türklerde evlilik gelenekleri söz konusu olduğunda daha çok dıştan evlilik ile tek eşlilik ön plana çıkmaktadır” (Bakırcı, 2018, s. 3). Türklerde dışardan evlenme esastır. Yine aynı şekilde bu konu hakkında Koca şu ifadeleri kullanır; “Türklerdeki evlilik müessesesinin dıştan gerçekleşen biçimidir çünkü Türklerde olanlar dışarıdan evlendirilmekte, kızlar da dışarıya verilmekteydi” (Koca, 2002, s. 16). Görüldüğü üzere Türk kültüründe akraba ile evlilik yapılmamaktadır. Daha çok dışardan isteme eylemi görülür. Dışardan kız istenmesinin nedeni ise esere şu şekilde

yansır. Cooşbay babasına; “– Buradaki Sayak’ın¹⁰ kızları beni sevmezler mi? Ya da “Seni buralarda herkes iyi tanır. İyi bir kızın anne babası vermez mi dersin?” (Sıdıkbekov, 1988, s. 16). Öncelikle burada Cooşbay’ın yakınlarından kız istemesinin sebebi; babasının, çevresinde kimin hünerli kimin saygılı olduğunu bilmesinden kaynaklıdır. Babası ise; “Akrabalarına yakın olan evli kızın, döşeği toplanmaz oğlum” (Sıdıkbekov, 1988, s. 16). Diye cevap verir. Buradan çıkarılacak iki sonuç vardır. Birincisi evlenecek kız ailesine ya da akrabalarına yakın olursa evde bir iş yapmayacağı ve sürekli kendi ailesinin evine gideceğidir. Bununla birlikte yakın yerden istenen kızın ailesi ile erkek tarafı arasında herhangi bir problem yaşanmaması için uzak yerden kız istemek daha çok tasvip edilir. İkinci husus ise;

“Etnograf, S. Attokurov’in, “Ekzagamiya âdeti ile evlenme dünürlerin birbirinden uzak kalmasına sebep olmuştur. O birbirinden uzakta olan iki urugun (soyun), urunun (boyun) üyelerinin arasında olmuştur. Bu sebeple kız başka halka başka yere, köyden, urugdan gitmiştir” (Attokuron, 1997, s. 150).

Diye belirttiği gibi, yedi babadan akrabalık geçinceye kadar boyundan kız almak ya da evlenmek yasaklanmıştır.

Türklerde geçmişten beri dıştan evlilik türü yaygındır. Kırgızistan’da olduğu gibi tüm Türk halklarında “Kazakistan’da da bu konuyla ilgili olarak günümüzde dikkati çeken önemli olgulardan birisi, yakın akraba evliliğinin olmamasıdır” (Özkul, 2015, s. 174). Bunun en önemli nedeni ise akraba evlilikleri sonucu engelli çocukların doğmasını engellemektir. “Yaygın bir inanca göre, yakın akrabaların evliliğinden, genetik bakımdan kusurlu, cılız, hastalıklı ve anormal çocuklar doğmaktadır” (Güvenç, 1993, s. 304). Konuyla ilgili olarak Cusupov şöyle der: “Kırgızlarda yedi ata geçmeden gençlerin birbirleri ile evlenmeleri yasaktır. Yedi ataya kadar onlar akraba, kardeş sayılırlar” (Cusupov, 1991, s. 119). Yine aynı düşüncüyü savunanlar arasında Çeltikçi: “Türkmenistan Türklerinde, Türkmenliğin kanıtlanabilmesi için kişinin 7 atasını sayması istenir” (Çeltikçi, 2007, s. 73). Türk kültüründe yakın akraba ile evlilik hem hoş karşılanmaz hem de neslin daha sağlıklı olması istendiğinden bu evlilik türüne

---

¹⁰ Sayak: Bir Kırgız boyu.

rastlanılmaz. “Balkar Türklerinde yakın akraba ile evlenme yoktur. Akraba ile evlenilmez” (Çeltikçi, 2007, s. 93). Birçok yazar bu konuda hemfikirdir. Kırgızlar, tek eşliliği uygular ve ailenin dışındaki insanlarla evlenme kuralına uyarlar. Ailenin doğrudan yedi neslinden veya akrabasının beş neslinden mensuplar arasında evlilik yapılmaz. “Evliliklerde yakın akraba çocukları birbirleri ile evlendirilmez. Evlilikte yedi göbek sayılır. Amca dayı çocukları birinci derece akraba sayıldığından dolayı onlarla evlenilmez” (Çeltikçi ve Kayhan, 2016, s. 72). Cengiz Aytmatov ve Muhtar Şahanov’un kaleme aldıkları Kuz Başındaki Avcının Çığılığı kitabında da “Soyunu bilmeden akraba ile evlenirsen neslin bozulur” (Aytmatov ve Şahanov, 2000, s. 14). Diye geçer. Görüldüğü gibi birçok yazar bu konuda hemfikirdir. Türk kültüründe yedi atayı saydırma geleneği hem bireyin geçmişini unutmaması hem de olası akraba evliliklerinin önüne geçmek için yapıla gelen bir gelenektir. “Yedi ata geçmeden evlenmemenin en önemli sebeplerinden biri genetik temizliği korumak, neslin sağlıklı olarak yetişmesini sağlamaktır” (Usupbekov, 1982, s. 11). Hem sağlık açısından hem de gençlerin geçmişini unutmaması bakımından uygulanan gelenek günümüzde de devam eder. Geleneğe göre yedi atasının isimlerini ezbere söyleyen insan, kendisinin köle olmadığını ispatlar.

Türk toplumunda olduğu gibi Kırgız toplumunda da kız aramaya giden kişinin toplum içinde bir saygınlığının ve ağırlığının olması gerekir. Kız bakma görevine seçilen kişi, erkek evini temsil edeceği için toplumun sevip saydığı biri olmalıdır. Daha çok hoş sohbetli ve ikna kabiliyeti yüksek olan kişiler tercih edilir. Cooşbay’a kız bakması için Momunbek adlı kişi seçilir. “Sakin Momunbek görünüşüne uygun konuştukları anlamlı, hoş sesli, güler yüzlü ve uyşuk görünüş, arkadaşlarının yanında atik hareketleri ile eğlendirirdi” (Sıdıkbekov, 1988, s. 17). Toplum, saygılı ve eğlenceli kişileri daha çabuk benimser ve onlarla daha çok vakit geçirmek ister. Evlilik gibi ciddi bir eylemin hayata geçirilmesi konusunda da yeri geldi mi şaka yapabilen, yeri geldi mi ciddileşebilen kişiler toplumsal konulu işlerde görev alır. “Dünürücü olarak genelde yaşça büyük, halka nazı geçen sevimli, namuslu ve söz ustası insanlar gönderilmektedir” (Dıykanbayeva, 2018, s. 156). Bu kişiler halkın sevdiği, değer verdiği ve saygı duyduğu kişiler olması bakımından önemlidir. Türk atasözleri içerisinde yer alan “Tatlı dil yılanı deliğinden çıkarır” atasözünden de anlaşılacağı üzere toplumun hangi alanı ile ilgili sorumluluk alınacaksa kibar, tatlı dilli ve saygılı kişiler tercih edilir. Eserde Momunbek, Cooşbay’a onu kendisinin evlendireceğini söyler. Bunun üzerine Cooşbay ise:

“– Sizin beğendiğiniz yâr beni sevmez ki.

– Niye seni kabul etmesin ki?

Cooşbay sudan çıkmış gibi sıırıslıklam: – Kendinize bir bakın Manas’ın dev Almanbet’i gibisiniz. Bir de bana bakın küçük burun zenginin gözü sulusu gibi, ayaklarım kazık gibi, kolum bronz gibi gözlerim kocaman, burnum torba gibi, dayağa idmanlıyım işte” (Sıdıkbekov, 1988, s. 17).

Görüldüğü gibi karakteristik özelliklerinden çok fiziksel özelliklere de önem verilir. Birey evleneceği kişinin önce fiziksel özelliklerine bakar beğenirse kişilik özelliklerini öğrenmek için adım atar. Cooşbay, Momunbek’i Manas’ın Almanbetin’e benzeterek kendisinin onun kadar yakışıklı olmadığını vurgular.

Eserde yol boyunca Momunbek, Cooşbay’a “Kız bakmaya gelen oğlan kızlardan öte nazlı, gizemli, sır vermeyip edepli olur” diye nasihatte bulunur (Sıdıkbekov, 1988, s. 18). Türk kültüründe evlenecek adaylarda dikkat edilmesi gereken nokta ahlaklı ve edepli olmalarıdır. Kurulacak olan yeni evin temeli saygıya dayalıdır. Eserde Momunbek, Cooşbay’a oğlanın kız evine nasıl gitmesi gerektiğinden şöyle bahseder:

“– Zeki bir anne, iyi bir yenge kıza bakmaya gelen oğlanı duruşundan çözebilir.

– Kız bakmaya gelen oğlanın duruşu nasıl olur ki Momunbek ağabey?

– Bizim gibi. Giydiği – yakalı, bindiği- yeledi, kendileri- görkemli.

– Çözerlerse ne olur ki Momunbek ağabey?

– Annesi kendisini akıllı zanneder. Kız nazlanır. Yengesi çok biliyormuş gibi davranır. Hepsi kendi kusurlarını gizleyip bizi test edecekler” (Sıdıkbekov, 1988, s. 18).

Bir bey profili çizen Momunbek asil biri olarak kız istemeye gidilmesi gerektiğini vurgular. Bakımlı olmak kılık kıyafete özen göstermek Türk toplumunun ezelden beri dikkat ettiği konudur. Burada da önemli ve ciddi bir gelenek uygulanacağından bunlar önemli detaylardır.

Türk toplumunda bekâr kızın olduğu komşuluk ilişkileri gelişmiş toplum için kolaydır. Bu yüzden eserde de

“O kızın annesi nasıl biri? “Anasına bak kızını al” derler. Babası kim? Konuşmayı bilen, saygılı bir baba mı? Ya da ne yapıp ne edip bu kızına başlık parası almayı düşünen açgözlü mü? Kızı nasıl biri? Kocasına saygılı, sır vermeyen, sevilen biri mi? Ya da eve misafir geldiğinde saygı göstermeyen, laftan anlamaz kaba bir şımarık mı?” (Sıdıkbekov, 1988, s. 19).

Türk toplumlarında önemli bir husus dünür olunacak ailenin nasıl olduğudur. Geçmişte bireyler evlenirken bir yandan sadece kendi aralarındaki sevgi, saygı ve güven üçgenine bakarak bu evliliği gerçekleştirirken öte yandan ailelerin de nasıl oldukları, kendilerine denk mi yoksa onlardan üst seviyede mi diye bakarlardı. “Anasına bak kızını al” atasözünde de çocuk annesinde gördüğü terbiye, edep, saygı ve sevgi gibi özellikleri ailesinden en çok da annesinden öğrenir. Şımarık yetiştirilmiş bir kız, evinde sergilediği davranışları eşinin evinde de uygular. Bundan dolayı kız annesi, erkek tarafı için kızın nasıl biri olduğunu anlaması bakımından iyi bir örnektir. Diğer bir nokta ise başlık parasıdır. *Kalın* “Başlık parası” Türk kültüründe önemli bir yer tutar. Evlilik bağıyla bağlanacak olan iki aileden erkek tarafının kız tarafına verdiği bedel olan başlık parasının görüldüğü yerler oldukça geniş bir coğrafyaya yayılmıştır. “Kırgızlar arasında hala canlı olan geleneklerden biri de başlık parasıdır” (İnan, 1986, s. 166). Türklere başlık parası verme geleneğinin görüldüğü örneklerden biri olarak Manas destanı gösterilebilir. Destana göre, başlık veya kalın adı altında bir bedel ödenerek yapılan evlilikler töreye uygun ve toplumsal olarak olması gereken bir uygulama olarak kabul edilmiştir. Daha ayrıntılı biçimde, Türklerin oldukça eski dönemlerde başlık geleneğini sürdürdüğünü söylemek mümkündür. Çünkü Yakinf’a göre, “5. ve 6. yy. Çin kaynaklarında, Uygurların böyle bir uygulama yaptığı tasvir edilmiştir” (İnan, 1987, s. 348). Ayrıca, Dede Korkut hikâyelerinde yer alan bir destanda da erkeğin kızı almak için gösterdiği yiğitliğin başlık olarak sayılabildiğine dair bir kısım yer almaktadır. Ek olarak, kız kardeşini isteyenleri öldüren Deli Karçar ise Dede Korkut’tan çekinince yerine getirmesi neredeyse imkânsız olan şeyleri *kalın* olarak ister. Örneğin; “Maya görmemiş bin buğra, hiç kırsırağa aşmamış bin aygır, koyun görmemiş bin koç, kuyruksuz kulaksız bin köpek...” Bu istenenler hikâyeyi cazip kılmanın yanı sıra kız almanın da zorluğunu belirtmek için bir işaret olabilir. (Sağol, 2002, s. 269-275). Battalname’de de başlığın izine rastlanmaktadır. Şöyle ki; “Maddi gücü olmayan Battal, Emir Ömer’in kızını ister ve emirin karısı da onun karşılayamayacağını bildiği için Hindistan’da bulunan ak fil ve üzerindeki altınları, yüz

deve ve dört yüz Arabi atı başlık olarak Battal Gazi'den istemiştir. (Sağol, 2002, s. 269-275). Görüldüğü gibi maddi durum söz konusu olduğunda aileler, erkek tarafından yapılması en zor şartları öne sürerek kızı vermemeye çalışırlar. Ögel'e göre, "Başlık parası erkeğin kadını boşamasını ve kadının da istediği zaman kaçıp baba evine gitmesini engelleyen bir depozito olarak verilir" (Ögel, 1988, s. 260). Alınan başlık genelde ekonomik durumu iyi olmayan aileler tarafından kızlarının çeyiz ihtiyaçlarını karşılamak için kullanılır. Anlaşılabacağı üzere başlık çeyizin hazırlanması gibi bir fonksiyon üstlenerek çeyiz için maddi kaynak oluşturmuştur.

Eserde, kız bakmaya devam eden Cooşbay ve Momunbek'in karşısına çıkan biri onların kız aradıklarını anlar ve aralarında şu konuşma geçer.

"Aa çocuk, sen Cooşbaysın galiba. Ben Sayak kızıyım... Senin için bu taraflardan kız seçecek diye duymuştum. Bulamadıysan bulamadım de. Boyu- subaylı gibi uzun, aklı- Isık Göl gibi derin, içi o senin Konurölön, Alabaşı'ndan geniş, kafası yuvarlak, karakaşlı, gözleri güzel yiğidi küçümsemezse, o da yiğidini küçümsemeyecek kadar erdemli bir kız var. Şimdi başıboş. Yaşı on altı. Atına pamuk bağlayıp da babasına dünür gelmedi daha. Hâlâ koparılmamış çiçek, merak etme. Bir kusuru var diye şüphelenmeyin" (Sıdıkbekov, 1988, s. 19).

Aranılan özelliklere göre kız, Cooşbay'ın istediği niteliklere sahiptir. Türk toplumunda kültürel olarak değerlendirme yapıldığı takdirde aranılan özellikler; kızın hamarat, iffetli, saygılı olması gibi niteliklerdir. Karşılıklı saygıya dayalı olan evliliklerde küçümseme ve hor görme gibi durumlarla karşılaşma olmaz. Övülen kız hakkında Cooşbay: "[...] ağabey, kul sıkışmayınca Hızır yetişmezmiş, bu kadın kılıfı giymiş Hızır. Boz çatılı evin kızı kel olsa da o kızı alacağım dedi. Burnu kemiksiz, küçükse de alacağım. Laf anlamaz aptal olsa da alacağım! – dedi" (Sıdıkbekov, 1988, s. 20). Evlilik için ahlak olmazsa olmazdır. İstenen kızın erdemli ve saygılı olması önemlidir. Bu yüzden eskiden kız istenirken güzellikten çok hamaratlığa büyüklere karşı saygılı ve ahlaklı olmasına önem verilirdi. Bir ay süre geçmeden Cooşbay'ın babası "Atına pamuk bağlayıp dokuz deve ile geldi. O boz çatılı eve dünür olup gitti" (Sıdıkbekov, 1988, s. 20). Bu bakımdan ele alındığında dünür olarak kız evine otuz-kırk at verenler de olmaktadır. Elinde olanlar her hayvandan dokuzar tane olmak üzere verebilmektedir. "Her milletin kültüründe olduğu gibi Türk

millî kültüründe de bazı sayıların önemli bir yer tuttuğu bilinmektedir. Türklerde özellikle üç, yedi, dokuz, kırk gibi sayılar kutsaldır” (Turan, 1992, s. 23). Genellikle bu sayılarda büyü ve gizli bir güç bulunduğu inancı vardır. Destan ve hikâyelerde, daha ziyade bu sayılara çok sık olarak rastlanır. “Dokuz sayısı, Türkler için kutsal bir rakamdı çünkü göğün derinlikleri dokuz kattan meydana geliyordu. Bu sebeple, kağanların otağlarının önlerinde, dokuz tane tuğ görülürdü” (Ögel, 2001, s. 80). Eserde de hali vakti yerinde olan kişi, dünür olacağı kişiye dokuz deve götürür. Türk kültüründe, attan sonra deve önemli bir yere sahiptir. Göçebe toplum özelliği gösteren Türklerde yaşam koşullarına dayanıklılık sergileyebilmesi için bu hayvanın tercih edilmesi gayet tabidir. Dünür olunacak eve bu kutsal hayvanın götürülmesi hem o eve verilen değeri, hem de hayat koşullarının daha kolay ve elverişli hale gelmesi için yapılan bir inceliklerdir.

Türk millî kültüründe de Kırgız kültüründe de kız istendikten sonra damadın elini kolunu sallayarak eve gelmesi beklenemez. Aynı bir nokta olarak burada yengeye de birçok görev düşer. Eserde “Damat ‘İşte ben geldim’ diyerek gelemez. Köy kenarında atından inerek yengeleri bekler. Damadın bütün sorumluluklarını üstlenip gelen arkadaşı ‘Damat geldi’ diye oralardan birini yollar” (Sıdıkbekov, 1988, s. 20). Evlikle ilgili uygulamalarda bir kadın olarak yenge çok önemlidir. Anne ve babadan sonra evlilikle ilgili yapılan geleneklerde yenge başrolde yer alır. “Kırsal kesimde yine yengelerin yardımı dikkatlerden kaçmamaktadır” (Erdem, 2000, s. 197). Kızın istenmesinden başlayarak, evden çıkışına kadar pek çok uygulamada yenge önemli görevlerde yer alır. Yengenin özellikle gelin için bu kadar önemli gözükmesi, kendisinin de daha önce gelin olması ve aynı şeyleri yaşamasından kaynaklanır. Yenge, kız ve oğlan için anne ile babaları arasındaki sözcüleri ya da yardımcılarıdır.

Damat geleceği zaman eğlence tertip edilir. “Biraz vakit geçince eğlenerek gelen süslü yengeler, kahkaha atarak damadı ortaya alırlar. Saygılı davranırlar. Nazik ve sıcak karşılımlar, şakalaşmalar ile damadın etrafını sararlar” (Sıdıkbekov, 1988, s. 20). İşcanoğlu, konuyla ilgili olarak: “Hatta Kırgız kültürü içerisinde cenketay¹¹ ‘Yenge toyu’ olarak adlandırılan bir toy bile bulunmaktadır” (İşcanoğlu, 2018, s. 364). Bu toyda yengeler, damat ve gelin gönüllerince eğlenir.

---

¹¹ Cenketay: Yenge, damat kızın evine gelince ondan bir toy ister. Bu toya verilen isimdir.

Eserde damadın oturup kalkmasına hal ve hareketlerine kızın yengeleri göz ucuyla bakıp fikir yürütürler. “Kızın yengeleri daha da süslü püslü olup: damada bir taraftan saygı ve sevgi gösterirken bir taraftan da onun yiğitlik yeteneklerine, aklına, konuşmalarına, oturuşuna çaktırmadan bakarlar” (Sıdıkbekov, 1988, s. 20). Türk kültüründe saygı her alanda olduğu gibi evlilik geleneğinde de önemli bir yer tutar, çünkü toplum bireylerin birbirlerine saygılı ve değer veren bireyleri daha çok benimser ve aynı zamanda toplumda daha çabuk yer edinmeleri de bundan dolayıdır. Eserde de yengelerin göz ucuyla damadı süzmeleri bu yüzdendir. Oturması, kalkması, gülmesi vs. gibi davranışlar toplum içinde kişinin karakterini ortaya çıkarır.

Eserde Cooşbay’ın kayın yurdunda mizahçılık yeteneğinin olduğu bilinmemektedir. Kız oyunlarından sonra Cooşbay kendi için hazırlanmış olan odaya geçer. “Gece kız oyununu başlatan büyük yenge, beşikteki oğlunu beşiği ile getirerek: – Sevgili damat şimdiden çocuk bakmaya alış! Diye gülerken beşiği bırakıp kendisi dışarı çıktı” (Sıdıkbekov, 1988, s. 22). Alıntıda da belirtildiği gibi evlendikten sonra gelin ve damattan çocuk yapılması istenmektedir.

Eserde Cooşbay, kendi evinde yengeleri ve büyükleri tarafından görmemiş gibi yemek yeme, az ye diye uyarılır. Bunun üzerine Cooşbay’da az yemek yer ve gece kendi için hazırlanan odaya geçince karnının acıktığını hisseder, pişi ve şekerin sarıldığı örtünün üst tarafında duran dökme tavaya göz diker. Hızlıca kalkıp o tavayı alır ve geri yerine oturur. Cooşbay elini yenice tavaya uzattığında dışardan yengesi girer. Dışarıdan gülerken giren yenge Cooşbay’a bakıp ürkerek sorar: Sevgili damat, gözüne ne oldu öyle - yamulmuş. Az önce düzgün değil miydi?

“Cooşbay üzülerken:

– Burnunu çekerek: Çocuğunuz çok ağladı onu susturamayınca ben de ağladım, der.

İnanıp inanmacağını bilemeyen yenge üzülerken:

– Yazık ya, zahmet etmişsin bayağı...

Cooşbay tavadaki elini gösterdi. Çocuğunuza kaymak vereyim demiştim. Bu sihirli tavaymış. Elim çıkmıyor.

Cooşbay’ı anlayan yenge üzülerken:

– Avucunu aç. Elin kendi kendine çıkar.

Yengenin dediği gibi iki eli tavadan çıkınca Cooşbay burnunu çekip eline bakarak:

– Şimdi ne olacak, güzel yengeciyim? Diye sorar.

Yenge kahkaha attı. Tabağa kaymak koyup Cooşbay'ın önüne koydu ve:

– Pişiye sürüp kaymağı, doyur karnını canım! Diyerek kendisi dışarı çıktı”

(Sıdıkbekov, 1988, s. 23).

Bu olaydan sonra damat Cooşbay'ın mizahçılık yeteneğini kayın yurdu da öğrenmiş olur. “Mizah, keskin bir zekânın, sıra dışı, aykırı, ani ve beklenmedik, kimi zaman eğlendirici, kimi zaman sorgulayıcı biçimde, kimi zaman da acımasızca yapılarak kazandığı sessiz zaferdir” (Eker, 2009, s. 54). Eserde de görüldüğü gibi beklenmedik bir anda yengenin içeri girmesi sonucu Cooşbay'ın elini kaymak tavasında gören yengeye karşı Cooşbay, mizahçılık yeteneğini sergileyerek işin içinden çıkmayı başarır.

2.8 Hikâyede Cenaze Töreni ve Ölüm

İnsan topluluklarının inanış ve törelerinde doğum ve evlenme gibi, ölüm de bir geçiş aşamasıdır. Türk kültüründe düğün kadar ölümün de önemli bir yeri vardır. Ölen kişiye duyulan saygı, cenaze merasiminde görülür.

Eserde yılda bir defa toplantı düzenlenir ve bu toplantıya kendi köyünün büyükleri ile Bayserke de gider. Doğu ve batının bütün boylarından gelen beyler, göl kenarında toplantı yapar. O toplantıda, boylar arasındaki tartışmalar, şikâyetler, yetim hakları, çalınmış hayvanlar, yer su ve otlak paylaşırma işleri konuşulur. Cooşbay'ın kendisini ufak tefek şeyler için cezalandırıp döven ağabeyi de büyük toplantıya gittikten sonra sürekli itilip kakılmaktan sıkılan Cooşbay: “[...] ağlatmazsam hep ağlayayım” diye kendi kendine söz verir. Yengesinin yanına giderek ağabeyinin vefat ettiğini söyler” (Sıdıkbekov, 1988, s. 27). Alınan kötü haberin halka duyurulması cenaze evinde çıkan feryat ve ağıtlardan anlaşılır. “Bayserke'nin evinden çığlık sesleri gelince yakın köylerden adamlar geldiler. Bayserke dünyaya gözlerini kapatmış” haberini bütün akrabalar duydu” (Sıdıkbekov, 1988, s. 28). Türk milli kültüründe ağıtın yakılması o evde cenaze olduğunun göstergesidir. “Cenâze için toplanıp ağlamaya “Yuğ” adı verilirdi” (Gökalp, 1976, s. 114). Eserde de halkın cenaze olduğunu anlamalarına yine o evden gelen bağrışmalar sebep olur. “Eşi ve çocukları yüksek sesle bağırarak ağlayıp, olayı duyururlar” (Kayhan, 2017, s. 177). Yüksek ses ile ağlamalar yapılırken “Etileri ise eşinin başına siyah bir

tülbent bağlayıp, büyükler de küçükler de ölüm acısını çekerken, Cooşbay kimseye görünmeden aygıra binerek oradan uzaklaştı” (Sıdıkbekov, 1988, s. 27). Siyah renk, matem rengi olarak bilinir. Tüm Türk halklarında yas sürecinin başladığını bu renk belirtir. Türk millî kültüründe feryat ederek ağlama geleneği de mevcuttur. Eserde de “Evdeki kadınlar eski geleneğe göre ölen insanın hatırasına ağıt söylüyorlardı” (Sıdıkbekov, 1988, s. 28). Yakılan ağıtların sebebi ölen kişiye duyulan saygıdan ötürüdür.

Türk kültüründe olduğu gibi Kırgızlarda da cenaze evinde saç baş dağıtılır yüksek sesle feryat edilerek ağlanır ki görenlerin o evin cenaze evi olduğunu anlamaları içindir. Ölen kişi için aynı zamanda ailenin durumuna göre hayvan kesilirdi. Esere bakıldığında “Köy insan dolu. Duman çıkıyor, hayvan kesilmiş gibi” (Sıdıkbekov, 1988, s. 28). Türk kültüründe ölünün arkasında hayvan kesilmesi hem ölünün öbür dünyada rahat etmesi hem de cenazeye saygının gösterilmesi için kesilir. “Yörenin adetlerine ve cenaze yakınlarının ekonomik durumlarına göre koyun, sığır ve at kesilerek yemekler hazırlanmaya başlar” (Erdem, 2005, s. 290). Durumu iyi olan aileler at, durumu kötü olan aileler ise küçükbaş hayvan keser.

Toplantı sonrası evine dönmekte olan Bayserke'nin önüne çıkan Cooşbay, ona eşinin öldüğünü söyler. Eşinin öldüğüne inanan Bayserke, ağıt yakarak evine gelir. “Bayserke, eve girince kapının tam karşısında saçı dağınık, iki yanağından kan süzülen acıya dayanamayıp siyah giyinerek oturan eşini gördü” (Sıdıkbekov, 1988, s. 28). Eski Türklerde cenaze törenlerine “Yuğ” adı verilirdi. Burada insanlar yüzlerini yırtarak kanatır her tarafını kan içinde bırakırlardı. “Eski Türkler’in ve başta Orta Asya uluslarının yas tutma âdetlerine dair Çin kaynaklarında bazı kayıtlar bulunmaktadır. Bu kayıtlara göre, yas tutanlar bağıra çağıra ağlarlar, yüzlerini parçalarlar, keserlerdi” (İnan, 1986, s. 195). Eski Oğuzların yas âdetleri Dede Korkut hikâyelerinde ayrıntılı bir şekilde tasvir edilir.

“Beyrek’in babası kaba sarığını kaldırıp yere vurdu. Çekti, yakasını yırttı. Oğul, oğul diyerek ağladı, inledi. Ak perçemli anası ağladı, gözünün yaşını döktü; acı tırnaklarıyla ak yüzünü parçaladı, al yanağını çekti, yırttı; sim siyah saçını yoldu. Kızı, gelini kas kas gülmez oldu. Kızıl kına ak ellerine yakmaz oldu. Yedi kız kardeşi ak çıkardılar, kara elbiseler giydiler... Beyrek’in nişanlısı kara giydi, ak çıkardı” (İnan, 1986, s. 196).

Ağıt, ak çıkarıp kara giyme gibi ritüeller Türk kültürünün şaman inancından kalma bir ayindir. Her ne kadar İslam dinini kabul etmiş olsalar bile bu ayinler gelenek olarak yaşatılmaya devam eder. Ölüm, dünyanın her yerinde görülen bir durumdur. Her milletin kendine özgü kültür öğeleri gelenekleri örf adetleri bulunur.

Dünyanın her yerinde ortak değer yargıları vardır. Sevinç ve neşe nasıl evrensel bir duygu ise acı yas ve matem gibi duygular da ortak yaşanan hislerdir. Geleneksel olarak bakıldığında, her toplumun kendine has kültürel öğeleri ve gelenekleri mevcuttur. Manas Destanı'nın devamı olarak Semetey'de "Semetey'in ölümünden sonra Ayçürek'in karalar giydiğinden, saçlarını dağınık bıraktığından, yırtılmış yüzünden kara kanların omuzlarından aşağı aktığından söz edilmektedir" (Musayev, 1995, s. 210). Yapılan bu davranışlar acının tüm coğrafyada aynı olduğunu gösterir. Eserde de ağlama eylemi görülür. "Ökürü;" Yüksek sesle ağlamak" demektir. Manas Destanı'nda geçen Kırgızların geleneklerinden biri de ölen kişiye yüksek sesle ağlayarak gelme, cenaze evine geldiğinde yüksek sesle ağlayarak attan inme uygulamasıdır" (Polat, 2005, s. 204-205). Yüksek sesle ağlama, yaşayanların ölen insanlara gösterdiği hürmet ve saygının ifadesi olarak kabul edilir. "Kırgız-Kazaklarda yas alâmeti olarak yüzün ve saçların tırnaklarla çizilmesi ve saçların yolunması geleneği, günümüzde kısmen de olsa hâlâ yaşatılmaktadır" (Roux, 1999, s. 245). Bir bütün olarak bakıldığı zaman Türk kültüründe görülen cenaze merasimleri hemen hemen tüm Türk dünyasının bir benzerini aksettirir.

2.9 Hikâyede Büyüklere Saygı Gösterme Âdeti

Geçmişten günümüze Türk toplumlarında bir gelenek haline gelen büyüklere saygı, toplumda son derece önemli bir yere sahiptir. Gençlerin büyüklere karşı saygılı davranması hem gelecek nesillere örnek olmalarını sağlar hem de büyüklerinden görmüş olduğu geleneği yaşatır. "Geleneksel toplumlarda, gençlerin (küçüklerin) yaşlılara (büyüklere) saygı göstermesi beklenir" (Güvenç, 1993, s. 260). Sağlam temellere oturtulması istenen bir toplumun önce büyükleri sayıp saygı göstermesi gerekir. Büyüğün küçüğe sevgi göstermesi neticesinde küçük de büyüğü sever, ona karşı hayranlık duyar ve saygı gösterir. Destanlara da yansıyan büyüklere saygı duyulması gerektiği noktası Manas destanına da nüksetmiştir. "Manas Destanı'nda Koşay ile Manas'ın diyalogunda Manas, han olmasına rağmen, kendi makam ve mevkiine bakmaksızın, Koşay'a amca diye hitap etmektedir" (Polat, 2005, s. 37). Her ne kadar han olmuş olsa da Manas

kendisinden büyük olana saygıda kusur etmemek için amca diye hitap eder. Halk arasında ders niteliğinde yaşanan olaylar da mevcuttur.

Toplum olarak önem verilen davranış ve tutumlar kendi değer yargılarını belirler. Bu doğrultuda toplumların kendi biliş ve bilinç düzeylerini farkına varması ortak yaşam ve kültür sahasını oluşturur.

Eserde Cooşbay'ın ağabeyi bir toplantıya katılır buraya genelde saygılı itibarlı kişiler gelir. Cooşbay da sürekli ağabeyinin atlarına bakan biri olduğu için böyle toplantılara katılmaz. Cooşbay bir gün yapılan toplantıya katılmaya karar verir. Gelir, ağabeyinin önünden geçer ve onu hiç tanıymıyormuş gibi davranarak bir bey edasında oturur. Cooşbay'ın geldiğini gören Bayserke neye uğradığını şaşırır ve tam Cooşbay'a burada ne işi olduğunu soracakken “[...] orada bulunan bütün saygılı insanların hürmet gösterdiği ihtiyar, lafını tane tane anlatırken” (Sıdıkbekov, 1988, s. 1). Bayserke saygısını bozmadan durdu. Görüldüğü gibi her ne kadar işin içinden çıkılmaz bir durum hal ortaya çıkarsa çıksın söz konusu büyüğe saygı olunca Türk toplumlarında bunu ezip geçme diye (istisnai durumlar olsa bile) bir durum söz konusu olmaz.

Kırgızların sadık kaldıkları toplumsal değerler arasında sıcakkanlılık, misafirperverlik, birlik ve beraberlik ile dayanışma, yaşlılara saygı ve çocuklara şefkat ile sadakat ve taahhütlerini yerine getirme bulunuyor. Kırgızların bu değerleri öğrenmesi küçük yaşlarda başlar. Herkesin sıkıca uyguladığı bu değerler ihlal edildiğinde tüm toplum tarafından kınanır.

Eserde, ...bıktırdı artık diye düşünmeye başlayan Bayserke; “İhtiyarın lafını kesemiyor... Konuşma sırası gelmeden başkasının lafı kesilmez” (Sıdıkbekov, 1988, s. 31). Kırgız toplumunda büyüğün sözünün kesilmesi saygısızlık olarak algılanır. Atasözlerimiz içinde yer alan “Sus küçüğüm söz büyüğün” sözü de bunun bir yansımasıdır.

2.10 Hikâyede Kırgız Türklerinde Yaşayan Bir Gelenek; Selam Verme

Türk toplumunda hayatı yaşanılır kılmak için toplumsal sorumluluklar, yardımlaşma ve dayanışma insanları birbirine yakınlaştıran eylemlerdir. Bunlar arasında yolda yürürken insanlar birbirlerine selam verip hal ve hatırlarını sorarlar. Bu hem toplumda meydana gelen olumlu ya da olumsuz durumların ortaya çıkmasına vesile olur, hem de insani ilişkiler bakımından sağlıklı bir toplum yapısı oluşturur. Eserde Cooşbay bir gün acele ile

yolda giderken Nurmoldo'nun da vaaz vererek yürüdüğü yoldan hızlıca geçen Cooşbay'a Nurmoldo:

“– Hey nankör, sen Cooşbay mısın?- dedi. – Ne olmuş? Evet, Cooşbay'ım- dedi. – Cooşbay isen bu kadar insana selam versene? (Sıdıkbekov, 1988, s. 35). Diye Cooşbay'a çıkışır. “Kırgız kültüründe selam, “Sana tınçlık kaalayım” (Sana barış, esenlik dilerim, barış olsun) anlamına gelir” (Polat, 2016, s. 22).

Dinî geleneğe de uygun olarak küçüklerin büyüklere selam vermesi edep ve ahlakın göstergesi sayılır. Dolayısıyla küçüğün büyüğe, yürüyenin oturana, yukarıdan gelenin aşağıdan gelene selam vermesi önemli bir görev kabul edilir. Selam verme geleneği Kırgızlar arasında özenle yaşatılmaya çalışılmaktadır. Çünkü selamda büyüklere saygı, hürmet; küçüklere sevgi vardır.

Kırgızlarda önem verilen bir konu olan selamlaşma diğer Türk toplumlarında da önemli bir yere sahiptir. “Özbek Türklerinin en belirgin özellikleri dostunu da düşmanını da en iyi şekilde selamlamaktır” (Kayhan, 2017, s. 33). Şekil olarak bakıldığında küçük, belki de basit görünen selam, bir toplumun fertlerini birbirine bağlayan, insanlar arasındaki ilişkiyi sağlamlaştırıp pekiştiren önemli bir davranıştır. Karşımızdakine ilginizi, sevgimizi, saygımızı, nezaketimizi göstermenin en iyi başlangıcı selamdır. Bu bakımdan Türk kültür hayatında selam insanları birleştiren, kaynaştıran önemli bir davranış olarak kabul edilir, sözden evvel selamın gelmesi, selam vermeyenin sualine cevap verilmemesi gerektiği vurgulanmıştır. “Töremizde “Önce selam sonra kelâm” kuralı önemli yer tutar” (Araz ve Umay, 1985, s. 127). Dinimiz de selamlaşmanın önemi üzerinde ısrarla durulur. Hatta selam nice dargınlıkların çözülüşünün tatlı başlangıcıdır. Nitekim “Selam” kelimesi bakış anlamındadır. Küçükler büyüğe, yürüyen yoluna devam eden durana, tek kişi topluluğa selam verir. Eskiden karşılaşılan herkese selam verilirdi. Böylece insanlar birbirlerine dostluk ve sevgi gösterme fırsatı bulurlardı. Kırgızlar terbiyeye büyük önem verirler. Yediden yetmiş herkes birbirleriyle karşılaştığında selamlaşır. Yolda bir araya geldiklerinde, ellerini göğüslerine çarparak ve eğilerek selam verirler ve aile mensuplarının hatırlarıyla besledikleri büyükbaş hayvanların durumunu sorarlar. Bunları sormak, Kırgızlar arasında kalıplaşmış gelenek haline gelmiştir. Bir bütün halinde

yaşayan her halk birbirinden haberdar olmak için yolda geçerken ya da birbirini gördüğü yerde selam vermesi toplumun dayanışma içinde olmasına da vesile olur.

2.11 Hikâyede Kırgız Türklerinde Yedi Ceddini Bilme Geleneği

Kırgız Türklerinde, gündelik hayatta sohbetlerin ana konularından birini oluşturan bir gelenek de yedi atayı bilmedir. Kırgızlar eski zamandan beri sağlam ataerkil yapıya dayanan bir sistem benimsemişlerdir. Buna göre aile soyundan gelme, özellikle baba tarafına dayandırılır. Dolayısıyla bir insanın soyu akrabası denince baba tarafından insanlar akla gelir. Bu yüzden yedi atasına kadar soyunu bilmek, bunları her zaman akılda tutmak mecburiyeti vardır. Kırgızlarda bu husus, Müslüman evladı olmanın alameti sayılmakta, geçmiş atalarını tanıyarak, onların yolunu tutup, izini takip etmek, gelecek nesil gençlerin boynundaki bir borç olarak görülür. Öyle ki yedi atayı bilme, farz olarak telakki edilir. Yedi atasını bilmeyene ahmak (mako) gözüyle bakılır ve onlar köle olarak adlandırılır. Âdete göre yedi atasını bilip, isimlerini ezbere söyleyen bir insan, kendisinin köle olmadığını ispatlar.

Eserde kış aylarında her *coro*¹² kendi evinde hayvan keserek arkadaşlarını davet eder. Zenginlerin bugünkü *coro* sırası Orunbay'daymış.

“Pay edilerek kesilen hayvanın semizliği, kımızın tazeliği için paylaşılanlar yarışma içinde; *Coroda* bozanın kuvvetliliği, mezenin makbul olması için *corocuların* yarışması, büyük namus meselesi gibi konuşulup, en iyisi övülür. İyi olmayanı kötülenir. O yüzden bir *corocu* kendi corosunu o övgüye degecek şekilde elinden gelenin en iyisini yapar” (Sıdıkbekov, 1988, s. 44).

İçilen kımızın etkisiyle kadehler bir iki defa baştan aşağı döndükten sonra *erke bala*¹³ da becerikli dansçı da erkeklik taslayan koruma da kapıdaki sersem ağa da o *corocu* beyler de yerde değil gökteki buluta binip ulu dağın inanılmaz kuvvetli, inanılmaz mızrakları ile zirvelerinde uçtular. “*Erke bala* işaret parmağını yere vurarak öksürdü: –.h1..h1... Orada... Orada kıpırdayan hayvanların arasından *kısır emdi*¹⁴ semiz tayı tutup getirin diyorum...”

¹² Coro: Çoğunlukla kışın sırayla birinin evinde toplanıp, esas içeceği boza ile ikram edilip eğlenmek için tamamen arkadaş erkekler ya da kadınlar (bazen hep birlikte) kaynaşmasıdır.

¹³ Erke Bala: Şenliklerde oyun başlatmak ya da yapmak için özel belirlenmiş kişi

¹⁴ Kısır Emdi: Bir sonraki yıl yavrulamayan annesini emen tay veya buzağı.

(Sıdıkbekov, 1988, s. 44). İçilen kırmızın etkisiyle sarhoş olan kişiler daha süttten kesilmemiş tayı kesmeye niyetlenirler. Emir verildikten sonra “Koşup yiğit alıp koşturarak giden coronun koruması, otlaktaki atların arasından semiz tayı getirerek kesip daha yeni derisini yüzerken Cooşbay geldi” (Sıdıkbekov, 1988, s. 46). Sarhoşluklarından Cooşbay’ın geldiğini bile fark etmediler. Biri öksürüp diğeri tıksırarak gerçekten de aç kurtlar semiz tayı parçalıyormuş gibi gözüktü. Bunu üzerine “– Oy, Töv-be-e-e!!- dedi Cooşbay, olanları görünce, şaşırarak olan sesiyle: – Ben nasıl bir halkın içindeyim? Nasıl bir yerdeyim? Benim şuan gördüklerim iki ayaklı insanlar mı, yoksa dört ayaklı kurtlar mı, ya rabbim (Sıdıkbekov, 1988, s. 46). Diye hayretini dile getirdi. “Tay kesen sırtlanlar da gökten yere düşmüş hırsızlar gibi ne diyeceklerini bilemedi, sadece biri sırttı, bir tanesi de gözlerini kıstı, bir diğerin de soğuğa yakalanmış gibi hıçkırığı tuttu” (Sıdıkbekov, 1988, s. 46). Corocunun bahçesinde bu sessizlikte bir tek Cooşbay’ın avaz avaz söylediği lafı iştiliyordu:

“Sessizlik çöken evden fısır fısır sesler duyuldu:

- Cooşbaymış...
- Aman, kapı ağası, çağır...
- Beni dinlemez, erke bala kendisi çıksın... Dedi kapı ağası.
- Bırak, gitmeyeceğim...- dedi erke balanın sesi.
- Dışarıda beyim vay, korumam vay” (Sıdıkbekov, 1988, s. 47).

Bunu üzerine Cooşbay: “– *Coroda erke bala* ve kapı ağası mı vardı? Dışarıdan gelen Karakursak’a yedi ceddini söylettirirlerdi. Bunun sebebi de iki ayaklı insanın, yedi ceddine kadar olan sülalesini bilmesi için bir gelenektir” (Sıdıkbekov, 1988, s. 47). Kırgızların soy ağacında klan, kabile ve aile kayıtlıdır. Geleneklere göre, 7 yaşını dolduran her Kırgız erkeğin 7 nesil atanın şeceresini ezberlemesi gerekir. Kırgızların klan ve kabile şecerelerinde genellikle klan, kabile ve ailenin kökleri, isimleri, yan kaynakları, başarıları, tüzükleri, unvanları, fermanları ve göç tarihleri bulunur. Kırgızlar birbirleriyle ilk karşılaştıklarında, önce, hangi boydan sorusu sorulmaktadır. Bunu ailen, atan kim soruları takip eder. Bu soruların muhatabı, falan soyun, falan boyun, falanca kişinin çocuğuyum demek zorunda olur. Kırgızların aile şeceresinde doğrudan 7 nesil atanın isimleri ile akraba isimlerini bulmak mümkündür. “Geleneklerine bağlılığı ile dikkati çeken Kırgızlarda soy ve nesiller arası ilişkiler sağlam tutulur. Bir atasözünde; “Kendi şeceresini bilmeyen Kırgız değildir” denilir” (Erdem, 2000, s. 196). Eserde de görülen

nokta kımız içip kendinden geçerek ne yaptığının farkına varmayan insanların aslında özlerinden uzaklaştığı görülür. Cooşbay burada yedi atasını bilen kişilerin bu davranışları sergilemeyeceğini vurgulayarak eleştirir. Geçmişini unutan halk, kendini kaybeder ve yok olur.

2.12 Hikâyede Kırgız Türklerinde Ata Ruhlarına Duyulan Saygı ve Mezar Ziyaretleri

Bireylerin veya cemaatin tanrılara, yüce kudretlere, atalara, ölümlere karşı yerine getirmeleri gereken dinsel buyrukların tümüne ibadet denir. Cemaatin ya da bireylerin yöneldiği bu kudret, Yüce varlık ya da yüce Tanrı gibi efsane kahramanları, atalar, belli hayvan ve bitki türleri, güneş, ay, yıldız, gökyüzü; su, ağaç, taş, ateş gibi doğal öğelerdir. Bu inanıştan dolayı da “Mezarlıklar, kayalıklar, tepeler, mağaralar, su kaynakları, nehirler, ateşin yakıldığı ve korunduğu yerler gibi ibadet yerleri oluşmuştur” (Örnek, 1988, s. 79-80). Kırgızlarda ata ruhuna duyulan saygı, mezar ziyaretini önemli bir gelenek haline getirmiştir. Bunun bir örneği olarak eserde; “Bu, cuma geceleri o büyük dedelerimizin mezarlarına giderek ibadet edip bir hafta boyunca işlediği günahlardan arınıyor” (Sıdıkbekov, 1988, s. 58). Türk kültüründe ata ruhlarına duyulan saygı onları her türlü kötülükten korur düşüncesini destekler. Koruyucu ruhların varlığı kötü ruhların olduğu düşüncesini de ortaya çıkarır çünkü her şey zıddı ile vardır. “Türk dünyasında iyi ruhlara ferişte denmiştir” (Erdem, 2005, s. 178). Müslüman Kırgızların melekler hakkındaki inançları, Şamanistlerin iyi ruhlar hakkındaki inançlarına benzetilir.

Kırgızlar, en eski Türk boylarından biridir. Köklü bir geçmişe sahip Kırgızların kültürleri de bir o kadar köklü ve zengindir. “Kırgızlarda ata ruhuna duyulan saygı, mezar ziyaretini önemli bir gelenek haline getirmiştir” (Karkınlı, 2017, s. 1033). Mezar, Türklerde önemli bir geçiş mekânıdır. Öteki âlem ve dünya arasındaki bu geçiş mekânı ata ruhlarına ibadet etmek için seçilen kutsal mekânlardır. Mezar ziyaretlerinin yanında ata ruhlarına karşı da son derece saygı duyulur. Aynı şekilde ata ruhlarına karşı duyulan saygı Hazara Türklerinde de görülür. “Hazaralar, atalarının ruhlarını kutsal sayarlar” (Çeltikçi, 2007, s. 162). Ata ruhlarını öteki dünyada rahat ettirmeleri sonucu, aile bireyleri veya akrabaları da dünyada rahat eder.

“Kırgızlarda ölenler ve atalarına ilişkin onların ruhlarının yaşadığı inancından kaynaklanan bir dizi adetler ve mistik törenler mevcuttu. “Arbak” adı verilen

özellikle saygıdeğer, ünlü kişilerin, kabile reislerinin ruhlarına daha çok önem verilirdi. İnanca göre bu ruhlar kendilerine özel ilgi gösterilmesini hak ve talep ediyorlardı. Bu yüzden genç nesil atalarına saygı gösterir” (Koçkunov, t.y.).

Bunun nedenleri arasında ölen ata ruhlarının rahatının sağlanması, dünyada aile bireylerini ve akrabalarını korkutup rahatsız etmemesi için yapılan ayinler olarak görülür. Bununla birlikte Türk dünyasında ve Kırgızlarda da ruhların onları koruduğu inancı hâkimdir. “Atalarının ruhlarını yaşayanları himaye ettikleri inancı yaygındı” (Koçkunov, t.y.). Eserde de mezarlığa giderek onlara karşı ibadet etmeleri bunun göstergesidir.

Eski Türklerde ata ruhlarına duyulan saygı inancı, onların daha önceden Şamanizm ile bütünleşmesi nedeniyle ruhlarla irtibat kurulmasına zemin hazırlar. “Baştan sona ruhsal irtibata dayanan Şamanizm’in, Türkler arasında kolaylıkla yer bulmasının en önemli nedenlerinden biri daha önceki dönemde eski inançlarında yaşattıkları “Atalar Kültü” olmuştur” (Candan, 2011, s. 31). Atalar kültü, hayatın ölümden sonra da devam ettiği inancından doğmuştur. Boyun ilk kurucusu atadır. Bundan dolayı doğaüstü varlıklarla bağlantısı olduğuna inanılır. Eserde de bu inancın yaşatıldığı görülür. Ruhların insanları koruduğu ve onlara yardım ettiği mezarlığa gidilerek ibadet edilmesi ve isteklerinin belirtilmesi bunun göstergesidir. Bu inançta “Ataların, ruhlarının öldükten sonra da yaşadığına ve toplumla ilişkilerini koparmadıklarına inanılır” (Örnek, 1988, s. 94-95). Yine bu inancıya göre, insan ölümle bedenini kaybetmekte, fakat benliği daha doğrusu manevi varlığı yeryüzünde kalmakta, geride bıraktığı kimselerin hayatlarını etkileyebilmektedir. Onlara göre ölüm hayatın bitişi değildir.

Toplumun öz benliğine dönmesini sağlayan unsurlar arasında geçmişini yâd etmesi ve geleneklerini yaşatması yatar. Ata ruhlarına duyulan saygının gösterilmesi onları ziyaret etmek bunlar içinde yer alır. Toplumun öz benliğini kaybetmemesi için “Yeniden doğuş, ancak ruhun kutsal barınaklarına dönmekle mümkündür” (Korkmaz, 2014, s. 149). Bu da kişinin geleneklerine bağlılığı ile mümkün olur. Burada kutsal mekân mezarlıktır çünkü geçmişi, öğrendikleri ve geleceğe aktarması gereken gelenek ve kültür öğelerini bir zamanlar birey de atalarından öğrenmiştir.

Manas destanında da ata ruhuna saygı eserdeki ile bağdaşır.

“Manas'ın ölümünden sonra Kanıkey oğlu Semetey'i alıp Tacik Hanı olan babası Temirkan'a kaçar. Sır Derya'dan geçmek için Kanıkey Semetey'i sırtına iyice bağladıktan sonra kocası Manas'ın ruhuna “İşlerimi düzelt, yetimi koru.” diyerek dua eder ve sudan sağ salim çıkmayı başarır” (Dıykanbayeva, 2018, s. 50).

Ataların ruhuna dua etmek ve onlardan yardım istemek onların geçmişte toplumda sayılan ve büyük bir yere sahip olduğunu gösterir. Manas destanında da Er Manas toplumun sıkıntılarını gideren ve saygın bir kişiliktir. Eserde de mezarlığa gidilerek dua edilmesi vefat eden kişinin kendi döneminde sayılan ve sevilen biri olduğunu gösterir.

Türk kültüründe iyi ruhlar olduğu gibi kötü ruhlarda mevcuttur. Ruhların isteklerinin yerine getirilmemesi sonucunda onlara korkunç surette görülmeleri de tabiidir. Esere yansıyan yönde ise

“Her hafta Cuma geceleri yol üstündeki mezarlığa gidip ruhlara tapınıp, Allah'a ibadet eden Momo hacı bir kere sağ ayağında mesti yok, ağabeyi Cooşbay'ın dediği gibi üç yüz yetmiş yedi tel sakalı titreyerek dağıldı, al yanakları bembeyaz, dilini yutmuş gibi kapıdan içeri girer girmez yıkıldı... Bacağı çizilip, pantolonunun paçası yırtılmış. Momo'nun dudakları titriyor, gözleri açılmıyordu. Sadece ara sıra: – Sır... Sır... Diye inliyordu. (Sıdıkbekov, 1988, s. 58).

“Bu anlayış, Müslüman evliyanın mezarlarının bulunduğu makamlara benzetilmekte, vatan şuurunun doğmasına ve kuvvetlenmesine katkı sağlamaktadır” (Erdem, 2005, s. 193-194). Türk kültüründe dua edip ibadetini gerçekleştirmek için belli kutsal mekânlar vardır. Bunlar arasında; Evliya ve derviş mezarları bulunur. Eserde de Momo ibadet etmek için aile büyüğünün mezarına gider. Momo burada kültürüne sahip çıkmayı gelenek, göreneklerini sürdürmeyi ve ata ruhlarına duyduğu saygıyı büyüklerinin mezarını ziyaret ederek gösterir.

Eserde yukarıdaki kesitten de anlaşılacağı üzere ruhlar tarafından Momo'nun zarar gördüğü belirtilir.

“Altaylıların “Kötü Ruhlar” olarak isimlendirdikleri varlıkların vatani, genel inanişe göre “Yeraltı Dünyası” olmakla birlikte, bu bedensiz varlıklar zaman

zaman yeryüzü ile de irtibata girebilmekte ve yeryüzünde yaşamakta olan insanlara çeşitli tehlikeler yaratabilmekteydiler.” (Candan, 2011, s. 130).

Yeraltı dünyası olarak tabir edilen mekân, mezarlıklardır. Eserde Momo da gündüz vakti değil de gece vakti ibadetini gerçekleştirmek için mezarlığa gider ve kötü ruhlar tarafından zarar görür. “Kırgız, Kazak ve Özbek Türklerinde karanlığın başlamasıyla kötü ruhların (Şeytan’ın) etrafta dolaşmaya başladığını düşünürler” (Kayhan, 2017, s. 51). Yine aynı şekilde “Karanlıklar kötülüklerin anası, barınağı imiş” (Eyüboğlu, 1988, s. 66). Geceleri mezarlıklar pek tekin sayılmadığı için kötülüklerin anası olarak tabir edilmiştir. Türk kültüründe gece iş yapılmaması, dışarı çıkılmaması insanların başına kötü bir durum gelmesini engellemek amacıyla. İnsanların genelde kötü ruhlar tarafından zarar görmesi durduk yere gerçekleşmez. Bunun için onları rahatsız edecek ve hoşlarına gitmeyecek davranışları sergilenmesi gerekir. Bu da “İçki içtiği ya da abdestsiz yatrın yanından geçtiği için evliyalar tarafından çarpılan insanlarla ilgili anlatılan birçok evliya hikâyesi vardır” (Candan, 2011, s. 134). Yapılması ve yapılmaması gereken davranışlar her yerde aynı olmakla birlikte mezarlıklar kutsal mekânlar olduğu için ölümlere duyulan saygının gösterilmesi bakımından bu davranışlara dikkat edilmesi gerekir.

Eserde ise kötü ruhların Momo’ya zarar vermesi üzerine Cooşbay eve çağrılır. Ondan yardım istenir. “Şamanlar zararlı olan ruhları kovmak amacıyla törenler düzenleyip dualar okur” (Artun, 2017, s. 103). Özel yeteneklere sahip olan bu kişiler fiziksel rahatsızlıkların yanında ruhsal hastalıklara da şifa veren bireylerdir. Türk kültüründe de önemli yere sahip olan şamanlar toplum tarafından saygı ve değer gören kişiler içinde yer alır. Cooşbay da toplumda sayılan bir birey olduğu için eve çağrılır ve “Hacda tokalaştığı yedi evliya, kırk çilten¹⁵ hacı kardeşimin galiba gözüne görünmüş, gidelim” (Sıdıkbekov, 1988, s. 59). Der. Kırk Erenler olarak da bilinen evliyalar daha çok koruyucu güçlere sahip varlıklardır. “Anadolu’da kırklar olarak bilinen kırk çilten, göze görünmeden insanlar arasında yaşayan ve tabiatüstü güce sahip varlıklardır” (Beydilli, 2004, s. 313-314). Her çağda kutlu kırk kişi vardır. Hristiyan Türklerde ise Kırk Aziz kavramı bulunur. Dağlarda yaşar ve canlıları korurlar. Türk kültüründe görülen bu varlıklara dua edilmesi sonucu kendilerini kötülüklerden koruduğu inancı hâkimdir. Öyle ki “Ava çıkmadan

---

¹⁵ Kırk çilten: Evliya, Ermiş.

kendilerine dua edilerek yardım istenir” (Karakurt,2011, s. 197). Her dönemde olduğu gibi toplum olarak korunma ihtiyacı ve bir şeylere sığınıp yardım isteme düşüncesinin varlığı görülür.

Türk kültüründe ağaç kültürünün de önemli bir yeri vardır. “Şamanizm’de beş kutsal unsur vardır. Bunlar; demir, toprak, ateş su ve ağaçtır” (Artun, 2017, s, 103). Kutsal olarak kabul edilen ve koruyuculuğuna inanılan ağacın kutsiyetinin esere yansması şöyledir. Cooşbay eve gelir ve Momo’ya baktıktan sonra ev halkı arasında şöyle bir konuşma geçer: “Hacım dinlensin. Bu ocaktaki ardıç odunu yanıp bitince, her zamanki gibi kendiniz de yataklarınıza geçip uyuyun.” (Sıdıkbekov, 1988, s. 59). Tabiatla iç içe yaşayan Türk boylarında nazar ve kötü ruhlara karşı uygulanan örf ve âdetler hemen hemen hepsinde aynıdır. “Kurutulmuş ardıç ağacının budaklarını derin bir kapta, az bir kor ateşle közleyerek yaptıkları bir uygulamadır” (Kayhan, 2017, s. 51). İnsanların bulunduğu yerlerdeki (evde, iş yerlerinde) uğursuz ve kötü ruhların yaratacağı olumsuz etkilerden uzaklaştırmak ve arındırmak için yapılır. Eserde de ardıç odununun yanıp bitmesi aynı işlevin göstergesidir. “Kırgızlar, açık arazide tek başına duran ulu ve yaşlı çam, kayın, ardıç ve selvi gibi ağaçları kutsal saymakta, bunlara adaklar adayıp kurban sunmaktadır” (Erdem, 2005, s. 200). Koruyuculuğuna dair olan inanç burada da görülür.

2.13 Hikâyede Kırgızlardaki Hava Durumuyla İlgili Bilgiler

Halk takvimi ve meteorolojisi Türk halkının doğayla etkileşimi sonucunda elde ettiği deneyim ve bilgilerden oluşur. Bu kapsamda gökyüzü ve yeryüzü unsurlarının durumu, hayvanların hareketleri ve insanların tepkileri gözlenmekte, deneme-yanılma yoluyla yöresel hava tahminleri yapılmaktadır. Teknik ve teknolojik yetersizlik içinde bulunan toplumlarda, yüzyıllara dayalı yerel deneyim görgü ve tahminler ile atmosfer olaylarına ilişkin önceden biline bilirlilik oranı yüksek denebilecek bir düzeye ulaşmıştır. Bu tür toplumlar “Çoğunlukla atalardan öğrendikleri hava tahmini yöntemleriyle hava tahmini yaparlar” (Artun, 2017, s. 258). Büyüklerinden öğrendikleri bu bilgileri kullanmayı iyi bilen kişiler toplumda önemli bir saygınlığa sahiptirler eserde de Cooşbay,

“Çocukluğundan beri tepelerde, tarlalarda yılki atlarının peşinde çok gezen Cooşbay, geceleri yıldız sayıp, gündüzleri beyaz, kara bulutların hareketlenmesine bakarak hava durumunu, bitkilerin sararmasını ya da

yeşermesini, göçebe kuşların geliş ve dönüş mevsimlerini izlerdi” (Sıdıkbekov, 1988, s. 63).

İnsanlar büyüklerinden duyarak öğrendikleri ve yaşamlarına uygulamalarına şahit oldukları insan vücudundaki ağrıların, bulutların, ağaçların, hayvanların, bitkilerin, ayın, güneşin durumuna bakarak hava tahmini yaparlar. Bu tahminler “Bu yıl ağaçlar yapraklarını tepeden döküyor kış zor ve çetin olacak” şeklinde olur. Genelde bu tahminler yaşça büyükler, dedeler, nineler tarafından yapılır.

Eserde Cooşbay, “– Bu sene bahar erken geldi diye hiç sevinmeyin. Yaşlı Allah’ın siyah buğrasına yüklediği sarı karı var, bir süreliğine güney tarafa yerleşin” (Sıdıkbekov, 1988, s. 65). Dedi köylülerine. Geçmişte ata babalarının tecrübe ve deneyiminden yola çıkıp kendisini de bu konuda yetiştirerek karın mı yoksa yağmurun mu yağacağını, rüzgârın nereden hangi kuvvet ile eseceğini, hangi yönde havanın daha iyi olacağını bilir.

“Ayın etrafındaki halka sarı renkliyse hava yağmurlu, kırmızı ise rüzgârlı, donuksa hava bozuk, açıksa hava iyi olacak; güneş bulutların arkasından geç yükselirse ve güneşin batış yeri kızıl olursa hava iyi olacak; gece yıldızlı olursa ertesi gün güzel olacak; bulutların kenarları belirsizse hava düzelecek, saçaklı olursa rüzgâr çıkacak öğle vakti hava bulutlanırsa akşam yağmur yağacak; siyah bulutlar geçmişse fırtına çıkacak; gökkuşağı ayın etrafında ise lodos çıkacak ve yağmur yağacak; gökkuşağı kırmızı renkli ve parlaksa rüzgâr çıkacak” gibi gökyüzünün gözlenmesine dayalı tahminler bugün de geçerliliğini sürdürmektedir” (Beşerli ve Çapcıoğlu, 2015, s. 252).

Geçmişten beri yapılan bu tahminler geçmiş kuşaklardan gelecek kuşaklara aktarılır ve böylece gelenekten geleceğe bir aktarım söz konusu olur.

Eserde Cooşbay’ın mizahçılık anlayışı herkes tarafından bilindiği için köy halkı ona itibar etmez. Bunun üzerine Cooşbay: “– İnanmıyorsanız inanmayın. Yaşlı Allah’ım bir defalık hepinizi kandırarak” (Sıdıkbekov, 1988, s. 64). Diyerek kendisine inanmayanları sert bir üslup ile uyarır. Eserde Cooşbay’a inanmayanlar yaylalara göçerek sulak alanlara yerleşir. Güneşli bir gün birden hava kararır ve kar yağmaya başlar, inek ve mandalar soğuğa karşı dayanıklı oldukları için göğüslerini siper ederek dayanırlar. Köylülerin birçok hayvanı bu fırtınada telef olur. Bunun üzerine kalan hayvanlar adak niyetine kesilir büyük kazanlar kurulur ve köydeki komşulara ikram edilir. Misafir olarak Cooşbay da

çağrılır ve başköşeye oturur. İçlerinden biri “Hepimiz: Allah’a ibadet ederken, sen Cooşbay, Allah’a yaşlı diyerek yaratana kızdırıp sinirlendirdin. Senin dediklerin yüzünden oldu galiba bu felaket kim bilir belki olmayacaktı” (Sıdıkbekov, 1988, s. 68). Cooşbay’ın Allah’a yaşlı demesinin nedeni yedi atasının da Müslüman olduğunu ve Tanrı’nın büyüklüğünü yüceliğini onun yaşlı sembolü ile ifade etmesinin yanında geçmişten bugüne değin ona ibadet ettiğini gösterir.

Karadavut’un makalesinde ise bu konuya benzer bir olay şu şekilde ifade edilir.

“Cooşbay Borsul Uulu’nun ağabeyinin iyi bir aygırı dağdan aşağı yuvarlanır. O zaman ağabeyi Bayserke: Kудay koldo” (Allahım sen koru) diyerek sağa sola kaçmaya başlar. Cooşbay ise: ‘Karıgan kудay koldo’ (İhtiyarlayan Tanrım sen kolla) diye ağabeyine katılır. Onun bu sözleri etraftaki adamları güldürür. Bayserke öfkelenip: Hey cinli günah işleme der. Cooşbay kendisine öfkelenen ağabeyine dönerek: Benim babam da, babamın babası da, ben de Tanrı diyorum. Tanrı hiç yaşlanmaz mı?” (Karadavut, 2006, s. 416).

Diyerek ağabeyine çıkışır. Türk toplumunda yaşlı ve tecrübe sahibi kişilere önem verilir. Burada da Tanrı bir kişi sıfatı ile ihtiyar bir kişiliğe büründürülür. “Kırgızlar, Tanrı’ya “Kojo Kудay” (Koca Kудay) derler” (Ocak, 1983, s. 112). Aynı şekilde Ögel ise Tanrıya ihtiyar denmesi konusuna

“Kırgızlar, Tanrı’ya “Koca Kудay” derlerdi. Tanrı için bazen sadece “Koca” sözünün kullanıldığı da görülmektedir. “Altay efsanelerinde Tanrı, hep kayın ağacının üzerinde “gök sakallı bir ihtiyar olarak bilinmektedir. Muhtemelen Tanrı’ya Koca denilmesinin sebebi de budur” (Ögel, 2010, s. 512). Diyerek açıklama getirir.

“Koca” sözcüğü sıfat olarak büyüklük, ululuk ve yüksek mertebeyi ifade eder. Verilen sıfatın da Tanrıya ithafen kullanılmış olması onun Kırgızlar tarafından büyük öneme sahip olduğunu gösterir. Bu nedenle Türk toplumunun kültürü geçmişten günümüze sıkı bağlarla sarılı bir şekilde sürekliliğini devam ettirir. Bunun göstergesi olarak ata babalarından öğrenilen bilgilerin bugün bile geçerliliğini koruduğu anlaşılır.

2.14 Hikâyede Kırgız Türklerindeki Ticaret Algısı

Türk toplumunda önemli geçim kaynakları arasında hayvancılık ve ticaret yer alır. Hayvancılık yerleşiklikten çok göçebeliliği gerektirir. Çünkü Türklerin yaşadığı yerler ot bakımından devamlı yeşil sahalar olmayıp, buraları mevsimlik otlarla kaplıdır. Bu mevsimlik otlar hayvan yetiştiricilerinin göçebe olmalarını gerektirmektedir.

Türklerin yaşadıkları sahalar, bitkilerin yeknesaklığı, tabii şartların gereği olarak bitkilerden çok et yemeği gerektirir. Onun içindir ki çok eskilerden beri Türklerin gıdalarını genellikle hayvani besinler teşkil eder. Zaten Türk hayatında asıl makbul olanlar etli yemekler, hayvani yağlardır. Makbul giyim de deri kürklerdir ki bu özellikler günümüz için bile geçerlidir. Bütün bunlar, eski Türk hayatında hayvancılığın büyük önemini gösterir. Köy hayatı temel alındığında tarım ile birlikte hayvancılığın ön plana çıkması köylünün kendi ihtiyaçlarını kendilerinin karşılaması anlamına gelir. “Türk insanı yiyecek, ev giyim gibi ihtiyaçlarını kendi kaynaklarından sağlamıştır” (Sinor, 2002, s. 19). Bu geçim kaynaklarının en önemlisini hayvancılık teşkil eder. “Cooşbay’ın dediği gibi bütün yaz otlayan besili, büyük kuyruklu iki dişliler, koyunlar ve yelesi atlar, kaymak gibi besili hayvanlardı.” (Sıdıkbekov, 1988, s. 69). Türklerin yetiştirdiği hayvanların başında ekonomik getirisi fazla olan at ve koyun ile bunların yanında deve, keçi, sığır sürüleri gelir. Hayvancılık yaparak geçimini sağlayan halklar dışardan yiyecek ve giyecek ürünlerini zor durumda kalmadıkça almazlar.

Eserde Cooşbay ve köy halkı seyyar satıcıların köyelerine gelmeleri durumunda onlardan alışveriş yaparlar “İhtiyacı olan emtiayı ya çevresindekilerden ya da yılın değişik zamanlarında gelen tüccarlardan temin etmişti” (Tsai, 2006, s. 583). Fakat ederinin altında sattıkları ürünler karşılığında ise koyun ve kuzularını alarak ödeştiklerini söylerlerdi. “Türk insanı ürünlerini ülke içerisinde değiş-tokuş esasına göre satmıştır” (Beşerli ve Çapcıoğlu, 2015, s. 350). Takas usulü, Türk toplumunun geçmişte uyguladığı bir yöntemdir. Bu yöntem sayesinde ihtiyaç duyulan ürünler alınmak istenen ürün ile değiş tokuş edilirdi. Eserde de seyyar satıcı olarak gelenler ederi etmeden sabun ve diğer malzemeleri koyun ve kuzular ile değiştirerek alırdı. Alınan eşyalar toplumun refah düzeyini yükseltmek için değil de günü kurtarmak içindir. Aile bireylerinin daha iyi koşullarda giyinmesi için değiş tokuş edilen ürünlerin birbirine eşit olması gerekir. Toplumu oluşturan bireylerin her zaman aynı kıyafetleri giymesi belli statüye sahip

olduğunu gösterir. Türk toplumunda dış görünüşe daha fazla önem verildiği bilinir. Toplumda iyi giyimli insanlar her zaman daha fazla ilgi ve saygı görür.

“Daima el yapımı kilim, desenli kumaş ve deri kıyafetler giyinmeye devam edersen başkalarının gerisinde kalırsın ve bütün hayatın öyle kötü geçer. Hiç olmazsa kendin yünlü ceket, eşin ipek kumaşlı elbise, çocukların ise kumaş gömlekleri ile ortalıkta dolaşsalar, onları görünce moralin düzeler, sevinirsin. İtibarın artar, diğerlerinden geride kalmazsın” (Sıdıkbekov, 1988, s. 69).

İlerleyen ve gelişen teknolojiye ayak uydurulması üzerinde durulan bu kesitte kendini geliştiremeyen toplumların gerileyeceği vurgulanır. Kendi yerinde durup ilerlemeyi göze alamayan toplum için gelişim söz konusu olmaz. “– O şehirlilerin yaptıklarını, biz köylüler de yapabiliriz, yaparız. Bunu bir kenara bırakıp, satılacak besili hayvanlarınızı götürün!” (Sıdıkbekov, 1988, s. 69). Kırgız geleneğinde ticaret pek yoktur, ancak toplumun hızla gelişmesiyle birlikte durum değişmiştir. Eskiden pazarlık etmekten bile çekinen Kırgızlar, artık ticari hayata giderek dâhil oluyorlar. “Türk kültür tarihinde at, yalnızca binek hayvanı olarak değil, ekonomik değer olarak önemli role sahiptir” (Çınar, 1996, s. 204). Yapılan ticari faaliyetlerinin içinde koyun, kuzu, kısırak ve at yer almaktadır. Kırgızlar arasında en saygın yeri olan hayvan hiç şüphesiz attır. “Asya Hunlarından beri milletlerarası ticari arenada söz sahibi olan Türklerin en önemli ihraç malı at olmuştur” (Beşerli ve Çapcıoğlu, 2015, s. 354). Bunlar içinde at önemli bir yere sahiptir. “Atın binek hayvanı olarak ehlileşirmesi, pratik ve süratli oluşu, geniş ufuklara hükmetme fikrini pekiştirmiştir” (Çınar, 1996, s. 203-204). Satılan atlar alıcı tarafından sadece kurban olarak kullanılmaz. Aynı zamanda binek hayvanı olarak gücünden yararlanılarak kullanılır. Eserde Ancıyan pazarına getirilen atların satışı yapılırken satılacak atın Manas’ın atının özelliklerine benzetilip sunulması satışı kolaylaştırır. Türk kültüründe atların önemli bir yere sahip olmasının yanında satışa çıkarılan atların özelliklerinin de alıcının ihtiyaçlarını karşılaması gerekir. “– O, atı alacak Müslüman! Buraya, buraya gelin! Bildiğiniz yorulmaz ve belli başlı, her sene yürük at doğuran, kahraman Manas’ın boz kısırağının nesli -işte dizgini elimde tuttuğum- Kulakaşka!” (Sıdıkbekov, 1988, s. 78). Satılan ürünlerin cezbedilip alıcı bulması için özelliklerinin güzel bir dille ifade edilmesi gerekir. Burada da satışı söz ustası Cooşbay, yaptığı için alıcıları etrafına daha kolay bir şekilde toplar. Satılacak at Kulakaşka’nın Manas’ın atı

Akkula'nın soyundan gelmesi Kulakaşka'nın alıcılarını ona doğru çeker. Burada Manas'ın atı

“Akkula atan tan gibidir. Butlarını oynatması dağ koçunu, boynunu sağa sola çevirmesi tekeyi andırır. Yatık ve kısa yelesi, etli. Yüksek bedenli, geniş sağırlı, kuyruğunda kut taşıyan, hörgücü büyük, boynu uzun, iri cüsseli, bacakları ok gibi gergin, keçi gibi ince gövdeli, burnu sivri ve keskin, kurt kulaklı, geyik butlu, tüyleri sivri, göğsü sert, omuzları geniş, alınına düşen saçları sık, keskin ince zekâlı dişleri bıçak gibi dili bilek kalınlığında, uğurlu” (Çınar, 1996, s. 220). Bir attır.

Doğüstü güçlere sahip olan bu at, kahramanı korumak için üstün güçlere sahip olarak Tanrı tarafından gönderilir. At; özgürlüğün, canlılığın, hareketliliğin, hayatta var olabilmenin, uzak diyarlar fethetme, yeni diyarları keşfetmenin, üremenin, bolluk ve bereketin, geleceğin yiğitliğinin, hedefe kavuşturmanın, hayatı sevmenin sembolüdür.

2.15 Hikâyede Kırgızlardaki Hasta Ziyareti

Türk toplumunda kültürel bir ritüel haline gelen hasta ziyareti, toplumun birlik ve beraberliğini güçlendiren bir sorumluluk açısından önemli bir yer tutar. “Hemen hemen Türk topluluklarının hepsinde ortak özellik olarak görülen, hasta ağırlaştığı zaman, vasiyet ve onunla helalleşme başlar” (Erdem, 2000, s. 232). Yapılan ziyaret hem hastanın gönül hoşluğunun sağlanması ve eğer hasta ağır hasta ise vasiyetinin bildirilmesi için önemlidir. Eserde sadece kendi kabilesi tarafından değil farklı kabilelerden olanların yanında da ünlenir. Gülmeyeni güldürmeyi de başaran Cooşbay, yaşlanınca hastalanıp yatağa düşer. Türk toplumunda hastalanıp yatağa düşmektense savaşarak ölmeyi yeğlerler. “Onlar, savaş meydanlarında değil, rahat döşekte ölmekten, hatta ihtiyarlayıp hastalanmaktan utanırlar” (Kafesoğlu, 1994, s. 333). Eserde ise Cooşbay; “İnce kemikli, güçsüz insan gibi sızlayıp da ailesine eziyet çekti ve hatta can yoldaşı, eşine acı çektiğini bile belli etmedi” (Sıdıkbekov, 1988, s. 87). Türk toplumunda olduğu gibi Kırgız toplumunda canı çok acı çekse de bunu karşıdaki insana belli etmezler çünkü bundan utanç duyarlar. Bu konuyla ilgili olarak Tanrı dağlarının temiz havasından istifade eden bu halk daha dinç ve sağlam bir yapıya sahip olduğu ve hava kirliliğine maruz kalmadığından sağlıklı birey sayısı fazladır. Bu bakımdan da onların ele ayağa düşmeleri hem kendini kötü hissettireceği hem de karşıdaki kişiye eziyet çektiği için

yatağa düşmeden ölmeyi ya da savaş meydanında savaşılarak ölmeyi tercih ettiği görülür. Hasta ziyaretine sadece akrabaların gelmesi gerekmez. Cooşbay'ın mizahçı kişiliğinin her yerden onu ziyarete gelenler olur. “Şırnak'ta ki Tatar aşiretinde hasta ziyareti önceden olduğu gibi bugün de çok önemlidir. Akraba olsun veya olmasın hastaların ziyaretine gidilmesine özen gösterilir” (Gürocak, 2001, s. 27). Eserde de farklı boylardan onu ziyarete gelmeleri şanı ve ününün farklı boylara ulaştığının göstergesi olmakla birlikte sevilen ve sayılan biri olduğu da görülür. “– Hastanın durumunu sormayı farz olarak bilen insanlar, çoğu zaman sabah gelerek, Cooşbay'ın gönlünü hoş etmeye çalışıyorlar. ...Cooşbay çok ağır hastaymış diye Kıdık, Alaköz ve Kaba boylarına kadar ulaşan haber ile birlikte büyükleri hemen geldiler” (Sıdıkbekov, 1988, s. 88). Yukarıda da bahsedildiği gibi hasta ziyaretine gelerek gönül hoşluğu sağlanır. Burada aynı zamanda helalleşme alınır. Öleceğini hisseden hasta, bu ziyaretlerde bir çeşit vedalaşır, haklarını helâl etmelerini ister, hataları için bağışlanmasını diler. Buna “Helâlleşme” denir. Ziyaretçiler, hastaya “helâl olsun derken, onun da kendileri üzerindeki haklarını helâl etmesini isterler. “– Allah'ın emri buymuş, kıymetlim. Biz sana hakkımızı helal ediyoruz. Sen de bize hakkını helal et” (Sıdıkbekov, 1988, s. 88). Diyerek helalleşme istenir. Türk kültüründe helalleşme hakkı varsa üzerinde kalmaması için yapılır. “Geleneğe göre hasta ölüm döşeğinde yatarken akraba ve dostları onunla helalleşir, son arzu ve vasiyetlerini dinlerler” (Kayhan, 2017, s. 198). Gözünün açık gitmemesi için daha önce yapmayı isteyip de yapamadığı istek ve arzularını dile getirir. “Kırgız Türklerinde de diğer Türk halkları gibi helalleşmek çok önemlidir. Hasta kişi ölüm döşeğinde yatarken akrabaları gelir, kırgınlıklar bir tarafa bırakılır “Hakkını helal et” denilerek helallik alınır” (Çeltikci ve Kayhan, 2016, s. 74). Son görev olarak helallik istenmesi hem ölecek kişiyi öteki âleme daha huzurlu bir şekilde gitmesine vesile olurken hem de kalanların içinin rahat etmesine neden olur.

2.16 Hikâyede Mizahçılık Geleneğinin Esere Yansıması

Türk dünyasında yer alan ve önemli bir yere sahip olan söz ustalığı Kırgız toplumunda da etkin bir yere sahiptir. Kırgızlar arasında halk şiiri ile anlatma sanatıyla oluşturulan türler o kadar yaygındır ki, hem o tür, teması ve icra ediliş şekline göre, hem de onu icra eden kişi icra ediliş yeteneği ve sanatçı kişiliğine göre adlandırılmaktadır. Söz gelimi

“Halk şiiri temasına göre Arman Irları, Sanat-Nasaat Irları, Süyüü Irları, Terme Irları, Emgek Irları vb. gibi adlar almaktadır. Âşıkların atışmaları da yine temalarına göre Tabışmaktuu aytış, Alım-sabak aytışı ve Kordoo aytışı şeklinde adlandırılmaktadır” (Karadavut, 2006, s. 414).

Anlatmaya dayalı türlerde de durum aynıdır. Söz gelimi “Genel anlamda anlatmayı karşılayan *comok* kelimesi, tek başına kullanıldığında destanı, *cöö comok* şeklinde kullanıldığında da masalı karşılamaktadır” (Karadavut, 2006, s. 414). İşte bu türleri anlatanlara da *camakçı*, *comokçu*, *bayandooçu*, *manasçı* vb. gibi adlar verilmektedir. “*Bayan* ve *angeme* de yine anlatmaya dayalı türler için kullanılan terimlendendir” (Karadavut, 2006, s. 414). Bu türlerin çok yaygın olarak kullanılması ve bir şeyler anlatarak eğlenmenin sonucunda sözü ve dili iyi kullanan sanatçı tipler ortaya çıkmıştır. Bunlar *kuudullardır*, *çeçenlerdir*, *şayırlardır*.

Kuudulluk kelimesini bir edebiyat terimi ve edebi tür olarak ele alan kaynaklar; Kırgız Adabiyatı Terimlerinin Tüştürmө Sözdüğü’nde “Tenkitsel eserleri söyleyen veya icra eden, hal hareket, davranışları ile halkı güldüren kişi. Onlar birilerini taklit eden, birileriyle alay eden, fıkra anlatan, komiklik yapan, gülünç şeyleri icra eden, maskaralık yapan, oyun çıkararak” (Karadavut, 2006, s. 416). Kişi şeklinde tarif ederek *kuudulların* taklit ve tenkit eden bir sanatçı olduğunu ifade etmektedir. Eserde de mizahçı olarak görülen Cooşbay şu şekilde izah edilir. “Ben çocukken insanlar hep göl kıyısında yaşayan Cooşbay adındaki mizahçı hakkında hareketleri ile ölü insanı bile güldürür diye anlatırlardı” (Sıdıkbekov, 1988, s. 8). Benzetmeden de anlaşılacağı üzere insanlar üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Gülmeyen insanı bile düşünceleri ve söz ustalığı ile güldürmeyi başaran bu kişilerin aslında mizahçılık anlayışı ön plandadır.

Eserde Bayserke’nin evine misafirler gelir ve Bayserke Cooşbaydan misafir gibi oturmaması üstünü çıkarıp ateşe bakmasını söyler. “– Ya aptal seni, misafir gibi oturma, üstünü çıkartıp ateşe baksana?!” (Sıdıkbekov, 1988, s. 8). Bunun üzerine çırılçıplak bir şekilde misafirlerin yanına gelerek kazanı yakmaya çalışan Cooşbay’a Bayserke’nin cevabı gecikmez.

“Namussuz aptal, çık dışarı. Kaybol gözümün önünden!

– Cooşbay; sevgili ağabeyim dedi sakince. Kemerini çıkarmadan elbise ile otururken çıkar dediniz. Elbiselerimi çıkartıp ateşe bakarken de kalçama

vurdunuz. Ben sizi nasıl memnun edebilirim? Ben de sizin gibi insanım ya da benim kalçam semiz koyunun kuyruğuna mı benziyor?” (Sıdıkbekov, 1988, s. 8).

Bayserke'nin gözünde Cooşbay, bir birey olarak çokta önemli bir kişilik değildir. O, daha çok getir götür işleri yapan, aile üyesi olmasına rağmen dışarıdaki herhangi birinden farklı olmayan, değersiz bir kişiliktir. Birey çocukken güçlü yetişkinler arasında yaşayan güçsüz bir varlıktır. Sonraki yaşamı boyunca daha önce kendisine egemen olan insanlar üzerinde üstünlük kurmak ve gücünü kanıtlamak için çaba gösterir. İnsanın dünyaya gelmesi ile yaşanmaya başlayan ve ömür boyu süren bu duygu evrenseldir çünkü doğadaki tüm varlıklar eksi bir durumdan artı bir duruma geçmek için sürekli çaba içindedirler.

Cooşbay bir mizah ustasıdır. Ele alınan eserde ise Cooşbay, ağabeyinin atlarının bakımıyla ilgilenir. Seyislik yapar. Ağabeyi onu sürekli alt tabakada görür. Daha çok ayak işlerini yaptırır. Değersizleştirir ve insan olarak bir saygı duymaz.

ESERİN TRANSKRİPSİYONU

1.

Köl ayagındaki curttan Cooşbay degen kuudul kep-sözü, kıymıl-araketi menen ölgöndü küldürçü eken dep, men bala çakta kep salgandar bulardı aytışaar ele:

Bir colu kadırman ağası Bayserkenin üynünö alıstan meyman keldi. Adattagıday ot cagıldı, kazan asıldı. Birok oşol kezde kün caançıl bolgonduktan suu otun cakşı tambay, kazan kaynabay catsa, kol kabış etüünün orduna eç kambırabay Cooşbaş küpyüp oturup aldı.

Aga kıcırı kaynagan agası Bayserke açuulandı:

– Oy keles, konokton beter olturupalbay çeçinip salıp otko karasañ bolo?!

Cooşbay ündöböy üydön çıgıp ketti da, bir maalda dırday cılañaç kelip ulam cüürtö basıp oltura kalıp, ottu üylödü. Al oşentip ot üylögöndö köçüğü birde tigil, birde bul kişige karay toñkoyo tüşüp cattı.

Aga ayabay açuulangan agası inisin kuyrukka çaptı:

– Abiyri cok akmak, çık üydön. Közümö körünbö?!

– E aylanaym abake – dedi aga Cooşbay kamırabay. – Kur çeçpey kiyimçen oltursam çeçinip sal dediniz. Çeçinip otko karalaşsam, çıçala menen may kuyruğuma çabasız. Degi men sizge kantkende cagamın? Men dele sizdey ele kişimin go. Ce menin kuyruğum borgo baylangan iriktin kuyruğu bele. Ayasañız bolo... Çıksa çıgıp keteyinçi, üyüñüzdön – dep Cooşbay çıgıp ketti. Üydögülör cırgap külüştü...

2.

Köbünçö kırkın ayaktaarı menen ayıldagı zayıptar algooloşup arkan çyratıp, kiyiz bışırışat emespi. Demeyde ayıl çetinde torpok carıştırgan, çikit çabışkan baldarga mındayda iş tabılat deçi. Biri çömüçkö baylangan caaktı çyratışsa, biri “Kuyruk ceymin” dep çyratılğan arkandın uçun tartat. Dağı biri talpak çetine epeyip oltura kalıp cün sabaşat. Koy, koluñdan kelbeyt dep enesi aytsa da könböy bala çoñ kişi iştegen işti işteşkisi kelet. Balanın al dalalatı tez er cetsem, men da çoñ kişi iştegen işti iştep – çoñoysom degeni.

Kadimkidey kol araga carap kalgan Cooşbay erteden beri oşo çoñ kişiler iştegen işti işteşti. Arkan çyıratkanda arkan çyıratiştı. Çiyge cün çabaktap zayıptar kiyiz bışırıp – kiyiz baskanda birde suu taşıp, birde çiyge türülgön türmöktü tebişti. Anan türmö, türmö kiyizderi zayıptar, bileği küçtüü cigitter bilekteşkende alarga kızığa edireye karap özü ali karuusuz ekendigine ökündü.

Tañ günü oşol çöyrödö kol kabış etip cürüp Cooşbay atasına naarazılandı. Sebebi keçke kiyiz baskan kişiler etke toyup, ısıq sorpo içsek değende eki közdörü tört. Birok alar üçün mal soyuşka atası zıkımdandı.

– Bayım, bir mal soydursañçı – dedi ele enesi. Atası aga da ündöböy coop kayırdı – tek özü türpülögön kayışka alagdılanıp.

“Aa... atakesi, öz oyunuz menen koy soyboy koyduñuzbu. Kuda kaalasa men sizge tay soydurayınçı” dep Cooşbay içten kuduñdadı.

Kün keçtedi. Kiyiz basıp, arkan çyıratıp keçke canı tınbay iştegen kişiler suusun cutup, üylörünö taraştı. Algoo – algoo da. Erteñki künü biz alardın kiyizin basışıp, arkanın çyıratışkanda alar mal soyuşup bizdi uyat kıl at go, bayım. Kañkuulasam ukmaksan bolup koyduñ – dep enesi keyindi.

Atası kürsüldöp koydu:

– İçkenderi sarı cuurat, cegenderi etektey tokoç menen sütkö köptürgön taruu, inak kaymak – etiñden kubattuu tamak. Algooçularıñ aç bolgon cok?!

Atanın bul küpüldöşü Cooşbaydı ança inandırıbadı. “Aşıkpañız, atakesi. Tay soyozsuz erteñ. hi ...”dep baykalbay sırtka çıktı. Cıldız kök-torgun asmanda caynap, serüün cel lep-lep aymalap turat. Tün koñup sonun. Koroo tolo koylor kepşep, uylar bışbış. Keçke cele – boodon uzak ketpegen cılkı bul kezde toodo erkin ottop cüröt deçi. Buyursa, oşo cılkıdagı semiz taydın birinin açalı cetkendir dep Cooşbay ıñkıp cuuşagan koydun arasına körünböş bolup böğö cattı. Anan ünün muñkanta taylakça bozdodu.

Bayatadan üydön çıkkan kobur basıla kalıp – cıımm.

Cooşbay bozdogondon bozdodu. Anın muñkana çıkkan bozdogu kudum enesinen adaşkan taylaktın ünündöy kubulcuy muñkandı.

Üydön atasının ünü çıktı:

– Karagılaç! Kaydagı taylak, bu canıbar?

Boz üydün eşigi serpilgende carık koroo çetin canıp öttü. Üydön çıkkan kişi tıyak-biyakka karay bastı. Cım. Eç kaday taylaktı körö albay kayra kirdi, koburap:

-Dele töö balasıman karaan cok.

– Bir pastan kiyin Cooşbay kayradan bozdodu. Bul colku anın bozdoşu adegende caş botonun ünündöy içke çıgıp, ulam özgörö berdi. Taylakça bozdodu. Anan aga ün bergen ingençe, ünü bötönçö sırduu bozdokko öttü.

– ...Oy bul cön töönün bozdogu emes... – dep atası üydön koburay çıktı.– Bu cön bozdok emes...

Bozdok cım. Kantse da üydön alıs basuudan çoçuladı beym. Cooşbaydın atası tıyak-biyakka kulak töşöp karap turgan karaanınan ele anın sestengeni Cooşbayga baykaldı. Al tınıç kepşegen koydun canında baş kötörüp içten küldü: “Aşıkpa-a, atası-ı. Erteñ cakşı körgön semiz tayıñızdı soyosuz. Hi...”

Atası üygö kayra kirgenden kiyin üydön canagıday kobur ugulbadı. Kantse da sıykırdan çoçulagan atası etiyet kübüröp süylöp, aga üydögülör caka karmanıştı beym.

Aradan birer mezigil ötköndön kiyin Cooşbay üygö öñü saruulagansıp, ayabay korkkonsup entigip kirdi: – Ata, ata! Cılkı cayılıp ketken caktı közdöy baskan elem, canımdan ukmuştay cumşak dabış öttü. Adegende boto, anan taylak, anan ingendin bozdogu uguldu. Közümö alar körüngön cok. Ündörü ele ugulat. Anan ak buluttay çubalcıgan ak taylak budin üydün tak çamgaragınan attap ötkönü köründü. Anın cibektey uzun çuudası tim ele üç arkan boyunday çubalcıp, tigi keçke enem sabatkan cündön da ülbürök eken. Oşo ülbürögünö orolo tüşüp tigi bizdın toru kaşka beenin siz cakşı körgön tayı koşo ketti. Bul eminesi, ata?..

Cooşbaydın atası kep aytalbay dım olturganda, enesi cakasın karmandı:

– Balaga kadayım sır körsötkön tura, bayım, erteñ oşol taydı aksarıbaşılğa ata! Kuday saktay kör degi. Bul sır – cakşılıkka ele bolsunçu...

Ertesi Cooşbaydın atası moynuna kurun salıp, Kudaydan cakşılık tilep özü cakşı körgön semiz beesinin kısır emdi tayın aksarıbaşılğa soydurdu. Aksarıbaşılğa koy soyulat degenden ulam bir irikti tandap murda muuzdattı.

Aytor kiyiz baskandar üçin çoñ, toy tüşkөndөy bereke boldu.

3.

Cooşbaydın coruktarı alıskı uruularga da cetti. Bir colu Çüydün başındağı ayıldardan bir top tıñ cigitter özdөрүнөн ыıkkan kuuduldardı eerçitip, kuudulduk salıştırabız deşip atayılap Bayserkenikine kelişti.

Alıstan kelgen meymandardı Bayserke konok üygө kirgizdi. Cön-cay suraşıp taanışıp olturuştu. Oşondo meymandardın biri Bayserkege kayırdı:

– Sizdin Cooşbay degen kuudul iniñiz bar eken. Bizdin da eerçite kelgen kuudulubuz bar. Didarlaşıp olturuşsun – dedi ele, aga Bayserke tek coop kayırdı:

– Al kuuduldanbay kurusun. Cön ele birөө. Tıyakta kazan ayakka karalaşsın. Sizder öz ara mayek kurup oltura beriñizder dep, aytıp koyup özü üydөн ыığıp ketti. Tıyakta emes ele oşol üydө olturgan Cooşbay alıstan kelgen kişilerdin cөнün bilip, agasının aytkandarın eşıtken soñ tımızın üydөн ыığıp bir maalda aptama kötөрүp kelip konoktordun koluna suu kuydu. Al kezde et bışmak turgay mal muuzdala elek boluçu.

Adatta kolgo suu kuyular zamat suuluk berilip, aldıga dastorkon cayılat emespi. Konoktor da baki, bıçagın cuup dastorkongo koyuшат tabak kelgiçe. Cooşbay anı iştebesten ele suu kuyar zamat sırtkanıga sala agasın ыакırdı:

– O Bayserke aba, bat keliñiz. Üydөгүлөр birin biri carıp salmak boluшту?!

Dastorkon cayılbagan soñ koldo karmay olturuşkan baki, bıçagın meymandar katkança aşığıştı.

– O kудay urgan Cooşbayı canağı tura... – deşip. Eşikten aşıga kelgen Bayserke sıy meymandardan keçirim suradı:

– Uşunday bir esi cok boldu... Emi keçirip koygula, meymandar.

Tigiler kuudulduk salıştırmak turgay aldırtan biri birine karaştı tım-tım.

4.

Eşekti maktagan menen at bolboyt. Küykөнү taptagan menen şumkar bolboyt degen nakıl kepti ukumçul karıyadan Cooşbay bala kezinde ele eşıtken. Anan unutup kalgan. Kiyin özu bala-cigit kuragina kelip söz iliktep, kuudul atanıp kalgan kezinde atası eköө agayınçılap, bir cakka attanıştı.

Deği tooluktardın münözü özünçö kızık deçi. Caz cay cayloodo köçüp-konup, özön özöngö, tigil, bul tektirge, cürökçö tüzöñgö, kerilgen keñ törgö üy tigip, cele tartıp, bee baylap, ınak kımızga, kaşık tik turgan sarı cuuratka ıksırıp... Anan otuzdagı ata, ondogu balaga:

– Balam, meni bak! Seni men kудaydan oşon üçün tilegemini – dep koyup, özü ayak sozup beykapat. – Kay bir manapsıganı başına castık koydurup zayıbına kol-ayağın uşalatat. İñgıranıp-ıñgıranıp közün cumup, anan kadimki balaça erkelegensiyt.

Cooşbaydın atası ança manapsıbayt. Tek taza kiyinip, sıpaa cüröt. Anan oşo tooluk münözün karmatıp Cooşbayga özü mildetin artat: “Balam, meni bak” dep.

Eköo bel aşıp, özön ördöp, colooçulap kelatkanda ınak kımızga ıksırgan atası melüündö iñgırana-iñgırana kaalgıp koyup kelatır.

Atasının: “Meni bak” degen kebi esine kılt etti. Anan: tigil kiçinesinde eşitken nakıl kep da esine tüşüp, içinen cım külüp atasına canday bastırdı:

– Ata, siz manap bolom dep bolo alar beleñiz? – dep surap koydu.

Atası mıñk küldü:

– Munu emine sebepten ayttıñ, balam?

– Tañ. Maası kiyesiz... çirengen bolosuz... iñgıranıp koyosuz...

– Koy! Ataga mıñday şek keltirbeyt. Çirenbey ele, iñgıranbay ele... kımız demi, kündün ısıgı talıkşıtıp kelatat.

Atasının kebine ınangansıp Cooşbay bir azga ündöböy bastırdı.

Lep cel cürdü. Ala kölökö öttü.

– Cayloonun semiz celi erinip kalkıyt e, ata?– dep koydu Cooşbay kep çıksın üçün. Atası mıñk küldü dagı:

– Cel da semiz bolmok bele, balam.

– Siz baya tentek cel dediñiz. Tentek cel coşusa, al semirbeybi?

– Oydo cok – kısır kepti aytpaçı balam – dep koydu atası.

Añgıçaktı cay akkan suunun köölgügön tereñireek tuşuna kelgende Cooşbay kubanıp ketti.

– Ata, attarımız ottosun, beregi çoñ tüp çetindin kölököşünö kiçine sergip albaysızbı. Men Sizge boyunda bar kepti aytıp bereyin.

– Emne deyt kuu tumşuk... Sergise sergiyliçi bir azga...

Cooşbay atınan elpek tüşö kaldı. Atasın koltuktap attan tüşürdü. Attardın oozdugun çıgarıp, çılıbr uçtarın tüyüştürüp, boş koydu.

– Kök ırañdı kürsüldötö küyşöp algılaçı, canıbarlarım! – dep attardı suunu közdöy aydap koydu. Cooşbaydın oyu: eki at esi bolso, suunun arkı öyüzünö ötüp ketse degende.

Çepkenin aldına caya sala kölöködö oltura kalgan atasın:

– Cooker taş castançu tura ilgeri. Colooçu tebetey castanat degensiz özüñüz. Tebeteyiñizdi castana kalıp çırım etip alıñız ata.

Atası ün bergen cok. Kantse da kayran kişi tebeteyin castandı beym. Cooşbay narı baratıp anı kecigesinen sezdi. “İ, atası, uktap kalsañız da sonun bolot ele” dep cım etti.

Tıyakta cürüp özünçö cırgap: oygo kelbes ukmuştardı, coruktardı oyuna salıp köñülü kötörüldü. Bayçeçekey caynap eçen ukmuş sonun tüstö kuyulup-kubulup köz coosun algan caşıl ırañga, arganday sonun calbıraktarga tamanı kubanıp, oyu tolkup, denesi balkıp sergektene tüştü ansayın. Anan: canağı “Boyunda bar” kepti atasına aytkısı keldi da kayra bastı.

Atası çımırıp baratkansıyt – köz cuump kalıptır. Eki at suuga kiriptir. Kıl-kıl cutup catıшат.

Ap-balı. Kep boozuy baştagan tura dep Cooşbay kubanıp ketti da tezdey bastı. Baka calbıraktın uzara tüşkön özögün kaşattan culup aldı da attardı sooruga cañsap arı aydadı. Kişi oyun sezgen cañıbar eki at tüyüşkön çılıbrların suuga ağıza arkı öyüzgö ötüp ketiшти. Bir maalda çoçup oygongon atası başın kötörsö attar tigil öyüzdö, uulu canında kalpagın betine kiygizip beykapar uktap catat.

– Oy Cooşbay, tur. Attar suudan ötüp ketiptir,– dedi ata.

Cooşbay oygonboyt. Tur-turlap eki-üç aytında Cooşbay “Selt” başın kötördü. Ökünüp koydu:

– Olda akem ay e. Oygotup ciberdiñiz. Sonun tüş körüp catkan elem...

– Tüşüñdü koy. Attar arkı öyüzdö cüröt. Bar!

– Barbaymın – dep Cooşbay tultuydu.– Körböysüzbü. Attap ötür attamağı cok. Suunu keçsem men keçem – Sizdi baksam men bagamın. Sizdin eç ceriñiz suu bolboyt. Arı keçip, beri kelip attardı ulam suu keçirip cürömbü. Atasın bakkan uulga ata cük bolboyt. Moynuma miniñiz. Arkı öyüzgö keçip çikkıçaktı sizge özüm at bolup beremin!

Uulunun kebine ınap ıraazı bolgon ata Cooşbaydın moynuna mindi – “Aytsa-aytpasa tögünü barbı. Balam meni uşintip бага baştasın” degen oydo.

– Bulçuñ etim tolsunçu, ata! Sizdi moynuma mingizip aşuudan da aşıramın! – dep
Cooşbay mönkügönsüp koydu.

– Tilegiñe cet, balam!

– Cetemin, ata!

– Kuday cetkirse, de!

– Kıtıgımdı keltirbeñizçi, ata... Hi-hi...

– Kaydagı kıtıgı...

– Butuñuzdun başın booruma tiygizbey kımırınıp-kımtınıñızçı...

– Antip kantip kımırınam, balam?..

Suu kıyla tereñ ekenin Cooşbay atayı baykagan cana; “A-a, oydoguday. Boyunda bar kep uşul cerde töldöyt buyursa” dep. Emi dal oşol tereñge atayı ele tizesin bügö kaldı. Suu atasının kızıl aşığına çıga tüştü.

– Balam... dep ata butun cıydı.

Cooşbay tuylap ketti:

– Kıtıgım... kıtıgım... butuñuzdu booruma tiygiabey sunup ciberiñizçi, carıktık...

– ... Kantip sunam... maasıma suu tolup ketpedibi...

Cooşbay cıgıla cazdap arkı öyüzgö çıktı;

– ... kıtıgım ... kıtıgım ...

– Olda balam ay. Mınça kıynalbay attardı ele minip ötsök emine...

– Keyibeñiz, ata – dedi Cooşbay.– Sizdi uşintip az-azdan bagıp könügüp albasam, kiyin çoñ aşuudan kötörüp aşkanda kıtıgıma çıdabay kulatıp iysem takır caman bolboyt bele...

– Degi meni bagamın dep belçeme suuga malganıñdı can-kişi bilbesin, balam. Eç canga ündöbö!

– Özüñüz ele eneme aytıp koybosoñuz men kimge aytmaq elem. Uşunday sırdı aytıp koyot dep saktanıp emdigiçe meni üylöntpöy koyduñuz go...

Kepke sınıp atası ündöböy kaldı.

5.

“Ee, uulum er cetip kalgan tura. Ertelep koluktu alıp berbesem, bu çunak keçecekiden beş beter uyat kılar. Keçee een cerde ceke özü uyat kıldı. Emi uyatkarsa, el közüñö uyatkarat, bu çunak” degen oygo kelip uulu Cooşbayga ayttı atası:

– Balam, er cettiň. Kız boygo cetkende, aa kıyır köz salat. Uul er cetkende curtuna cagat. Mindan arı canağı aytıp cürgön kalcıñ-kulcuñ kepti tašta! Kep aytsañ daamı menen ayt. Daamduu kep kulakta kalat. Canga cagat.

Cooşbay moloñdop külgönsüdü:

– Ata, mindan kiyin supsak kep aytpas üçün aytar kebime tuz salıp aytayın. Maa...

– Ooba! Oy, bala, emine dediň? Kayra aytçı?

– Aytaar kebime tuz salıp aytayın dedim.

– Koy, antpe, kuu tumşuk. Kepti da tuzdaçu bele...

Cooşbay taaringansıdı:

– Kızık ekensiz, ata. Tuzdabasa, kep da daamına kelmek bele... Kündö tatkan nasibiñizdi tuzsuz cep körüñüzçü, özüñüz dele.

Coop aytalbay kalgan ata, kepti buruş üçün oyun açık aytıp ciberdi:

– Sen er cettiň uul. Koluktu al. Basıktuu at minip, caraşıktuu ton kiyip, canıña kepkor, estüü cigit eerçitip tigil caktağı kıdık elinen kız körgölö!

Emine deer eken dep atasınan surap koydu bilmeksen:

– Bul caktağı sayaktın kızdarı meni çanmak bele? Ce “Sen bul cakka sırdanasıñ. Cakşı kızın ata, enesi berbeyt” deysizbi?..

Atası cay tuyundurdu:

– Törkünü cakındın töşögü cıyılбайt, balam. Aşırkı elden baş algan cakşı. Men oşo başka caktan kuda kütömün. Sen oşo başka elden kayınduu bolosuñ.

– E anısı cakşı eken ata. Kokus men cakşı körgön kız meni çanıp koyso kantemin? Erte-keç ırkıraşıp-çırkıraşıp turganga cakın ayıldan koluktu alғанım ele oñ go-o?

Ata çındap ayttı:

– Kudayım oşo ırkırak-çırkıraktan arı etsin, balam. Tıyaktağı kıdıktan kız kör. Közüñ kurç. Keçee meni moynuña kötörüp suudan aman alıp çıkkanıña karaganda esi bar kız senin kim ekeniñdi taanır. Hi-hi...

Cooşbay koş köñüldönüp koldu silkip koydu:

– Kıdıktan tandasa tandayın. Köp bolso, kıdıktın caman kızı baktıma tuş kelse, meni eptep bagıp alar. Cakşı kızı tuş kelse, al meni da suu kılar...

Ne kep aytalбай, ne külö alбай: “Emine deyt, kuu bala” dep atası irmele karadı. Ündöbödü uuluna içi cılıp.

Eki balaga ata bolup – tiş kagıp kalgan Momunbek azamattı canına aldı. Kepkor Momunbek özünön köp kiçüü Cooşbaydı çaşınpay teñtuşunday körüçü. Sergektigi, kuuduldugu aykaş kelip, kıymılı coruguna, aytkanı kılıgına töp kele karamürtöstün için cılıtkan Cooşbaydı Momunbek bala debesten özünö kurbu etken.

Olbur Momunbek kelbetine caraşa kebi-sözü orundu. Ünü koñur, cüzü carık, kıymılı cay öñdönüp turup kurbuları menen karmaşa ketkeninde, ne azoogo çalma salganda şamdagay – közgö ileşpes kıymılı körgöndü kubandırat.

– Saa koluktunu özüm tandap berem! – degen oşol Momunbek bir colu Cooşbayga. Anda Cooşbay kızıl şıyrak testiye çagı. Üyrünön adaşkan turnaday ayanıçtuu bolo kalıp:

– Sizge cakkan koluktu meni çanatko?..– degen.

– Eminege çanmak ele, seni.

Cooşbay suudan çıkkanday şölbüröy kalıp:

– Özüñüzgö karañızçı, Manastın alpı Almambetteysiz. Meni körüñüzçü, tigi bıypık baydın ıyłaagınday ıldırıp-dıldırıp, salbırıp-balbırıp, kaccırıp-maccırıp, şıyragım kazık, kolum koko, közüm tostoygon, murdum dorbo, tayagım condo anan...

Kebetesine, kebine booru kalbay cırgap külgön Momunbek Cooşbaydı mandırgan:

– Körçü, körçü! Senin uşul sonun, ukmuş kebetendi, kızık, kızık coruktarıñdı körüp, anan çukuganday taamay aytkan kebiñdi ukkanda kanday kız seni çanmak ele. Kökülünün astı saman menen topongo tolup kalgan kız kana seni çanbasa, bir çımçım akılı barı saa aşık bolot körör zamat!

Uşupday deçü Momunbek bugün Cooşbaydın canında. Kız körüügö çıkkan Cooşbay da oşo bayagıda özün-özü kemsinte aytkanıday balbırabayt-salbırabayt. Kelbeti kelişken bala-cigit. Kantse da sakal, murutu ceerde boluçuday – azır al ak cuumal cüzünö caraşçuday tüptönüp kalıptır. Oyluu oynoktigon koygult közü ötkür, ottuu. Ünü birde çaş balanıkınday süyküm menen çıksa, birde ot başında öböktöp kalgan toksondogu karınıkıday kirildeyt. Birde şayır cigittikindey- şaşıp kurç ugulsa, birde abiyirdüü kelinçe asta, cumşak, ukkuluktuu kınışılayt.

Bul kubulgan ün Cooşbaydın ünü ekenin bile kelatıp ele “başka kim bar” degensip Momunbek eleñdeyt. Anan cırgap külöt.

– O, kagılayın Cooşbayım ay. İçimdi ezip salmak bolduñ go. Uşul ele ünüñdün kubuluşu
– muz cürök kızdın muzun eritpeybi. Meni çanat dep sen kızdın çoçuba. Esi cok, öñü cılma tüydök çaçka kızığıp kalbayın dep özündön saktan!

Eegi tüškön kempirçe kemşeyip aytat Cooşbay

- Men eminege saktanamin. Meni acaldan saktaçu özüñüz bar, da.
- Kırakı ene, kıyın cene kız körgön ulandı kebetesinen taanıp koyot.
- Aa kız körgön azamattın kebetesi kaday bolot, Momunbek aba?
- Bizdey. Kiygeni – cakaluu, mingeni – calduu. Özdörü – salabattuu.
- Aa taanıp koyso emine bolot, Momunbek aba?
- Enesi estüüsünöt. Kızı sılanat. Ceñesi eptüüsünöt. Baarı teñ öz-öz kemtigin bilgizbey bizdi sınayt.
- Oo kız körüü kıyla kıyın tura. Köñülümö cakkan kızdı çap bilekten alıp, çop betinen öböm go de-e-s-e-e...

Momunbek küldü:

- Antpe. Antseñ adebi cok eken debeybi. Kız körgön azamat – kızdan beter sınduu, sırduu, sır aldırbay adeptüü bolot.

Cooşbay taaringsıp aytı:

- Koyçu, Momunbek aba. Men kantip sınduu, sırduu bolo alamın. Andan körö men uurtumdu çulçuytup – çulçuk, közümdü cırtaytıp – cırtak bolup kalayın. Eçkimisi meni kız körgön azamat debesin.
- Al emineñ?

– Anı bilbeysizbi. Booruker kız ayayt. Külküçü kız külöt. Esi cok kız eñireyip karap kalat. Estüü kız eç-eçtemeni baykamaksan bolot. Anısı: “uşul çulçuk, cırtak beçaranın alğan carı cakşı bolso, çulçugu cılmayıp, cırtagı ayıgaar ele” degeni emespi Momunbek aba. Kızduu üygö tüškönübüzdö men oşentip çulçuyam, cırtayam. Özüñüz kep kozgop: enesin da, ceñesin da, siñdisin da, anan, oşo maa car boluçu kızdın özün da kepke çakırıñız. Süylötüñüz. Alar süylöböşünçü, küldürüü mildetin özüm alamın!

Col boyu uşundayça mayekteşken Cooşbay menen Momunbek özdörü da külkügö kaniştı. Kız körgönü attangan azamattardın saltı – abdan ıraattuu emespi. Kac-kuc süylöşpöy, tars-turs çabışpay şıpılday baskan attardın tizginin kakpay tek salabattuu bastırmay. Anan özdörünün maksatı kız körmöy bolgon soñ, kaysı ayılda, kim degendin kızı kayınsız. Al kızdın enesi kaday. “Enesin körüp kızın al” degen. Atası kim? Kep bilgen, kişi sıylagan atabı. Ne eptep ele uşu kızımdan kalıñ cep kalsam degen bir zıkımbı? Kızı kaday? Küyöö kadırlaar sır bilgi asılkeçpi. Ne üygö kişi kelse, sıylay albas ilendi, kep tuyunbas ütüröñ tentekpi?

Aytor, kız körüü – özünçö ele maşakattuu turmuş sabagı ekenin Cooşbay akılı menen baamdayt. Ali caş, ali uyañ bala cakşını taanıbay caltırakka aldanarı da ıktımal.

Nesi bolso da alar kız körüp cürüştü.

– ...aa cırtaygan baykuş – dep sırn açkan kızdar da boldu.

– ...cigit özün mensinet. cigitti kim teñsinet – dep, boy kötörüp eliktep koygon kızdar da boluştu.

Tek baykamaksan – colooçular tura deşip suusun cutkuruştı.

Kızduu üygö keç kurun kelişip, anda konup da kalıp cürüştü.

Deği turmuş sabagı birde külkü, birde küyüt ekenin uşul saparda Cooşbay sezdi. Kongon üydön tomsorup attansa, konbogon üydön külüp attanıştı. Aytor ümüttüü kişi al ümütünö cetet deçi. Kadik mergençi kiyikti cazıp atkanına ökünüp, köñülü çögöt. Kız cakpay kalsa, ne alar teñsinbegensip koyso, kız körgön cigittin desi suurun da Cooşbay sezdi.

– ...bul caktı tınıç koyup özübüz caktağı böyrökbet kızdardı sınabaylıbı, Momunbek aba!

– dep, Cooşbay emi küldürüp kelatkan ele, karala ögüzgö artıngan kapka basa calpaya olturgan katın karıp-kurp kezdeşti imerilişten. Berkilerdin attarınan karala ögüz çoçudu – baş berbey bultuñdap.

Katın tigil eköönö añıraya karadı. Erkek ünü coon çıktı.

– Oy bala, sen – Cooşbaysıñ go? Men sayak kızımın. Saa ece bolomun añıraygan akmak dese. Seni uşul caktan kız köröt dep ukkan elem. Saa cakkan kız bul elden tabıldıbı, deği. Tabılbası, tabılbadı de. Boyu – surayılday sunalğan, oyu – carıktık Isık-Köldöy tereñ, beyili tigi özündün Koñurölöñ, Alabaşıñdan da kenen. Başı-baştay cupcumuru, kaşı – kaştay kapkara, közü közdöy moymolköz cigitti kemsintpese, cigit anı kemsinte koybos bir kız bar. Azır başı açık. Caşı on altıda. Atına kebez baylap anın atasına kuda kele elek. Emdigiçe başı boş kız eken. Bir kemtigi bar go depo kümön sanabagıla!

“Buyurbagan aşka murdu kanap” dalay cigit al kızdın atasının üyünün sırtınan ketken. Uşu cakşı kızdı kimge nike ayttı eken deçü elem. Körsö, saa aytkan tura, al nikenı, inim! Emi başkasın siler surabagıla, men aytpayın. Tee kara koktunun oozundagı ayıldın başı bolup olturgan boz-töböl üygö tüşö kalgıla. Burulbay tüz bargıla!

Karala ögüzün moyunga çaap, erkek ündüü katın coluna tüştü.

Ne caagın çulçuytalbay, ne közün cırtayta albay. Katın ketken cakka añıraya karap Cooşbay:

– ...aba, bu katın kebetesin kiygen Kızır. Boz-töböl üydün kızı taz bolso da alamın. Buçuk bolso da alamın. Kep bilbes keles bolup kalsa da alamın! – dedi.

Aradan ay ötpöy Cooşbaydın atası baş atına kebez baylap toguz kara menen keldi. Oşo boz-töböl üydün kızına kuda tüşüp ketti.

Kayınduu kız – kaadaluu kız. Cıgaç tüşürgüçöktü küyöö küyöölöp kelip turuşu şart. Küyöö keldi – kün kirdi üygö dep ukumçul ene kubanat. Küyöönün atı menen kül taşıyt dep eptüü ceñe şımalanat. Cezdekemdin kulagın çoyomun dep baldız cımıñdayt. Albette, köbüñçö tamaşa iretinde ayılğan kep. Deginkisi – küyöö kütüünün şaan-şökötü kıyla asemdüü, iraattuu. Küyöö calcaktap: “Mına men keldim” dep tüz bastırıp kelbeyt. Ayıldan oboçodo kömüskö cerde atnan tüşüp ceñelerdi kütöt. Küyöönün bardık ısıksuugun moynuna alıp kelgen coldoşu kam körüp: “Küyöö keldi” dep çet-cakada cürgön kişiden aytırat. Bir dalaydan kiyin kıyla şaan-şököttönüp taza kiyingen ceñeler kılaktay, bulastay şayır külkülörün cañırta kelişip küyöönü ortogo alıшат.

Sıy, sıpaa mamileler. Sılık, cıluu ızattar, tamaşaluu kep-söz, “Şıñk-şıñk” külkü küyöö-cigitti çulgayt. Anan kelin col baştap kız oyunu üçün tigilgen örgögö küyöönü eerçitip kelişet. Oşondon baştap küyöö erki koluktunun ceñelerinin kolunda. Küyöögö, anın coldoşuna bolgon sıy-sıpat özünçö irasmin saktayt. Küyöö adeptüü, küyöö coldoş cön bilgi şayır, kepke cüyrük, tamaşaköy, ırçı. Koluktunun ceñeleri andan beter asemdüü: küyöönü bir çeti sıylap, erkeletse, bir çeti sınap – anın cigitçilik sapatın, kişilik akıl-esin, kebine, olturuşuna çeyin tımızın baykoo. Cakşısına kubanuu, sıymıktanuu. Kemtigine ökünüü – anı çet köz baykabaşın dep ağılgaloo, içten asta namıstanuu... Anan: “Caş emespi. Kagılıp-sogulup adam bolup ketişet da” deşip eki caştın keleşeki ömürün ak ümütkö mildettendirüü. Özdörü aga tilekteş kaluu ezelkiden kelatkan sonun salt deçi.

Cooşbay küyöölöp kelgende da uşul salttı başınan keçirdi. Adep ele ayıldan oboçodogu üydöy taştın daldasında atnan tüşüp ceñelerdi küttü. O-o kurdaştar. Ceñe kütüü eñ sürdüü bolot eken. Ceñelerim kelgiçekti, kудay bilet, men saruulap kettim go dep kiyin al teñtuştarın küldürdü. A çımında Cokeñ saruulamak turgay ceñelerdi çoçuttu.

Oñ cagınan kelip uçurşkan ceñesi:

– Apiy, baykuş... çulçuk bele?.. – dep çoçudu betin basıp.

Sol cagınan kelgen ceñe:

– Aa karabaş... cırtak tura...– dep sustaydı ters karap. Kelinderdin keyişin kulagı çala kalğan öz ceñesi küyöönü teke mañdayınan tike karap:

– Ok! Eminege antip aytasıñar. Küyöo balabız kündöy külündögön ele imanduu tura! – dep Cooşbaydı oşo carkın betinen süydü.

Deği kem-ketikke ayıñ kep cüyrük deçi. Tigi biykeçtin küyöösü boyluu, oyluu cakşı ele cigit körünöt. Bir kemçiligi oñ caağı çulçuk eken, beçaranın degen ayıñ tıyaktığı kız-kelindin ermegi boldu ebireşkende. Şırıktay sımbattuu cakşı ele bala eken. Bir kemtigi: sol közü cırtak eken baykuştun degen ayıñ bul caktığı ayıldın kız-kelinderinin kübürü boldu, ciberiškende. Öz ayıldın kelin-kızdarı: bizdin küyöo-balabız kebi kurç, önörü aşkan, koldon suurulgan cigittin gülü tura dep sıymıktanıştı.

Cooşbay bolso örgöödö aldıga dastorkon cayılıp aş-tamak kelgende çiy boorsoktu kerte tiştep dele sıpaa, sılık – iymenişi kız kılıktuu. Anı aldirtan baykagandardın biri: uul turup kız münözdüü zaypana go dese, biri: adeptüü sılık cigit tura. Kızıbızdın baktısına dep cımıyıştı.

Aytor, ar kimdin közünö ar başka bolup körüngön küyöo balanın kuudulduk önörü azırınça kayın curtkı ança bilinbedi. Şek berse da al şekti kuudulduk debesten: bizdin küyöo-balabızda cakşı cigittin kırk bir önörü bar sıyaktuu. Aman bolsun, beçara. Baralıma kelgende önörü menen elge cakkın curt süygünçüğü bolsun dep içterinde cım kalgandar Cooşbayga ak tilek kaalaştı.

Anı oboçodon tuyungan Cooşbay da özün salabattuu tuttu. Küyöönü kırk elekten ötkörüp sımagandar boluşat. Üydögüdöy kalcañ-kulcañ bolbogun. Tamakka cutunbay sıpaa oltur. Kaadañça opuldatıp ciberbe. “Küyöo-balabız opkok eken” deşip kelinder bet çımçışat. Şıldıñ bolosuñ deşip Cooşbayga öz ceñeleri cürüş-turuşun, küyöo saktay turgan adep-akılaktın darsın okutuşkan.

Oşol sabaktı Cooşbay bekem tuttu. Birok...

Cooşbay – Cooşbay eken da. Al oşo caratılış özünö bergen kasiyetin cadasa, uşul örgöödö küyöo saltın saktap olturup karmatkısı keldi. Aga sebep da bar. Ötkön tünü canında koluktusu olturup tündün dalayına kız oyunu boldu. Iraattuu ceñe kız oyunun baştı. Kılıktuu biykeç ulanga tokmok saldı. Irçı ulandar caak canıta obon sozdu. Dalıga dalı aykaşıp car körüşüü mezgilinde kız, ulandın deneboyu çımıradı.

Kız oyunu tündün bir ubaktısına çeyin sozuldu. Oyun kıyla iraattuu öttü. Cooşbay birde copcooş kögüçkөнçө momuray kalsa aga koluktusunun içi elciredi. Anı Cokeñ içten sezdi. Birde tımızın tımpıydı. Aga koluktusunun külküsü keldi. “Ee külkü sırnı tuyunsa, bizdin erke kişini da baalay alat” dep koydu Cookeñ öz içinen.

Aytor, momuragan torpok bolboston, Cooşbay koluktusun kildat sındap birde koluktusu sınına tolup: “Ee, nike buyurgan carım cakşy ele car bolguday. Öz çamgaragıbzıdı kötörüp, öz oçogubuzga kazan askanda, hi... hi... dalay, dalay külörsüñ. Dalay, dalay sıktaarsıñ. hi-hi...” Kay bir münözü sından böksö tüşşö, Cooşbayda mostoyo kalıp, tuz calap alganday içi açışıp: Kayradan özünö bel baylayt: “Eçteñke emes, eçteñke e-me-s. Algan eri yaraşsa, kara katın ak bolot. Bakkan eesi caraşsa, küypül küçük sak bolot. Sak bo-lo-ot”.

Kız oyunu ötköndün ertesi Cooşbay küyöö narkın saktap örgöö üydö calgız kaldı. Coldoşu sırtka çığıp ketti. Ceñeler da tiriçilikte. Tündö oyun baştağan asemdüü ceñe cana beşiktegi balasın beşigi menen kötörö kelip:

– Küyöö, sadagası, emiten bala bakkanga kön! – dep şıñk külüp beşikti koyup özü çığıp ketken. Oşondon beri örgöögö can kişi kirbeyt. Ne beşiktegi berişte “Kıñ” debey cım uktay berdi.

Cooşbay zerikti. Kuday bilet, özü es tartkanı minday cımcırttıktı calgız kalbasa kerek ele. Zerikkeni bir ese bolso, kardının açkanı andan-öttü. Küyöölük sıpaalıktı saktap çiy boorsoktu ketip cep çınında açka. Kişi cokto aga tamak berip koygon sır bilgi ceñe da bolgon cok. Küyöö-küyöö. Al oşo küyöölük sıpaalıktı tutuşka mildettüü. “Meni aç koyduñ” dep küyöönün ceñege doo aytar akısı da cok.

Bir çeti zerigip, bir çeti kardı aç Cooşbay tigil ıpta caktı karap cım külüp koydu özünçö. Anan tigil boorsok, kant, nabat orolgon dastorkondun üstü cagında torsoygon könöçökkö közü tüştü. Örük tüstönüp, cakşy ıştalıp, keptüü tigilgen könöçök oymoçıymelüü kooz eken dele. İçi tolo sarı kaymak erteñ menen dalinkelerge salınganda böksörö tüşköñün da baykagan.

Lıp turup oşo könöçöktü aldı da kayra kelip öz orduna olturdu. Degi kişi şaşkanda alaktap kalat tura, (Könöçöktü alıp, kaşıktı albay kalıpın dep kiyin Cooşbay zayıbın küldürçü.) Cooşbay cañı ele könöçökkö kol uzatkanda eşikten asılkeç ceñesi kirip keldi şıp. Eşikten carkın kirgen ceñe Cooşbayga karap çoçup suradı:

– Küyöö, sadaga, közüñö emine boldu – cırtayıp.

Cana ele soo emes bele?

Cooşbay keyip koydu:

– Balañız ıylay berip sooroto albay men da koşo ıylap... – dep bışaktadı.

Ne işene albay, ne işenbey koyo albay ceñe üyrüldü:

Ka-ap, ubara bolgon ekensiñ ee...

– ...anan mintip... – Cooşbay könöçöktöğü kolun körsöttü.– Balañzga kaymak alıp bereyim desem. Bu sıykırduu könöçök eken. Kolum çıkpay kaldı.

Cooşbaydın sırn seze koygon ceñe üyrüldü:

– Çeñgelindi cazıp ciber, seket. Koluñ özü ele şop çıgat.

Ceñesi aytkanday eki kolu könöçöktön boş çıkkanga Cooşbay bışaktadı koluna karap: – Emi öz aylam emine bolot, asıl ceñeke?

Cene cırgap küldü. Kesege kaymak salıp Cooşbaydın aldına koydu da:

– Boorsok matırıp kaymakka toyup al, sadaga – dep aytıp koyup, sır bilgi ceñe özü sırtka çıgıp ketti.

Uşundan kiyin küyöö bala Cooşbaydın kuudulduk önörü kayın curtka da dayın boldu. Asılkeç ceñenin külküsü çıgıp, koluktu biykeçtin cubayına içi ısıdı. Küyöö balabız önörlüü tura deşip kayın ene, kayñata cımıydı.

6.

Adatta kadırman kişinin üyünön konok üzülböyt emespi. Oşondoy kişilerdin biri Bayserke konok kelse kubanıp:

– Üygö – kut tüştü. Ertelep meyman kamın körgülü! – dep özü alıstan kelgen meymandarı menen mayekteşet.

Mal soyulat, tulgaga kazan asılıp, ot çoñ cagılat, üygö bereke tolot. Kıımızga kanıp carpı cazılğan kişiler alban kızık okuyalardı kep salışat. Aga caraşa meymandardın içinde ne sancıraçı, ne kepkor-sözmörü bolso tek ak caan tınbay bir kalıpta sebelegendey kep-söz elenet.

Anday meymanga körsötkön sıy eki ese.

Bir colu Bayserkenin üyünö oşondoy sıyluu konoktor konup mayek kızıdı. Kep-sözü kişilerdin kulak kurçu kandı. Üydö sıy körüp olturgan kadırman meymandardın attarı cönündö da kam körgön Bayserke ün berip inisine tabıştadı:

– Cooşbay, e Cooşbay! Meymandardın attarın caylaştırap koygula!

Bayserkenin aytkanı: Suuttağı attardı otko koygula, degeni boluçu. Birok ertesinde, töşöktön turgan meymandar attarının soyulup kalganın bilişti.

Aga ayabay uyat bolup inisine açuusu kelgen Bayserke kapalandı:

– Oy it, bul emine kılğanıñ?!
– Caylaştır dediñiz, Caylaştırıp, saldım.

Emi da sizge cakpay kaldımbı...– dep Cooşbay tultuyup taaringansıdı.

Konoktordun közüñçö ne inisin sabay albay, ayabay uyalgan Bayserke öz cılıksınan meymandarga birden at mingizdi.

– Esi cok ittin, ittigin keçirip koyuñuzdar, kadırman meymandarım? – dep keçirim suradı.

Oşondo kepkor sancıraçı karıya tek küldü:

– Kuudulu bar üydön külkü ketbeyt. Bayserke can. Külkülüü üy-kuttuu üy! Cooşbay balamdı “it” debe. Al senin KUTUÑ! Baladan balaga aytilip kalıçu söz boldu. Bereke tap, kagılayın Cooşbayım! – dep karıya sakal sıladı.

Meymandar da, anı eşitken uluu-kiçüülör da külkügö tundu.

7.

Kandaydır bir coruguna ayabay açuusu kelgen Bayserke Cooşbaydı sabadı.

– Kut dese ele kuturup kettiñ go, esi cok. Senin kılıgıña uyalıp ölmök boldum.

Cooşbay conun tosup cooş ayttı:

– Sabay beriñiz, abake. Sabay beriñiz. Men Sizdi küldüröyün degen cazıgım. Külkügö tüşüñböy özüñüzdön özüñüz uyaldıñız. Sabay beriñiz...

Açuuga ceñdirgen Bayserke kamçısın ansayın biyik kötörüp Cooşbaydı congo zıp-zıp çaptı.

– Külkünü tüşüñböyt deyt tura, bu it, meni. Kişini taamay ayılğan kep küldüröt. Senin cılanaçtanıp ot üylögönüñö külöyüñbü. Ne attarın muuzdap salıp üymö kongon sıy konoktorgo cok cerden ayıp tarttırğanıña külöyüñbü?! Ne... Me, saa, külkü?! Me?!

– İy, abakesi i-y... Kamçıñızdı kim ördü ele..

– Kim örgöndö işiñ emine, senin... Me?!

– Ooba, kim örsö da köz açık kişi örüptür. Meni sabarıñızdı bilip tüştünönö kebez salıp koyuπτur. Cumşak tiyip catır...

– İya, cumşak tiyip catabı, saa, kamçı. Kebez salıp koyuppu?! Mina, saa, kebez...

Dugduygan Cooşbay itçe uludu. İngençe bozdodu.

Anan kargandı...

– Külkünü cerip meni bozdotkondu bozdotposom bozdop kalayınçı-1... bozdop kalay-ın-çı-1-y.

8.

Ar cılıga bir colu ötüp turçu cıynga öz ayılının cakşıları menen Bayserke da cönöp kaldı. Küngöy, Teskeydegi büt uruulardan kelgen töböldör köl ayagina cıym kurup, al cıyında uruular arasındagı çır-çataktı, doonu, cetim akını, alatuyakka ötkön maldı, cer-suu, cayıt bölüştürüünü çeçişmey.

Cıym bir neçe küngö sozulat. Anın çıgımı üçün curttan soyuşka mal, akça cıynalat. Cıl boyu uruular arasında çeçilbey cürgön kıyla doolu, çataktuu maselelerdi çeçiş biy-boluştarga atayı kelişken cakşılarga arzan emes. Albette, ar kimi öz-öz tarabının kızıkkılığın talaşat.

Oşonduktan, cılıga bir colu ötüçü bul çoñ cıyındın maanisi zor. Bul cıynga baruuga kamingan cakşıları barıp kaytkıçaktı curttun kulagı uşul cıym cakta.

Dayım cılıkda cürçü Cooşbay agası Bayserke çoñ cıynga cönöp ketkenden kiyin bayagı colu “...boz-dotposom bozdop kalayım” – dep özünö aytkan şert esine tüştü. Anan...

Çoñ cal toru aygırdı entiktire kelip agası Bayserkenin körörközü özü da cakşı - körgön ceñesine suuk kabar uguzdu:

– Kudaydın buyrugı eken, tatına Ceñe. Bayserke abam tıyakta cıyında olturgan cerinen ele başım dep çıday albay catıp can taslim boluπτur...– dep öküüp ciberdi: esil kayran abakem emi kaydan köröyün...

Bayserkenin üyünön öküruk çıkkannda tıyak-bıyaktagı ayıldardın kişileri kelişti. “Bayserke dünüyödön ötüptür” degen kabardı büt aga-tuugan eşitip cakındar öküüp, abısındar körörközdün başına kara caap, çoñ-kiçine ölümdün kaygısın tartıp kalışkanda Cooşbay canga baykalbay aygırına minip şart cönöp ketti. Al oşo cıym ötüp catkan cakka

bet aldı. Kantse da cıymın ada boldu. Bayserkeler kaytıp kelatat dep bolcogon oyu ordunan çıktı. Aldı caktan körüngön coon top attuular oşo öz ayılının cakşıları eken.

Cooşbay alardın aldınan çıgıp ne salam aytpay, ne kabak açpay dulduyup – tünörüp kayra kele berdi.

– Ey, esi cok. Sen bul cakka emine izdep keldiñ? – dep suradı agası.

Cooşbay aga coop kayırbadı. Katuu keyiş tartkan kişidey tünördü.

– Saa emine bolgon? Degi cön-cayıñdı ayıçı? – dedi tınçı ketip Bayserke. – degi mal-can amanbı?

Agası eki-üç kayrıp suragandan kiyin Cooşbay oozu batıp aytalbay turgan kişiçe aygırdın calın karap künk etti:

– ...mal aman... Kudaydın buyruğu eken. Siz cıynga ketkendin ertesinde Tatına ceñem başım dep cıgılıp tañ erteñ köz cumdu...

Suuk kabardı eşitip, cakşı körgön zayıbı üçün keyigen Bayserke kamçını büktöy karmap böyrögün tayandı. – Bul oor kaygının cışaanası.

Kaygı tartkan Bayserke tünörüp temine bastırğanda canındagılar da ıldamday cürüştü. Aldı caktağı eer-beleske çıga kelgende tördögü kalıñ ayıl köründü. Attuu-cöölü çubagandar köp. Ayıl üstü kazanaktayt. Tütün bulap mal soyulup catkanday...

Bir az cürö tüşüp Cooşbay aygırğa kamçı basıp ökürö cönödü:

– O esil kayran ceñkem emi kaydan köröyün...

Aga udaa Bayserke ökürdü:

– O esil kayran tuygunum emi kaydan köröyün...

Bayserkege koşulup kelatkandar büt ökürüştü – tizgin kaga attardı taskaktata ezelki senek bolup kalğan ata-narkı menen söök sızdata çıkkan ökürük kelatkanda... ayıl üstündögülör Bayserkenin söögün alıp kelatkandar ökürüştü dep oyloştı.

Aga, ini tegis kapletten “közü ötkön kadırman aganı” köz aldılarına keltirişip keyiştı. Ayıl uu-çuu bolgonun körgöndö Bayserke körörközünö can sızdattı. Birok...

Bayserkenin aman-esen kelip attan tüşkönün körgöndö ayıldagılar çaş çayıgan közdörün irmegilep ezdey tikiyişti: “O, kuday, Bayserke abamdın özübü ce közümö körünüp catkan tirüü arbagıbı?” – degen tañ kaluu.

Attan tüşkön kişi Bayserkenin özü. Al kamçısın böyrögünö tayanıp sızdagan kalıbında üygö karay bastı. Cıyından kaytkandardın eç biri ün baspay ökürö berişti. Ayıldagılar tıp basılıştı. Adegende eminedey okuya bolup ketkenin baamday alışpay sırttağı erkekter selee, selee kalganda üydögü zayıptar ezelki salt-ıyın muñkantıp közü ötkön kadirman kişini eskerip koşup catıştı.

Bayserke üygö kirgende ak ordonun töründö çaçı cayıluu, eki betinen kan sızılıp küyütkö çıdabay kara camınıp olturgan körörközün kördü. Kınay olturgan abıındarı uuzday bilekterinen karmap anın küyütün bölüşüüdö. Egerde eki kolu boş bolso, bayagı salt menen körörköz eki betin ayabay atkıp salmak...

Can-dünüösü menen solkuldap sızdagan körörköz eseñ-soo eşikten ökürüp kirgen cubayın körgöndö esi oop kala cazdap özün arañ toktottu. Demin içine tartkan kalıbında mostoyo tüştü. “Çın özübü, ne arbagıbı” degen mostoyuş.

Çın özü. Sultanım tirüü eken. Asılım eminege ökürüp keldi dep oylogon zayıp es-cindidey közün cubayın albay kalganda.

“Tuygunum tirüü eken bu ayıldagılar meni öldü dep eşitişken tura” dep oylogon Bayserke bul coruktu iştegen öz inisi Cooşbay ekenin bildi.

Eki taraptın ökürük çuusu basılıp “Öldü” degender tirüü cüz körüşükön soñ ıydı külkü almaştı. Zayıptar betterin çımçıştı:

– Kulak ukpagan mınday coruktu kim çıgardı, kuday ay... Elge-curtka uyat bolduk ee...– deşip ters karaştı. Böyröktörü bülküldöp içten kıtıldıştı. Erkekter biri kamçısı menen cer çukudu:

– Bul coruk oñbogon Cooşbaydın işi. Kulak ukkan cerdin baarına şıldıñ bolduk. O it ay...

Biri tebeteyin közünö tüşürüp menin cana ökürgönümdü, emi külgönümdü kişi körböşünçü degensidi. Özü kep aytalbay ıksıdı:

– ...oñbogur... oñbogur... uyat... uyat... uyat...

Ne külö albay, ne kep aytalbay sakaldı uçkay sılay tek olturup kalgan kariyalardın oyu andan alısta:

“Bu coruk ukumdan-tukumga kalçu külkü boldu. Biz şıldıñdan arılbay kaldık...”

Bir kezde Bayserke Cooşbaydı izdetti. Al cok. Al kaydan bolsun. Baya iri aldıda özü baştap ökürip anan öküruk küçögöndö baykatpay koktu cakka bura tartkan. Nebak ele cılığa ketip kalgan.

– Bargıla. Cılıkıdadır. Al tentek kayda ketmek ele, çakırıp kelgile!

Bayserke baamdaganday Cooşbay cılıkıda eken. Dele kamırıp da koyboyt. Bargandar:

– Oy Cooşbay, agañ çakırıp catat! – deşti ele, Cooşbay:

– Barbaymın. Bayserke urup koyot – dep kamırabadı.

Çakırıp bargan kişi kayra kelip uguza ayttı:

– İniñiz keler emes. Barsam urup koyot deyt. Bayserke çındap ubadasın berdi:

– Kayra bar. Kelsin de. Dele al esi cuktun bul tentektigin keçtim,– dep Bayserke dagı cumşadı.

Çakırçı ekinçi colu kelip:

– Oy Cooşbay agañ köp eldin közüñçö urbaymın.

Keçirdim. Kelsin dep catır. Cürü, emi. Kılardı kıldıñ. Bizdin curttu şıldıñga kaltırıldıñ. Uşu kişi iştebes coruktu emnege iştegeniñdi elge aytıp berçi, baatır.

Albette, Cooşbay külböyt da, ündöböyt da. Kabagına ka-ar caap kimgedir ızalangan kişidey ayılga tünörüp keldi – küpüyüp.

Anı körgöndör çette ele külüp cürüştü. Eminege külösüñör. Elge-curtka bizdi şıldıñga kaltırgan nemeni degender da, oozu aytıp özdörü külöt. – Kudaya tobo-o. Uşunday da coruk bolot eken e-e...

Bayserke özü kurduu kişilerdın ortosunda birde ızaga uuksa, birde inisinin bul çekten çıkkın cosununa özünün külküsü kelip külböy çıdap, tek tüs: üyürgönsüp suradı:

– Ey, esi cok. Bul emine coruguñ? Men emi el curttu aralay albay kalbadımbı. Degi emine bilgeniñden iştediñ. Aytçı?

Agası eki-üç kayra suraganda Cooşbay agasına karadı:

– Ay Bayserke aba, degi men sizge kantkende cagamın? Sizdi külsün desem külböysüz. Külmök turgay meni botosu ölgön ingendey bozdoto sabadıñız. İ menin abam bozdogondu cakşy köröt eken. Munu bozdotoyunçu dep bozdotsom dagı cakpaymın. Degi men sizge emine iştesem cagamın? Özünüz aytıñızçı, abası...

Tigil cım olturgan kişiler duu külüştü ayabay – Oy Bayserke, Cooşbay candı özüñ tırmap koygon turbaysıñbı. Boldu, boldu! Emi Cooşbayga taarınba, özüñö taarın. İniñ osol cosun iştese da saa koygon doosu küçtüü çıktı.

Kalıs aytkan uşul sözdön kiyin külkü küçödü. Bayserke bolcogondoy başka curttun kişileri alardı şıldıñdagan cok. Ölgöndü küldürgön Cooşbaydı dañazalaştı. Oozdon oozgo tarap elden, elge cetip Cooşbay corugu külkü ürönün septi. Külböstü küldürdü...

9.

Ataga uuldarı, agaga inileri kızmat ötöögö mildettüü deçi. Dele ataga kayaşa aytkan uul, aganı togotpogon ini elde cok. Birin-serin kecirler boluşsa, alardı calpı aga-ini tezge salıp iylep koyuşat... Es tartkanı uşul raat cedep kulagina kuyulup, diline uyup kalgan soñ uul da, ini da öz-öz mildetin aytırbay ötöyt.

Oşondoy inilerdin biri Cooşbay kiñ debesten agası Bayserkenin cılıksın koşo kaytardı. El aralap top içinde bolsom dep tilek etip – cılıkılıktan uzabadı.

Bir künü al özüñö özü keñeş ayttı: – Mintip cılıkı artında cürö berseñ, Cooşbay, seni tigi cakşy aga “Oşo tentek cılıkını küzötösün” degidey. Koy, al aga ançeyin mançırkap çirenip boluşsunsa, sen antip çirenbey, calduu atka minip, töböldüü tebetey kiyip, özüñö kuday bergen önörüñdü asıra!

Uşul oyuna bekem bolup Cooşbay cılıkıga çıkpay ayıl cakşyları keñeş kurgan cıyınca keldi. Çırçataktuu işterdi bütürçüdy al, dele koykoyo tartıp olturdu.

Anı körgön Bayserke tañ kaldı özünçö: “Atañdın körü-ü, bu tentektin emine bilgeni bar? Men mında olturganda munun cıyında işi emine?”

Bayserke içten kıcırlandı. Cooşbay aganın al kıcıрын sezmeksen boldu da, bir kep aytıçuday tamagin casap, termelip koydu.

Alaköz, kabanın büt atka miner-cakşıları sıylagan kariya nuska kepti taruuday çuburtup meseldete aytkan sayın anın sıyda, suluu appak sakalı señsele, küngö çağılışa kalıp kümüştöndü.

Cooşbay kariyanın tigi kümüş sakalının uçunan köz ayırbayt cım olturat.

“Akmaktın olturuşun oy” – dedi, agası Cooşbaydın kebetesine içi cılıp külküsi keldi. Külbödü. Kariya nuska aytıp, kepke kulak koygon kişiler cım olturganda kişi külmök turgay çımın uçpay kalat deçi. Bu kep-sözdü barktagan kişilerdin narkın cadasa boluşu Bayserke buzalbayt emespi. Birok “Tigi akmak bir şumduktu baştabasa eken” dep saktangan aga eptep Cooşbaydı bul cerden ketiriş argasında. Anı sezgen Cooşbay dele özü Bayserkege ini emes, taptakır başka caktan colooçulap kelgen cat kişi – Bayserkeni taptakır bilbegen kişi bolup koñkoydu. Momuradı. Takıba sımaktandı – kariyanın kümüş sakalıña içinen sıyngansıp.

“Ka-ap uşunuku öttü...” dep Bayserke kariyanın kebin buza albayt. İnisin bul cerden “Ket” dep aytuunun oñtoyun küttü.

Kep kezegi kelmeyinçe kişiler kep buzbayt emespi. Ayıldın atka minerleri da, kariyaları da tek kumday elengen nuska kepke kulak koyuşup tıñç. Alakanına! nasıbay ekçegegen karasakal kişi kepkektin kümüş togoosu “Şıldırt” etpesin dep anı barmagı menen basıp? çakçanı etiyet ekçedi. Anan alakanındağı bir atım nasıbaydı tınımday eerdine salbay tım olturdu. – “Dabiş çığıp kalbasın” degensidibi ne ulamanın nuskasına arbaldı? Tañ.

Aytor, kepke arbalganday kişiler cım. Bular üçün dele cel toktop kalganday...

– ...To-ba-a-a! – dep koydu Cooşbay çalkalay abdan ele takıba kişiçe, asmanga karap küñgüröngönsüdü, ırgaldı...– Kök Teñirinin küçtüülüğü a-ay!

Aytarı ada boldubu ne Cooşbaydın “Tob-b-a-ası-na” könülü bölündübü? Kariya Cooşbayga iykem etti:

– Cooşbay balam, oyuña emine keldi? Asmanga karadıñ...

– Kiygenim kementay, mingenim Bayserke boluştun kaşañ keri. Kişi körböy, kep eşitpey küñü, tünü toodo cılıkda cürgöndükübü? Ce sizdin akılmandık nuskañızdın küçübü? Te-e-etigi kökmöldür Köktö ülbürögön kebez buluttun arasınan bir ukmuştun elesi körünüp közümdön kayım boldu!

Cooşbaydın oozuna aňkaya karaşkan kişiler ne işene albay, ne işenbey koyo albay tek capırt Kökkö karaştı, oşol caktan közdörünö birdeme tüşüp ketçüdüy içterinen çoçulaşa.

Kobur çıktı:

- Buluttun arası candangansıybı? Cakşılup karagılaçı.
- Eçteme dele cokko, Cooşbay...
- Şumduk! Tañkalamın!! – dep Cooşbay işendire ayttı: – Birde şöklöçön, birde takıyaçan köz taygıltkan aruu perizatpı, ne. Asıl ceñembi? Taanılbay catkanıñdı kör...
- Emine şumduktu aytat.

Külkü çıktı.

İnisinin sırın bilgen Bayserke zil taştadı:

- Cakşıldın içine saa emine bar. Cönö, cılkıña?!
- Barbaymın, cılkıñızga?! – Cooşbay cooş ayttı: – Sizdin cılkıñızdı küzötömün dep cürüp dalayımdı cogottum.

İnisinin tike aytkan doosuna Bayserkenin çındap açuusu keldi:

- Emineñdi cogottuñ. Uşul olturgan cakşıldın aldında men saa al cogotkonuñdu üç ese kaytarayın. Aytçı!
- Kaytaralbaysız, boluş ake.
- Köp bolso “Cılkıñdı baktım” deersiñ. Biz, saa, koynuñdu tolturup koluktu alıp berdik. Üstüñö üy tigip koyduk...
- Al aytkandarıñız – teşik carmak...

Açuusu murdunun uçuna kele kalgan Bayserke inisin kamçılup ciberçüdüy obduldu:

- Emine deyt bu naesep?!

Cooşbay taarımansıdı:

- Cogotkondorumdu taap bere albaysız deymen. Anın eminesi naesepdik?
- Özüñ arızıgan kızdı car etip, üstüñö üy tigip bergen – saa teşik carmak eken go?!

– Oy kasiyettüü cakşılar – dedi Cooşbay olturgandarga.–Ata menen aga biri balasın, biri inisin üylöndürüp koyuş moyundarındagı parız go. Almustaktan beri adam balası ööp kelatkan parız – parız bolgondo da... Emese, bu menin boluş abam Bayserke baatırdın: “Saa car alıp berdim. Üstünö üy tiktım” dep inisine doomat aytkanı orunduubu? Alaköz, kabanın cakşıları, sizder ele aytıñızdarçı. Tigil-bul cakşı mıñk-mıñk küldü:

– İniñizdin doosu orundu...

– Cooşbaydın kebi küçtüü çıktı go, Bayserke. Moyunga alıp koyuñuz. Hi-hi...

Cooşbay momurap keyip ayttı:

– Cogotkondorumdu ele taap berse bolor ele Bayserke abam. Taap bere albayt...

Bayserke cooşup:

– Oy akmak cogotkonuñ emine? Açık aytçı?

– Sızdın cılkıñızdı bağıp, otunuñuzdu alıp, otuñuzdu cagamın dep cürüp ömürümdün güldöör kezın cogotpodumbu. Men da küñdö uşunday cıyında akılman agalardıñ akılın eşitip cürsöm, sizçilep boluş bolbosom da öz aylımdı kepke kandırıp, külkügö tundurgan şayırı bolot elem. Tañ küñü kırdan cılkı kayıramın dep cürüp aygırça azınap, añgiçe kuyundap cürüp: caagım çulçuk, közüm cırtak bolup ketti! Mına-a!!

Caagı çulçuyup, közü cırtaya kalgan Cooşbay cakşılarga uñkuya karadı...

Adegende öz közünö özdörü işenbey momuray kalışkan cakşılar kuuduldun ukmuştanıp özgörö tuşken kebetesine caadırap külüştü.

– Oy, bale ay. Kuudulduguña men ıraazı!

– Oy Bayserke, bu iniñdi kudayım kuudulduk üçün törötkön tura. Bu önörün el bilsin!

– Basa, Cooşbayımdın bir Bayserkege emes, baarıbızga aytaar doosu bar tura. Hi-hi...

– Bolgondo da çoñ doo – orundu doo! – bayatan nuska-kep aytkan karıya mıñk-mıñk küldü. Çeçim ayttı: – Iras ele, Bayserkecan, iniñ Cooşbaydın buga çeyinki cogotkonun baarılasak da kayırıp bere albaybız. Anın öktösün Cooşbaydın özü ötöör. Mından mıñday Cooşbaycandıñ eki tizgin, bir çılbrı öz koluna ötsünçü. Köp cıyılğan cıyında cürsünçü. Bata berip koyolu, calpıbız!

Atayı uşunu kütüp turganday Cooşbay sıñar tizeley kaldı:

– O-o-miy-in! Akeler!

Capırt bata berişti:

– Tilegen tilegiñe cet. Kep bilbes dödüygö aytkanıñ caksın! Külbös merezdi kuudulduguñ küldürsün. Curtubuzdun erkesi bol, Cooşbaycan!

Eki alakanı mañdayınan tömön sılay ötkönündö közünün cırtaktığı, caagının çulçuktugu “sakaya” tüşüp, Cooşbaydın cüzü caadıray karaganda kişiler dagı bir colu capırt külüştü:

– Barakelde, barakelde, önörüñö!

– Köp çaşa, kagılayın!

10.

Cal kuyruktuu capaldaş toruçan Nurmoldo coon top boluşup üstünkü ayıl caktan kelatıştı. Salıngan kooz kurcunda “Kuran”, ar kıl kitepter bar. Başında çoñ ak selde, kiygeni kök ala şayı – ceñil çapan, capcañı. Kölöş, maasısı kolo üzöngüdö cıltırayt. Eerde köpşögüröök olturat. Kiygen kiyimi, eerdegi olutu erkek narkınan çooçun bolup körüngön Nurmoldo kadimki cön kişi aytıçu ookat-tiriçiliktin kebin aytpay – turmuştan oboço kişi akılına ança sıya berbes dünüyödön kep salıp kelattı.

Can-canındagılar moldonun aytkanına ança tuyuna berişpeyt. Dal oşol özdörü maanisine tuyunbagan sıykırğa kişiler inanıp, sıynıp eç biri kepti bölböy epeñ-tepeñ bastırat,

Degi bu sonun dünüyödö kütülbögön kızık işter köp deñizçi. Çayttay açık asman möpmöldür bolup turup kaydan-caydan ülbüröy kalgan appak bulut, koñur bulut togoşo tüşköndö kütöpögön cerden çagılğan çartıldap nöşör tögüp ciberet emespi. Ne ceti kızıdın ortosunda çolponu bolup erkelep öskön uul oşo erkeliktin taytañdatkan kesepetinen kırsıkka uçurap, eneni küyütkö salat emespi. Ne miñ koygo alıp, suuk közgö körsötpöy ürtüktöp bakkan külük tik iyinge kolun salıp aksap kalat emespi. Aytör, uşul: “Ne” menen “Emespi” esep cok tura...

Bul dünüyönün kum uçrgan boroonun, köyapta çölün, celmayan minip cer kezgen çalıyarların: tigil dünüyönün kıl köpürösün, künökörlör bork-bork kaynagan kırk kulak kazanın, tabına taş eritken dozok otun... andan soo kalış üçün musulman balası bul dünüyödö musulmançılıktı töp ötöşüp Nurmoldo cañı ele kep sala baştaganda aldı caktan

aşığa kelatkan Cooşbay karp-kurp kezdeşti. Mingeni tamamı kızıp elirip alıptır. Özü coo kubalap baratkansıp aldı-artına karabay şuuldap ötü çıgarında, Nurmoldo aga:

– Ey, naesep, sen Cooşbaysıñbı! – dedi.

– Emine eken? Men – Cooşbaymın! – dedi Cooşbay.

– Cooşbay bolsoñ, uşunça kişiğe salam aytpaysıñbı?

Cooşbay tizgindin koş caagin birdey tarttı. Atı kekçeyip tık toktodu.

– Carıktık...– dedi Cooşbay tañkalgansıp. – Çoñ cal atçan, çoñ eleçekçen, sarala-surala bolup aldına salıngan kooz kurcunda keşigi bar törkününü baratkan zayıp eken desem... Siz beleñiz, Moldoke?..

– ...Ey dinsiz – dep Nurmoldo bastıra berdi. – Salam aytkanı da unutuptur, bu...

– Erkek zayıpka salam aytpayt degen da özünüzüz. Törkülögön zayıpka okşop algan da özünüzüz. Men eminege dinsizmin! – dep koburap Cooşbay tizgin kaktı.

Sopol kuyruk saralası çekçeñdey baskan çıtır sakal alañköz kıska butun atının kaptalında tepeñdetti. Canday bastırıp Nurmoldogo casakerlendi:

– Moldoke, bul tentekke bir sır körsötüp koyuşka bolboybu? Baygambarday başıñızdı zayıp dep ketti. Boluş agası Bayserke cöngö salbaybı, inisin... Can-canında kelatkandardın içten cım-cım külüşkөнün sezip al colu Nurmoldo ündögön emes. Tek: “Bul dinsizdi dinge kirgizbesem bolboyt” dep kupuya çeçken.

Aradan kündör öttü. Üydö, tüzdö, kalk çoğulgan cerde Nurmoldo: orozo tutuu, beş ireket namaz okuu, malınan zeket, dandan oşur berüü musulman ötüör parız! Kim bul parızdan kutulbasa, ol dini kara adam dep calpıga uguza aytıp cürdü. Aga-tuugan aldında Cooşbayga uşu musulmançılık parızdı inandırış üçün Nurmoldo atayılap Bayserkege keldi.

Moldodon şarıyat eşitebiz dep kelgen kişilerge adattagıday çoñ üydün kapşıtı toldu. Nurmoldo tördö koñur ünü pas, ugumduu. “Kuran” tilinde söz kıraatın sozso, çırayluu cüzü memirep, sürmölüü közü süzülö ünü da, aytkandarı da, özü da sıykırdanat.

Kişiler moldonun sıykırduu kebine inanıp, sıyınıp dele boz üydün içi büt kasiyetke tolgondoy. Kay birleri murduna kono kalgan çımındı caskabayt “künöögö batpayınçı” degensip.

Başkalarday ele tigil irege cakta olturgan Cooşbay da cım. Tobogo oozu tolo tüşkönsüyt – uurttarı çulçuya kalat. Nurmoldodon közün albayt – arbalgansıyt.

Şarıyat sözü ada bolup moldogo mangandar beş ireket namazdı üzböy okuurdu oylop kişiler özünö-özü ubada bekitip olturganda Nurmoldo taktap ayttı:

– Beş ireket namazdı musulman öz üyündö okur, Hemma-likin, cuma namazın çogulup okuu – parız. Cuma namazına cami musulman katışmak!

– Kuldugum bar, moldoke – dedi Cooşbay cooş.– Camı musulman kayda çogulabız? Ce bizdin tigil kalaadakı ogoy, sart, dungandıkınday munarası kök tiregen meçitimiz cok. Ce başka oronor seldebiz cok. Biribiz kalpakçan, biribiz tebeteyçen, calgız siz seldeçen, karala-toru ala bolup oltursak, “Bu Kırgız degen kulum namazımdı şıldıñdayt” dep Kudayım açuulanatko?..

İçinen “Bırs” etip Bayserke inisine mışıkça karadı – “Oy tentek, başkanı tınıç koybosoñ da dinge tiyişpeçi” degen karaş. Degi külkügö tıyu cok belem. Uşul çoñ üy tolgon sıykırduu olturuşta emi “Bırs” külgöndör boluştu. Cooşbay cooş, Nurmoldo da ukmaksan tek ünün casap ayttı:

– Kırgız köçüp cürgön el bolgon soñ, bir cayga kurulgan meçitke çogula albas edi. Cooşbay pende. Şonduktan köçmön musulmandar özdörü kelgen ar bir cañı cerinde, pende daarat uşatpagan, mal cuuşabagan, ua ıpır-sıpır, ıpları tarp catpagan kökmaysan taza caydı tandap cuma namazın okurga ruksat degen şarihat cobosu...

– Şarihattın munusu bizge ılayık, Moldoke – dedi Cooşbay başın çulgutup. – Bu bende – başıbizga oronor seldebiz cektorubuz kantebiz?

– Ar bir, pendenin öz başı öz erkinde, Cooşbay pende. Selde ordunda kurun oronso da ruksat. Kursuzdar topuçan oltursun. Hamma-likin cılanbaş namazga olturuş bolboyt.

– A-a... cakşı eken, Moldoke – dedi Cooşbay kubangansıp. – Şarihattın munusu da bizge ılayık!

Uşul kündön tartıp cuma namazı, tigil köp ayıl ortosu Kök Döbödö okulmak boldu. Özün musulmanmın degen erkek al namazga kelişi parız. Sapar ketpese, ne sırkoolop töşöktö catpasa, esen-aman cürüp namazga kelbegeni musulmançılık parızdan baş tartkan dini kara – buzaakı ataları eskertildi.

Nurmoldo attanıp ketkenden kiyin Bayserke Cooşbayga atayılap ayttı:

– Ey, bu colu da cuma namazına barbay koybo. Bar! Musulmançılıktan ketesiñ, barbasañ. Buzaakı atanasıñ curtka. Ugup al!

– Uktum, uktum, aba – dedi Cooşbay adep saktap. – Kudayımdın kulumun, Mukambet baygambarımdın ümötümün. Bayserke boluştun inisimin. Cuma namazında artta da emes, alda da emes, dal ortodoku katarda oturup berüügö mildettüümün... Mildettüümün!.. Mildettüümün!

Mildettüülügün üç kayra aytkandıgınan şek sanap Bayserke Cooşbayga etiet ayttı:

– Kuuduldanam dep kuday urup cürbösün, seni?

– Koyuñuzçu! – dedi Cooşbay cooş. – Musulman öz namazın kuuduldanıp okumak bele...

Bayserke şekşip suradı:

– “Öz namazı” degeniñ emine? Ar kimdin öz namazı boluçu bele...

Bilbeym. “Kara koydun keldesi, men kudaydın mendesi” dep çoñ enem okuçu tura, öz namazın...

– Senin “Öz namazıñ” kanday? – Bayserke emine aytaar eken, bu şumpay dep inisine tike karadı.

– Kurumdu başıma selde etip çalam. Sizçilep daarat alam. Elçilep Kök Döböğö baram. Anan katarga turam. Eki kolumdu booruma alam. Nurmoldoço közümdü süzültöm, kulak kagam. Anan ünümdü kıraattap, kıraattap:

Lau-ilauha-il-lalla

Namaz parız musulmanga.

Nurmoldonun seldesi –

Ak koçkordun keldesi.

Abam – boluş Bayserke,

Men kudaydın mendesi.

la-au-ilauha-il-lalla-a...

Ne katkırıp külö albay, ne inisine uruşalbay Bayserke tek etek-ceñin kağıdı açuulangansıp:

– Koy kuday urgan. Bu – “Öz namazıñdı” unut. Elge-curtka lakap bolobuz. Cami musulman okugan– ak namazdı oku!

Cooşbay başın oñ iynine kıyşayttı:

– Boluptur, aba. Oşo musulman okuçu ak namazdı ele okuyun...

Dagı bir baleni baştabasa eken dep inisin kayra, kayra zekip Bayserke attanıp ketti.

Nesi bolso da uç-kıyırına köz cetkis cazıktın köçmönü – kazaktın, askası asman tiregen Uлуу Too köçmönü kırgızdın Cokem aytkanday öz namazı bar ekeni da çın. Miñ cıldan aşuun mezgilde bul Köçmön curtka nak namaz – parız katarı ugumduu kıraatı, taasirlüü magnası menen tak cetpedi. Ne daratı çala alınat. Ne carıktık namaz sözü çolok kayrılat, kıraatı cetpeyt. Sözü tak ayılбайt. Artıkça tişi tüşkön karı-kartañdın namaz okuşu bötönçö şumduktuu kızıktuu, tabışmaktuu, sırduu bıldırak. Kay bir uçurlarda korkunuçtuu da.

Oşentse da, “Kurandı” baştan ayak cat okup tapsirin (maanisin) çeçmelegen Nurmoldo sıyaktuu moldolor da bar, kırgızda. Dal oşo Nurmoldonun talabı menen bir uruunun musulmanı cuma namazın parız katarı ötöp koyuşka bugün cuma küni Kök Döböğö kelip catıştı. Albette, ne kalaası cok, ne kurup algañ meçiti cok too arasın cerdegen köçmön curttun çala-moñol musulmandarı özünün Kök Döbö sıyaktuu beti açık “Meçitine” oşo köçmöndük narkı menen kelet deçi. Biri atına minse, eköo şaa müyüz ögüzgö uçkaşıp, moldosımagı başına seldesin çalınsa, eki-üçöö selde sımak etip kurun oronup, kuru coktoru tebeteyçen, kalpakçan öz öz aylı taraptan samsıp kele berişip bat ele caydak “Meçit” – Kök Döbö kişige toldu. Mingenderi “Meçitten” abdan ele oboço baylandı. Eki üydün arasına atçan bastırıp köngön kişiler oşo atınan tüşüp uşu “meçitke” karay cöö cürüştü, daban aşkanday terdep-kurgap bastı.

Cana attanar aldında kımız cutup bastırğandar otuz sarcanday aralıktı cöö baskanga öröpküp betteri tamılcıdı. –“Kudayıma tobo. Kekirip koydum daaratım buzulgan cokpu” dep şekşingenderi çoñ künöö ketirgendey cooş.

Albette, töböldör Nurmoldonun canında döbödö sap tizip kalıştı.

– Allo-o-o-i-akpa-ar!

Degen menen bul beçara köçmөndör dele namaz erecesin kıyla saktap könuşköñ deñiz. Camısı aytırbay sap-sap katarında biri sakal sılap ebiregen bolup, biri öz “Aldoakparın” aytıp köz süzüp, baarı capırt kıblaga - bet alıp namazga turup kalgan kez.

Azırınça cuma namazı öz erecesin, ireketin saktap okula baştadı. Balkim uşul okulğandan okulup – uşul beti açık “Meçit” çöyrösü, añkıgan taza ava, memiregen melüün kün nuru sıyaktuu ele namaz da eç buzulbay taza okulmak. Şontse da bügünkü namazdın buzuluşuna tırmaktay “Kırsık” sebepeçi boldu. Çınında al ança dele kedergilüü iş emes ele. “Öz namazıñ kurusun. Camı musulman okugan namazdı oku” degen agası Bayserkenin buyrugun tak ötömökkö Coşbay kemer kurun selde orduna başına orodu. Böz kur başka oronso, ançamuñça kirgil, ançamuñça cupunu körünsö körünör, seldege okşoy tüşöt eken. Kemer kur kayış tura. Betine çögörülğön birin-serin oymoloru, başkaça. Kınduu kezdik, tiş çukur, iygi, teek, ottuk, çımıldak tegerete Coşbaydın başında salpıldap uşuga deyre adam körbögön kızık cosunga aylandı. Ana çooçun cosun emes – kızıktuu, külkülüü cosun. Şondo da namaz buzulbasın degen katardagı musulmandar al cosundu körmöksön boluştu. Koldoru kuuşuruldu, belderi iyile kalıp, tizeleri bügülö tüşüp, secdege çeke tiygizip öz ireketi saktaluu – namaz okulup cattı.

Capırt çögö tüşüp olturuşkanda közdör süzöldü. Nurmoldo baştap aldınkı irettegiler tegiz oñ iyiñderine baş buruştu:

– Assa-lo-omaleykum Rahmatullo-o!

Solgo baş buruştu:

– Assa-loo-maleykum Rahma-tullo-o!

Dal uşul salamın aytarda Coşbay: “E közü cok Rahmatullosuna salam aytkıçaktı katarımdagı közdörü barlarga aytpayımbı” dedi da, op cagina baş burup salam ayttı:

– Assalooma-aleykum, Akmatkarı! – Sol cagina baş burup salam ayttı: –Assalooma-aleykum, Düşenaalı! “Bırs” külkü çıgıp tıp basıldı. Coşbay közün cuump saal-paal uguza coburadı.

Tappatiya, tappatiya,

Tabaktağı kuymak kana?

Batrak al, Akmatkarı,

Kattap sugun Düşöñalı,

Nurmoldogo cetpey kalsın.

Baysyerke abam umsunup kalsın.

Allo-o-y-akpaapr!.

Cooşbay secdege çekesin koydu. Art cagınan kimdir biri anı may kuyrukka ukudu. –Antip okubayt, namazdı...

Saal endirey kalgan Cooşbay aldınkı katardagı Nurmoldonu maykuyrukka ukudu:

– Antip okubayt, namazdı...

“Bırs-bırs” külkü küçödü. Namaz buzulat degensip Cooşbay baş çaykadı. Selde orduna çalınan kemerdegi salpıldaktar şaldır-şuldur etti.

Kiyin Cooşbay özü aytkanday degi şaldır-şuldur bar cerde şaytan koşo cüröt tura. Oşondon külkü küçödü. Bugünkü cuma namazı buzuldu.

Nurmoldo ortodo bir uruunun atkaminer – cakşıları namazdı buzgan Cooşbaydı ayıptamak boluştu.

– Cooşbay-pende – dedi Nurmoldo kasiettene kebin taptak ayttı: – Cooşbay-pende. Siz, bugünkü cuma namazın buzduñuz. Hamma-aikin, namaz buzgan pende ceti atasına çeyin kafır!..

Baysyerke boluş eki tizesin tayana berip inisine açuu bürktü:

– Ey eselek, men saa emine ayttım ele? Özüñ ele kaafir bolboston meni ceti atama çeyin kaafir etmek bolduñ go, sen?!

Cooşbay kuluyup baş iykedi:

– Kuldugum bar, moldoke. Kuldugum bar, abake.. Kiçine kepke konok bergile? Cüyölöşölü. Namazdı kim buzdu, Anıktaylı. Buzaakı kafir ceke men bolsom, aybımdı keçpey ele koygula. Eki kolumdu töbömö alıp, kıl köpürögö tamanımdı tildirip, tozoktoğu kırk kulak kazanga özüm barıp tüşüp bereyin. Cok. Bugünkü cuma namazın buzuşkan siler bolsoñor, allanın ak musulmanı katarı Sizder da öz ayıbıñardı moyunga alarsıñar. Al kaynap turgan kazanga meni meken koşo bararsıñar.

Bu Cooşbay emine aytar eke degen oydo köpçülük tımtırs camısı Cooşbaydın aytaarın kütüştü.

– Öz kurun selde oronso bolot dep Siz aytkan töp kebiñizden ulam men öz kurumdu başıma seldo etip çalganım iras, moldoke. Anı moynuma alamın. Böz kur bir az kir-kir bolso da seldelikke carayt eken. Carıktık ata-babam kurçangan kiselüü-miselüü kemer kurdun küldür-şaldırı barın siz aytpadıñız. Ne men özüm baykabapmın. Canımdagılarga salam aytkanımda, al şaldırap-küldüröp ketti. A iras, moldoke. Öz namazımdı okuyun desem, boluş abam Bayserke anı tıyıp saldı. Camı musulman okugan ak namazdı oku dep buyurdu. Boluş abamdın buyrugun eki etpey camı musulmança daaratımdı aldım, camı musulmança tizemdi büktüm, secdege çekemdi koydum. Bir ele taktap alar iş: Sizder baarıñızdar bul cerde közü çok, tıyakta Karakoldun mal bazarında ceñ içinen sooda bıçıp, alıp satarlıktın colunda cürgön paydakeç. Rahmatullogo salam ayttıñar. Sizderdin al salamañar paydakeç-köpöşkö casakerlenip catkaniñarday bolup tuyuldu maa. Baş kesmek bar, hamma likin til kesmek çok, taksırlar. Sizderçilep paydakeçke casakerleniş kolumdan kelbegen soñ can-canımda olturuşkan Akmatkarı menen Düşönaalığa salamımdı ayttım. Sizder menen bir sapta namaz okuşkan tigilerdi musulman deseñizder, al musulmandarga menin salamım dele akko?

Tıyak-bıyaktan külkü çıktı. Kübür-şıbir candandı. Cooşbay kebin ayaktadı:

– Ata-babamdın kurçançu kemeri seldelikke carabasa, musulmanga aytkan salamım – salamağ otölbösö, camı musulmança okugan namazım namazga otölbösö, anda ayıp mende. Çok Kalıstık etiñizderçi? Meni bul colgo türtkön Moldoke – Siz, öz namazımdı okutpay koygon boluş aba Bayserke siz, bügünkü cuma namazının buzuluşunan çette kalalbaysızdar go!

Nurmoldo aldirtan Bayserke boluşka karadı. Boluş ündöy albadı. Bul colu da namazga kelgen musulmandar Cooşbaydın kılık-coruguna, kurç kebine, okugan namazına, seldesine, dele caratılışına camısı irazı külüp taraştı.

11.

Bozoçunun üyünö kirbegen takıba sopu kişiler bar. Uguttuu tamak – makröö. İçken kişi cindenet – künöögö batat degen dini işenimge karabastan ayırıkça kara taruu tüşümdüü bolgon cılı coro-bozonun caağı ayrılart deçi. Coronun öz erecesi, saltı bolot emespi. Sancıranın maalimatında bozo – Kırgızdın öz tamagı. Miñ cıldar boyu suusun kandırıp, kan tolturup cürgön bozosu uguttuu ekeni çın. İçkendin köñülü ketörülöt. Kantseda oşondon ulam go. Ötkön kılımdarda arab cortuulçuları musulman dinin küçtöp taratkan

kezde özdörü basıp algan kalktın ata saltı, ırım-cırımın, ürp-adatın, murdagı işenimin – dinin, tilin al turgay içken tamagı, kiygen kiymin ceridi. Öz atakonusunda kün körgön kalktı kandaydır bir şıltoo taap arabga aylantışka köksödü...

Oşondoy zombulukka baş iybegen dalay kalk kırgın taptı. Kırgından kalganı ezelki madaniyatınan acıradı. Alardın biri Kırız, Altay, Miñ Suudan beri bayırkı mekeni too arası bolgonduktan – bolgondo da at aşalgıs Uлуу Too, Ala Toonun özöndörün, cazıktarın, terlörün uyalap baskınçının zombulugunan oboçorook kalganına karabastan murdagı Kök Teñirine işengen dininen, taşka çegip, cibekke, cıgaçka cazgan bayırkı cazuusunan acıradı. Egerde al cazuusun önüktürö bergende kiyinki kılımdarda ar bir tamga cöndömgö kelip, kalkıbızga taandık bayırkı cazuubuz tamgalangan ene tildegi kitepterdı bizden alda kaçça murda ata-baba okup ötüşmök. Alar öz ömür bayandarın toluk cızıp bizge cetkirmek. Ayla kaçça? Çet duşmandın baskınçılık kesepeti uşunçalıkka salakasın tiygizip, zıyan keltiret tura.

Ata börkü – tebeteyin çanıp selde çalingandar, ata tonun taştap ala çapan kiygender, kamçı orduna tespe tergenger oşo öz tamagı – kan tolturar cagımduu bozosun içpey – makröo dep, erdikke, çıdamduulukka, boorkerdikke, küyümdüülökkö cedep bekem, turuktuu, bışık etken cakşı narktarın coyup: uruu uruuga bölündü – maydalandı. “Caman aygır enesine tap” degendey bir atadan törölgön künülördün baldarı coolaştı.

Sancıra sabagın iliktep ata narkın sıylagan ukumçul kişiler emi: “Allahın ak elçisi Muhambet baygambarımdın” tuşunda Köktön tüşken “Kurandın” tiline işenbey koyoalbay, akpadışanın çinovnik-törölörü koldongon kaltıs miyzamına kayaşa aytalbay maanayı pas kordolup turganda,.. “Özökten küygön ört caman, özdön çıkkan cat caman” dı anıktap, öz ayıldın atkaminerleri tigi törölörgö küçükçö şıypañdap – cagınıp, karabukaralarga kuturgan döböt bolup arııldap, cazıksızga kamçı üyrüp, oyuna kelgendey çıgım salıp turgan kez dal Cooşbaydın tuşunda küçödü. «Dooron», «bitir», «oşur», “Canaza akı”, “Namaz akı” sıyaktuu dini salıktar; Çöp ooz”, “Tuyak kat”, “Kolomto akı”, “Cakşılarga ıntımak” sıyaktuu kıyla köp salık biylik tarabınan caap, cıl ötkön sayın cay çarbalar cakır tartıp – kalk kayışıp, kedey keyip, cetim menen cesir müñküröp turganı menen işteri cok manapsıp köpköndör, cakşımın dep atka mingender dal oşo öz aylındagı karabukaranı kemirdi.

Kalk aga kayıştı. Müñkürödu. Aga can açıtkan kalıs, töp cakşılar menen karacemsöö cegiç, ayıñçı buzaakılardın ortosunda kelişpestik küç aldı. Kalıs, töp cakşılar kalk müdöösün korgoştı. Özdörü da kalayıkka tayanıştı. Karacemsöö, ayıñçılar boluşka, törögö, çinovnikke kızmat ööp – özdörü alarga tülkülönüp coypulandı. Ak kişilerdi çağımdadı. El içinde özdörü cürgüzgön buzukçuluk işterin ak, töp kişilerdin moynuna calaalap, özdörü coypulanıp hi-hi-lep çette aman kalıp: “Maa baş kötörgöndün özü ölot. Tukumu kırılats” dep esirdi dalayı...

Oşondoy esirikterge Cooşbaydın kıcırı kaynap: “İttin eesi bolso, börünün teñiri bar?! Tigi el ırkısına semirgenderge men da tuzagımdı tartayınçı. Menin tuzagım da kasiettüü tuzak! Aga, tigil karacemsöölördün biri butunan, biri moynunan çalınat deçi. Oşondo, alardı kalk aldında “Kıyık-çıyık” nettirip men da bir külöyünçü. “Hi-hi-lep?” – dep kezenip cürgön kezi.

“Abiyirdüü mergendın aldınan acalduu börü çıgat”, Coke! – dep kaldı cogorku ayıldagı bir momun kişi: – Siz – kişiğe külkü bergen oşo abiyirdüü mergensiz. Bizdin ayıldan coon top aç börü çıktı. Alar, kadimki tört ayaktuu, kan tırmaktuu it-börülör eme-es, özübüzdöy ele eki ayaktuu, kep süylöp, külkü külgön kişi börülör – öz atkaminerleribiz. Biri – erke bala. Tördö taytañdayt. Biri –anın biyi canında caydañdayt. Biri – al eköönüñ casoolu. Tigileri emineni buyursa cazbay atkarat. Biri – eşik aga kuturganday kaysañdayt.

Kalgandarı – tegis mırzalar. İçkenderi coro-bozo. Aytkandarı kalcıñ-mılçıñ, oozgo algıs ıplas kep-sözdör. Şaşkege deyre kişi öñdüü kalcıñdaşat. Anan maymılça ılçıñdaşat. Erkebalası tördö erkelep: “Cürögüm küydü. Isılık”! dep ıylaktayt. Biyi oy oylop: “Adılbaydın bordokusun soy”. Ne moynun sozup kabak kaşın tüktüytüp: – “Kısır emdi taydın etin deysiñbi, ERKEM”? – deyt.

Erke balası emneni buyursa, casoolu çaap barıp oşonu alıp kelet. Bu, bizdin ayıldın atkaminerleri oşentip, kadimki ele tört ayaktuu kanduu ooz karışkır bolup ketiştı...

Kagılayın Coke, kalkka külkü sepken – külkünün babadıkanı eleñiz. Eki ayaktuu karışkırlar bizdi oşo külkübüzdön acıratmak boluştu. Oşol köpkön akmaktardı esine keltirer bir ayla tabalasızbı?

Koş tizgindi teñ cıyıp, çoñ cal torunu kekeyte eerde lokuya olturgan Cooşbay tek kamırabay ayttı:

– Küçüñ taştı carsa, aylañ tülkünü kuyruktayt degen... Munu aytkan akılmanıñ Akbozuna minip, kan dabañdı aşıp ketti. Emi akılmanıñ kalcıñbaş, kara kalkıñ momun. Colbors çapçuları koroosuna kirgen eki ayaktuu karışkırga kayaşa aytalbay turganın körçü... – Köpkö aytkanday Cooşbay kıykırıp ayttı:

– Momunum, aldagı sopol kuyruk ker atıñdı ayaba. Ayıldan ayıldı arala. Kargıldangan ünüñdü ayaba. “Cooşbay, tigi çetindilik karışkırlardı amalı menen mataganı ketti de. Özüñdöy momundarga kabar cetkir, keçikpey!

Kaydadır aşıkkan kişidey Cooşbay tizgin kaktı. Turgan cerinen çoñ cal toru börtö cönödü.

Atkaminerlerdin bugünkü corosu Orunbaydın kezeginde eken. Ülüştö soygon maldın semizdigi, kımızdın maktığı için ülüşçülör ataandaşuu; – corodo bozonun küçtüülügü, ısılıktın çagımdүүлüğü için coroçuların ataandaşuusu kadimki çoñ namıstın kızıkçılığında kepke alınıp: cakşısı maktalat. Naçarı camandalat. Oşondon ulam bir coroçu öz corosun oşo maktoogo arzırlık etip berüügö koldon kelgen araketii işteyt. Araket – araket deçi. Ar kim koldon kelgenin beret emespi. “Kazandın baarı kulak-tuu bolgonu menen kaynaşı arganday. Katındın baarı kılıktuu bolgonu menen kızığı arganday” deşip oşo coroçular özdörü aytkan makalı bar emespi. Bir üydün bozosu sarı kaymaktap türülüp, çertilip... içeerzamat kekirtip keñilceeriñdi carat. Bir üydün bozosu köbüktöp bozorup meltirep turup içke barganda keçigip oygonot. Ar kimdin aşkazanına arganday cagat.

Orunbaydın körörközü – orto boyluu, çımır denelüü, karatoru ireñinde, kılığa kalıp uçkun uçrgan bugügürök közündö erkekti tımızın çakırıp turgan bir balaketi bar Kaltar uşul kelin agası bolup kalgan kuragin özü da kıyla baalap: ceke ele kılığınkı közü, kılıktuu kıymılı, anan eki tanoosunan külüñdöp ezilte karaganında kaşkaya kalgan kaşka tişteri, közge körünbös ülbürök sıykır demi ele emes, özündögü urgaaçılık asıldıktı alakanda möltürögön sımıptay kılıtdatıp – münöz oynun çagılıştırışı merez erkekti da bir colu özünö karatkıday kasieti bar Kaltardı kurdaş coroçular:

Orunbaydın Kaşkagar

Oydo cokto ot cagar...

Oorup kalgan cürökkö –

Ogo beter çok salar...

Dep ır çigariştı. Uşul ırğa bardık sapatı menen arzımak bolgon Kaltar özündögü çoktu bul colku bozonun ugutuna koştı. Çımında ele kükürttöp kalgan uuz bozogo Kaşkagardın oşo kaş kakkandagı kılıgı, ot cakkandagı ısıgı koşo dem berip – koşo cutulganday boldu beym?

Sır ayaktar bir-eki sıyra baştan ayak kıldırıp çığaarı menen ele erkebala da, eptüü biy da, erdemsigen casool da, eleñdegen eşik aga da, tigil mirza coroçular da cerde emes köktö bulut minip Uлуу Toonun ukmuş çıñ, ukmuş nayzalangan çokularında sızdı. Koktu kolot, kır, con, tee köz uçunda küñürttöp pasta kaldı. Cayılğan tört tülük mal, anı asıragan kişiler oşol pasta tek bir kıbır-sıbir kurtpu, çımımbı, ne kumurskabı? Kim bilet. Ay kumurska dele emesko. Kumurska degen belinin ilmeñdep içkeligine karabastan tızıldap tez cügüröt emespi. Tigil cürgön tört ayaktuular, eki ayaktuuların kıymılı eñ ele cay. Kıçı kara koñuzdan da cay cürüştürü, kıymıldarı, baykuştardın, şorduulardın...

Erkebala söömöyün cerge sayıp ıkşıdı:

– ... Hi-hi... tetigi... tetigi kıbıragan maldın içinen kısır emdi semiz tayın karmap kelgile deymın,,,

Biy aşıga alaktadı:

– Çap casoolu! Cet cılığa! Kısır emdi tayın tanda, bat! Ba-at!

Uşul buyruk mindan bir az murdaraak berilet. Canına cigit alıp çaba cönögön coronun casoolu cayıttagı cılıkıdan kolgo tiygen semiz taydı tuylatıp kelip muuzdaşıp, cañıdan terisin sıyrıp catkanda Cooşbay keldi.

Erkebala tördö erkelep, eşikaga karakursaktı üygö kirgizbey, coro biyi menen casoolu, soyormandarı bolup koroodo boluşçu. Kıyla kızıp alğan erguldar cerde biri bıçak karmap, biri buçkak çoyup tay soyup catıssa da kıyaldarı menen ak buluttu minip, ak çokunun üstünö uluu sayakat saparında kezip cürüşkön kezi.

Tek kadimki cerde, at üstündö tıyaktan bastırıp kelgen Cooşbaydı adegende eç biri baykas albadı. Biri ıkşıp, biri bıķşıp... çımında ele aç karışkırılar semiz taydı cara tartıp talap catkanday bolo tüştü.

– Oy, to-bo-o-o-o!! – dedi Cooşbay ukmuşka tañ kalgansıp ününün barınça: – Men kaysı eldemın? Kanday cerdemın? Degı men körüp turgandar eki ayaktuu kişilerbi, ce tört ayaktuu karışkırılarbi, kuduret?!

“Caagiñdı bas” dep casool atırıla bererinde buluttun arasınan Cooşbaydın önün taanıy koyup töböşünö kek soyul tiygendey endirey tüştü. Bir söz aytçuday bolup kelatıp biy oozu açılğan kalıbında deydidey seleydi. Antkeni, azır anı buluttun arasınan Cooşbay şıyragınan cerge karay tartıp catkanday bolo tüşüp... köz irmemge cetpey özü cerde seleyip turganın bildi. Tay soyup catışkan kökcaldar da köktön cerge tüşkön uurularday emine deerge bilişpey biri tek ılcaydı. Biri cülcüydü. Biri kadimki ele suukka karmatkan kişi eken – ıktıtıp aldı...

Coroçunun koroosundagı uşul cımcırttıktı bir kana Cooşbaydın bek-bek aytkan kebi alda kayda eşitilip cattı:

– Bale, bale-e, karışkırlarım... Ata-babam cazgı ülüştö, kışkı corosunda komuzçuga zalkar küülördü çerttirişçü. Caak canıgan ırçıga cancırgatkan ırdı ırdatışçu. Bayırkı babam artkan dabandı aşırıp, cortuul cürgön kataal, coldordu körsötüp ulamalar col baştaçu da, çeçender kep ulaçu. Surnayçılar bozdotup, ceznayçılar sıbızgıtıp, doolbas kars urulup erender kol baştaçu er uul kıyır saktap, çetten kelgen coonu kıyırdan sürüp turgan çakta!

Aytam da, aytam da... Emi ulugu körkoo, bayı bitir, moldosu tilemçi bolgon şorduu curttun atkamingen cakşıları içken bozosunun köbügünö esirip erkebalasının cürögü küysö, anı basış üçün “Isılık” degen çıgım çıgardı deyt. Köpköndör koluna tiygen semizdi mintip çiykiley ceyt deyt.

Kudayıma tobo-o-o-o!! Mınday şumduktu da közüm kördü, e?!

Cımcırt bolo kalğan üydön kübür-şıbır ün uguldu:

– Cooşbay eken...

– Kokuy, eşikaga, çakır...

–Meni tootboytko, erkebala özü çıksınçı!...– dedi ün.

– Koy, baybaym... – dedi erkebalanın ünü. – Eşikte biyim bay, casoolum bay...

Tördö erkebalanın taytactaganı köz aldına kele tüşkön Cooşbay atın oynotup sırttan bakıldadı:

– Corodo erkebala, eşikaga degeni boluçu ele. Eşikten kelgen karakursakka ceti atasın ayttıruuçu. Anın cönü: eki ayaktuu kişi ceti atasına çeyin bilsin degen saltı boluçu. Erkebala erkelep: tirüü tülkü, karışkır karmatçu. Anın cönü: elde tülküdüy şumpay

karişkırday kanduu ooz bolbosun degeni ele. Kodayıma tobo-o-o-o! tobo-o! Bu, zamandanbı ne peyildenbi?.. Emdigi coroçularım erkebalası: biyim, casoolum dep biylüü, casooldu boluptur. Özdörü kanduu ooz karişkırboluşup koroodogu koydu, cayıttığı taydı cara tartışçu boluptur, mintip...– Eki üzöngünü teñ teep eerde tura kalıp tıyak-biyakka kamçı bulgalay aykırdı Cooşbay: – O kalayık, attangıla! Attangıla, bat! Kandı ooz karişkırdım uyugun taptım. Birin kutkarbay çaap alalık. Bat, bat!

Üydökü erkebalanın esine kele kaldı okşoyt. Ünü tıp basıldı. Sırttağı biy menen casool eköo eki caktan Cooşbaydın tizginine asıldı, calna calbara:

– Aylanayın Coke...

– Balaketiñdi alayın Coke...

– ...esirip it boluppuz. Keçiriñiz? Keçiriñiz?

– ... az ayıp, köp künöobüz moynubuzda. Emine oylosoñuz tartalı, curt aldında...

Cana Cooşbay cumşagan Momun ayıl-ayılga kabar tarattı:

Cokem coroçularga ketti. Tez cetkile, erkekter.

Uşunu ukkandar biri eerçen, biri caydak atçan tigil, bul ayıldan çaap kelatıştı.

Tizginin tigilerge karmatpay at oynotkon Cooşbay tıyak-biyaktan çaap kelatkandarga aykırdı:

– O soyuluñar kana! Biz, koroodon koydu cargan, cayıttan taydı cargan kuturgan karişkırlardı çababız. Soyuluñar kana!

Kaşkagardın uguttuu bozosunun demi menen bulut minip Akçokuda sızgan coroçular bir zamatta sooluguştı. Biri temteyip, biri tamtayıp, biri ıktıtıp... anan baarı birdey tamılıcıdı. Ugut demine uyat coydu. Degen menen beçara coroçular ança elirip-esirip-buzulup adep-akılaktan birotolo çıgıp kete elek eken.

Cüyöölü kepke sındı baarı. Curt aldında uyaldı baarı. Anan uyalbas aylaları kança? Dele çekten çıkkan tentekti kalktın külküsü cooşutat tura. Çoñ uruunun atkaminer miktısıbiz, cakşısız – baarımız deşip özdörünçö ülpöt kurup kara bukaradan bölünüp al turgay alarga biylik etken töböldördü Cokeñ “Kıñ” dedirbey baarısın bir iyinge kamap “Kanduu ooz karişkırboluşup” ataş kordoo da, ızaloo da, cazalooda boldı. Ayıptarın moyunga salgan tek

cazaloo emes: “Cokem çapkan karışkır bolbogula” degen külkünün cazası bir ayılıp, eki ayılıp unutulbadı. Kılımdın başınan ayagina çeyin oozdon oozgo ayılıp keldi...

– O ölbös Cokem! –dep anı ukkandar küldü.

12.

Cooşbay colooçulap Karakolgo kelattı. Kün keçtedi. Terebelinde mal cayılğan ayıldın töründöğü ak-boz üydün canına bastırıp keldi. Aga eç kişi iykem etpedi.

E-e, bu çoñ üydün eesi ne kuu kazan, ne tekeberi küç , kecir: Buyursun buyurbasın, kim bolso al bolsun. Kudayı konoktun kuduretin sezsin. Men munun üyünö kondum degen Cooşbay atınan tüştü. Oboçorookto turgan mamıga çılıbırdı kazık boş çaldı. Öz üyünö kelatkanday tezdey basıp çoñ üygö kirdi.

Töründö olturgan lokuygan kişi aga ança nazar salbadı.

Kapşıt cakta topuçan cigit bilegin şımalanıp alıp, kozu soyup catat. Kuyruğu cetilip kalğan kara. kozunun terisi sıyrılıp – eti ılayday semiz.

“E-e, buyursa buyurbasa da men bugün bul üydün sıy konogu bolot ekemin. Üy eesinin nazar salbaganı – Col bolsun» surabaganı maa cagat. Hi...” dep Cooşbay içten cım.

Kelin agası bolup kalğan Karakaş ıpçada tabak ıyğastırıp cürüp özünö ele kaş serpti. Ne kaşına irazıbı, ne tek antip kaş serpiş köndüm adatpı, kelinge. Kim bilsin. A balkim tigil çooçun kişiğe oşentken iykemibi? Kantse da tördöğü lokuygandın erke-tokolu go. Erkin kıymılında münöz oynotkon erkeliktin epkini bar.

Cooşbay aga dele ança köñül burbadı. Özünö iykem etpegen üy eesine içten kıcırlandı: “Oozunan bir söz çıgaar lokuştun” dep öz üyündögüdöy basa olturdu.

Üy eesi lokuyup: “Mende alasası barday bu kaydagı neme” degensip bir maal Cooşbayga köz kıyığın saldı.

Cooşbay öz içinen: “E-e, lokuş, kuda kaalasa tekeberin öz başına tiygen ok bolor” dep koydu.

Kazan asılıp et salındı. Karagay otun çatıray canıp, kızıl calın emçek calmalagan caş muzoonun tilindey kazan túbün calmaladı.

Oşol kezde kana üy eesi Cooşbayga ıñırana karadı. Közü bacıraygan sürdüü kişi eken. Ünü koñur çıktı:

– Emine önörün bar, kurdaş?

– Köp önörüm bar! – dedi Cooşbay takalbay.

– Ustasıñbı?

– Kologo kümüş, cezge altın çögörgön zergermin!

– Anan dagı?

– Oozu katuu azoonu üyrötömün. Kep bilbes dödüydü çeçen etemin! Beçeldi çurkatamın. Mensingen kerbezdi kelinçe cügüntömün!

Üy eesi lok-lok etip özünçö ele kızıık küldü:

– O-o... bul önörlörün küç eken... Kokus özün beçel bolup kalsañ kantesiñ?

– Men – beçel kezden ötkömün. Kırk bir kün talkuuda basılğan bugu-moynoktoy iyim cetken. Kudayı koyokko eşigim açık, törüm boş. Al törümdö körgönü köp colooçunun ermegi maa kaniet!

Üy eesi mıñk-mıñk küldü:

–Tiliñ tak eken. Dagı kanday önörün bar, kurdaş?

Cooşbay murut canıdı:

– Cigit kuragımda kırk künü kız oyunu bolso, men anda kıstalbay ırdaçu elem. Emi uşul toktolo tüşkön kezimde otuz künü uktabay “Manas” aytamın.

Üy eesi kulagı eşitpegen ukmuştı emi eşitkendey lokuyup Cooşbayga cogortodon karadı:

– O-o... kurdaş... baarınan bul önörün küç eken?! “Manastın” kaysınısın aytasıñ?

Cooşbay da tike karap coop berdi:

– Suu koşpogon nak “Manastı”, suu koşulğan kök “Manastı!”

– E-e, oşo nak “Manastan” cönötüp koyçu, kana...

Olutun eptep Cooşbay kadimki çoñ manasçıdan beter maşı menen ün kubulta obon sozdu:

O-o-o.. atandın körü dünüyö

Men kele berbeyim künügö

Uşul çamgaraktuu üyünö.

Nak “Manastı” ukkuday

Bu lokuygan neme kim ele...

E-e-e... eneñdin körü dünüyö

Ermek etse künügö

Uşul carık üyüñdö

Erke kelin kaş kagat

Ekilenip tim ele.

Nak “Manastı” tuyunup

Ugar beken çın ele.

.....

O attın başın tartayın

Añkayışkan buların.

Çın tuyuntup, çın ukxa, –

Nak “Manastan” aytayın.

A-a-a... Manas, Manas degende

Lokuya tüşöt tim ele.

O-o-o... Manas, Manas degende

Zokuya tüşöt tim ele.

E-e-e... Manas, Manas degende

Lokuya tuşöt tim ele.

U-u-u... Manas, Manas degende

Uñkuya tuşöt tim ele.

Zu-u-u... Manas, Manas degende

Zuñkuya tüşöt tim ele.

Ku-u-u... Manas, Manas degende

Kurkuya tüşöt tim ele...

.....

Üydün eesi ne ızalana albay, ne açuulana albay tek kekeer külgönsüdü:

– Kurdaş, bu aytkanıñ kaday “Manas?” Uşul caşka kelgenimçe “Ku...zuu” degen “Manastı” ukkan emes elek?!

Cooşbay tik coop kayırdı:

– E kurdaş, bayırkı ötkön Manas baba turgay üyünö kudayı konok kelse, et çala bışkıçaktı körböy, cook cutkan coruça lokuyup oturup... kança kızıktan kuru kalganıñdı bilet bekensiñ. Sen ukpasañ ukpaysıñ da. Bu men aytkan kadimki nak “MANAS!”

Üy eesi çin küldü argasız:

– İşendim... işendim... Umi suu koşkon “Manasıñdı” aytıp koyçu, kana?

Cooşbay oñdono olturdu da cılkıçılarga ayta cürüp üyrönüp algan çin «Manastı» kıylaga ayttı. Koñuragan koñur ünü biyik da, ukkuluktuu da. Kıymılı birde çin manasçının kıymılınday maştana kalsa, birde cooşbayçasınan ekilente koldorunun uçu kuykönün kanatınça ebelektep: aytkan sözü da, kıymılı da emi kadimki dasıkkın manasçını köz aldığa keltirdi. Adattagıday ayıldeştar üygö tolup ketti.

Bardığı cım. Cooşbay et ezile bışkıktağı “Manas” ayttı. Çinında ele “Suu koşkon” cayı da bar eken. Kişiler külüp, cırgap uguştı.

Üy eesi ayagında abdan iraaız bolup suradı:

– Kurdaş, özüñ aytkanday önörüñ küç eken. Meñ adegende ürgülöp olturup baykabay kalıpımın. Atıñdı aytıp koyçu, kana?

– Özüm uşu teskeydin eteginenmin. Atım – Cooşbay!

Üy eesi kadimki katınça çoçudu:

– Kötök! Nak Cooşbaysıñbı?

Cooşbay küldü:

– Suu koşulbagan nak Cooşbaymın!

Üy eesi emi kana lokuyup olutunan kozgoldu:

– Körböğöndün oy-çuñkuru köp. Ayıbım moynumda.

Nak Cooşbay bolsoñ töş tireşip koelu – tamırlaşıp...

Kelgende kelbersip lokuyup tootpogon kerbez tamırlaşıp, ertesinde Cooşbayga at mingizip uzattı. Antpese, Cooşbay cıyında biyge salsa, kudayı konoktu tootpogonu üçün üy eesi toguz ayıp tartmak.

13.

Ar bir üç cılda bir ay ooşkon orozo bıyıl beştin ayında karmaldı. Orozo tutuu on eki caştan cogorku musulman balasına parız. Takıba ata, ene toguz caştığı balasına aydın başında bir künü, ortosunda bir künü, ayagında bir künü – üç iltik karmatat. Anı ötögön bala aktık colunda çoñ kişiler ötögön mildetti men da ötödüm degensip dili taza, köñülü cayında

momurap özü cooş cüröt. Adep saktodo balanı sıpaalikka, tazalikka, künöögö batar caman, ters işterdi iştebestikke öbölgö etken bul dini rasmini çımdığında paydaluu cagın tanbaylı. Ceke ele baldardı emes, dele orozo tutkan çoñ kişiler uşul otuz kündük orozo maalında adattagıdan bötönçö sılık, sıpaa, keçirimdüü, cooş cürüşöt. Kay bir iç ooruluu kişiler keselinen sakayat. Cürögüm degenderdin köñülü açılıp, özdörü sergek tartışat.

Dal uşul belgilerden ulam: orozo cönündö moldo eminedey «ereceni», ırımdı, çıgımdı aytsa, kişiler aga tez maşat. Dele dinge, diniy körünüşörgö arnalçu çıgımdan tez kutuluu, anı “Çıgım” debesten bul dünüyödö aktık colunda taza cürüü, tigil dünüyödö künöösüz boluu üçün – ceke kert başının “Zeketi” dep işengen kişiler orozo bitirin bergençe aşığışat.

Senin koluñda cok – cakırsıñ. Bitirdi berbey ele koy dep moldo aytpayt. Aytuu mınday tursun, orozo maalında oşo moldogo koşomat etip:

– Kuday coluñdagı ıramatıñ – bitir. Andan kañçalık erte kutulsañar özüñörgö soop! – dep bakıldagan atkaminerler moldonun canında.

Özümö tier soopton kuru kalbaym dep beçaralar calgız ulagı bolso da moldogo aydayt.

Kara alaçıkka süyönüp kızılçie baldarı tomsorot. Soop üçün öz erki menen berse da calgız ulaktan ayrılğanga ata, enenin içi tızıldap – abdan ele beçara bolup turuşkan kişilerdi körgöndö Cooşbaydın alarga canı açıyt. Anan: “Cıl ötkön saym bizdin moldolorgo uyat kalbay açközdönüp ketiştı. Uşularga bir sır bolor bele” dep özünön surap: “Eminege bolbosun” dep aga özü coop berdi, Köp kişi külgönsüp küldü özünçö:

He-he... ho-ho... hi-hi...

Çabışka attançuday Kerkaşkanın kuyrugun tüydü. Aga tögörök kaş kırıgız eerdi, körpöçösüz kak tokudu. Caşı elüügö tayap kalganına karabastan üzöngügö butu tiyip-tiybey şap attandı. Anan uçuna bülöödöy kuyruk maydı sayıp özü üyge cölöp koygon eki kulaçtay ukurukçanı aldı da, özünçö ele tıyakta itçe soksoyup olturgan alamoynok kara döbötün kubalap cönödü.

Soyuldan korkkon döböt üydön üydü aylana kaçtı.

Cooşbay anı aylanta kubalap bakıldadı:

– O kurgan döböt – ittik kılba! Men saa may bereyin desem eminege kaçasıñ. Mına, mına. Ukurukçanın uçuna karap koyçu. Bülöödöy süpsüyrü kuyruk may! Öz koyumdun adal mayı! Sen Maa koroo küzötkön döbötümsüñ. Menin kolumdan may cegenge eminege uyalasıñ, baykuşum...

Tuyaktın dübürtü, ittin “Kañk” etkeni, Cooşbaydın bakıladaşı üydögülördü sırtka çıgardı. Körnö içikti celbegey camınıp agası Bayserke da çıktı. Çaçmonçoğu “Şıñgır” etip asemdüü ceñesi. da, ıybaaluu kelini da – dele üy-üydögülör capırt çığıştı. Al turgay uşul ayılda meymandap olturuşkan salabattuu konoktor da Cooşbaydın bakıldaganınan ulam üydö tek olturup kalışpadı.

– ... bu Cooşbay dagı emine ukmuş baştadı. Sırtta emine bolup catat? Körölüçü...

– O kuday talaa. Coro-bozogo mas bolgon zöökürçö it kubalaganı eminesi, ıya? Hi-hi...

Uşul kezde aldılarına cıgırmaday candık aydap tıyak caktan coon top atçan küpüyö bastırıp kelatışkan. Alar oboçodon tek mal aydagan cön kişiler öñdönüşkөнü menen tıyaktağı ayıldan bitir cıynap kelatkan moldolor, alardın cancökörlөрü, al turgay alardın tobunda salabattuu cakşılar da bar.

Bitirge algan candıktar tek coldon tabılğan ırıskısı sımak moldosu da, cakşısı da köñül tok kampıya bastırışat. Oşo beykam bastırğan moldolordun uşul coldon ötürün bilgen Cooşbay alıstan akmalap emi alardın keler maalında mintip döbötün kubalap cürdü:

– ... o uyattı emine kılasıñ, kurgurum. Bul zamanda it sen emes, kuyruk maydı çoñ sugungandan kişi uyalbay kalgan, baykuşum... me! me!! Sugunup al deymın Sugunup al...

Ukurukçanı itke karay sundurat. İt çınında ele may ceşten uyalgansıyt. Kuyrugun kıpçıp kıñşılap üydü aylanat. Tıyakka kaçat...

Tigil bitir cıynap kelatışkan moldolor da, cakşılar da çukul kelişti.

Cooşbay “Uyattuu” döbötün emi oşolordu közdöy kubaladı:

– ... baykuş, baykuş, uyattı koyup sugunup al, kuyruktu-u...

Seldeçen çoñ moldo atının başın kekeyte tartıp tañkalıp suradı:

– Oy, Cooşbay, sakalduu başıñ menen bozbaş tentekçe it kubalaganıña col bolsun?!

Cooşbay da Kerkaşkanın başın kekçeyte tarttı:

– O moldoke, it kubalagan kimdi kördüñüz?.. Bul it öz koroomdu küzötkön, maa koyon tiştep bertip cürgön öz itim! Eki kün murda tigil Bozdöbönün üstünön bir aygır koyondu katuu tiştep terisin cırtıp salsa bolobu... “O kудay alğan arsak, etiet tiştebeysiñbi” dep tap berip koydum. Oşogo uyalıp eki kündön beri it ayagina baş salbayt. Açtan ölgüdüy bolup kıncıya tüştü tigrine.

Cooşbaydın kebine işenip moldo itke karap kaldı oyuna eçteme kirbey:

– Ooba, “İt uyalsa, may berse da cebeyt” degen ilgerten nakıl kep bar, Cooşbay...

– Oşo çın eken, moldoke! – dedi Cooşbay samaganı ordunan çıkkanga kubanıp, bakıldap:
– Bul itim ayıbın bilip insap etip katuu uyalıptır. İt sen emes, kuyruk maydı közdöy curt biylegen töböldör da, çeçensigen közöldör da, kудayımdın elçisi moldolor da, kocosu menen sopuları da, acısı menen atkaminer mıktıları da, al turgay baarıbızdın başıbızdı bek mıqçıgan ak padişanın apapakay törölörü da kuyruk maydı körgöndö kıy ötüşpöyt. İşenbeseñ, tigrine, çoñ moldo özü baştap, bizdin cakşılarımız anı candap bitirge dep moldokem cardının calgız eçkisinen öydö aydap kelatat. Sen nege uyalasıñ dep tigi beçara döbötümdü aldıñardan Sizder menen uçuraştırıp catkanım, MOLDOKE!

Bayatadan Cooşbaydın bul coruguna ança tüşünö albay añkaygandar emi biri «Bırs» küldü. Biri “Bars” küldü. Biri tek için basıp ters karap ıkşıldı.

Çoñ moldo ne uyalganı, ne kep tabalbay kalganı belgisiz, çalkalagan küyündö eerden kıyşaydı.

Cooşbay kolundagı ukurukçanı tıyaktagı itine sundurdu:

– Kelegoy, bay döbötüm. Mına, közüñ körüp turbaybı. Moldokemderdi körböysüñbü. Kara carmasına katık bolor dep turgan cardının calgız eçkisin uyalbay aydap kelatpaybı. Sen eminege uyalasıñ? Koy, uyalba. Sen tündö koroomdu küzötkön, kündüz boz adırdan koyon tiştep berip cürgön öz akıñ üçün mobu kuyruktu sugunup koy. Me!

“Kantip sugunamın” degensip döbötü tıyakta itçe calanıp, töşün cerge töşöp cata kaldı.

– Al da döbötümdün uyattuusu ay. Ooba, moldoke, “İt uyalsa, may berseñ da cebeyt” dep bayırkı kemenger babam taamay aytkan eken da. Bah, bahh... Akılıñdan aylanayın kemenger BABA-A!

Cooşbaydın bul kemenger işine çoñ-kiçine büt iraaızı.

Bitir algan moldolor da, alardı candagan cakşılar da ne külö alışpay, ne kep taap Cooşbayga, coop aytalışpay tek ılcayıştı. Anan çoñ moldo eerde tüzölö kalıp uyatın cuudu;

– Şarihatta atap ayat okup koyso da bitir soobu mal eesine tiet degen. Bu canıbarlar öz eeleri nietinde bergen mal edi. Şontseda biz bulardı öz öz eelerine kaltırdık. Kelip uşul caydan alıp ketişsin. Soobu ~ özdöründö. Arnap ayat okulat...

Çoñ moldo aldı-artına karabay şıdır bastırıp kete berdi.

... Uşul okuyadan kiyin ala moynok kara döböt ukurukçanın uçuna sayılğan bülöödöy süyrü kuyruktu calap, calap turup sugunup aldı. İt uyalsa, katuu uyalat eken dep Cooşbay kişilerge aytıp cürdü.

14.

Bir colu kişiler maek kurup: ömür, adamgerçilik, tagdır, kişidegi kıya-coruk, bolmuş cönündö caymacay kep-sözdün caagin ayırıp olturuşkan cerde Cooşbay bir ukmuştı bilgen kişiçe cakasın karmandı:

– Tob-ba-a! Tob-ba-a!!

Kişiler capırt karaştı aga: “Emine bildiñ? Açık ayt” degensip baarı.

Cooşbay tek közün süzülttü. Kıraattap süröö okup catkan moldo sımak termelip-termelip, anan:

– Bu-u-u, bir ata, eneden, mase-le-en, Baysyerke, – boluş, anın inisi men – cön ele Cooşbay, menin inim – Momo takıba acı bolup üçöbüzdün üç başka törölgönübüzdö da-agi, ma-se-le-en, eki aygırdan kantkende bizdin toru bee kula kulun kulunda-aba-asın. Tob-ba-a, tob-ba-a...

Başkaça bir ukmuştuu nerseni eşitebiz degen kişiler kıt-kıt, miñk-miñk külüştü. Anan bilgi Berdike miñk küldü.

– Üçöñördün teñ atañar bir Borsol ekenin kim bilsin. Hi-hi...

– Anı enem bilet! – dedi Cooşbay toktolboy. – Baarıñdı bir atadan törögömün degen enem, Moldokem kodayga işengendey ele men eneme işenemin. Oşo bir atadan törölgön üçöñör – üç başka, beşöñör beş başka bolup kaldıñar dep keyigen bolucu, al turgay enekem. Biz üçöbüz üç başka bolboylu dep abam – Bayserkeden boluştuğun surasam

maa anısın kıyar emes. Caşında Mekege barıp, acı bolup kayttıñ, inim. Acılığındı maa ber desem, inim – Momo acılığın berer emes. Boluşmun dep Bayserke abam tüşkö çeyin çoñ Torunu, tüştön kiyin corgo Kızıldı minet. Men acımın dep inim Momo erteñ menen kazanbaktay ak selde, tüştön kiyin dagı oşondoy kök selde çalınat başına. Eegindegi üç cüz cetimiş ceti tal sakalın tüşkö çeyin ceti cüz cetimiş ceti colu, tüştön kiyin toguz cüz tokson colu sılayt. Acım, ne sebepten tüştön kiyin “Bay” sakaldı köp-köp sılaysız desem, inim Momo:

– Özüñüz maa agasız. Ol agalığınız bomasa, sizni “Padçagar” dep sögör edim,– deyt.

– Ne kılmışım üçün acı inim meni antip sögör ediñiz? – desem.

– Allanın ak pendesin keleke eter ekensiz – deyt.

– Allanın ak pendesi menin inim – Siz bolsoñuz aga men da pende emesminbi?–desem; acı inim Momo üç cüz cetimiş ceti tal sakalın üstü üstünö sılagılap:

– Siz maa aga bolgonuñuz menen Kudanın aldında künöggö batar coruktu köp işteysiz deyt.

– Emine, tüşkö çeyin külük Torunu, tüştön kiyin corgo Kızıldı minip iz cazgırıp kuulangan boluş Bayserke; tüşkö çeyin kazanday ak selde, tüştön kiyin dagı oşondoy kök selde çalınıp kubulgan acı inim Momo kudayımdın künöggö batpas ak pendesi boluşup, bir kalıpta cürgön meni künöggö batırsa, anda carıktık kudayımda eç kalıstık cokko? – desem, inim Momo çındap açuulandı;

– Aga bolsoñuzda Sizdi emi naesep dep sögömün o, naesep. Anday naesep kepti aytpañız!

– dep meni cekirdi.

Ertenen beri tek cay maekteşken kişiler Cooşbaydın kebine külüp catıstı – biri ıkşıp, biri kıtkılıktap, biri tek cımıyıp, biri çerin caza katkııp.

Cooşbay özü kögüçköndöy momurap – cooş:

– Oşentip men çoñ künöggö batkan na-e-se-p bolup kaldım, agayın, Meni al çoñ künöggö batırgan özümdün acı innm MOMO-O! Bu carıktık cumanın tünündö tigi çoñ atalarıbızdın söögü catkan beytterge sıyınıp: bir aptanın içinde özü iştegen künöglörün arıltat. Bilbeymin. Acı inimdin çoñ ataları maa dele çoñ ata – baarı. Alardın arbaktarı meni koldoybu, koldoboybu. Künöğümdön arıltabı, arıltpaybı. Ne mingenim corgo emes,

ne başımdagım kazanday selde emes. Oşo çoñ atalar özdörü kiyiçü bayagı kök körpö, kara körpö, kızıl körpö tebetey. Men al tebeteylerdi kubultpay ele abdan eskirgençe kiemin, Anımdı çoñ atalarımın arbaktarı ayıptabas. Aytör, nesi bolso da carıktık al arbaktarga men da sıyınıp köröm go...

Apta sayın cumanın tünündö beregi kan col boyundagı mürzögö barıp arbakka tabınıp, allaga sıyınıp cürçü Momo acı bir colu oñ butunun maası cök, agası Cooşbay aytkanday üç cüz cetimiş ceti tal sakalı dirildep birindep, kızılduu cüzü çöptöy kuu, til-oozu cök eşikten kirbey cıgıldı.

Acı erin katuu sıyılan zayıbı aşığıp törgö töşök salıp ciberdi. Uul-kızı süyöp-tayap acı atanı catkızıştı. Çönör tilgenbi, tamanınan kan sızılat. Baltırı çiyilip, dambaldın bagelegi cırtılıptır. Erinderi dirildep, közü açılбайt. Anda-sanda kana:

– Sır... Sır... – dep koyot.

Közü açık-kuday koldogon acı eri “Sır” degenden başka eç kep aytalbay kumsarıp catkanda, dayım erine sıyınan zayıbı emine işteerdi bilbey zamanası kuuruldu. Aldastap kolomtogo ottu çoñ caktı. “Acı özü mintip kaldı. Emi boo, ayla-arganı kim tabat. Kuday ay” dep kaysaktadı.

Atası tilsiz, enesi argasız, üy içi korkunuçtuu bolup seleyip turgan uulu birdemeni estey koyup enesine ayttı:

– Ene kuudul atamdı çakırıp keleyinbi?

Unutkanın estey koygon kişiçe enesi da kubangansıdı:

– Basa, bayatadan emine bolduk... Çurka, balaketiñdi alaym...

Nebak kelip kalgan cooş Cooşbay bel çeçip öz töründö cay olturgan kezi ele. Eşikten entige kirgen testier şaşıp-buşup:

– Aba, atam bir caktan birdeme körgön okşoyt.

Köp aytalbay catıp kaldı, – dedi.

Cooşbay añkaydı:

– Degi bir kep aytaldıbı?

– Anda-sanda ele: “Sır... Sır...” deyt. Öñü cuulgan çüpüröktöy. Bir butu cılañaylak...

– A-a... barayın, barayın – dedi Cooşbay ança aşıkpay. – Mekesinen kol berişken ceti oluya, kırk çiltin acı carıktıgımdın közünö körüngön go. Baralı...

Cooşbay kelgende arça calını aloolop üy içi sıykırdanıp, tördö acı sulk. Cooşbay töşöktün baş cagina kelip moldodon okugan şekirtçe çökö tüşüp etiet oturup, inisi Momo acının irenine ünölö karap kaldı saamday. Anan alakanın akırım acının çekesine koydu da tıñşagansıdı. Cuurkan astınan Momonun kolun asta çıgarıp tamırın karmadı. Sanat sanagansıp eerdin kıbirattı. Anan:

– Carıktık acımdın bilegi moldolor ayat cazgan kagazdan da ak eken go – dep Momonun kolun kayradan cuurkandın astına çaşırđı da Cooşbay sakal sılap ayttı:

– Eç çoçulabagıla, balam! Acı carıktıktın közünö körünüp: ceti oluya, kırk çiltin bir sır aytıptır. Al emine sır ekenin acım tilge kelgende özü aytat deçi. Aa deyre acım tınıç catsın. Mobu kolomtodogu arça otun canıp bütköndö, kündögünördöy özüñör da cay-cayıñarga tınıç uktagıla. Erteñ Kün külüñdöp çıgaarı menen bıyagı öz aylıbizdagı, tıyagı arka ayıldardagı moldolordu, takıba-bilgilerdi büt çakırtayın. Acım aa deyre tilge kelip kalar. Kelbese, oşo kasietiñden keteyin moldolorgo okutabız. Korkpogula. Tınıç uktay bergile! Cooşbay uşunu aytkandan kiyin Momonun katıp-baldarı tınıç uktaştı.

Ertesi Cooşbay aytkanday Kün kündögüsündöy külüñdöp çıktı. Cel cele corttu. Mal cayıtına çaçıray cayıldı. Malkor kişiler “Oyt-uyttap” mal çetinde bastırıştı. Anan adattagıday tebeteyçender kampıya, kompuya keesi soroyo, keesi calgızdan, üçtön - törttön, al emi tigil caktağılar beşten-ondon coon top bolup aylı aralay bastırıp çığıştı. Dalayı tek köröñgö cañırtıp kırmız içip cürgöndör. Keesi tigil-bul ayıldagı bakırçılık işine kelgenter. Al emi coon top bolup kaldaya bastırgandarı içterinde moldosu, bilgisi bar – atayı Cooşbay çakırtkandar.

Kün şaşkege kötörülüp kalganda Momo acının küyünün tegereginde eerçen attar kalmakboolonup – toptop. Kişiler cooş, baskan-turgandarı etiet, sırduu. Kelgenter üyge sıyar emes. Cooşbay ünün dele coon çıgardı:

– O, bizdin ayıldın cigitteri. Üy-üydö kañça köldölöñ, kañça ayuu talpak, kañça ala kiyiz, şırdak bolso alıp çikkıla. Beregi kökmaysanga salgıla! Kudayımdın kudureti menen ceti oluya, kırk çiltin Momo acıma tündö bir sır bildiriptir. Moldolor, bilgiler, caqşılar, bakşılar, kep iliktegen ulamalar keliştı! Balakatka tolgon ulan, öböktögön karıñ kalbay

tigi kökmaysanga cıyılıgıla. Carıktık acımdın öz oozunan ceti oluya, kırk çilten bilgizgen sırdı eşitesıñer!

Zayıptar üy-üydö şıpşınıştı. Cada kalsa, Bayserke boluştun baybiçesi sırttağı erkekterge körünbödü. Sebebi, sırttağılar cön erkekter emes çoñ kişiler. Bügün Kün kadimkisindey külüñdöp çıkkanı menen bügünkü kün cön kün emes akrasul alla özünün ak caratkan elçileri arkıluu caş kezinde Mekege barıp kaytkan uşul eldin kasiettüü Momo acısına sır bergen kün.

Oşondon go. Kündögüdüy tentegine açılanıp çayçuy etken enenin ünü çıkpadı. Zayıbına ersinip barktark etken erdin ünü çıkpadı. Baya kün çaçıray uşul ayıldın üstünön Ak perişte kanat küülöp ötköndöy üy-üylördö ele emes, baskan-turgan kişilerdin köñüldöründö ele emes dele avanın özündö uluu sıykır ebelektep saktalıp kalganday bötönçö cım-cım, ukmuştay memireş bar. Uşu uluu cımcırttıktı buzgan dooş – calgız kana Cooşbaydın keremettengen coon ünü:

– O, kaldaygan köpçülük, menin kebidimdi eşit! Baarıñar daarat alıp ak oturgula deyin desem çöögün ceter emes. Suu boylop çubay basıp ketseñer, Kündün közü kıygaçtap: ACIMA ayılğan SIRDIN sıykırı küçün ketiret deptir... “Kudayıma toba-a. Bizdin eldin momunduguna men ıraazımın. “Kim deptir” dep biri surasa bolo. Hi-hi...” – Cooşbay öz içinen küldü. Anan: – Eki koldu booruna alıp, uguza üç kaytalap kelme keltirip cım olturup kalsa, oşo daarat algan menen birdey deptir. Oşentip koygula, calpıñ!

Körsö kişilerdin köbüñdö daaratı sıyıptır. Alar uguza capırt kelme keltirişip: Lay-lauha-illalla – degende terebel sıykırdana düñgüröp basıldı.

Katuu korkkonunan tili buulup kalgan Momo acı tün ortosunda esine kelgen. Zayıbın oygotup, ooz çalıp, suusun cutup takıbalanıp kudayga sıyındı. Banın cazdıkkı koyup ımır-çımır uktadı. Tañ agararı menen daarat alıp, namazın okup dalayga, dalayga içten küñgürönüp tündö mürzödö közünö körüngön elesti, al eles taptak kişiçe- süylöp bildirgen sırdı esine saldı. Cürögü lakıldap, köñülü aynıp esinen adaşıp baratıp özün-özü bekem karmap, ulam-ulam kelme keltirip akrasul allaga sıyınıp esin toktottu.

Emi öñ moldolordun ortosunda Momo acı oşo ötkön tündö emine bolgonun estey, estey ünü pas, kebi cay ayılıp cattı:

– ... Akrasul allam, ötkön cumanın tünündö bizge öz sıykırım bilgizgendur... O emmelikin... biz Mekke colunda baratkanımızda... çilk appak kiyim kiygen, calañ nar töölörgö minişken bedöölörü camı mekeçilerdi kurçap, ar birbizden kayır-zeket algan kezde ol bedöölör öz tilinde bir nerseni aytıştı. Anıgı: alardın emine aytkanın men añdabaganmın...

Tündö babamdın beyitinde zıyarat etip olturganımda cer astınan küñgüröhüp dooş eşitildi. Anan cer teşildi. Ol teşikten çırak candı...

Cım-cım olturgan kişiler içterinen kelme keltirişti. Caka karmaştı. Biri ečki sakalın çıçaytıp, biri kazısın çelkeytip, biri bakaloorun korcoytup, biri kızıl betin cıltıratıp – kişiler acının oozuna karaştı – arbalıp.

– ... şol çıraktın artıman çıkkan dooş – kişi ününö ötüp daana ayıldı: akrasul özü küböödür. Ol çıkkan üngö ak dilimde kulak koyup, emine ayıldı açık tuyuna albadım. Birde arab, birde kırgız suylöp catkansıdı... Arab süylögöndö oşo narçan bedöölördün ününö okşodu. Kırgız süylögöndö men eşitpegen çooçun ün eşitildi...

– Emineni ayttı eken. Tuyunduñuzbu, acım?

Acı oylongonsup ayttı:

– Bir colubu, eki colubu, Bayserkenin ısmı atalganday boldu. Bir colubu, eki colubu, öz ısmı atalganı tak eşitildi. Anan aktık, makröökülük cönündö birdemeler aytilip catkansıdı. Adam, ayban degendey da boldu. Adamdı ayban degeni ce adam menen ayban cönündö söz ayılğanı daana eşitilbedi. Ečki maaragansıdı, uy möörögönsüdü, zoodon taş üzülögönsüdü. Anan bir kezde: “Orduñdan cım turup kılçaybay kayt” degeni daana eşitildi. Ol üngö baş iyip, cım turup cönöy bergenimde oñ ayagımdın tamanı baskan cer maasımdı özünö sorup alganday boldu... Andan arkını açık aytalbaymın. Akrasul allanın naamı eşitilip, ak paygambarlardın attarı atalıp, asmandan bulut köçüp, cer betinde kuyun oynop catti..

Bir maalda közüm açıldı. Öz töşögümdö catıpmın. Oşo kum çöldö bedöölörge colukkandagıday çöldöp kalgan ekemin. Zayıptı oygottum. Suusun cuttum. Emi, arañarda olturupmun, caranlar.

Demeyde kolunda talkanı bar kişiğe epildep casakerlene ketken Erkebay degen ečki sakal obdulup tura kelip:

– O közü açık kasiettüü acım! – dep Momo acının etegine közün sürttü da böcöndöp kayra orduna olturdu.

Cooşbay birdenke degiçe bolboy Erkebay eçki sakaldın colun coldogondor boluştu.

“O kurgurlar. Acı atangan menin caman inimdın etegine közün sürtüp alışsın” dep Cooşbay toktolo kaldı.

– O kalayık! Çoñ moldo alakan cayıp bata berişke kamdandı: – Akrasul allam, carıktık Momo acıma ters sıvın berbeptir. Cakşılığın coldoptur. Ak paygambarlar, közü ötkön ata-babamız acımdı arbagında koldoptur. Uşu olturgan kalayık kasiettüü ACIMA ak col tilep...

– Moldoke! – dedi Cooşbay oşol kezde.– Ak tileğizge koşumça: tündö men tigi tömönkü ayıldan kelatkan elem. Oşo mürzönün canınan ötürümdö kulagım çuruldadı. Miñgenim tık toktoy kaldı. Añgıçaktı bolboy atımdın tak artkı tuyagı baskan cerden ün çıktı: “O Cooşbay! Momundu aldagan moldo emessiñ, acı emessiñ. Kara bukaranı cegen boluş emessiñ, törö emessiñ. Bir pende kara başıñ saktap uşul cerge bul maasısın taştay kaçtı. Al sen bilgen pende!” – dep ün birdemeni ırğıkanda kuruma ilinip kaldı. Karasam erkektin sıñar maasısı eken! Cana, “Kılçaybay cönögönümdö maasımdı cer sorup kaldı” dep Momo acım özü da ayttı. Bu maası körsö acımdıkı tura!

Cooşbay ceñil çepkendin öñürün açıp ciberip kurunda ilingen maasını alıp, inisi Momonun aldına taştadı.

– Öz maasıñdı kiyip al, pende, kiyip al?! Moldo ne bata berip cibere albay, ne Cooşbayga naalat aytalbay, ne külö albay alakanı cayılğan kalıbında selee tüştü.

– Kasiettüü Cerdin tapşırğan amanatın öz eesine cetkirgen Cooşbayımdın ömürü uzun bolsun, moldoke. Batabızdı berip koyolu!

Köpçülük capırt bata aytıştı:

– Ömürlüü bolsun!

– Aman bolsun!

– Oorubay cürsün!

Uşundayça bata bergender eç kimdin atın ataşpadı. İçterinde ak batanı Cooşbayga beriştı. Momo acını da uyaltkılarını kelişpey dele külküçüsü da bul colu külgönü cok.

Cada katuu şıldıñga arzırlık iş kılğan acını uyaltkıları kelbegen bul – çoñ ızattı, sıydı, adepti Cooşbay özü da tuura kördü,

15.

Bala çagıman oy-kırda, talaa-tüzdö cılkı artıpda köp cürüp Cooşbay tünküsün cıldız sanan, kündüz ak, koñur buluttun köçkönünö karap avanın cürüşün, ösümdüktün sargayışın ne türdönüp köktöşün, kelgin kuştun kelgen, kaytkan mezgilin özünçö baykay cürdü. “Kuyma kulak ukkanın kulakka kuyat” degen nakıldı bala kezinen esinde tutup kalğan sergek Cooşbay cıl esebin alğan-sanatçının: bıyıl kığ erte tüşörün, suuk katuu bolorun ne kış erte tüşkön menen kiyinçereek koñur tartıp, kün cılıp caz erte kelerin kaday kubuluştardan, eminedey belgilerden ulam aytkanın eşitip köñülüö tüydü. Oşo esepçide aytkan münözdüü belgilerden ulam cıldın kaday bolorun özü da abayladı. Öz esebi, tutkan belgilerinsi ulam aldıñkı kıştın kaday bolorun ayta koyup cürdü.

Birok kuuduldun cıl esebin kişiler ança baalabayt. Kuday urgan Cooşbay: “Karıgan kuday bıyul kıştı katusunan cibermek boldı» dep künöögö batar kepti aytat. Kuuduldansa caratkan egemdi cayıka koyup kişi cönüñdö ele aytıp kuuduldanbaybı dep anı caktırbagandar” da, caman körgöndör da bar.

Özü aytkanday alardın kebin Cooşbay murduna ayday köldün çirkeyi kongondoy da körböyt. Kıştın katuu bolorun, ne cazdın keç kelerin aytkanda tek anın bayagı kuudulduğı deşip kişiler aga ança mabayt.

Cooşbay buga da makul:

– İşenbeseñer işenbegile. Karıgan kudayım bir colu baarıñdı aldayt. Cazın erte keltirip, kükügün erte çakırtıp baarıñdı tigi çoñ cayloosuna, erte köçürgöndö Künü carkırıp tiyip turup ele Uluu Too'nu sur bulutu çulgay kalat da, ak taylaktın tamanınday, tamanınday balpañ-balpañ sarı karın caadırat. Kök bet, tik bettegi cılkiñar turgay beregi aydöştön sıygalap kayran beeler uçat. Arkı kapçıgay, berki koktu, ortoñku tüzöñ baarı kızıl ala kan. Eçen-eçen külük, corgo kulundaçu beelerin uçurup alışkan sasık, bıypık baylar, al turgay mıñkıldap aytkan kebi bilinbegen buçuk baylar “Olda kudaylap” sakaldarın culuşat deysiñ. Culganda ne bit sakaldı. Sarı karın beelerdin, sarı taman attardın al turgay demeyde cele çetine añgi colotpos azınagan aygırlardın kıyraganın oşondo körösüñör.

Cooşbayıñardın kaday kişi ekenin oşondo bir bilesiñer go-o, kayrandarım...

Munu ukkan kişilerdin biri deldeet;

– Kuday urgandım aytkanı kelbesin, çın ele. Biri anı şıldıñdayt:

– Oy sen, oynop aytkan kebine çınday işenesiñda. Biz dele cazdı, kıştı Cooşbayçalık baykaybız go. Almustaktan beri uşul Uлуу Toosunda mal asırıp kelatkan curtun ukum-tukumubuz. Kudayım buyursa bıyıl künü cıлуу, küngöyü kara catçu – koñur kış bolot. Bıtbıldık kumurskanın uyuguna kıştayt. Bezbeldek keldün kilaasında uktayt. Tülkü çıçkanga toyunat da, koyon çöptün bürünö, kekilik, çil karagat menen çıçırkanaktın aşına toyungan – koymaarek sonun kış bolot. Cazga cuuk kış moynu uzarsa uzaraar. Ay, anda cuttan kuday saktaar. Bayçeçekey kar menen çaytın açıp, kök cıbırar. Kelgin ertelep keler da, kükük çakırıp tez torolgon kozu, ulak betbette oyioor. Cele erge tartılaar...– deşip, ar bir ayıldın öz esepçileri bolor kıştın münözün maktaşat.

Köp uçurda kış oşol esepçiler aytkanday koñur ötöt. Oşentip ceke ele Cooşbay turgay kuudul-suudulu cok tek salabattuu kişilerdin esebi da ordunan çıgıp cürdü.

Anan emine. Akıl-esi menen törölgön kişi öz ömürün keñkeyip boşko ötkörmök bele. Cooşbay aytkanday. Eptüüsü bar, epsizi bar. Ar işke kolunan kelgen şıktuusu bar, bögülbögön temirdey soldoygon epsizi bar. Kolunan köör tögülgön çeberi, aytkanı aytkanday kelgen akılman bar kişi – uulu öz ömüründö artına nuska, taalim, kıpınday bolso da bir belgi, dele özü cönündö öz tukumu estey cürgüdöy kep kaltırat deçi. Kaltırbay koymok bele. Ne al kalgan belgi baarı ele sonun bolmok bele, ce.

Uşul ele ayıldık bir şaşma kişi: “Koy ürktü. Koroogo börü çaptı” dep aytamın dep: “Kokuy, çurkagıla. İttin başın koy kemirip catat” dep aldastaganı dalaylarga ılap. Adegende al kişini şıldındagandarga kiyin antip aytkan şaşma süygünçüktüü bolup ketkeniçi.

Körsö, kişidegi uşunday kızık-kızık nerseler kişige dem, lakap, sıymık, külkü, al turgay kubat bolot tura.

Ukmuştay kızık-kızık coruktardı iştep aylına külkü sepken Cooşbaydı cıl ötkön sanın kişiler kadırladı.– Cokem cön caralbaptır. Köp aytkanı töp kelet. Bayagında kış cıлуу çıgat degen ele. Cıлуу çıktı. Cayıt kızganıp ördöştögü konuşka calgız kıştap kalgan tigil bıypık baydın malı ılañdayt dedi ele – ılañdadı. Bıypıygan urgan koroosunun çetine balık

tütötüp, malın arça menen alastap can alaketke tüştü. Cooşbay cön kuudul emes, kuday süygön kişi!

Cooşbay uşul kadirga cetip kalgan kezi. Al eç kuuduldanbastan ele çın baamın ayttı:

–Bıyıl caz erte keldi dep ança ele kubanbagıla, Karıgan kudaydın kara buurasına cüktöp koygon sarı karı bar. Küngöy etektep kono turgula! – dedi ayıldeştarına.

Kişilerdın biri aga mansa, biri inabadı. Cooşbay bayagı cooşbaylık kebin aytıp catat da. Kükük çakırğanına, teskeyde kök kır capkanına dalay boldu. Sarı kar aa çeyin ele caap koybodu bele. Malımız too talaşıp catat. Cayloolobosok bolboyt degender köçö baştadı.

Biri birine kanattaş olturgan ayıl çetinen köçköndö kalgandarı aşıgat deçi. Artta kaluu – “Curtta kaluu” menen teñ namıska tier körünüş bolso, andan da cayloodogu iktuu cayıttardı murda köçköndör eelep aları çın. Alardan konuş talaşalbaysıñ. Cılda kongon konuşum dep sen aytsan, murda kongon konuşum dep al aytat. Kacıldap aytış baştalsa:

– ... oy eki agayın, kudaydın cerin talaşıp silerge emine köründü? Tigil Kök tör, bul Çon tektir. Boz tektirde konuş tolup catpaybı dep kalıstar uyatkarat.

Ceke ele al emes – kişide ataandaşuu degen da, sezimdi çımıratıp, ar-namıstı kozgop ciberet emespi.

Aytor nesi bolso da Cooşbaydın eskergenin ança eles albagan malduular capırt cayloogo köçtü. El köçköndön kiyin calgız üy cataкта olturalbay Cooşbay da köçtü. Başkalar cayıtka inğaylap özön ördöp, biyiktep konuştı. Cooşbay etegireektegi tüzöñ konuška üy tiktirdi.

– Karıgan kuday kara buurasına teñdegen sarı karın seep ötkönçö uşul tüzöñdö oltura turalı – dep.

Cay carkırap – künü memirep, oy-too kökkö oronup, celedede caş kulun bezelene kişinep emi cooşup kalgan kez. Apta boyu apaçık turgan kün bugün tüştön kiyin ütüröydü. Aykaşta ayığışkan coosun çabarda atınan acıragan alptay ütüröydü kün ütüröyğöndö da. Koñur bulut kır, condo, udurgup asman tünörüp dıbrap camgır caap turup bayagı Cooşbay aytkan ak taylaktın tamanınday, tamanınday balp-balp sarıgar tüştü deysiñ bat ele, oy, kır, özön, tektir ak şeyşep camındı. Erkin cayılğan koy kuyuktu. Uy, topos, kana suuktu ança togotpoy sırımga bış-bış etip tüş tostı. Anan kişige kanat – carıktık cılkı som tuyagına suu kar muz bolup tura kalıp, kulundu beeler bezildep kişiney baştadı –

uçaarın, ölorün sezgendey. Aygır, at alsız kalçıldadı. Ayak sermegeni tayıp cantıkta takançıktay kalat. Çımında közgo körünbös küç alıp cönögöndöy oygo karay zımırıp uçat.

At minip bastırılбай ne cöö tosup cılıksın bul kırgından saktay alбай catkan kişilerdin bar küçü: kудay-arbakka calınuu:

– O kудay sakta? Arbak koldo-o? Cılıkıdan tukum kala kör?

Öz cılıksın tüzöñ cayıtka koe bergen Cooşbay tek üydön un çıgarat:

– Oo, karıgan kудay koldoy kör? Cılıkı aman bolso eken?..

Caz küñü – caş baladay degen nakıl cön aytılbaptır. Ertesi küñ çayıttay açıldı. Appak catkan oy-too tez kögördü. Ava añkıp, sırım cılıu tarttı. Bir ökünüç: uçup ölgön cılıkı köp. Kıyla köp. Bayagıda Cooşbay aytkan bıypık bay, toytuk baylardın ökünüçü, keyişi küçtüü:

– ... Kудayım meni akılımdan mıñça ne adaştırdı... Tüzöñdö oltura tursam cılıkım aman kalбайt bele, kokuy...

– E-e, esi çok bay. Aytkan keñeşti eşitpedi ele. Emi tüştön kiyin kokuyga alattı koştodu. Kırılğan cılıkñ tirilip berer beken. Hi-hi...

Cooşbaydın cooş külküsü tigilerge da uguldu.

– Attiginiñ ay. Cokem közü açık kişi tura. Biz anı emdigiçe bilbey cürüppüz go, – dedi oşol ele bıypık bay.

– Kırılar cılıkı kırıldı. Oşo Cooşbayga ömür boyu şıldıñga kalganıbzdı aytsañız... – dedi berki toytuk bay.

Birok alar bolcogondoy Cooşbay cılıksı kırılığandı tabalabadı, şıldıñdabadı. Tek ömür boyu mal asırıp; uşul Uluu Toodo ömür ötkörüp kelatışıp cer sırın, cıl ırayın esepke albagan türköylökkö ökündü:

– Attiginiñ ay, attigini-iñ. Eç bolboso, beregi bıypık menen toytuktar külkünün sırın tüşünüşsö-ö... bul çıgımdan çet kalışбайt bele... Olda-a ca-rıktık malkorlorum au?!

Uçup ölgön cılıklardın etin satuuga ne bazar cakın emes, taratıp ciberişke bir-eki kişinin atı, beesi uçpadı. Aytor cılıksı köp uçkandar cılıkı etin ögüz, ögüzgö cüktötüp tıyak-bıyaktığı agayındarga cönötüştü. Küñdö eki maal çoñ kazan et kaynatıp karıdan balaga çeyin konoktoştı.

Cooşbay oşo el-curttun meymandagan töründö. Bul colu akılman kuudul kişilerdi tek supsak küldürbödü. Meseldete kep ayttı. Lakap-makaldı türmöktöp dele men kep bilem degendi kebi menen tañ kaltırdı.

– Kудayıma toba-a. Cokem ceke ele küldürgüç kuudul desek, ulamanı ulap, kep-sözdü saymediretken caakta cok çeçen kişi tura!

Cooşbay özü cönündögü al maktoonunu ukmaksan. Tek taptakır bötön sabak – kep süylöy berip, oşo özünö tañ kalgan kişini “Çımçıyt”. Küldüröt. Oylontot. Şıpşıntat.

– Degi kuuduldu biz bilbeyt turbayızbı. Anık kудay süygön akılman – kuudul tura!

Oşo öz töründö meyman bolup olturgan Cooşbaydı tigi bıypık bay “COKE” dep kayrıldı. Murda dal uşul kişi Cooşbaydı ança caktırıçu emes. Şay tanga küyöö coldoş. bolçu nemeni maktabagılaçı dep bıypıyıp koyçu. Azır oşo bıypık bay Cokelep kazı, kartanı bütün tarttı. Dele salttan çıkkan iş kılıp: semiz beenin uçasın da Cooşbaydın aldına; özünçö tabakka koydu.

– Sızdın nasip, altın şilekeylüü ÇEÇENİM! Sızdın nasip SİZGE buyruptur!

– Buyurbagan aşka murun kanayt – bayım – dedi Cooşbay tek.– Buyurgan uşuntip ele zoo başınan özü tabağıña tüşöt... Baarımızga buyruptur. Alıñızdar! Alıñızdar!

Uşul kepten ulam uçup ölgön cılkının keyişi çaypaldı. Bıypık baydın üyünö külkü kirdi. Çoñ kiçine debey toydo olturuşkansıdı. Külkügö külkü ulandı. Bayatadan dalaydı kep salgan Cooşbayga bıypık baydın konogu Toytuk bay doomat koydu;

– Baarımız: Kудay, arbakka calınsak, sen karıgan kудay dei caratkandın açuusuna tiyip koyduñ Cooşbay. Bu kırsık bolboyt bele... Kim bilsin? Senin kebiñdin kesiri bolup kaldı körünöt...

– Anday emes bayım! – dedi Cooşbay.– Menin, öz atam da, ceti atam da, andan murdakı agalarım da dele almustaktan beri karay musulman balası kудayıma calınat. Emine? Andan beri kaçça zaman öttü? Kудayım karıbadı deysizbi?. Al carıktık karıp ele kalgan kezi. Men oşo karıp kalgan çın Kудayga calınam. Siler bolsoñor körüngön kудayga calınasıñar. Çın Kудaydın oşogo açuusı keldi. Maa açuulansa, anda menin cılkımdı ayap koyboyt ele go!

Kişiler külüştü.

– Cokem bul colu da çın kepti ayttı. Basa, carıktık Kудayım bizge sırn körsöttü, bay. Cokemdin cılıksı bu kırsıktan aman! Hi-hi... Mından kiyin Cokemdin aytkanın tutup cürö turgan bolduk!

16.

Cıl ötkön sayın elden Anciyanga mal aydap satıçular aga erte cazdan kamınışat.

– Oy, kara Kırgız! Bul cakka kelgen kızıl kulak iyne, cibine, atır samınına nark bıçıp alıp Cürçü koy, kozuñ Ancıyan bazarında keminde carım karanın narkında ketet eken!, Öz malıbzıdı ezubüz aydap barıp oşo Ancıyan bazarında satpaylıbı, katın, balanı şayı, cibekke oroboylubu?

– Şayı, cibekti koyup ele: çıt, satin, trayke, arı ketse torgunga cetsek kana Coke?

– Tigi kalaalıktar cetkenge biz dalaalık cetpey kalmak belek. Cetebiz. Andan körö satarıñardı semizdep aydagıla!

Uşunu aytkan Cooşbay özünükü, aga-inilerdiki bolup elüüdöy tuyaktı aldına salıp, Anciyanga mal aydagan kişilerge koşuldu.

Cazday kur ottop semirgen conduu, çara kuyruk eki tiştiler, irikter, calduu subaylar Cooşbay aytkanday semizdigi tim ele kamkaymak canıbarlar. Uşu semizdigi menen bazarga tüşsö, irik baytal narkında, baytal keminde kulundu bee narkında satılssa... dep koyup malsaak kişiler “Emi bul malım koldon çıgat” degensip içi açışat. Açışkanda ne. Maldı, kişi oşo öz muktacdıgına kerekteş üçün asırayt tura. Közünö ısıq körünüp malın koldon çıgargısı kelbegeni menen özü, bala-çakası kiyiniş üçün pul kerek eken. Al puldu uşu ak malıñdı soodalap tappasañ, saa eçkim berbeyt. Dayım ele sokmo taar, teri ton kiyip cürsöñ başkalardan kem kalıp, ömürüñ cüdöo ötküdöy. Eç bolbodu degende özün nootu çepken, zayıbıñ torgundan köynök kiyse, çıt köynöktü delbiretip baldarıñ carışa cügürsö, alardı körüp köñülün ösöt, conuñ kubanat. Zobolon kötörülüp başkalardan kem kalbaysıñ. Kalaadan kelgen kızıl kulak sasık samının, kirdegen coolugun, iyri iynesin, teypek küzgüsün karmata salıp koy, kozuñdu aydabay kalat.

O, Kırgız'ım, bayagı baatır Manastın urpagımın dep açık töş celpingeñdi koy. Al colbun erdik bul zamanga ep kelbey kaldı. Andan körö ak malıñdı tıyaktığı çoñ bazarga özüñ ayda! Özüñ soodalap, paydasın da özün kör!

– Bale-e, kaçça aytsada közü açık kişi emespi Cokem biz üçün can keyitip catpaybı – dedi eerdi celki balcagay sarı.

– Ošo Cokeñ meni uşul colgo azgırdı: “Ancıyanga mal soodalap keleli” dep. Körgülöçü! Beregi çara kuyruk boz irikti Ancıyan emes, çoñ Tokmaktun bazarında satıçu çolponata bele, canıbarım – dep kızıl bet, karasakal öküdü.

– Oy Torsuk, boz irigiñ öz canıñdan kımbat bolso, kayra ayda!–Cooşbay kadimki çoñ moldoço kıraattap ayttı:–Ak malıbizdı aydap İma-a-mazamdın colunda baratabız. Bazarda soodabız oñunda bolboy kaldı go, mintseñ...

Cooşbaydın kıraatına arbala tüşkön kişiler selee kaşıtı bir saamday. Anan takıba moldo sımak momuragan Cooşbaydın kebetesine capırt külüştü cırgap:

– Kapıray, ukmuş ay... Men da, çoñ moldo arabızga kaydan kele kaldı degenimçi. Hi - hi...

İkşıp külp balcaygan celkisarı:

– O Coke, Ancıyandın çoñ bazarında eçen, eçen amalköy soodagerler bolot deyt. Oşol amalköylör elet kişisi dep bizdi aldar. Oşondo, tak azırkıday çoñ moldo bolup koyuñuz. Hi-hi...

Cooşbay tek külgönsüdü:

– Çoñ moldo bolo alsam bolup koyoyun.

– Cön moldo bolboy bizdi aldaçu soodagerdi Siz aldap koyuñuz.

Cooşbay atının başın kekçeytti:

– Emine, ak malın aydap iyma-am-ma-a-zamdın colunda baratkan meni siler aldamçı bol degeniñer maa cakpadı. Men uşul cerden kayra ketemin...

– Cañıldım, Coke. Al kebimdi kayra aldım. Kuldugum bar! – dedi celkisarı calcaya külö.

– Kuldugum bar!

Calduu toruga mingen lokuygan er münözdüü kösöo kişi capıldap Cooşbaydan ötüngönsüdü:

– Ancıyandın çoñ bazarıda çöntöktü añdıgan çöntökçü bar deyt. Sen bolbosoñ, biz netebiz, al bizdi añdısa?

Attın koş tizginin kekeyte tartıp moldonu tuurap turgan Cooşbay eerde olturgan olutun, kebetekespirin özgörtüp azır biröö menen çabışa ketiçüdüy aykırda aldığa umtula:

– Al çöntökçünü bayagı Çubakça dalıdan atkıbay bizde can çok beke-en?! – Cooşbay biröönü dalıdan atkıçuday daldaydı.

Aga ıraazı kişiler külüştü, koburaştı: – Alptın özü bolo tüştü, Cokem!

Mal etinen tüşpösün dep cay aydap kele beriştı. Kele beriştı aşığa cayganda otuz kündö, aşıkbay caya aydaganda otuz beş kündö keliçü Ancıyan colu az-azdap kıskara berdi.

Aşuulardan aştı. Too böksösün bastı. Ayıldan attangana mına bir ay boldu degende Ancıyan tarabına ötüştü. Elettikterge Ancıyan, Kokon, Samarkan, Oş, Özgöndün dañazası biyik. Al kalaalarda bir colu bolup kaytkan kişi ukkan, körgönün cıdar boyu comoktop: elet kişilerinin oozdorun açırat. Albette, mindaylar, sergek, kepkor, soodasatıktın tilin bilip, tigi kalaalardakı soodagerler menen öñ taanış bolup algandar. Al emi Ancıyanga birinçi kelgen momundar öz malın özdörü satalbay ortoçu – daldalçının erkine koyuşat. Alar degen narktı ceñ içinen bıçışat:

– Bu – anası, bu – balası. Bar bereke tabıñız! “Anası” – som, “Balası” – tıyn. Maselen, mal eesinin kızıkkılığın caktagan daldalçı: ceñ içinen mal aluuçunun söömöy, orton, atıdogun, tutamdan çıpalagın bügüp koygonu – “Semiz iriktin narkı üç som elüü tıyn” degeni. Aga mal aluuçu könböy baş çaykap daldalçının çıpalagın çımçıp koygonu – “Üç som beş tıyn” degeni. “Bar, bereke tapda”: – Üç som cıgırma beş tıynga nark toktop özünö otuz tıymdı epteştirip eki som tokson beş tıyn narkında daldalçı koyun satkan elettik öz töründö soodanı dele ukmuştay cürgüzüp kelgen kişiçe madırayıp kebi küçtüü.– “Ey, çoñ bazarda üydögüdüy bölbürösöñ cogolup ketesiñ” dep Ancıyanga birinçi baratkan ayıldeşına akıl üyrötöt. Bayagıda ceñ içinen bütökön soodanın sırası aga alige tuñguyuk.

Al sır oşo çoñ bazarga birinçi colu mal aydap kelatışkan Cooşbaylarga beş beter tuñguyuk.

Too koynu kıyla salkın boluçu. Köbüktögön şar özön, betti-koldu aymalagan cibek cel bayagı aptaptı ança sezdirçü emes. Ancıyan beti – anık köykap kişini köl, şal terdetme tura. Cadasa celpigen celi ısıq dep tooluk kişi suudan çıkkın balıkça ooz açıp entigip kalat. Anan suusagan taança akaktap közünö zakım munarıktap zamanası kuurula tüşüp:

– Ar birinin narkı tuyaginçalık altın bolup ketse da... bul cakka nege mal aydadım eken, kuday... Anciyān bazarına malıbiz satılğança aptabına kuykalanıp ketebiz go...

– Carıktık Anciyān aptabı mınday ekenin bilgende ayıl içinde soodalap tınıç kalbayt belem.

– Aa akıl cetip ele turdu go. Ayıl içinde mal arzan – iriktin akçasına beş-on kez böz alasıñ. Artsa arttı, artpasa cok – anın da ebin tabalbay keñkeyip kalasıñ. Kudayım, Kırgız'dı, atka minsin, agın içsin, oydo-kırda aykaylap mal bagıp künün körsün degen tura.

– O, oşol ele önörüm sonun eken. Aptapta akaktabay, akça tabamın dep bapaktabay aydarım camınıp, condo kaalgıp, kaalgıp at üstündö uyku kandırıp... anan... |

– ...hi-hi... al cırgaldı bu köyapta ısıktın eli bilbeyt deçi. Uşunu bocuraşıp, ısıktā zamanası kuurula tüşkön tooluktar bazar saktap malın satuunu tirinin tozogunday sezip: kelgen narkına urup ciberip ertelep elibizge kaytalık dep üyü közdön uçup kalğan kezde Anciyān bazarına malın aydap kirişet.

Keçee kalaa tarabına tünögön Cooşbaylar da dal uşunday ahıbalda kün çaçıray Anciyān bazarına malın aydap kirişti. Koroo, koroo koy, üyür, üyür cılkı satılğan bazar uşuga deyre Cooşbaylar körüp cürgön bazardın eç birine okşobodu. Maselen, bayırkı Kökötöy kandın aşı ötkön Karkıra carmankesinde mal bıkip, ar başka tilde süylöşkön ar uruu kalktın kişileri tolup ketişçü. Bir kırkada mantı bışırğan kaskalar buloolonup, çoñ samoorlor kaynap, semiz, semiz etter bışırılıp, çanaç, çanaç kımız tirelip özünçö ele çoñ toy cürüp catkanday bolup körünçü. Al toydogulardın köbü kazganaktay bastırğan Kırgız'dar, Kazak'tar boluçü. Carmankenin kaynagan cerinde, maselen, kerimopon bakıldap cok cerden obon sozulup, ün bakıldap kadimki tirüü kişi süylöp catkanga elettikter tañ kalışçü. Attuusu atçan, cöösü cöö köküröktörü calcaya «tabaktan» çıkkā obongo arbala, beykapar şıpşına, öz boyun unutup sırttan kurçangan çepkenden koltugun bultuytkā akçasın kisebirge aldırğanın kiyin aşpozçudan çay pulun tölöründö bir bilip, Kırgız'ı: “Ata kokuy ay. Elüü koydun pulu emes bele” dese, Kazag'ı: “Oybay, kuday au. Koyyumdagı akşa düz koydun pulu edi goy” dep oozdon aldırğan börüdöy bolup somsoyup kaytkandar: “Kuday ekinçi Karkırañdın betin körsötpösün” deçü. Sızdap kaytıçu.

Oşondon ulamda azırkı Anciyān bazarın akır kıyamattay körüşçü elettikter, emi cıl ötkön sayın bazar daamın tatışıp azdap-azdap soodaga könügüştü: “Ak malıbizdı narkına

çetkizip puldaylı” degenderi çyıraksıp kalaalıktarga tike karayt. Al turgay: Çın narkı eki somduk malın tört som, beş somduk malın ceti som dep surap soodagerlerdin kıcıırına tiyişet. Dal uşunday acırım soodanın kesirinen tigil daldalçı eki ortodo “Bereke” tabat.

Başkalarga karaganda Cooşbay uşu “Señ içindegi” soodanın kıtmır sırım Karakol bazarınan bir az tuyungan. Col boyu coldoştorunun: “Sen bolbosoñ bizdin aylabız kantet” deşken sebebi da şol.

Anciyan bazarı malga bıkıp, bir cagınan aptabı “Mee kaynatıp” birotolo çındap ımşıy baştağan coldoştoru Cooşbaydı kölökö tutuştı:

– Aylanayın Coke, malıbizdı satsañ da, beker beker tarkatıp berseñ da erk özüñdö. Bu kıcı-kıymadan bizdi ertelep kutkar?..

Biröölör zordop tutkundap çatkansıgan cerdeşterge Cooşbay – Cooşbayçasınan ayttı:

– Erkti maa bergeniñer çın bolso, men aytkan biylikti “Kıñ” debey ukkula!

– Ugabız, ugabız, Coke!

– Boldu! Kuday – bir. Ubada – eki... Azır mal alçular bizdin maldı kaptaşat. Oşondo men senin koyloruña narkın aytkanımda sen tetigi irigiñçe dıgdıy. Senin koyloruña nark aytkanımda, özüñdün tigi col baştap kelgen serkeñçe karcay, senin koyloruña nark aytkanımda kara koçkoruñça bukuy...

Dayım Cooşbaydı atınan ataçu tigil lokuygan kösöö bul colu:

– Coke? – dedi iymenip: – Makul, koylorumdu satarıñızda men koçkorumça bukuyayın. Ceteley kelgen ker beemdi satarıñızda kanteyin?

– Meni eliktegensip: eerdiñdi bırıbıñ etkizip, uurtuñdan şilekey çıgar. “Kasiettüü kambardın tukumunan” deymen. Sen ündöböy baş iyke! Tuyunduñbu?

– Tuyundum Coke. Antkenimde beenin eesi cindi eken deşetko?

– Kasiettüü kambardın eesi cindi boluçu bele. Aytkanıma bek tur!

– Makul, Coke. Bek turayın...

Mal-can bı-kıkı kaynagan kan bazardı kalkıta karagan Cooşbay ak kalpaktı kirdanta kiydi. “Bir kişisin bilekteşsem – sızdatamın. Eköönü enteñdetemin. Üçöönö barabarmın. Üç kişiğe karmaşta aldırbağandı kalayık sıylayt. Kalayık koldoyt. O karıgan kudayım,

meni çin Cooşbay atka kondurup nak caratsan, bugün Anciyandin kan bazarında kadimki Isık-Kölnüdüñ ala bugasınça oynotup koygun.”

İçinen kудayga uşundayça sıymıp aldı da Cooşbay Orto kırdı at oynotup kelip toktoy kalgansıp aykırdı:

– U-a-a baybaçalar! U-a-a colu açık soodagerler! U-a-a kasiettüü aci akeler! U-a-a, akseldeçen moldokeler! U-a-a uşul caktın camı ak niet musulmandarı! Calpıñarga aytaarım: mına, Isık-Köldün koyu keldi! İrikteri tanaday, kuyruktarı çaraday, conduulugu kaymaktay. Eti – şirin, mayı darmek. Anın sebebi, bizdin cayloogo cer cüzündöğü dürdünüyö bayçeçekey añkıyt. Bu koylor oşo ukmuş çeçektı terıp ottoy. İçken suusu – möldür. Cayıtı – öndür. Köyapta ısıқта irigimdin mayın cegen adam külbakçada kölökölöp olturganday sergir. Birden alçuñ, kelbe. Beşten alçuñ, ondon alçuñ, kel!

Cooşbaydın bul maktoosu bazardagı kalktın köñülün burdu. Demeyde malının canında keñkeyip turgan elettikti ee kılbay ortogo tüşö kalıçu daldalçı da Cooşbayga ança batmalbadı. Bogogu salañdagan bulkuırgan kara kişi Cooşbayga ceñin sundu:

– İrik koyuñuzdun narkın aytıñız?

Cooşbay tiginin şölpöygön ceñine koluñ uzattı. Ceñ içinen muştumun tüydü. Tigil: bul nesi degensip tüşünö albay betine karadı ele. Cooşbaydın sopsoo caagı çulçuya tüştü. Tigil çoçup kolun tartıp aldı. İçten koburandı:

– Kудayıma toba-a. Bu keseldek adam eken go...

Kayradan çulçuyması coyula kalgan Cooşbay tıyak-bıyakka uguza ayttı:

– Kasiettüü Isık-Köldün Cooşbayı ceñ içinen sırdaşbayt. Açık, açık ırdaşat! – dep közün tüyrültö karadı ele tıyak-bıyaktan külkü çıktı. Ün uguldu:

– Açık ırdasañız irik koyuñuzdun narkı kaçça pul, kör?

Cooşbay tüyrülgön közün sopsoo ettirip kişilerge cılmaya karap ayttı:

– Tögörök-irik – tört som, cön irigim – üç som elüü tıym. Eki tiştim – üç somdon! Daldalçıga ketiçü cıgırma beş tıym sizderdin kaltada, kemitip cıgırma beş tıym menin kaltamda kalat, agayındar. Közdüü meni “Kör” degenge, koyumdu satpaymın!

Külkü uguldu. Üñdör çıktı:

Tugrusı – şol!

– E bu mal eesi bir azamat eken!

– Kana irikeriñizdi körölü.

– Körgülö, körgülö! – dedi Cooşbay. Birden alsañız, anın narkı cıgırma beş tıym artık. Köptön alganga aytkanımday törttön!

– E malıñızdı körölü...

Cooşbay buyrup aytkanday coldoştoru biri bukuydu, biri karcaydı, biri mıkıydı, biri dıgıydı. Cooşbay özü ulam bir uzun ceñdüü alıçunu ceñden tartıp bakıldap maldı maktap cüröt:

– Otogası, narkı cana ele bıçılğan. Alsañız alıñız. Albasañız koyuñuz. Carıktık Isık-Köl öñürün ottogon ak malımdın narkın men kemitpeymın.

Bizdin cayloodoy otu, çöbü, bayçeçekey, betegesi darı cayloo canatta kana. Cer cüzündö anday cayloo – bir Isık-Kölümdö!

Alsañız puldu nak sanañız. Albasañız malımdıp tınçın albañız.

Birde sopsoo, birde caagı çulçuya, közü cırtaya kalıp ukmuştay kep taap, kapkaydagı ösümdüktün attarın atap: cer-suusuna, too-taşına öngön güldü, ottu, çöptü büt darmek dep işendirgen sayın biri Cooşbaydın kebetesine ıraazı, biri kebine ıraazı, biri dele anın ukmuştay kuyuluştura maktagan cer-suusunda öngön darmektigi küç ösümdüğünö ıraazı, dele uşul tıñ Kırız'ımdın malın alayın, akırı alarım koy bolgon soñ degender Cooşbay menen ança soodalaşpadı. Cooşbay aytkanday koylordu kişiler beşten-ondon alıştı.

Şaşke bolboy koylor satılıp ada boldu.

Emi birden, ekiden ceteley kelgen cılkını satışka Cooşbaylar tigi cılkı bazarın közdöy cönöştü. Koy bazarındagılar öz öz cayında:

– Ob-ba-a! Bu adam mal satışka cuda usta adam ekenda-a! – dep biri maktap, biri tek Cooşbaylar ketken cakka kubana karap, dagı biri bu şum adamga aldatıp koygon cokmunbu özüm degensip mostoyo bastı.

Ubada-ubada. Buyruk-buyruk. Ubadanı buzgan kişi özü buzuk, Buyruktu atkarbagan kişi özü tentek. Sen cılkı bazarında canağı men aytkanday eriniñdi bırıñdatıp, uurtuñdan şilekeyiñdi agız. Biriñ añkayıp oozundu açıp, dööpörös öñdön. Biriñ coruday uñkuyup, urup ciberçüdöy umtula kara. Kalğanın özüm bütüröm.

Baarında satılaarı on beştey cılkı. Çımında ele col çubay kıynalbay otto kelgen canıbarlar etinen tüşmök turgay kayra semirip kelgen. Conuna çımın konso soorusu “Dirt” etip, kulagı tikçie kalgan subayı, baytalı, beesi barlar “Canıbarlarım, emi siler satılıp ketesiñer ee” deşip malının közün karap ayap, kalıшат.

– Koy satsañar malıñarga iç oorutpay satkıla. Ak pulun berip algan kişige buyursun emi, degile. Ak malıñar üçün, siler ter tamızıp tapkan kümüş akça alasıñar. Uu oñbogurlar. Kümüş akça kaltañarga tüşkөndө bitirep kalbagıla. Aygır mantu, meyiz salıngan kızıl kürüşkö күндө birin meni toyguzasıñar. Emine, menin daldalçılıgım beker beken. Hi-hi...

Cılkı bazarına kelgiçektі coldoştoruna Cooşbay uşulardı ayttı. Keleri menen cılkılardı soodaladı. Canıbarım kambarata kanatım. Kaçsam kutkarat, kubalagam cetkiret dep cılkını özünө cancoldoş etken Kırgız balasına kol tolturbagan mayda tıyınday. koy, eçkini soodalaştan körө cılkı satuu özünө ele saltanat deçi. Anan kalsa, cılkının maldan bötөнчө caralganı da çımbı? Bötөн cerde kişiden öтө өз cayıtın estegenin kör. Ancıyan çoñ bazarı bularga suuk köründu beym. Birinen biri bölüngüsü kelbeyt.. Bölünө kalganı calooruy karayt, okuranıp ciberet. Birine-biri ıkташат. Cıтташат. Tıñç tura kalganda kaşınıшат, kaşınbagandarı moyun alıша momurap tıñç. Tek demeyde cayıттаğı tıñçtıgı emes: “Emi sen eköobüz acıraşabız. Bayagıday kür cayloonun doñuz sırtında ergip oyun saluu kaydaa” – deşken sıyaktuu ayanıçtuu momuraş.

Eeleri öz-öz beesin, baytalın, bıştısın ayaştı:

– Canıbarım, cılkı balası kişiden da akıldıuu belem? Mınabu ker baytal menen toru bıştının moyun alışıp turganın körgülөçü.

– Men da tañ kalıp turamın. Toru bee bazarga kelgeni özünөн özü tıñçı ketip catpaybı, canıbar...

– Tigi kula baytalçı, eleñ-seleñ etip canına bötөн kişini colotkusu cok...

– Oy, toñ Kırgızdar?! – dedi Cooşbay öz-öz malın kıybay bocuraşkan coldoştoruna.– Siler, emine, bul cakka malıñardı satkanı keldiñer bele. Ce közünördөн caş çuburtup sıkтаşkanı keldiñer bele?! Malıñar közünөrgө oşonçо ele ısıк көрүнүp baratsa, kayra aydap ketkile. Men baytalımdı satamın da Ancıyandın ala-bula şayısıman selde oronup kurcunuma şıkay salıp, aygır mantuusuna çoñ toyup, koonun muuzdap, şilesiñ

uurtumdan çuburta şimiy sugunup, kış tüşüp kete elekte tuubaska egiz uul törötkön koco bolup kaytamın!

Coldoştoruna uşunu aytıp, Cooşbay ceerde kaşka baytalın maktay baştağı bakıldap:

– O, cılkı alıçu musulman! Bıyakka, bıyakka kelgile! Kadimki kalbır öpkö, cez kanat, cılıga külük kulundaçu bayırkı er Manastın kula beesinin tukumu – mınabu men çılbrın karmap turgan Kulakaşka! Aygırı – kulan, enesi – celden bütkön kayberen-mal! Oşo kayberendın tukumu bu külük Kulanı körgönüñ da armandasıñ, alğanıñ da armandasıñ. Körgönüñ asıl malga pulum cetpedi dep armandasıñ. Alğanıñ, kayberen kulanı tappañ kalıp armandasıñ. Anın sebebi, bu carıktıktın narkı kemip eesi ıraazı bolboy kalsa, bu asıl mal celge aylanıp kayra kayberenge koşulat!

Dele cılkı aluuga oyu cıktordu da Cooşbaydın kebi kızıktırdı.

– Ob-ba-a, bu adam, eşekke okşoş atın Manas deymi? O Manas degen adam edi-ki?..

– Ek. O Manas atının balası dep iyatıptı.

Bul koburdu kulagı çalgan Cooşbay kebin sıykırdanta ayttı:

– Cibek kökül, takı cal, cambı tuyak sonun mal– oşo Manas atının balası. İşenbegeniñ: tanoosuna, kulagının uçuna, kuyruguna, tuyagının uçuna, soorusuna anan tolgon ayday kaşkaygan mañdayına karañdar, şu ülkön bazardağı caranlar!

“Ay uşul kebirdi sartça aytımgo” dep özünö ıraazı Cooşbay kalpagın kırdantıp koydu. Caagı çulçuya kalıp kayradan “Sakaydı.”

Tınımday cım bolo kalgan kişilerden kobur keldi:

– Bu adam – şum adam-ki.

– Ek. Kuda koldogon adam!

– Manas kettanın uglanı emes beken?

– Ek. Özü emes, atı Manas kettanın atının balası.

Bul koburdu kulagı çalganda Cooşbay baytalga karay ayılğan maktoomdu cılkı alçular cakşı tuyunsun dedi da, ünün kıraattap çıgardı:

– Kata-ar, kata-ar Uлуу Too. Çokuları ak bulut. Oşo ak bulut çañkaganda sozulup suusun içken Isık- Köl. Oşo kasiettüü Isık-Köldön suu içken bu Kula kaşkanın narkı ötkön cazda

ataktuu Carmanke bazarında ayrı örköçtüü ak töönün kunu bolgon. Bergen emesmin. Karakoldun bazarında iyri moyun kara buuranın kunu bolgon bergen emesmin! Anciyandın akseldeçenderi maldı nak taaniyt dep uşul cakka koştop kelgenmin. Alsañar narkı oşol. Albasañar azır ketem aylıma-a!

Eçkisakal daldalçı kolunan çilbırın alayın dedi ele. Cooşbay anın şölpöygön ceñinie kolun ciberdi.. Eköö ceñ içinen nark bıçıştı. Eçkisakal Cooşbaydın ortonun kıstı, sömöyün büktü – anısı narkı “On beş som” degeni. Cooşbay muştumun tüyüp Eçkisakalga şıkıraya karadı. Ne elüü som degeni, ne narı ket, murunga koemun degenibi bu naeseptin dep sestee kalgan Eçkisakal kolun tartıp aldı, baş çaykap. Bul baş çaykaştın sırı dayıma bazarda cürçü kişilerge dayın.– “Karim kumpar şu atka kızıgıp kaldı” dep baamdagan bir-adam Cooşbayga açık ayttı:

– Mal igesi, Siz cuda yakşı adam ekensiz. Bu yakşı atıñızga cıgırma toguz som eelik beş tıyın nark koydum!

Cooşbay canağı daldalçıga baş çaykadı:

– Alsañız, kırk bir somdon bir tıyın kemibeyt, otagası-ı. Bu canıbarım Kulakaşka tulpardın tukumu!

– A boptu. Otuz som!

– Kırk bir som!

– Otuz eki som!

– Kırk bir som!

– E-e, Siz “Kırk bir” den başkanı aytmas ekensizda...

– Emine üçün aytpaymın! – dep Cooşbay cırtaya karadı.– Kırk beş emese!

Soodaga kızığa karagandar külüştü.

– Azamat kişi eken!

– Kırğızdan da uşunday mal satkıç çıgat ekene.

Alarman Cooşbaydın kolun katuu kısıp silkti:

– A-a... bereke tabıñ, mal igesi.– Ottuz ekki som elik beş tıyın!

Cooşbay alarmandın kolun ayabay silkildetti:

– O-o... azamat alarman. Makul, boluptur. Kırk som kırk beş tıyın!

Aylanadan katkırık çıktı.

Alarman Cooşbaydın kolun koyo berbey kakaya ekilenip ayttı:

– A-a... bere-ek-e... ottuz üç som kırk bir tıyın!

– Co-ok bereke-e! – dedi Cooşbay caagin çulçuytup: – Kırk som kırk bir tıyın!

Aytor Cooşbay menen tigi alarman eköönün kol karmaşkanı, nark bıçışkanı turgandarga özünçö tañtamaşa bolup cattı dalayga.

Bir maalda kalk arasınan coon ün çıktı:

– Kula kaşkan, çın ele tulpar bolso da öz narkına cetti. Oşo otuz ceti som kırk bir tıynga bere ber Cooşbay!

Iya, – dep añkaya kalgan Cooşbay başın çaykadı:

– Attiginiñ, attegininiñ, bolbostur, bolbostur. Bul narktı Kızır koldogon kalıs aytıp koydu. Bar, bereke tapıñ. Cazda kök bede, küzdö kömmö konok menen cemdeseñiz bu Kulakaşka atım ekiden kulaşka kulun kulundap beret, Sizge...

Külkü çıktı. Kubattagan ündör uguldu. Cooşbay pulun alıp “Cılda ekiden kula kulun kulundaçu atın” alarmanga ceteletti.

Degi sooda colu açılğanda iş oñunda belem?

Başkalarının cılkısı da tez ele satılıp ketti.

Coldogu zerigüü, mal közünün ayanıçı, çoñ bazarıdaki sooda kızıgı kadimki baştan ötkön ömür bolup artka çegindi. Bul saparda Cooşbaydı tañ kaltırgan körünüş: uşunçalık alıs cakta, murda özü eç kaçan bolup körbögön bazarda: “Cooşbay” dep anın atın atagan kişi kim boldu eken? Basa, kim boldu eken, al? Ne özünö okşop Köl taraptan Ancıyan bazarına mal aydap kelgen bir bakıldır. Ne curt aralap el taanıp, cer körüp cürgön bir estüüdür. Ne kişi oozunan: “Cooşbay” degen atın eşitip, anın bazarıdaki soodasınan ulam taanıp koygon baamçıldır?

Ne bolso da ar başka kalktın kişileri bıkıgan kan bazarda eç ubakta özün körbögön bir çooçun kişi atın ataganga Cooşbay ömürü atı öçpöy el oozunda cürörün sezgendey kumpuñdap – kubandı.

O, kuudul öz külküsün, kubanıçın kişiğe körsötpöyt emespi.

Cooşbaydın bul kubanıçı da dünüyödön közü ötküçöktü köñülündö saktaldı...

17.

– Başkı miyzamı başalaman bolgondo, anı koldongon uluktarı kuturat tura – dep Cooşbay Erkebay casooldu epke salganın kep salçu. Manap – manapsıp mensinet. Boluş – boluşsup mensinet. Cakşılardın kalıs kebi ötpöy kalgan kataal kezde... it ürgüzüp ayıl aralay çapkılagan çolok atkaminerlerdin küñü tuuyt belem.

Aytor, cıl ötkön sayın ak padişanın özü çırgargan miyzamı kaysı östöngö burulğanı bilinbey barattı. Tigil oyozunana tarta bul ayıl-ayıldagı ökümpastarı – baarı miyzamçı bilerman, ökümpas şiluun. Töp cürgön kalıstı şum cürgön şumpay çağımdayt. Anın ak-karasın taktap caman attı bolgon töptü aktap, anı ak cerinen karalagan şumpaydın betin açmak turgay kayra anın colu açılats.

Oşondoy şumpaydın biri tigi boluştun casoolu. Bul kezde Bayserke boluştuktan nebak tüşkön. Baylık, mansap kol kirindey turuksuz tura. Cerge kelet bir oomat, elge kelet bir oomat degen ezelki nakıldın bul çındına kayaşa aytıp inanbay koyuşka mende al cok. Bardın tübü– cok, çoñdun tübü – kor boluu carık dünüyönün ezelki erecesi belem. Cok. “Belem” dep şekşip aytuuga da men alsızımın. Kat taanıbagan közüm tuyuk, özüm eselek, başı kara, butu ayrı Cooşbay bolsom da... bayırkıdan bereki ata-babam maa cetsin dep ulamadan ulamanın kulagina kuyup ketken sancırasında: cer kaymaktagandan beri adam uulu – adam uulu bolup door sürgön ömür-tarılında eldin da, erdin da, maldın da, bektin da, dele baarının başınan keçirgen işterinde ulam soñku urpaktar özünö ülgü etsin degen sabagında: bir tatım tuzu kemibegen kanı bolboptur. Bağınan tayıbagan begi bolboptur. Dele aalamdı alakanında çaypagan İskender Zulkarnayınız da bul carık dünüyönü çaypap turup, caştayında cayraptır. Al – Zulkarnaydın erte cayraganı özünö payda boldu. Egerde al kandı-moyun cortuulçu bolso, otko örttönmök. Erte ölüp el örttön kutuldu. Al öktönü emi urpağı tartar deptir go, bir akılman.

Al çın kep! Kelme kezektin sabagı oşondoy!

Özümdün baatır babam Manas dünüyö salganda, calgız uulu Semeteydi kayran eneñ Kanıkey törkününö arkalap ketip er cetkirbedi bele?

Bul kezde bizdin töbözgö kamçı oynotup aykırıp turgandar erteñ özdörü emine bolor eken? Anı da öz kelme kezegi aytaar...

Köröngö cañırtıp kıldırıp kımız içken kişilerge uşulardı kep salıp anan:

– Uay çirkin çirkin dünüyö. Kudayım atın mingizi-ip, tonun kiygizi-ip, anan kışında bozosun, cazında kımızın içirip koygon Kırgız'ı tamılcıp ıksırap olturganında, murduna kongon çımınga kol cañsap koyudan da erinet ee. Erinet ee.

Kımız içkenderdin biri hi-hilep Cooşbaydan kızık kep ukkusı keldi:

– Baatır – ıkşoo, er – erinçek emespi, Coke? Bizdin Kırgız alp atam – Manastın urpagı, erinçek bolso. Boo aytaarıñız emine?

Cooşbay irgilbey ayttı:

– Oy neme. Aytaarımı men canatadan aytıp koybodumbu. Ce sen kulagıña kebez şıkap aldıñ bele? Ce menin aytkanımdı içken kımızıñ menen koşo cutup saldıñbı? Anı özüñ oylop çeç!

Tördö olturgan sıyda sakal, ak cüzdüü boluk kişi bolk-bolk küldü:

– Kımız menen koşo içilgen kep eptep boyuna tarar, Cunuşbaydın. Kulagının sırtınan ketse, kayran boldu go. Cokemdin bayatadan bizdi eşitsin dep aytkan akıl-asaatı. He-he...

Kımız içken üydöğü uşul kepti estep Cooşbay col boyu ansızda keyip kelatkan.

Carık, carık dünüyö

Uşul carık dünüyönün

Külün, külün külündöp

Künü çıgat künügö...

Közü caştuu, kön,ülü pas

Öz üyünün töründö

Kün körböstör köböydü..,

A-a-a... tübü cok dünüyö.

“E-e-e... estüü kişimin deysiñ, eem. Dünüyönün tüpsüz ekenin cañı bildiñ e” degensip mingeni kulagın silkip, tıp-tıp cele bastı. Een coldo bir kalıpta cele baskan atı eşeygensidi.

– E ata körü,– Cooşbay tizgin kaktı.– Altı caşımdan attın kulagında oynop östüm. Aygır mindim. At mindim. Tandap mindim. Çabdarım sen nege eşeyip basasıñ? Ce sen

arıdıñbı? Ne men karıp baratambı? Eşeybe, canıbarım, eşeybe-e...gat. Tigi öz atıñ cürböy kaldıbı, ne özüñ saal-paa eleñdep esirdiñbi? Tañ! Sen menin kuçağımdasın mintip. Menin atım: Cooşbay – COOŞBAY taanıbasañ. Alıñ kelse, azır meni cooşutçu. Alıñ cetpese, altı çaşımdan at minip, toguzumda kırda cılk küzötüp dalay, dalay döö cılkıçılar menen eñişkenimdi sagınıp kelatkan elem. Sen kezdeştiñ. Albuu küçümdü uşu ulgayıp kalğanımda bir sınayınçı...

Cooşbay eki kolun karuusunan kuuşura kuçaktagan boyunça kızılçoktu tıyak-bıyakka silkti.

– Kana, çamañ kaçça, baatırım... Toguzbaydı segiziñ kelgençe dep sabaysıñ. Otuz uulunu cıyırma toguzuñ kelgençe dep ızalaysıñ. Karakuçaktı kırğıymın dep kubalaysıñ. Kıdıktı kıyratamın dep ızırınasıñ. Oyozdun çinovnigine col boşotoruñda Kırğızdı “Ket, şaytan” dep sabaysıñ. Men toguz da emesmin, otuz da emesmin, kıdık da emesmin, kuçaç da emesmin. Canakı sen “Ket, şaytan” degen Kırğızdın! COOŞBAY degen kulunumun! Sen çın baatır bolsoñ, kana, meni cooşutçu, azır...

Cooşbay kızılçoktu kapşıra, kapşıra kıstıatki-kıçkaç çiyki terini sıkkanday sıa kuçaktap, tıyak-bıyakka ırğıta.

– Kana, meni cooşutçu, baatır?!

Kuçağındagı kızılçok da, çıypıyı çıkkın coldoşu da Cooşbaydan keçirim suraştı calın-calbara:

Açuuñuzdu berip koyuñuz, Coke?

– Mende açuu çok. Siler alışkandı cakşı köröt ekensiñer. Alışıp catamın, tek...

Eki öpkösü kuuşurulup demi kıstalıp kızılçok entigip arañ ayttı:

– ...akmak ekem... akmak ekem, kağılayın Coke... keçiriñiz, ittigimdi?

– Ap bale-e, keptin tuurasın emi ayttıñ. Ança ele mañ baş bolup kete elek ekensiñ, Oşent. Eneñdin koynunan boşop tamaniñ baskan ceriñdin oy-tüzün bulgaba. Demin bergen eliñdin öñ-tüsün sıyla! Oşondo kayra kişi atıña konosuñ, kızılçogum...

Cooşbay kuçağın boşottu.

Atkının kısıminan boşogon çilgıyday kızılçok cerge calp cıgıla castap arañ cer takançıktap sendiredi, seleydi.

Mıktıbek közünö çaş alıp calına berdi dayınsız:

– ...aylanayın... aylanayın...

18.

Eç bütpös, tınbas cıl saparı ulana berdi. Too agardı, muz kögördü. Köl betinde buu turgan mezgilder da bolup turdu. Anan kayradan cer-suu çaşıl cuurkan camındı. Anın çaşıldığı uşunçalık közöl, sonun, ukmuş deysiñ köz coosun aldı. Mal-can ömürün uladı.

Kıştı cay, caydı caz almaştı. Cıldın ar bir mezgili öz ıriskısı menen can-canıbardı asıradı. Añkıgan aydar, möldür suu, nurduu kündü kubat etken kişi öz dünüyösünö azık bolor köñülün kötörör kurç kep-sözdördü da dayıma eşitkisi keldi.

Kulak kurçun kandırgan eçen alban kep-söz, ezelki ulamış, bayırkıdan berki ata-babanın ıraatı, tiriçiligi, armanı, erdigi, şerti, kün körüüsü, küröşü boz üydö, kök döbödö maek kurgan kişilerdin oozunda kumday çuburganı çuburgan. Aşırkı cek-catına baratkan colooçu kep-sözdün uçugun ulayt – col kıskartat. Talaa tüzdö, oy-toodo tiriçilik etken dıykan, malçı kep-sözdün kurçu menen iş kızıtat.

Aytor, uşul curttun curttuk kasietin saktagan asıl nerse kişilerdin oozunda çuburgan çagımduu kep-sözü beym.

– Olda aylanayın comokçum ay. Çerdi cazdıñ. Köñüldü sergittiñ. Kulak kurçu kandı!

– Bale, keptin atasın eşittik bugün. Corgo minip col cürgöndöy bolduk. Semirip kaldık!

Kepkor kişiler çeçendin kebinen özdörünö azık alganday caadıraştı. Kuuduldun kebine, coruguna külböstör küldü. «Külküçünün içi oorubayt, kemikçinin tişi oorubayt» dep makal aytkandar kulagı eşitken kep-sözdü tökpöy çaçpay kulakka kuyup dal oşol çeçenden, kuuduldan eşitkendey curtkay caydı.

Oşol kebi, corugu curtkay taragan Cooşbay da ceke öz uruusunda emes, aşırkı curtkay atagı cetip, calpıga kebi cakkan coruguna külböstör külgön akılman kuudul atanın urmat-sıydın üstündö ulgayıp kalgan kezinde keseldep töşök tarttı.

Söögü cuka, cüünü boş kişiçe ıntalap üy-bülösünün tıñın alğan cok. Cadasa can birge baybiçesine kıynalğanın sezdirbedi. Tek tattuu uyku memiretkensiyt. Mañdayı kaşkayıp, közü süzülöt. Keçee ireñi bir az kersarı boluçu. Bugün akcuumal, taza. Kebine, coruguna

kişiler katkırında mostoyup turçu irayı cıluu külümsüröyt. Kantse da kızık tüş köröbü, öz ömüründö baştan keçirgen külkülüü işterdi oyloybu? Tañ.

Baybiçesi Erke, cakındarı canında. Eç biri ün çıgarbayt, dabış berbeyt. “Biz seni kaytarıp olturabız. Tınıç uktay ber” degendey baarı.

Maal, maal baybiçesi Erke. etiet, etiet surayt:

– Suusun cutasızbı?

Cooşbay külümsüröyt, eerdı bülk etip:

– Kızık... İreñimdi kubultup kişi-zulumdu cazgırçu elem... Azezil cazgırılbaytko... oñbogur...

Ooruluunun köñülün suroo parız dep bilgen kişiler köbüñçö erteñ menen kelip Cooşbaydın köñülün suraşat.

– Coke, cakşı uktadıñızbı? Alıñız kanday?

– Nesin suraysıñar... Uyku – uykuday. Ömür boyu uktasam da kanbagıday... Al – alday. Alışçular menen alışıp... alışalbay catamın, dale...

– Kayrattanıñız, Coke...

– Hi-hi... ooba. Men kayrattanaym. Sen açkılıñdı içip, sasıküpüptöy bıqşıp katınıñdın koynunda cata tur...

Köñülün suraganı kelgen kişiler Cooşbaydın üyünön külüp çığışat.

– Teñirim, bul kişini külkü eesi etip caratkan tura!

– Esil Cokem köz cumsa, bizdın külkübüz koşo öçöt e-e...

Kişiler baykaganday küçtüü kesel Cooşbaydı alsıratı. Al kayra tartpas bolup kişilerde ümüt üzülüp kalgan. Cooşbay katuu catıptır degen kabar cetip tıyağı kıdık cakşıları, bıyağı alaköz, kabanın aksakaldarı iz suutpay kelişti.

Emi-emi kayran asılıbız carık dünüyö menen koş aytısaar dep keyip olturgan kadırman kişilerdin biri cazdıқтаğı Cooşbaydın akcuumal cüzünö üñülö etiet kañırık tütöttü:

– Allanın buyruğu uşul, ESİLİM. Biz saa irazıbız. Sen bizge irazı bol...

İyni menen dem algan Cooşbay çıyrala kaldı:

– E-e ceztañdayım... Torukaşkañdı minip kelgen ekensiñ. Dübürtü töbömdü oyup ketkendey boldu... Kemege me çappa. Kalıp kalar... Çoñ aşında baygeni özü alar...–
Cooşbay entigip, entigip közü alaya tüştü, üydögülörgö calooruy karadı.

Bizdi kıybay kıynalıp catatko. Kıynalbasım, esilim dep oylogon kişilerden eki-üçöö iraaızılığın aytıştı carışa:

– Iraazıbiz, Coke...

– Iraazıbiz, özüñö...

– Menin da silerge aytaarım bar – dedi Cooşbay kadimkidey tıñ: – Siler mında, cergeñerde çoguu kalıp catasıñar. Men tıyakka – murda köz körbögön çooçun cakka calgız ketip baratam... Al caktın beyişi bar, tozogu bar deşet. Kim bilet? Canga cayлуу beyişinde nur kızının kolunan sıy körsöm al cakta kala beremin. Cok. Al cak caysız bolup kıl köpürösü tamanımdı tilip, kırk kulak kazanında bork-bork kaynay turgan bolsom al cakta kalbaym. Kayradan özüñörgö koşulamın. Añdı-döñdü karabagan atañçıl curt eleñer. Kokus kelbey kalsam maa ataandaşıp artımdan calpı çuburbagıla. Añşıygan abıškañardı, kemşeygen kempiriñerdi anda-sanda birden uzatıp turgula...

Cooşbay tamşandı. Dağı birdeme dep aytıçuday bolup eptenip kelattı. Aytalbay kaldı...

Cıлуу külümsürögön cüzü kumsara tüştü...

– ... dele kuudul ölböyt tura! –dedi kimdir biröö.

Keyištegi kişiler cımıyıştı. Anan külüştü.

Cooşbaydın öloründö aytkanı oşol külkünü ulap bizge cetti.

... Kemege aşında Torukaşka baygege ilinbeptir. Cıl maalında çoñ aşta, Cooşbay aytkanday, Torukaşka çañ üzüp maraga keldi.

Körsö Cooşbay testier çağında eneden tuuma bolup ot üylöp, kömöç carıştırıp, cigit kuragında kadırman meymandardın attarın soyup, Asıl ceñe öldü dep boluş agasın ökürtkön tentek kuudul emes, al ulam cetilgen sayın dünüyögö, turmuşka, bolmuşka, tagdırga oy cügürtüp, ökümpas zulunga söz tuzagın tarttı. Öz emgegi menen kün körgön kara baş kişiğe öbök bolup, anın talabın talaşkan ak peyil, töp, akılman kuudul tura. Cıldın kanday bolorun baykagan esepçi, külüktü dübürtünön taanıgan zayapker tura.

Oozdon oozgo ulanıp öz dübürtü da bizdin küngö cetkenin kör!18 noyabr, 1981 cıl.

ESERİN TÜRKİYE TÜRKÇESİNE AKTARIMI

1.

Ben çocukken insanlar göl kıyısında yaşayan Cooşbay adındaki mizahçı hakkında sürekli “Hareketleri ile ölü insanı bile güldürür” diye anlatırlardı.

Bir keresinde saygıdeğer ağabeyi Bayserke'nin evine uzaktan misafirler geldi. Her zamanki gibi ateş yakıldı ve kazan asıldı. Ama o gün hava yağmurlu olduğu için ıslak olan odun yanmıyor, kazan kaynamıyordu. Cooşbay ise yardım etmek yerine hiç rahatını bozmadan oturuyordu. Ona sinirlenen ağabeyi Bayserke:

– Ya aptal seni, misafir gibi oturma, üstünü çıkartıp ateşe baksana?! Dedi

Cooşbay sessizce evden çıktı ve birkaç dakika sonra çırılçıplak halde geldi, dizlerinin üstüne çökerek oturdu ve tekrar tekrar ateşe üfledi. O öyle ateşe üflerken kalçası bir sağındaki bir solundaki kişinin önüne geliyordu.

– Ona çok sinirlenen ağabeyi kardeşinin kalçasına vurarak:

Namussuz aptal, çık dışarı. Kaybol gözümün önünden! Dedi.

– Cooşbay; sevgili ağabeyim dedi sakince. Kemeri çıkarmadan elbise ile otururken çıkar dediniz. Elbiselerimi çıkartıp ateşe bakarken de kalçama vurdunuz. Ben sizi nasıl memnun edebilirim? Ben de sizin gibi insanım ya da benim kalçam semiz koyunun kuyruğuna mı benziyor? Biraz acıyınız... Çıkacaksam çıkayım evinizden, dedi Cooşbay ve çıkıp gitti.

Evdekiler eğlenerek güldüler...

2.

Çoğu zaman kırkı çıktıktan sonra köydeki gelinler sırayla arkan¹⁶ örüyor ve kiyiz¹⁷ yapıyorlardı. Normalde köyün kenarında buzağı yarıştıran, çikit¹⁸ oynayan çocuklara böyle zamanlarda iş bulunurdu. Biri kaşığa bağlanmış köşeyi yapıyorsa, diğeri de “Kuyruk yiyeceğim” diye örülen arkanın ucunu çekerdi. Bir diğeri de talpağın¹⁹ kenarına çökerek yün dövmeye başlardı. Annesinin “Bırak senin elinden gelmez” demesine

¹⁶ Arkan: Kıldan örülmüş uzun kalın ip.

¹⁷ Kiyiz: Keçe.

¹⁸ Çikit: Çelik çomak oyununa benzer bir oyun.

¹⁹ Talpak: Hayvan derisinden oturmak için yapılan küçük döşek.

rağmen çocuk, büyükler gibi iş yapmak isterdi. Çocuğun o çabası, “Çabucak büyüyeyim de büyüklerin yaptığı işi ben de yapayım” düşüncesi idi.

Artık testereyi kullanabilen Cooşbay, sabahtan beri büyüklerin yaptığı işi onlarla birlikte yapabiliyordu. Arkan ördüklerinde, arkan örüyordu. Gelinler çiyde²⁰ yün dövüp, kiyiz pişirip, basarken bazen su getirip bazen de çiy sarılan ruloyu tepiyorlardı. Sonra gelinler ve bileği güçlü yiğitler, kiyizleri rulo halinde bastıklarında onları hayretle seyrederek kendisinin hâlâ güçsüz olduğuna üzüldü.

O gün etrafındakilerine yardım ederken Cooşbay, babasına küstü çünkü bütün gün kiyiz basan insanlar ete doyup sıcak sorpo²¹ içmeyi çok istiyorlardı. Fakat babası onlar için bir hayvan kesmeyi çok gördü.

– Beyim bir hayvan kestirseydiniz, dedi annesi. Babası, tek başına elindeki kayışla dikkatini dağıtarak ona da hiç ses vermedi...

“Eeh... Babacığım, kendi bildiğinizi okuyup koyun kesmediniz ya Allah nasip ederse ben size tay kestireceğim” diye Cooşbay içinden geçirdi.

Akşam oldu. Bütün gün kiyiz basıp arkan örüp dinlenmeden çalışanlar, biraz dinlenip evlerine döndüler. Yardım, yardımdır sonuçta. “Yarın bir gün biz de onların kiyizlerini basıp, arkanlarını örmeye yardım ettiğimiz zaman, onlar hayvan keserek bizi mahcup edecekler beyim”. İma etsem de duymazdan geldiniz, dedi annesi üzülenek.

Babası kızarak:

– İçtikleri sarı cuurat²², yedikleri yığın kadar ekmekle sütte bekletilen darı ve taze kaymak etten daha doyurucu yemektir. Yardımcıların aç mı kaldı?!

Babasının bu konuşması Cooşbay’ın pek hoşuna gitmedi. “Acele etmeyin babacığım, yarın tay keseceksiniz. Hı...” diyerek fark ettirmeden dışarı çıktı. Yıldızlar gökyüzünde parıldıyor, serin bir rüzgâr esiyordu. Sessiz bir geceydi. Ağıl dolusu koyunlar, sakın, inekler ise bış-bış. Bütün gün ağıldan uzağa gitmeyen atlar, bu vakitte dağda serbestçe otuyorlardı, atların arasındaki semiz bir tayın eceli geldi diye Cooşbay, sakince koyunların arasına görünmeyecek şekilde yattı. Sonra sesi, bağırdığında deve yavrusu gibi çıkmaya başladı.

²⁰ Çiy: Yüksek, sert bir ottur saplarından hasır yapılıdır.

²¹ Sorpo: Haşlanmış et suyu, etle birlikte içilir.

²² Cuurat: Koyun sütünden yapılmış yoğurt.

Evden gelen sesler yavaşlayarak sessizleşti. Cooşbay bağırmaya devam etti. Onun bağırış sesleri gerçekten de annesinden kaybolan deve yavrusunun bağırışına benziyordu.

Evden babasının sesi geldi:

– Baksanıza! Hangi köşek²³ bu hayvan?

Boz evin kapısı açıldığında ışık, ağıl ucuna değip gitti. Evden çıkan adam oraya buraya yürüdü. Sessizlik. Hiçbir deve yavrusunu göremediği için konuşarak tekrar eve girdi:

– Deve yavrusunun gölgesi bile yoktu.

Biraz sonra Cooşbay tekrar bağırdı. Bu defa onun bağırışı önce deve yavrusu gibi inceyken daha sonra değişmeye başladı. Deve yavrusu bağırdı. Sonra ona cevap veren maya²⁴ gibi sesi, gizemli yavrusunu kaybeden deve çığılığına dönüştü.

– ... Ya bu normal deve çığılığı değil... Diyen babası evden konuşa konuşa çıktı.

– Bu normal çığılık değil...

Çığılık kesildi. Evden uzağa gitmekten korktu galiba. Cooşbay'ın babası etrafa kulak kabartırken Cooşbay, duruşundan onun tedirginliğini fark etti. O, sakın yatan koyunun yanında başını kaldırarak içinden güldü “Dur bir babacığım. Yarın en sevdiğiniz semiz tayınızı keseceksiniz. Hı...”

Babası eve tekrar girdikten sonra evden eskisi gibi sesler çıkmadı. Sihirden tedirgin olan babası kısık sesle olanları anlatınca evdekiler yakalarını tutmuşlardır.

Biraz zaman geçince Cooşbay'ın yüzü kireç kesilerek, çok korkmuş bir durumda nefes nefese eve girdi.

– Baba, baba! Atların gittiği yere gidiyordum, yanımdan inanılmaz yumuşak bir ses geçti. Önce deve yavrusunun sonra dişi devenin çığılık sesi duyuldu. Fakat gözümle göremedim. Sadece sesleri duyuldu. Sonra beyaz bir bulut gibi uzun ak deve yavrusunun, bizim evin tam üstünden atlayarak geçtiği görüldü. Onun ipek gibi uzun çuudası²⁵ üç arkan uzunluğundaydı, annemin bütün gün dövdürdüğü yününden de yumuşakmış. O, yumuşacık yüne sarılmış bizim sarı kısrağın yavrusu, sizin beğendiğiniz tay da gidiyordu. Bu nedir baba?..

---

²³ Köşek: Deve yavrusu.

²⁴ Maya: Dişi deve.

²⁵ Çuuda: Uzun deve yünü (dizlerde boyun altında.)

Cooşbay'ın babası ne diyeceğini bilemeyip sessiz sedasız oturunca, annesi yakasını tuttu:
– Allah'ım çocuğa bir mucize göstermiş beyim, yarın o tayı, Aksarıbaşıl'ı kes! Rabbim sen koru bizi. Bu mucize sadece iyilik getirsin.

Ertesi gün Cooşbay'ın babası boynuna kemerini asıp, Allahtan iyilik dileyerek sevdiği atın tayını Aksarıbaşıl'ı kestirdi. Aksarıbaşıl'a koyun kesilir dedikleri için önce bir koyunu seçerek kestirtti.

Kiyiz yapanlar için büyük bir düğün gibi bereketli oldu.

3.

Cooşbay'ın yaptıkları, uzaktaki boylara kadar duyuldu. Bir keresinde Çüy'ün²⁶ girişindeki köylerden toplanmış bir grup genç, içlerinden çıkan mizahçıları alıp, mizahçı yarışması yapmak için Bayserke'nin evine geldiler.

Bayserke uzaktan gelen misafirleri konuk odasına aldı. Tanıştılar, birbirlerinin hal hatırını sordular ve oturdular. Sonra misafirlerin birisi Bayserke'ye konuştu:

– Sizin Cooşbay adında mizahçı kardeşiniz varmış. Bizim de getirdiğimiz mizahçımız var. Yüz yüze oturup konuşsunlar deyince Bayserke, ona tek kelimeyle cevap verdi:

– Olmaz olsun öyle mizahçı. Öylesine biri işte. Dışarıda mutfaktakilere yardım etsin. Siz kendi aranızda sohbet ediniz daha iyi, dedi ve evden çıktı. Dışarıda değil de o sırada evde oturan Cooşbay, gelen adamların niyetini öğrenip, ağabeyinin dediklerini işittikten sonra sessizce evden çıktı ve birkaç dakika sonra elinde ibrikle gelip misafirlerin eline su döktü. O zaman, etin pişmesini geç hayvan bile kesilmemişti.

Normalde ele su döküldükten hemen sonra havlu verilir ve arkasından da sofraya kurulurdu. Misafirler de tabak gelene kadar çakı ve bıçaklarını yıkayıp sofraya koyarlardı. Cooşbay suyu döker dökmez dışarı çıkıp abisini çağırdı:

– O Bayserke ağabey çabuk geliniz. Evdekiler bir birbirini kesecekler?!

Sofra kurulmayınca misafirler, ellerindeki çakı ve bıçakları saklamaya çalışarak “Dedikleri Cooşbay az öncekiymiş ya...” diye kendi aralarında söylendiler.

Koşarak gelen Bayserke, saygıdeğer misafirlere “Böyle bir düşüncesizlik oldu... Kusurumuza bakmayın” diyerek özür diledi.

Onlar, mizahçıları karşılamayı unutup sessizce birbirine baktılar.

4.

---

²⁶ Çüy: Kırgızistan'daki bir bölge

“Eşeği ne kadar övsen de at olmaz, kerkenezleri ne kadar beslesen de şahin olmaz” deyimini Cooşbay daha çocukken ermiş ihtiyardan duymuş sonra da unutmamıştır. Daha sonra ergenlik çağına gelip de mizahçı olarak bilinmeye başlandığı zamanlarda babası ile akrabalarına gitmek üzere yola çıktılar.

Dağda yaşayanların karakterleri bir garipti. Yaz kış yayladan yaylaya göç ederek, nehir kenarına, dağ eteklerindeki düzlüklere ev dikip, ağıl kurup, kısarak bağlayıp, taze kımız ve sarı yoğurta doyararak yaşarlardı. Otuz yaşındaki baba, on yaşındaki çocuğuna:

– Oğlum, bana iyi bak! Ben, seni Allah’tan bana yaşlanınca iyi bak diye diledim diyerek kaygısızca ayaklarını uzatıp yattı. Bazıları ise kendisini bey gibi zannedip, başını yastığa yaslayıp, karısına eline ve ayağına masaj yaptırır sonra gözlerini kapatıp sanki çocukmuş gibi şımarırdı.

Cooşbay’ın babası onlar kadar bey gibi davranmıyordu. Sadece her zaman temiz giyinip edepli gezerdi. Bazen o dağ karakterini tutturup Cooşbay’a: “ Oğlum, bana iyi bak!” derdi.

İkisi kır aşır, derya geçip yolculuk ederken taze kımızdan kafası dönen babası yavaş yavaş gidiyordu.

Babasının “Bana iyi bak” dediği aklına geldi. Sonra küçükken duyduğu deyim hatırlayıp, içinden gülerken babasının yanına doğru gitti:

– Baba siz bey olacağım diyerek bey olabilir miydiniz? Diye sordu.

Babası gülerken:

– Bunu neden sordun, oğlum?

– İlginç. Maası²⁷ giyiyorsunuz... İkinip sıkılıyorsunuz... Mırıldanıyorsunuz.

– Sus! Baba ile böyle konuşulmaz. İkinip sıkılmadım sadece kımız ve güneşin etkisi halsizlik yapıyor. Diye oğlunun sorusunu cevapladı.

Babasının dediklerine inanmış gibi yapan Cooşbay ses çıkarmadan atını yürütmeye devam etti.

Rüzgâr başladı. Bulutlar geçti.

Cooşbay konuşma devam etsin diye: Yaylanın şişman yeli oynuyor değil mi? baba dedi.

Babası gülerken:

– Yel şişman olur mu hiç, oğlum, dedi.

---

²⁷ Maas: Kısa konçlu ayakkabı türü, mest.

- Siz geçen şımarık yel dediniz. Şımarık yelin terbiyeli oluyorsa neden şişmanı olamaz?
- Akla gelmeyen anlamsız şeyleri konuşma oğlum dedi babası.

Sonra durgun akan suyun geniş ve derin yerine gelince Cooşbay, sevinerek:

- Baba atlarımız otlasın, biz o büyük sınır ötesi ağacın gölgesinde biraz serinleyelim. Ben, size gebe bir söylev anlatayım, dedi.
- Ne diyor bu kurnaz burun... Peki, serinleyelim biraz.

Cooşbay, atından hızlıca atladı. Babasını kolundan tutup attan indirdi. Atların ağızlıklarını çıkarıp, çekme ipinin uçlarını bağlayarak serbest bıraktı. “Yeşil rengi katur kutur yiyin hayvanlarım” diyerek atları suya doğru yöneltti. Cooşbay’ın fikri: İki atın akli varsa, suyun diğer kıyısına geçerlerdi.

Yeleşini altına sererek gölgede oturan babasına:

- Eskiden savaşçı taşa, yolcu tebeteyine²⁸ yaslanıp yatar diye kendiniz söylemişsiniz. Şapkanıza yaslanıp biraz kestiriniz baba, dedi.

Babası ses vermedi. Şapkasını yasladı galiba. Cooşbay giderken onu ensesinde hissetti. “Babacığım uyursanız çok güzel olur” diye içinden konuştu.

Orada kendi kendine eğlenirken akla gelmez şeyleri, hareketleri düşünerek morali yükseldi. Kardelenler muhteşem renklere boyanmış, göz kamaştırıcı yeşil renkler, türlü türlü yapraklara değdikçe tabanları sevinip, düşünceleri dalgalanıp, bedeni daha da serinledi. Sonra az önceki “Gebe söylevi” babasına söylemek istedi ve geri döndü.

Babası uyumak üzereydi galiba, gözlerini kapatmıştı. İki at suya girmişler. Löp löp su içiyorlardı.

Maşallah, söylev yerini bulmuş diye Cooşbay, sevinerek hızlıca yürümeye başladı. Sınır otunun uzamış çekirdeğini yüksek kıyıdan koparttı ve atları daha güzel yere doğru yöneltti. Onun aklındakilerini anlarcasına iki hayvan, çekme iplerini suya değdire değdire diğer kıyıya geçtiler.

Biraz vakit geçtikten sonra ürkerek uyanan babası, atların diğer kıyıya geçtiğini, oğlunun ise kalpağını yüzüne geçirerek uyuduğunu gördü.

- Cooşbay uyan. Atlar suyu geçmişler dedi babası.

Cooşbay uyanmadı. Babası, uyan uyan diye bir kaç defa tekrarlayınca Cooşbay, kafasını aniden kaldırdı. Üzülerek:

---

²⁸ Tebetey: Tilki vb. hayvan derisinden yapılan şapka.

– Ehh babacığım, uyandırmıyaydınız... Çok güzel rüya görüyordum.

– Bırak rüyayı. Atlar diğer kıydalar. Git! Dedi.

– Gitmeyeceğim diye Cooşbay tavrı aldı. Görmüyor musunuz? Geçmeme uygun yer yok. Suyun boyu beni geçecek. Size bakacak olan benim. Sizin hiçbir yerinize su değmeyecek. Oraya geçip sonra tekrar buraya geçerek atları tekrar tekrar suya sokmayayım. “Babasına iyi bakan oğula, baba yük olmaz”. Boynuma bininiz, diğer kıyıya geçene kadar size ben at olacağım!

Oğlunun dediklerine razı olan baba Cooşbay’ın boynuna bindi “Söylese de söylemese de yalanı var mı? Oğlum bana böyle bakmaya başlasın” dedi düşüncelerinde.

– Kaslarım bir gelişsin baba! Sizi boynuma alıp dağı da geçerim dedi Cooşbay.

– Dileğin gerçek olsun, oğlum!

– Gerçekleşecek baba!

– Allah nasip ederse de!

– Gıdıklamayın baba...hihi..

– Ne gıdıklaması...

– Ayağımızı göğsüme değdirmeden çeviriniz, dedi Cooşbay.

– Öyle nasıl çevireceğim oğlum? Dedi babası.

Suyun derin olduğunu Cooşbay önceden fark etmişti: “Aa düşündüğüm gibi. Gebe söylev burada doğuracak inşallah” dedi. Şimdi tam o derin yerde bilerek dizini büktü. Su babasının aşık kemiğine kadar geldi.

– Oğlum... Diyerek ayaklarını kaldırdı.

Cooşbay hareketlenerek:

– Gıdıklamayın... Gıdıklamayın.. Ayağımızı göğsüme değdirmeden uzatın lütfen... dedi Cooşbay.

– Nasıl uzatayım... Mestime su doldu, diye cevap verdi babası.

Cooşbay düşmek üzereyken diğer kıyıya ulaştı:

– Gıdığım... Gıdığım...

– Yaa oğlum benim. Bu kadar zorluk çekmeden atları binerek geçseydik ya dedi babası.

Üzülmeysin baba, dedi Cooşbay. Size böyle yavaş yavaş bakmaya alışmazsam, sonra büyük dağda sizi taşırken gıdığımdan dolayı sizi düşürürsem çok daha kötü olmaz mıydı?

– Bana bakacağım diye beline kadar suya battığını kimse bilmesin oğlum. Kimseye anlatma! Dedi babası.

– Kendiniz anneme anlatmazsanız ben zaten kime anlatayım ki. Buna benzer sırrı anlatırım diye beni hala evlendirmediniz ya... diyerek cevap veren Cooşbay’a babası hiçbir şey diyemedi

5.

“Ee oğlum büyümüş. Erkenden evlendirmesem bu bahtsız dünkünden beş kat mahcup eder. Dün ıssız yerde mahcup ettiği gibi artık insanların önünde de mahcup eder” diye düşünen babası, Cooşbay’a:

– Oğlum büyüdün artık. Kız büyüyünce ona göz ucuyla bakarlar. Oğlan büyüyünce de halkı sevindirir. Bundan sonra o saçma sapan konuşmalarını bırak! Konuşursan tatlı dil ile konuş. Güzel konuşma akılda kalır, hoşta gider, dedi.

Cooşbay gülümseyerek:

- Baba, bundan sonra tatsız konuşmamak için lafıma tuz katarak konuşayım. Mee...
- Evet! Ya çocuk, ne dedin? Tekrar söyle?
- Lafıma tuz katıp konuşayım dedim.
- Öyle yapma kurnaz burun. Lafa tuz katmak olur mu?.. Dedi.

Cooşbay darılarak:

– Tuhafsınız baba, tuzlanmazsa lafın tadı çıkar mı?.. Her gün yediğiniz nasibinizi tuzsuz yemeyi deneyiniz, diye cevap verdi.

Cevap veremeyen baba konuşmayı değiştirmek için aklındaki açık açık söyleyiverdi:

– Sen büyüdün artık oğul, eş bul. Güzel bir at binip, yaraşır bir kürk giyip, yanına az ve öz konuşan, akıllı bir yiğit alıp yakınlardaki Kıdık halkından kız seç!

Ne diyeceğini bilmiyormuş gibi babasına:

– Buradaki Sayak’ın²⁹ kızları beni sevmezler mi? Ya da “Seni buralarda herkes iyi tanır. İyi bir kızın anne babası vermez mi dersin?” Dedi.

Babası sakince anlattı:

– Akralarına yakın olan evli kızın, döşeği toplanmaz oğlum. Uzak bir yerden gelin almak iyidir. Ben, o uzak diyarlardan dünür bekleyeceğim. Sana da o başka halk akraba olacak.

---

²⁹ Sayak: Bir Kırgız kavmi.

– Eee o iyiymiş de baba. Ya benim beğendiğim kız beni beğenmezse ne yapacağım? Sabah akşam tartışmak için yakın bir köyden eş alsam daha iyi olmaz mı? Diye yanıt verir.

Babası:

– Allah’ım o tartışmaları göstermesin oğlum. Oradaki Kıdık’tan kız seç. Keskin bakışlısın. Dün beni boynuna alıp sudan sağ salım çıkarabildiğine göre akıllı kız senin kim olduğunu bilir. Hihi... Der.

Cooşbay umursamayıp elini silkti ve:

– Kıdıktan seçeceksem seçeyim. En fazla şansıma Kıdık’ın kötü kızını denk gelirse, bana zar zor bakar. İyi bir kız denk gelirse o beni de su yapar... Dedi.

Ne konuşabildi ne gülebildi: “Ne diyor bu kurnaz çocuk” diye babası gözünü kırpmadan baktı. Sesini çıkarmadı oğluna, içi ısınarak.

İki çocuğa baba olup - dişlerini sıkan Momunbek yiğidi yanına aldı. Az ve öz konuşan Momunbek kendisinden çokça küçük olan Cooşbay’ı küçük görmeyip yaşıtı gibi davranırdı. Mizahçılığı hareketlerine uyumlu, dedikleri yaptıklarına denk gelip içi fesadın içini yumuşatan Cooşbay’ı Momunbek, yaşlı küçük demeyip kendine arkadaş etti.

Momunbek sakin görünümlü, konuştukları anlamlı, hoş sesli, güler yüzlü ve uyuşuk görünüp, arkadaşlarının yanında atik hareketleri ile onları eğlendirirdi.

– Sana kendim yâr seçeceğim! Demişti Momunbek bir keresinde. O zamanlar Cooşbay ergenlik çağındaydı. Sürüsünden ayrılmış vinç kuşu gibi acınası olup:

– Sizin beğendiğiniz yâr beni sevmez ki. Dedi. Bunun üzerine Momunbek:

– Niye seni kabul etmesin ki? Diye soruyu cevapladı.

Cooşbay sudan çıkmış gibi sıırıslıklam bir halde:

– Kendinize bir bakın Manas’ın dev Almanbet’i gibisiniz. Bir de bana bakın küçük burunlu zenginın gözü sulusu gibi ayaklarım kazık, kolum bronş gibi gözlerim kocaman, burnum torba gibi dayağa idmanlıyım işte... Dedi.

Duruşuna ve dediklerine gülmekten yarılan Momunbek Cooşbay’a:

– Bak, bak işte! Senin bu muhteşem duruşunu, komik hareketlerini görüp sonra da o, etkili sözlerini duyan hangi kız sevmez ki. Sadece kâkülü samana ve toz toprağa bulaşmış kız sevmez, küçücük akıllı olan ise seni görür görmez âşık olur! Dedi.

Bugün Cooşbay’ın yanına aldığı Momunbek öyle konuşurdu hep. Kız bakmaya çıkan Cooşbay artık o günlerdeki gibi kendi kendini küçümseliyordu. Yakışıklı bir yiğit. Şimdi

onun kumral yüzüne yakışan sarı sakalı ve bıyığı çıkmaya başlamıştı. Düşünceli, gözü keskin ve ateşliydi. Sesi bazen bebek gibi tatlı, bazen de ateş başında oturan doksan yaşındaki ihtiyar gibi hırıltılıydı. Bazen sesi, neşeli bir yiğidin sesi gibi çıkar, bazen de erdemli gelin gibi yavaş, yumuşak ve kulağa hoş gelirdi.

Bu değişik ses tonlarının Cooşbay'dan çıktığını bilse de "Başka kim var" diye Momunbek etrafa bakmıyor, sonra güler:

– O sevgili Cooşbay'ım gülmekten öldüreceksin beni. Bu seslerin yüreği buz tutmuş kızın yüreğindeki buzunu eritir. Beni kabul etmez diye kızdan uzaklaşma. Aklı olmayan, güzel toplanmış saç kanmayayım diye kendinden korun! Dedi.

Çenesi düşmüş ihtiyar kadın gibi dudaklarını büken Cooşbay ise:

- Ben niye korunayım. Beni ecelden bile koruyacak siz varsınız ya dedi.
- Zeki bir anne, iyi bir yenge kıza bakmaya gelen oğlanı duruşundan çözebilir.
- Kız bakmaya gelen oğlanın duruşu nasıl olur ki Momunbek ağabey? Diye soran Cooşbay'a:
- Bizim gibi. Giydiği - yakalı, bindiği- yelesi, kendileri- görkemli. Diye cevap verir Momubek.
- Çözerlerse ne olur ki Momunbek ağabey?
- Annesi kendisini akıllı zanneder. Kız nazlanır. Yengesi çok biliyormuş gibi davranır. Hepsi kendi kusurlarını gizleyip bizi test ederler.
- Oo kız bakmak bayağı zormuş. Gönlümün beğendiği kızını hemen bileğinden tutup, tak yüzünden öpeceğim zannediyordum..

Momunbek güler:

- Yapma. Öyle yaparsan terbiyesiz derler. Kız bakmaya gelen oğlan, kızlardan öte nazlı, gizemli, sır vermeyip edepli olur, dedi Momunbek.

Cooşbay darılmış gibi söylenerek:

- Yapma Momunbek ağabey. Ben nasıl nazlı ve gizemli olacağım. Onun yerine dudaklarımı büküp - yamuk çene, gözümü yamultup - yamuk gözlü olayım. Kimse beni kız bakmaya gelen oğlan sanmasın. Dedi.
- O ne demekmiş?
- Bunu bilmiyor musunuz? Merhametli kız acır. Çok gülen kız güler. Akılsız kız ağzını açıp bakar. Akıllı kız hiçbir şeyi fark etmemiş gibi davranır. Böylesi "Bu çenesi yamuk

yumuk gözlü zavallının aldığı yâri iyi olursa, yüzü gülüp, gözündeki yamuk düzelirdi” demesi değil mi Momunbek ağabey.

Çok kızı olan eve girdiğimizde ben öyle çenemi yamultup, yamuk gözlü olurum. Kendiniz konuşmayı başlatıp, annesini, yengesini, kardeşini ve bana yâr olacak kızın kendisini konuşturunuz. Onlar konuşmazlarsa güldürmek görevini kendim üstlenirim!

Yol boyunca böyle konuşmalar kuran Cooşbay ile Momunbek’in kendileri de çok güldü. Kız bakmaya çıkan adamların gelenekleri belliydi. Saçma sapan konuşmadan, ters ters vurmaktan hızlı hızlı yürüyen atların dizginini çekmeyip saygılı gözükme. Kendilerinin amacı kız bakmak olduğu için hangi köyde kimin kızının kayınsız olduğunu öğrenmekti. O kızın annesi nasıl biri? “Anasına bak kızımı al” derler. Babası kim? Konuşmayı bilen, saygılı bir baba mı? Ya da ne yapıp ne edip bu kızına başlık parası almayı düşünen açgözlü mü? Kızı nasıl biri? Kocasına saygılı, sır vermeyen, sevilen biri mi? Yoksa eve misafir geldiğinde saygı göstermeyen, laftan anlamaz kaba bir şımarık mı?

Kısaca kız bakmanın zor bir hayat dersi olduğunu Cooşbay aklında geçirerek anladı. Daha genç, daha çekingen olan çocuğun iyiyi seçemeyip dış güzelliğine kanma ihtimali de vardı.

Her ne olursa olsun alacak kız bakıyorlardı.

– ...aa çenesi yamuk, zavallı diye yüzünü gösteren kızları da gördüler.

– ...yiğit kendini beğenir. Onu kim beğenecek diye yüz vermeyen kızlar da çıktı karşılına.

Fark etmeyip “Yoldan geçenler” diye su verenler de oldu. Bazen çok kız çocuğu olan eve akşamüstü gelip, orada geceyi geçirdikleri zamanlar da oldu.

Hayat dersinin bazen komik bazen de acı olduğunu Cooşbay, bu yolculuğunda öğrendi. Gece kaldıkları evden morali bozuk, kalmadıkları evden neşeli bir şekilde yoluna devam ettiler. Umutlu adam, önünde sonunda nasibini bulur, usta avcı geyiği kaçırdığına üzülürdü. Kızı beğenmezse ya da kızı dengi saymazsa, kız bakan yiğidin yükünü Cooşbay da sezdi.

– ...buradakileri rahat bırakıp bizim taraftaki kızlara baksak mı Momunbek ağabey! – diye Cooşbay güldürürken, kara öküze binen kadınlar çıktı köşeden. Onların atından kara öküz ürktü.

Kadın diğer ikisine ağzı açık baktı. Sesi erkek gibi kalın çıktı.

– Aa çocuk, sen Cooşbaysın galiba. Ben Sayak kızuyım. Sana abla oluyorum salak seni. Senin için “Bu taraflardan kız seçecek” diye duymuştum. Beğendiğin oldu mu buradan. Bulamadıysan bulamadım de. Boyu- subay gibi uzun aklı Isık Göl gibi derin, içi o senin Konurölön, Alabaşı’ndan geniş, kafası yuvarlak, karakaşlı, gözleri güzel yiğidi küçümsemezse, o da yiğidini küçümsemeyecek kadar erdemli bir kızdır.

Şimdi başıboş. Yaşı on altı. Atına pamuk bağlayıp da babasına dünür gelmedi daha. Hala koparılmamış çiçek merak etme, bir kusuru var diye şüphelenmeyin. Dedi.

“Nasip olmayan yemek burun kanatır” birçok yiğit o kızın babasının evinin kapısından bile giremedi. Bu iyi kız kime nasip olur derdim. Meğerse sana buyurmuş o nasibi kardeşim.

Geri Kalanını ne siz sorun ne ben anlatayım. “O kara kanyonun başındaki köyün başında duran boz çatılı eve, hiç dönmeden düz gidin” dedikten sonra kara öküzün boynuna vurup, yoluna devam etti erkek sesli kadın. Ne dudaklarını bükebilen ne de yamuk gözlü görünebilen Cooşbay ağzı açık kadının gittiği tarafa bakakaldı:

– ...ağabey, kul sıkışmayınca Hızır yetişmezmiş, bu kadın kılıfı giymiş Hızır. Boz çatılı evin kızı kel olsa da o kızı alacağım dedi. Burnu kemiksiz, küçük olsa da laf anlamaz aptal olsa da alacağım! Dedi.

Bir ay bile geçmeden Cooşbay’ın babası atına pamuk bağlayıp dokuz deve ile geldi. O boz çatılı eve dünür olup gitti.

Kayınlı kız, muhterem kızdır. Odun kesilene kadar damadın gelip gitmesi şarttır. Damat geldi, ışık vurdu eve diyen anne sevinir. Damat atıyla kül taşır diyen bilmiş yenge sevinir. Eniştemin kulağını çekeceğim diyen baldız sevinir. Tabii çoğu zaman bunlar şakasına söylenen laftır. Kısaca damat bekleme şenliği bayağı eğlenceli ve geleneğe göredir. Damat “İşte ben geldim” diyerek gelemaz. Köy kenarında atından inerek yengeleri bekler. Damadın bütün sorumluklarını üstlenip gelen arkadaşı “Damat geldi” diye oralardan birini yollar. Biraz vakit geçince eğlenerek gelen süslü yengeler, kahkaha atarak damadı ortaya alırlar.

Saygılı davranırlar. Nazik ve sıcak karşılamalar, şakalaşmalar ile damadın etrafını sararlar. Sonra gelinler, damadı kız oyunu için dikilmiş boz eve getirirler. Bundan sonra damat sevdiği kızın yengelerinin elindedir. Tabii damada ve sağdıca olan saygı korunur. Damat edepli, sağdıç ise eğlenceli, konuşkan, şakacı ve şarkıcı olur. Kızın gelinleri daha da süslü püslü olup damada bir taraftan saygı ve sevgi gösterirken bir taraftan da onun

yiğitlik yeteneklerine, aklına, konuşmalarına ve oturuşuna çaktırmadan bakarlar. İyi taraflarına sevinerek, gururlandırırken, eksik taraflarına üzülen başkalarının gözünden saklamaya çalışırlar... Sonra “Daha genç, düşe kalka adam olur” deyip iki gencin gelecekteki ömrüne beyaz umutlarla dolu sözler söylerler. Kendileri de bu isteklere ortak olurlar. Bu da eskiden beri gelen güzel bir gelenektir.

Cooşbay da damat olarak geldiğinde bu geleneklerin hepsi başından geçti. Başta köyün kenarındaki ev kadar taşın yanında, atından inerek yengeleri bekledi. “Oo arkadaşlar, yenge beklemek zormuş. Yengelerim gelene kadar, Allah bilir, telaştan ter bastı” diye arkadaşlarını güldürdü. Aslında telaşlanmak değil tam tersi yengeleri korkuttu.

Sağ tarafından gelip selam veren yenge:

– Aa zavallı... Çenesi yamuk muydu? – diye korkup yüzünü kapattı.

Sol tarafından gelip selam veren yenge ise:

– Aa zavallı... yamuk gözlüymüş ya.. – diye yüzünü asarak kafasını çevirdi. Gelinlerin konuşmasını kulağına kestiren öz yengesi damadın yüzüne dik bakarak:

– Off! Niye öyle diyorsunuz. Damadımız güneş gibi ışık saçıyormuş! - diyerek Cooşbay’ın o parlak yüzünden öptü.

Genelde kusurlar hakkında dedikodu çok yaparlar. “O, güzel kızın kocası uzun boylu, düşünceli, iyi biri gibi gözüküyor. Bir tek kusuru çenesi yamukmuş zavallının” diye dedikodu yapmak onlar için bir eğlenceydi. Aslında yakışıklıymış. Bir tek kusuru: “Sol gözü yamukmuş zavallının” diye geldiklerinde çıkan dedikodu bu köyün kız- gelinlerinin fısıltısı oldu. Kendi köyünün gelin kızları “Bizim damat; lafi keskin, yetenekli, en çok arzulanan yiğit örneği” diye gururlandılar.

Cooşbay ise evde sofraya kurulup, önlerine yemek koyduklarında, pişiyi yavaşça ısırması, nazik hareketleri ile kız gibiydi. Onu fark edenlerden biri erkek olup da kız karakterliymiş, diğeri de edep ve saygılı yiğitmiş diye konuştular. Kızımızın şansına diye düşündüler.

Kısaca her birine farklı farklı görünen damadın mizahçılık yeteneği, henüz kayın yurdunda bilinmiyordu. Şüphe uyandırsa bile o şüpheye mizahçılık demeden, bizim damatta yiğidin kırk bir yeteneği var gibiydi. Hep iyi olsun zavallı.

Yeteneği ile halk tarafından sevilenlerden olsun diye içlerinden Cooşbay’a, iyi dilekler dilediler.

Bunu hisseden Cooşbay büyüklüğünü korudu. Damadı kırk elekten geçirerek test edenler de oluyordu. Evdeymiş gibi saçma sapan hareketler yapma. Yemek görmemiş gibi davranma. Her zaman yaptığın gibi hepsini yeme. “Damadımız doyumsuzmuş” diye gelinler dalga geçtiler. Rezil olursun diye Cooşbay’a öz yengeleri oturup kalkma ve damadın göstereceği akıl ve edebini dersini öğretmişlerdi.

O dersi Cooşbay iyi öğrendi. Fakat...

Cooşbay- Cooşbaymış her türlü. Yaratılışın kendisine verdiği o yeteneği, damat olarak geldiği bu evde bile göstermek istedi. Bunun sebebi de var. Geçtiği gece yanına eşi oturup gece yarısına kadar kız oyunları düzenlendi. Büyük yenge kız oyununu başlattı. Neşeli kadın, güzel oğlanı ayaklandırdı. Şarkıcı oğlanlar çenesi yorulana kadar şarkı söyledi. Omuz omuza gelip yâr bakma zamanı gelince kız ve oğlanın bütün vücudu titredi.

Kız oyunları gece sonuna kadar sürdü. Oyun çok güzel geçti. Cooşbay bazen sakin bir güvercin gibi durduğunda eşinin içi ısınıyordu. Bunu Cooşbay anladı. Bazen sessizce oturdu. Buna eşinin gülesi geldi. “Ee gülmeyi biliyorsa, bizim şımarık adamın değerini de bilir” diye geçirdi Cooşbay içinden.

Kısaca sakin buzağı olmayıp Cooşbay, eşini her bakımdan ölçtü, ölçülerine uyunca “Ee kısmet buyuran eşim iyi bir eş olacakmış gibi duruyor. Kendi yuvamızı kurup, kendi ocağımıza kazanımızı asınca, hi...hi.. Çok çok güleceksin. Çok çok ağlayacaksın hi...hi...” Bazı duruşları hoşuna gitmeyince yüzü asılıp, tuz yemiş gibi içi yanar ama tekrardan kendini toparlayıp “Bir şey olmaz, bir şey olmaz. Kocasını iyi ise kötü kadın bile iyi olur, sahibi iyi ise kaba tüylü köpek bile duyarlı olur.” dedi içinden.

Kız oyunlarının sonrasında damat, geleneğine uygun olarak evde yalnız kaldı. Sağdıçı dışarı çıktı. Yengeler de kendi işleri ile ilgileniyorlardı. Gece kız oyununu başlatan büyük yenge, beşikteki oğlunu beşiği ile getirerek:

– Sevgili damat şimdiden çocuk bakmaya alış! Diye gülerek beşiği bırakıp kendisi dışarı çıktı. Bu saatten itibaren eve kimse girmedi. Beşikteki melek de ses çıkarmadan uyumaya devam etti.

Cooşbay sıkıldı. Allah bilir ya, kendisi akla erdiğinden beri böyle bir sessizlikte kalmamıştı. Sıkılmaktan daha çok karnı acıktı. Damatlık edebi gösterip sadece pişisi yiyip aç kaldı. Kimse olmadığından ona yemek verecek yenge de yoktu. Damat-damatdır. O bu damatlık edebini korumaya mecbur. “Beni aç bıraktın” diye yengeyi de suçlamaya hakkı yok.

Bir taraftan sıkılmış, bir taraftan da acıkmış olan Cooşbay, evin sağ tarafına bakıp içten içe güldü. Sonra o pişi ve şekerin sarıldığı örtünün üst tarafında duran dökme tavaya göz dikti. Kayısı rengine benzer, iyi pişirilmiş, iyi yapılmış, desenli güzel tavaymış. İçi dolu kaymak sabah tabaklara koyulunca biraz azaldığını da fark etmişti.

Hızlıca kalkıp o tavayı aldı ve geri yerine oturdu. İnsan acele edince ürkerek davranıyormuş. “Tavayı aldım ama kaşık almayı unutmuşum” diyerek Cooşbay, çok sonra eşini güldürürdü.

Cooşbay elini yenice tavaya uzattığında dışardan yengesi girdi. Dışarıdan gülerek giren yenge Cooşbay’a bakıp ürkerek sordu:

– Sevgili damat, gözüne ne oldu öyle - yamulmuş. Az önce düzgün değil miydi?

Cooşbay üzülerek:

– Çocuğunuz çok ağladı ve onu susturamayınca ben de ağladım, dedi burnunu çekerek.

İnanıp inanmacağını bilemeyen yenge üzülerek:

– Yazık ya, zahmet etmişsin bayağı..

– ...sonra... Böyle... Cooşbay tavadaki elini gösterdi. Çocuğunuza kaymak vereyim demiştim. Bu sihirli tavaymış. Elim çıkmıyor.

Cooşbay’ı anlayan yenge üzülerek:

– Avucunu aç. Elin kendi kendine çıkar, dedi.

Yengenin dediği gibi iki eli tavadan çıkınca Cooşbay burnunu çekip eline bakarak:

– Şimdi ne olacak, güzel yengeciğim?

Yenge kahkaha attı. Tabağa kaymak koyup Cooşbay’ın önüne koydu ve:

– Pişiye sürüp kaymağı, doyur karnını canım! Diyerek kendisi dışarı çıktı.

Bu olaydan sonra damat Cooşbay’ın mizahçılık yeteneğini kayın yurdu da öğrenmiş oldu. Sevimli yenge gülüp, kızın eşine içi ısındı. Damadımız yetenekli imiş diye kaynana, kayınbaba sevindiler.

6.

Saygıdeğer insanın evinden misafir eksik olmaz. Böyle bir insan olan Bayserke, evine misafir gelince sevinerek:

– Eve bereket girdi. Çabuk misafirin isteklerini karşılayın! Deyip, kendisi uzaktan gelen misafirlerle sohbet etti.

Hayvan kesildi, kazan asıldı, ateş yakıldı ve ev bereket doldu. Kımıza doyan insanlar ilginç hikâyelerden bahsettiler. Bu yiyeceklere layık misafirlerin arasında ya şecere tutan kimse ya da hikâyeye anlatan biri olursa çisenti gibi yavaş yavaş konuşurlardı.

Öyle misafirlere yapılan saygı iki kat daha fazla olurdu.

Bir kere Bayserke'nin evine öyle saygıdeğer misafirler geldi ki sohbet koyulaşmıştı. Yapılan güzel sohbetlerle insanların kulakları doydular. Evde ağırlanan saygıdeğer misafirlerin atlarını da düşünen Bayserke, kardeşine seslendi:

– Cooşbay, ee Cooşbay! Misafirlerin atlarını hallet!

Bayserke, bağlanmış atları “Otlamaya bırakın” demişti. Fakat ertesi gün, yataktan kalktıktan sonra misafirlerin atlarının kesildiğini öğrendi.

Çok mahcup olan Bayserke, kardeşine sinirlenerek:

– Ya it, bu yaptığın ne böyle? Dedi.

– Hallet dediniz. Kestim hallettim. Yine mi beğenmediniz beni... Dedi, darılmış gibi.

Misafirlerin önünde kardeşini dövemeyen ve onlara çok mahcup olan Bayserke, misafirlere kendi atlarından verdi.

– Aklı olmayan itin, itliğini affeder misiniz saygı değer konuklarım? Diye onlara sordu.

Orada sadece şecereci ihtiyar gülerken:

– Komedi olan evde kahkaha eksilmez, Bayserke bey. Kahkahası bol olan ev, kutlu evdir!

Cooşbay çocuğuma “İt” deme. O senin bereketin! Nesilden nesile anlatılacak olay oldu.

“Bereketli yaşa sevgili Cooşbay’ım” diyerek ihtiyar, sakalını okşadı.

Misafirler de bunu işiten insanlar da çok güldüler.

7.

Yine yaptığı bir saçmalığından dolayı Bayserke Cooşbay’ı dövdü.

– Kut dedik diye çok şımardım akılsız. Senin yaptıkların yüzünden utançtan öleceğim. Dedi.

Cooşbay sırtını dönüp sakince:

– Dövmeye devam edin ağabeyim, devam edin. Ben sizi güldürmek istemişim. Mizahtan anlamadığınız için kendinizden utanın, devam edin... Diye söyledi.

Sinirini durduramayan Bayserke Cooşbay’a birkaç kez kırbaça daha sert vurdu.

– Mizahtan anlamaz diyor bu it bana. İnsanı tam hedefe isabet ettirdiği sözler güldürür. Senin çırılçıplak ateşe üflediğine mi güleyim yoksa atlarını kestiğin için, evime gelen

saygıdeğer misafirlerime durduk yere at verdiğime mi güleyim? Al... al sana gülmek?! Al?! Diye yanıt verir.

– Off ağabeyim off... Kırbacınızı kim örmüştü...

– Sana ne kimin ördüğünden, senin... Al sana?!

– Evet, kim ördüyse de tam istediğiniz gibi örmüş. Beni döveceğinizi bilip ipine pamuk katmış, yumuşak değıyor.

– Yumuşak mı değıyor kırbaç sana. Pamuk mu katmış?! Al sana pamuk...

Bükülen Cooşbay köpek gibi uludu. Dişi deve gibi çığlık attı. Sonra lanet okumaya başladı...

– Gülmeyi sevmeyip beni ağlatanı sızlatmazsam hep sızlanıp ağlayayım... Hep sızlanayım.

8.

Yılda bir defa düzenlenen toplantıya kendi köyünün büyükleri ile Bayserke de gitti. Doğı ve Batının bütün boylarından gelen beyler, göl kenarında toplantı yapıyorlardı. O toplantıda, boylar arasındaki tartışmaları, şikâyetleri, yetim haklarını, çalınmış hayvanları, yeri, suyu ve otlak paylaşırma işlerini konuşurlardı.

Toplantı birkaç gün sürüyordu. Toplantı masrafları için halktan hayvan ve para alınıyordu. Yıl boyunca boylar arasında süren tartışma meselelerini çözmek, beylere ve bunun için gelen büyüklere hiç kolay olmuyordu. Tabii ki herkes kendi tarafını kollar ve gözetirdi.

Bu yüzden yılda bir defa düzenlenen bu toplantı herkes için çok önemliydi. Halkın kulağı, bu toplantıya katılmak için giden büyükler dönene kadar oradaydı.

Her daim atlara bakan Cooşbay, ağabeyi büyük toplantıya gittikten sonra geçen "...ağlatmazsam hep ağlayayım" diye kendine verdiği sözü hatırladı. Ve uzun yeveli sarı aygıra binerek ağabeyi Bayserke'nin eşi ve kendisinin de sevdiği yengesine kötü haberi duyurdu:

– Allah'ın emriymiş, güzel yengem. Bayserke ağabeyim toplantıdayken oturduğu yerde başına bir ağrı girmiş ve orada dayanamayıp vefat etmiş... – diyerek çığlık attı: Ey bahtsız ağabeyim artık nerede göreceğim seni...

Bayserke'nin evinden çığlık sesleri gelince yakın köylerden adamlar geldiler. "Bayserke dünyaya gözünü yummuş" haberini bütün akrabalar duydu. Yakınları ağlarken, eltileri ise eşinin başına siyah bir tülbent bağlayıp, büyükler de küçükler de ölüm acısını

çekerken, Cooşbay kimseye görünmeden aygıra binerek oradan uzaklaştı. O, toplantının yapıldığı tarafa doğru yol aldı. Nasılsa toplantı sona ermiştir, Bayserkeler dönüş yolundalardır düşüncesi zuhur etti. Ön tarafta gözükten toplu atlılar, kendi köyünün büyükleriydi.

Cooşbay onların önüne çıkınca ne selam verdi, ne de ses çıkardı. Öylece yanlarında onlarla beraber yürüdü.

– Ee akılsız, sen bu tarafta ne aradın da geldin? – diye sordu ağabeyi.

Cooşbay ona cevap vermedi. Çok üzülüyor gibi kafasını eğdi.

– Ne oldu sana? Ne olduğunu anlat bir, dedi.

Tedirgin olan Bayserke herkes iyi mi peki? Diye sordu.

Ağabeyi birkaç kez sorduktan sonra Cooşbay, konuşmaya dili varmıyormuşçasına aygırın yelesine bakıp mırıldandı:

– ...herkes iyi... Allah'ın emriymiş. Sizin toplantıya gittiğiniz günün ertesi günü güzel yengem baş ağrısından yatağa düştü, bu sabah da gözlerini yumdu...

Kötü haberi duyan, çok sevdiği eşi için üzülen Bayserke, kırbacını bükerek beline koydu.

Bu çok ağır bir haberin göstergesidir.

Acı çeken Bayserke hızlıca yürümeye başlayınca yanındakiler de hızlı yürüdüler.

Karşıdaki kıra çıkınca köy gözüktü. Atlı ve yayan insanlar gidiyordu. Köy insan doluydu.

Duman çıkıyor, hayvan kesilmiş gibiydi...

Biraz yürüdükten sonra Cooşbay aygırı kırbaçlayıp ağlayarak gitti:

– Oo bahtsız yengem artık nerede göreceğim seni...

Onun arkasından Bayserke de ağladı:

– Oo ey bahtsız yârim artık nerede göreceğim seni...

Bayserke'nin yanındakiler de ağladılar. Dizginlere vurarak atları yavaşlatıp, yürek yakan bağırışlar ile gelirken köydekiler, Bayserke'nin cesedini getiriyorlar diye düşündüler.

Ağabey, kardeş herkes zamansız vefat eden saygıdeğer ağabeylerini gözlerinin önünde canlandırarak üzüldüler. Köylünün gürültüsünü duyunca Bayserkenin, eşi için daha çok canı acıdı fakat...

Bayserke'nin sağsalim gelip attan indiğini görünce köydekiler ağlamayı keserek gözlerini dikip: “O, Allah'ım, Bayserke ağabeyim kendisi mi ya da gözüme hayaleti mi görünüyor?” diye şaşırıldılar.

Attan inen adam Bayserke'nin kendisi. O, kırbacını beline koyup sızlayan haliyle eve doğru yürüdü. Toplantıdan dönen herkes konuşmadan ağlamaya devam etti. Köydekilerin sesi kesildi. Başta ne olduğunu anlayamayan dışarıdaki erkeklerin ağzı açık kaldı. Evdeki kadınlar eski geleneğe göre ölen insanın hatırasına ağıt söylüyorlardı.

Bayserke, eve girince kapının tam karşısında saçı dağınık, iki yanağından kan süzülen acıya dayanamayıp siyah giyinerek oturan eşini gördü. Yanında oturan epleri bileklerinden tutup acısını paylaşmaktaydılar. Eğer iki eli boş olsaydı, geleneğe göre yüzünü tırnaklardı.

Dünyası paramparça olup sızlanan eşi kapıdan ağlayarak giren kocasını görünce az kalsın bayılıyordu. Nefesini tutmuş halde baka kaldı. Kendisi mi yoksa hayali miydi?

Ta kendisiydi. Sultanım yaşıyormuş. "Sevgilim niye ağlayarak eve girdi", diye düşünen eşi, gözünü alamadan kocasına baktı.

Yârim yaşıyormuş, köydekiler beni öldü diye duymuşlar bu kara haberi kimin yaydığını bir ara düşünen Bayserke, bunu yapanın öz kardeşi Cooşbay olduğunu anladı.

İki tarafın da gözyaşı durup, "Öldü" diyenler yaşadığını görünce sevinmeye başladılar.

Gelinler gülerək:

– Kulak işitmeyen bu oyunu kim yaptı, Allah'ım ya... Herkese rezil olduk... Diyerek yüzlerini ters çevirdiler. İçten içe güldüler.

Erkeklerin biri kırbacını yere dayayarak:

– Bu Cooşbay'ın elinden gelir. Duyan herkese rezil olduk. Ya it ya...

Birisinin şapkayı ile gözünü kapatması, benim az önce ağlayıp da şimdi güldüğümü görmesinler diye uğraşmasıydı. Kendisi konuşamayıp güldü:

– ... Ayıp... Ayıp...

Ne gülüp ne de konuşamayıp, sakallarını okşayarak dona kalan ihtiyarlar; "Bu olay nesilden nesile anlatılacak komik bir olay oldu. Biz mahcubiyetten kurtulamayacağız gibi duruyor..."

Bir anda Bayserke, Cooşbay'ı arattı. O kayıp. O, nerede olacak ki? Az önce kendisi ağlamayı başlatıp sonra ağlamalar çoğalınca fark ettirmeden çoktan vadi tarafına, atlara gitmişti.

– Gidin. Atların yanındadır. O, şımarık nereye gidecek ki başka, çağırın buraya!

Bayserke'nin düşündüğü gibi Cooşbay atların yanındaymış. Hiç endişelenmiyordu bile.

Gidenler:

– Ee Cooşbay, ağabeyin çağırıyor! Dediklerinde Cooşbay:

– Gelmeyeceğim. Bayserke dövecek dedi sakince.

Çağırmaya giden adam geri gelip yüksek sesle:

– Kardeşiniz gelmeyecekmiş. Gelirsem dövecek diyor.

Bayserke söz vererek:

– Tekrar git, gelsin de. “Bu akılsızın şımarıklığını affettiğimi söyle” diyen Bayserke tekrar gönderdi.

İkinci defa gelen davetçi:

– Ee Cooşbay ağabeyin herkesin önünde dövmeyeceğim, affettim onu, gelsin diyor. Haydi artık. Yapacağımı yaptın. Halkımızı rezil ettin. Bir insanın yapamayacağı bu oyunu niye yaptığını anlat bize, kahraman.

Tabii ki, Cooşbay, ne güldü ne sesini çıkardı. Kaşlarını çatarak birisine küsmüş gibi geldi köye.

Onu görenler uzaktan gülüyorlardı. Niye gülüyorsunuz. Herkese bizi rezil eden bu adama diye konuşuyor fakat kendileri de gülüyordu. Tövbe tövbe... Böyle olaylar da olurmuş... Bayserke kendi yaşlılarının arasında kardeşinin bu yaptığına gülmekten kendisini zor tutarak asık suratla sordu:

– Ee akılsız. Böyle de şaka olur mu? Ben artık sokağa çıkamaz oldum. Niye bunları yaptın, anlatsana?

Ağabeyi birkaç kez tekrarlayınca Cooşbay ağabeyine baktı:

– Yaa Bayserke ağabeyim ben ne yaparsam beğeneceksiniz beni? Sizi güldürmek istesem gülmüyorsunuz. Gülmek yerine yavrusu ölen dişi deve gibi sızlanarak dövüyorsunuz. Demek benim ağabeyim ağlayıp, sızlanmayı seviyormuş. Bende sizi sızlatayım diye yaptım. Ağlatıp, sızlatsam da hoşunuza gitmedim. Ben size ne yapsam memnun olup, beğeneceksiniz? Kendiniz söyleyiniz ağabey.

Sessiz oturan insanlar bir anda kahkaha attılar.

– Ee Bayserke, Cooşbay’ı kendin kaşımışsın ya. Yeter yeter! Şimdi Cooşbay’a küsme, kendine küs. Kardeşin bunları yapmış olsa da senin suçun daha büyükmüş.

Hakemin dediği bu sözlerden sonra herkes güldü. Bayserke’nin düşündüğü gibi başka boyların insanları onlarla dalga geçmedi. Ölen insanı güldüren Cooşbay’ı övdüler. Nesilden nesile konuşulup, başka halklara ulaşıp Cooşbay’ın oyunu kendi tohumunu ekti. Gülmeyeni güldürdü...

9.

“Babaya oğulları, ağabeye kardeşleri hizmet etmeye mecburdur” derler. Babaya karşılık veren oğul, ağabeyi dinlemeyen kardeş, halkta yoktur. Olursa da onları bütün ağabey kardeşler terbiye ederler... Akıl erdikten sonra bu deyişler kulağa ezberletilip, dillerinde bittikten sonra oğul da kardeş de kendi görevlerini dedirtmeden yerine getirirdi.

Öyle bir kardeş olan Cooşbay, ses etmeden ağabeyi Bayserke'nin atlarına da baktı. “Halkın arasında gezip toplum içinde olsam” diyerek dilek tutup, at çobanlığını yaptı.

Bir gün o kendi kendine akıl yürüttü: Böyle at peşinde gezersen Cooşbay, senin o iyi ağabeyin, “Atların bekçiliğini yaptın” mı diyecek sanki. O, ağabey kendini başkalarından üstün tutarken, sen onun gibi kendini üstün tutmayıp, yelesi ata binip, pahalı şapka takıp, kendine verilen yeteneği göster!” diye düşündü.

Bu düşüncesine sadık kalan Cooşbay, atlara gitmeyip, köy büyüklerinin toplandığı yere geldi. Tartışmalı işleri bitirecekmiş gibi zarifçe oturdu.

Onu gören Bayserke şaşırarak: “Bu Hadsizin burada ne işi var? Ben burada iken bunun toplantıda ne işi var?” diyerek belli etmeden sinirlendi.

Cooşbay, ağabeyinin o sinirini görmezden geldi ve bir şey diyecekmiş gibi sesini düzelterip yerinde kımıldadı.

Bütün saygılı insanların hürmet gösterdiği ihtiyar, lafını tane tane anlatırken, onun yumuşak ve bembeyaz sakallarına gün ışığı vurunca, gümüş rengini aldı.

“Budalanın oturuşuna bak” dedi, ağabeyi. Cooşbay'ın duruşu ile ilgili söylenen söz, hoşuna giderek gülesi geldi. Gülmedi. İhtiyar, bilge sözlerden bahsedince, dinleyenler ses çıkarmadan otururken, gülmeyi bırak sinek bile uçmuyordu. Bu bilge sözlere saygı gösterip dinleyen insanların dikkatini, Bayserke bile bozamaz ama “O aptal yine bir şeyler yapmasın” diye endişelenen ağabeyi Cooşbay'ı buradan nasıl göndereceğini düşünüyordu. Bunu hisseden Cooşbay, sanki Bayserke'nin kardeşi değil, bambaşka yerden gelmiş, Bayserkeyi de hiç tanıımıyormuş gibi davrandı. Suskundu, saygıdeğer biriymiş gibi görünmeye çalıştı sanki ihtiyarın gümüş sakallarına içinden tapıyormuş gibi. “Bıktırdı artık” diye düşünürken Bayserke, ihtiyarın lafını kesemediği için kardeşine buradan “git” demenin yollarını arıyordu.

Konuşma sırası gelmeden başkasının lafı kesilmezdi. Köyün en seçkinleri ve ihtiyarları kum gibi elenmiş bilge sözlere kulak vererek anlatılanları sessizce dinliyorlardı. Avucuna bir defa çekecek kadar toz döken siyah sakallı adam, çelik aletin gümüş kapağı

“şıldirt” etmesin diye onu başparmağı ile bastırıp, yavaşça döktü. Sonra avucundaki bir çekimlik tozu ağzına almayı sessizce oturdu. Ses çıkmasın diye mi yoksa bilgi sözlere mi daldı kimse bilemedi, garip.

Kısacası konuşmaya dalmış gibi herkes sessizdi. Bunlar için sanki yel de durmuş gibiydi...

– Tövbee! Dedi Cooşbay süzülerek sanki çok saygıdeğer biriymiş gibi sonra gökyüzüne bakıp mırıldandı... – Gök Tanrılarının büyüklüğü işte!

Konuşması sona erdi ya da Cooşbay’ın “Tövbee” demesi mi dikkatini çekti? İhtiyar Cooşbay’a seslendi:

– Cooşbay, oğlum, aklına ne geldi? Gökyüzüne baktın...

– Giydiğim kementay³⁰, bindiğim Baysyerke beyin tembel atı. İnsan görmeden, hiç konuşmadan gece gündüz dağda yılkı atlarına bakar mı? Ya da sizin bilgelik konuşmanızın gücü mü? Taa gökyüzündeki bembeyaz pamuk gibi yumuşak bulutların arasından mucizevi bir şey göründü sve onra kayboldu.

Cooşbay’ın dediklerine ağzı açık bakan insanlar, inanıp inanamayacağını bilemeyip hepsi bir anda gökyüzüne ürkererek baktılar sanki oradan gözlerine bir şey düşecekmiş gibi.

Birinin sesi duyuldu:

– Bulutların arası canlanıyor mu? İyice bakın.

– Hiç bir şey yok gibi, Cooşbay...

– Harika! Şaşıyorum!!- Diye Cooşbay inanarak konuştu: – Takıyaçan³¹ giyen göz kamaştırıcı kutsal peri mi? Ya da sevgili yengem mi? Çıkartamıyorum baksana...

– Ne masalı anlatıyor.

Herkes güldü.

Kardeşini iyi tanıyan Baysyerke konuştu:

– Büyüklerin arasında ne işin var. Git atlarına?!

– Gitmeyeceğim atlarınıza?!

Cooşbay sakince söyledi:

– Sizin yılkı atlarınıza bekçilik yapacağım diye çok şey kaybettim.

Kardeşinin çekinmeden söylediği şikâyete, Baysyerke gerçekten sinirlendi ve:

³⁰ Kementay: çobanların soğukta giydiği yünden yapılmış kalın mont.

³¹ Takıya; Takke, Kırgızlarda kızların giydikleri süslü başlık.

– Neyini kaybettin. İşte burada oturan büyüklerin önünde ben sana kaybettiklerinin üç katını vereyim. Söylesene! Dedi.

– Geri veremezsiniz Bayserke Bey.

– “Atlarına baktım” demekten başka ne diyebilirsin ki. Biz senin kucağını doldurup yârine kavuşturduk. Üstelik evini de yaptık...

– O dedikleriniz, bakır para... Diye karşılık verdi Cooşbay.

Siniri tepesine çıkan Bayserke, kardeşini kırbaçla dövecek gibi yerinden kalktı:

– Ne diyor bu nankör?

Cooşbay darılmış gibi:

– Kaybettiklerimi geri veremezsiniz dedim. Bunun neresi nankörlük?

– Kendine arzuladığın kızı yâr edip, üstüne ev yapıp vermek sana bakır paraymış ya?!

– Saygı değer büyükler, dedi Cooşbay oturanlara. Baba ile ağabeyin biri oğlunu, biri de kardeşini evlendirmek, üstlerine farz değil mi? İlk çağlardan beri insanoğlunun tutunduğu bir farz dediğin... Neyse, bu benim bey olan ağabeyim Bayserke kahramanın “Seni yârine kavuşturdum, üstüne ev yaptırdım” diye kardeşine konuşması doğru mu? Dâhi, büyükler siz söyleyin.

Büyüklerin çoğu gülerek:

– Kardeşinizin dedikleri doğru...

– Cooşbay’ın dedikleri doğru, Bayserke. Kabul edin. Hi... hi...

Cooşbay sakince üzülerek söyledi:

– Bayserke ağabeyim sadece kaybettiklerimi geri verse yeterliydi. Geri veremez ki...

Bayserke sinirlenerek:

– Ya ahmak kaybettiklerin ne? Açık söylesene?

– Sizin atlarınıza bakacağım, odununuzu hazırlayacağım, ateşinizi yakacağım diye hayatımın en güzel yıllarını kaybettim. Ben de böyle toplantılarda bilge ağabeylerin bilge sözlerini işitseydim, sizin gibi bey olamasam da kendi köyümü eğlendirebilen bir adam olurum. Sabah akşam ovadan yılkı atlarımı çevireceğim diye aygır gibi, sürüsü olmayan at gibi koştururken, çene ve gözüm yamuldu! Al bak!

Çene ve gözü yamulan Cooşbay büyüklere doğru baktı.

Başta kendi gözlerine inanamayıp sessizleşen büyükler mizahçının aniden değişen yüzüne bakarak kahkahaya boğuldular.

– Oo aferin sana. Mizahçılığına ben razı oldum!

– Oo Bayserke, bu kardeşini Allah’ım mizahçılık için yaratmış. Bu yeteneğini halk duysun.

– Hem Cooşbay’ımın sadece Bayserke’ye değil hepimize diyecekleri varmış ya. Hi..hi...

– Davası de büyükmüş. Az önce konuşan ihtiyar güldü. Kararını söyledi: Gerçekten de Bayserkecan kardeşin Cooşbay’ın bu zamana kadar kaybettiklerini hepimiz toplansak da geri veremeyiz. O boşluğu ancak Cooşbay, kendisi doldurabilir. Bundan sonra Cooşbaycan’ın iki dizgini, iki ipi kendi ellerine geçsin. Herkes toplanan toplantılara katılsın. Dua edelim hepimiz!

İşte bunu bekliyormuş gibi Cooşbay dizlerine durdu:

– A-a-min! Ağalar!

Hep birlikte dua edildi:

– Dilediğine ulaş. Konuşmayı bilmeyen ahmağa konuştuğun hoşuna gitsin. Hiç gülmeyen acımasız mizahçılığın güldürsün. Halkımızın sevinci ol, Cooşbaycan!

İki avucunu alnından aşağı doğru yavaşça çekince göz yamukluğu ve çene yamukluğu iyileşip, Cooşbay’ın yüzü düzelince insanlar bir kez daha kahkaha attılar.

– Bravo,bravo yeteneğine!

– Uzun yaşa canım!

10.

Yelesi, kuyruklu ve küçük boylu ata binen Nurmoldo, kalabalık bir grup ile birlikte yukarıdaki köy tarafından geliyordu. Yanındaki güzel bir heybede “Kur’an” ve farklı kitaplar vardı. Kafasında büyük beyaz sarık, giydiği mavimsi ipek hafif kaftan, yepyeni köleş³² ve mesti demir üzengide parlıyor, eyerde boş oturuyordu. Giydiği elbise ile eyerdeki duruşu erkeğe benzemeyen Nurmoldo, normal insanların konuştuğu günlük hayatta yapılan konuşmaları yapmayıp, hayattan uzak olan konulardan ve aklın ermediği dünyadan bahsediyordu.

Yanıdakiler hocanın dediklerinin pek farkına varamadılar. Hiç kimse lafını bölmeden kendisinin de tam olarak anlamadığı sihre insanları inandırarak, sığındırıp yavaş yavaş gidiyordu.

Bu muhteşem dünyada beklenmedik hadiseler çok olurdu. Tertemiz şeffaf bir gökyüzü varken, birden bire gelen beyaz bulut kara bulutla birleşince beklenmedik yerde şimşek

---

³² Köleş: Lastik

çakıp sağanak yağıp geçerdi. Yedi kızın arasında çoban yıldızı gibi şımartılarak büyüyen oğul, o şımarıklığı yüzünden kaza yapıp, annesine acı çektirirdi. Bin koyun karşılığında at alıp, kötü gözlerden koruyup gözü gibi baktığı yarış atı, ayağı çukura düşüp topallardı. Kısaca bu olayların bir sonu yoktu...

Bu dünyanın kum uçuran fırtınasının, çölün, deve binip yer gezen dört halifenin: öbür dünyanın cehennem köprüsü günahkârların cayır cayır yandığı büyük kazanın, sıcaklığı taş eriten cehennem ateşinin... Oradan sağ çıkmak için Müslüman evladının bu dünyada Müslümanlığını korumaktan Nurmoldo yeniden bahsetmeye başladığında, önünden aceleyle giden Cooşbay çıktı. Düşman kovalarcasına önüne arkasına bakmadan hızla geçecekken, Nurmoldo ona:

- Hey nankör, sen Cooşbay mısın? Dedi.
- Ne olmuş? Evet, Cooşbay'ım. Diye cevap verdi.
- Cooşbay isen bu kadar insana selam versene?

Cooşbay dizginin iki tarafını birden çekti. Atı direk durdu.

- Yarabbim, dedi Cooşbay şaşırılmış gibiydi. Uzun yeveli ata binen, büyük eleçekçen³³ giyerek rengârenk olup, yanındaki güzel heybesinde keşigi³⁴ ile öz ailesine giden kadın zannetmiştim. Siz miydiniz hoca efendi?

- ... Ee dinsiz, diye Nurmoldo yürümeye devam etti. – Selam vermeyi bile unutmuş bu...
- Erkek, kadına selam vermez diye söyleyen de sizdiniz. Öz ailesine giden kadına benzeyen de sizdiniz. Ben niye dinsizmişim! Diyerek Cooşbay dizginini çekti.

Kısa kuyruklu ata binen, kısa sakal ve büyük gözlü kısacık ayaklarıyla atına tepindi. Yanına gelip Nurmoldoya sessizce:

- Hoca efendi, bu hadsize yerini bildirseniz olmaz mı? Peygamber kadar kafanıza kadın dedi. Ağabeyi Bayserke terbiye verse ya kardeşine...

Yanıdakilerin içlerinden güldüğünü hissedip bu defa Nurmoldo sesini çıkarmadı. Sadece “Bu dinsizi yola getirmem lazım” diye düşündü.

Aradan günler geçti. Evde ve dışarıda, halkın toplandığı yerde Nurmoldo: Oruç tutmak, beş vakit namaz kılmak, zekât vermek, Müslümana farzdır! Her kim bu farzı yerine getirmezse o, dini vazifelerini uygulamayan kötü insan olarak herkese anlatılırdı. Ağabeyi

³³ Eleçekçen: Evli kadının sarığı.

³⁴ Keşik: Gelin gelince güveyin evinde tertip edilen ziyafet.

ve akrabalarının önünde Cooşbaya bu Müslümanlık farzını uygulaması için, Nurmoldo, ağabeyi Bayserkeye geldi.

Her zamanki gibi büyük ev, “Hocadan dini bilgiler dinleyeceğiz” diye gelen insanlarla doldu. Nurmoldo, başköşede yumuşak, kulağa hoş gelen “Kur’an” dilinde konuşunca, sakın, güzel yüzlü, sürmeli gözleri süzölmüş, sesi de konuştukları ve kendisi gibi gizemliydi.

İnsanlar, hocanın sihirli sözlerine inanıp, tapınıyor sanki boz evin içi kutsallıkla doluyordu. Bazıları, burnuna konmuş sineğe bile “Günaha girmeyeyim” diye vurmuyordu.

Diğerleri gibi köşede oturan Cooşbay da sessizdi. Tövbe edecekmiş gibi dudakları bükölüyor, Nurmoldo’dan inanmış gibi gözünü alamıyordu.

Vaaz bittikten sonra hocaya inananlar, beş vakit namazı kaçırmadan kılacaklarına, kendi kendine söz verip otururken, Nurmoldo belirtmek istedi:

– Beş vakit namazınızı kendi evinizde kılarırsınız. Amma velakin Cuma namazını topluca kılmak farzdır. Cuma namazını Müslüman camide kılar!

– Kulluğum var, hoca efendi dedi, Cooşbay sakince. Bütün Müslümanlar nerede toplanacağız? Bizim o şehirdeki Nogay, Özbek, Dunganları gibi minaresi gökyüzüne uzanan mescidimiz yok. Birimiz kalpaklı, birimiz şapkalı, bir tek siz sarıklısınız, siyah beyaz olup otursak “Bu Kırgız kulum namaz ile alay ediyor” diye Allah’ım sinirlenmez mi?

İçinden taklit edip Bayserke kardeşine kedi gibi baktı. “Ya hadsiz, başkasını rahat bırakmasan da dini rahat bırak” diye bakıştı. Gülmenin sınırı yoktu galiba. Bu büyük evde, birçok insanın arasında gülenler oldu. Cooşbay sakın, Nurmoldo alçak sesle konuştu:

– Kırgız halkı göçmen halk olduğu için, bir yere kurulan mescide toplanamazdı, Cooşbay bende. Bu yüzden göçmen Müslümanlar gittiği her yeni yerde, taharetini yapmayan, hayvana basmayan ya da kirlı, çöplü olmayan, leş gibi kokmayan, yeşil çimenli temiz bir yer seçip, cuma namazının kılınmasına şeriat yolunda izin verilir...

– Şeriatın bu yolu, bize layık hoca efendi, dedi Cooşbay, kafasını sallayarak. -Bu bende-kafamıza saracak sarıklarımız olmayanlar ne yapacağız?

– Her bir bendenin kendi kafası kendi iradesinde, Coşbay bende. Sarık yerine kuşağını sarmaya da izin verilirdi. Kuşağı olmayanlar şapkayla otursunlar. Amma velakin şapkasız namaza oturulmaz.

– Aa... İyimiş bu hoca efendi, dedi Coşbay sevinmiş gibi. Şeriatın bu kuralı da bize uygundur.

O günden itibaren Cuma namazı, köyün ortasında olan Kök tepede kılınmaya karar verildi. Kendisini Müslüman sayan erkeğin, o namaza gelmesi farzdır. Yolculuğa çıkmadıysa, hastalanıp yatağa düşmediyse, sağ salimken namaza gelmezse, Müslüman farzından vazgeçenin dini kara, dinsiz sayılacağı belirtildi.

Nurmoldo gittikten sonra Bayserke, Coşbay’a bile bile söyledi:

– Ee bu defa da Cuma namazına gitmemelik yapma. Git! Müslümanlıktan çıkarsın, gitmezsen. Halk seni dinsiz bilir. İyice dinle!

– Duydum duydum ağabey dedi, Coşbay edebini gösterip; Allah’ımın kuluyum, Muhammed peygamberimin ümmetiyim, Bayserke beyin kardeşiyim. Cuma namazında arkada değil, önde de değil tam ortada oturmak zorundayım...Yükümlüyüm!.. Yükümlüyüm!

Yükümlülüğünü üç kere tekrarlayıp söylediğinden şüphelenen Bayserke, Coşbay’a dikkatlice:

– Yine komiklik yapacağım diye Allah’ın azabına uğramayasın? Dedi.

– Coşbay, demeyin öyle! Diye cevap verdi sakince. Müslüman kendi namazını komiklik yaparak kılmaz ki...

Bayserke şüphelenerek sordu:

– “Kendi namazı” da ne demek? Herkesin kendi namazı olur mu?

– Bilmiyorum. “Kara koyunun kellesi, ben Allah’ın bendesi” diye okurmuş ya babaannem kendi namazını...

– Senin “Kendi namazın” nasıl peki? Bayserke “Ne diyecek şimdi bu kurnaz” diye kardeşine dik dik baktı.

– Kuşağımı, sarık yapıp kafama saracağım. Senin gibi abdest alacağım. Diğerleri gibi Kök tepeye gideceğim. Sonra hizaya girip, iki elimi göğsüme koyacağım. Nurmoldo gibi gözlerimi ve kulağımı kapatacağım. Sonra sesimi ahenkli, ahenkli:

La ilahe illallah

Namaz farzdır Müslümana.

Nurmoldo'nun sarığı

Beyaz koçun kellesi.

Ağabeyi- Bey Bayserke,

Ben Allah'ın bendesi,

La ilahe illallah...

Bayserke, ne gülebildi ne de kardeşini dövemedi. Bir tek elbisesinin ucunu silkeledi, sinirlenmiş gibi:

– Dur Allah'ın belası. Bu “Kendi namazını” unut. Bütün halka rezil oluruz. Bütün Müslümanlar gibi kılınan namazı kıl! Dedi.

Cooşbay kafasını sağ omuzuna doğru eğdi:

Tamam ağabey. O Müslümanlar gibi kılınan namazı kılalım...

Yine bir rezillik çıkarmasın diye kardeşini tekrar tekrar uyaran Bayserke yola çıktı.

Her ne olsa da ucu bucağı bilinmeyen yerlerin göçmeni Kazak'ın, zirvesi göklere dayanan Tanrı Dağ göçmeni Kırgız'ın, Coke'min dediği gibi kendi namazı olduğu da gerçektir. Bin yıldan fazla zamandır bu göçmen halka, asıl farz olan namaz, kulağa hoş ahengiyle birlikte etkileyici anlamı ile tam anlatılmadı. Ya abdest yanlış alınır ya da namaz ayetleri yanlış öğretilirdi. Sözleri tam söylenmiyordu. Özellikle dişleri düşmüş ihtiyarların namaz kılışı ayrıca ilginçti, bulmaca gibi gizemli ve anlamsız sözlerden oluşuyordu, bazı durumlarda ise ürperticiydi.

Buna rağmen Kırgızlarda “Kur'an'ı” başından sonuna kadar ezbere okuyup mealini bilen Nurmoldo gibi hocalar da vardı. İşte o Nurmoldo'nun talebi ile bir boyun Müslümanları, cuma namazının farzını yerine getirmek için bugün, Kök tepeye geliyorlardı. Tabii ki ne şehri ne de kurulu mescidi olan, dağ eteklerine yerleşen göçmen halkın yarı Moğol Müslümanları, kendisinin Kök tepe gibi her tarafı açık mescidine, göçmenlerin usulüne göre geliyorlardı. Birisi atına binmiş, iki tanesi de öküze. Hocanın dediğine uygun olarak biri kafasına sarık giydiyse birkaç kişi ise kuşağını sarığa benzetip kafasına sarmıştı. Kuşağı olmayanlar ise şapka ve kalpaklarını giymişlerdi. Farklı farklı köy taraflarından gelen insanlar bir anda açık mescit olan Kök tepelyi doldurdular. Bindikleri hayvanları mescitten çok uzak yerde bağladılar. İki evin ortasında atla gezmeye alışan insanlar, atlarından inip bu mescide kadar yürürken sanki dağdan geçiyormuş gibi terlediler.

Yola çıkmadan önce kırmızı içenler otuz kilometrelik yeri yayan yürüdükleri için nefes nefese kaldılar. “Tövbe Allah’ım, geçirdim diye abdestim bozuldu mu acaba” diye düşünenler büyük günah işlemiş gibi sessiz kaldı.

Tabii ki seçkinler Nurmoldo’nun hizasında çoktan yerlerini almışlardı.

– Allah-u Ekber!

Dedikten sonra da bu gariban göçmenler, ikiletmeden hizaya girip birisi sakalını okşayarak bir şeyler konuşuyormuş gibi yapıp, diğeri de kendi kendine Allah-u Ekber deyip gözünü kapatarak, hep birlikte kibleye doğru namaza başladıkları zaman, namazın kurallarını böylelikle uygulamaya başladılar.

Şimdilik Cuma namazı, kendi kuralları ve sırasıyla kılınmaya başlandı. Belki böyle kılınmaya devam etseydi, şu her tarafı açık mescidin etrafı, tertemiz hava, dinlendirici güneş ışığı gibi namaz da hiç bozulmadan kılınacaktı. Bugünkü namazın bozulmasına küçük bir kaza sebep oldu. Aslında o kadar büyütülecek kederli bir kaza değildi. “Kendi namazını bırak. Bütün Müslümanların kıldığı namazı kıl” diyen ağabeyi Bayserke’nin emrini yerine getirmek için Cooşbay, sarık yerine dışı gümüşle işlenmiş kuşağını kafasına sardı. Gri olan kuşağını kafasına sarınca, biraz kirli gibi biraz da sade görünse de, sarığa az da olsa benziyordu. Dışı gümüşle işlenmiş kuşak kayıştan yapılmıştı. Dışının bazı yerlerine çizilmiş çizimleri farklıydı. Kılıflı bıçak, kürdan, güzel çubuk, demir, düdük Cooşbay’ın kafasının etrafına takılarak bu zamana kadar insanların ne görmüş ne de duymuş olduğu bir olay oldu. Bu ürkütücü olay değil, ilginç ve komik bir olaydı. Buna rağmen namaz bozulmasın diye oradaki Müslümanlar, yaptıklarını görmezden geldiler. Kollarını kaldırıp, bellerini eğip, dizlerini büküp, secdeye alın geçirerek, namaz kılınyordu.

Hep birlikte aynı anda oturunca gözler kapandı. Nurmoldo ile birlikte ön saftakiler aynı anda kafasını sağ omuzuna doğru çevirdiler:

– Esselamüaleyküm ve rahmetüllah!

Sola kafalarını çevirip:

– Esselamüaleyküm ve rahmetüllah!

İşte bu selamı verecekken Cooşbay: “Ee burada olmayan Rahmetullah’a selam vermek yerine yanımda olanlara selam vereyim” dedi ve sağ tarafına kafasını çevirerek:

– Esselamü aleyküm, Akmatkar! Sol tarafına kafasını çevirerek: Esselamü aleyküm, Düşönaalı! Dedi.

Gülenlerin sesi geldi ama çok sürmedi.

Cooşbay gözünü kapatarak biraz sesli şekilde mırıldandı:

Tabaktaki kuymak³⁵ nerede?

Çabuk al, Akmatkar'ı,

Katlayıp yut Düüşönaalı,

Nurmoldo'ya kalmasın.

Baysyerke abim iştahlansın,

Alloo-o-y- akpaapr!

Cooşbay secdeye alınını değdirdi. Arkasından birileri kalçasından dürttü. "Öyle namaz kılınmaz..." dedi.

Biraz kafası karışan Cooşbay, ön saftaki Nurmoldoyu kalçasından dürterek:

– Öyle namaz kılınmaz... Dedi.

Gülenler çoğaldı. Namaz bozulur dercesine Cooşbay kafasını salladı. Sarık yerine sarılan kuşaktaki demirlerden şaldır şuldur ses çıktı.

Daha sonra Cooşbay'ın kendisinin de dediği paldır küldür diye ses çıkarılan namazda şeytan da olurmuş. Bu dakikadan itibaren gülenler çoğaldı. Bugünkü cuma namazı bozuldu.

Nurmoldo başta olmak üzere bir boyun seçkin insanları Cooşbay'ı suçladılar.

– Cooşbay bende, dedi Nurmoldo lafını açıkça söyleyip: Cooşbay bende, siz bugünkü cuma namazın bozdunuz. Amma velakin namazı bozan bende, yedi sülalesine kadar kâfirdir! Dedi.

Baysyerke bey iki dizine dayanarak kardeşine çok sinirlendi:

– Ee akılsız, ben sana ne demiştim? Sadece kendin kâfir olmayıp, beni de yedi sülaleme kadar kâfir edeceksin galiba?!

Cooşbay kafasını eğip sallayarak:

– Tay olayım hoca efendi. Tay olayım ağabeyim... İzah etmeme izin verin? Konuşalım. Namazı kim bozdu. Bulalım. Bozan kâfir sadece ben isem, suçumu affetmeyin. İki elimi kafama koyup, kıl köprüye tabanımı kestirip, cehennemdeki büyük kazana kendim gidip atlayayım. Ama bugünkü cuma namazını bozan sizler iseniz, Allah'ın günahsız kulları

---

³⁵ Kuymak: Hamurdan yağa dökülerek yapılan ekmeğ çeşidi.

olarak sizler de kendi suçunuzu kabul edeceksiniz. O kaynayan kazana benimle gideceksiniz.

Bu Cooşbay ne diyecek diye çoğunluk sessizce, hepsi birden Cooşbay'ın diyeceklerini bekliyordu.

– “Kendi kuşağını sarık yerine sarabilir” dediğinizden dolayı, kendi kuşağımı kafama sarık yerine sardığım doğrudur hoca efendi. Bunu kabul ediyorum. Boz kuşak biraz kirli olsa da sarık yapmaya oluyormuş. Babalarımın kullandığı keseli-meseli kayış kuşağın paldır-küldür diye ses çıkaran seslerinden bahsetmediniz. Kendim de fark etmemişim. Yanımdakilere selam verince o paldır-küldür etti. Haa gerçekten, hoca efendi. Kendi namazımı kılayım deyince bey abim Bayserke, yasakladı. Bütün Müslümanların kıldığı namazı kıl diye emretti. Bey ağabeyimin dediğini iki etmeden bütün Müslümanlar gibi abdestimi aldım, bütün Müslümanlar gibi diz çöktüm, secdeye alınımı koydum. Sizlerin o selamınız, çıkarıcı-zengine yalakalık yapıyormuşsunuz gibi geldi bana. Baş kesmek var, amma velakin dil kesmek yok beyler. Sizin gibi çıkarıcıya yalakalık yapmayınca yanımda oturan Akmatkarı ve Düşönaalı'ya selam verdim. Sizlerle aynı safta namaz kılanlara Müslüman diyorsanız, o Müslümanlara benim verdiğim selam da art niyetli değildir? Oradan buradan gülenlerin sesi duyuldu. Fısıldayanlar çoğaldı.

Cooşbay konuşmasını bitirdi:

– Atalarımın kuşağı sarık olamıyorsa, Müslümana verdiğim selam, selam sayılmıyorsa, bütün Müslümanlar gibi kıldığım namaz, namaz sayılmıyorsa, o zaman suç bende. Hayır. Dürüstçe bakın? Beni bu yola dürtten siz, hoca efendi, kendi namazımı kıldırılmayan, siz, Bayserke ağabeyim, bugünkü Cuma namazının bozulmasının dışında kalmıyorsunuz ki? Nurmoldo alttan alta Bayserke Bey'e baktı. Bey bir şey diyemedi. Bu defa da namaza gelen Müslümanlar, Cooşbay'ın yaptıklarına, keskin lafına, kıldığı namazına, sarığına, bütün varlığına hepsi razı olup gülerek dağıldılar.

11.

Bozacının evine girmeyen, dindar insanlar vardı. Alkollü içecek haramdır. İçen insan kızgın olur, günaha girer diye buyuran dinin inançlarına bakmadan, özellikle kara darının, bol tohum verdiği yıl boza dostları çok içer. Yakın arkadaşlarının kendi kuralları ve gelenekleri olur ya. Şecere bilgilerine göre boza Kırgızların öz içeceği. Binlerce yıl susuzluğunu geçirip, kanını dolduran bozanın alkollü olduğu gerçektir. İçenin moralini yükseltir. Galiba bu yüzden geçmiş yüzyıllarda Arap seferleri İslam dinini yaydığı zaman,

kendilerinin fethettiği halkların gelenek göreneklerini, önceki inançlarını, dinini, dilini hatta yediği yemeği, giydiği kıyafeti yok saydı. Kendi ata yurtlarında yaşamını sürdüren halkı, bir bahane bularak Arap halkına dönüştürmek istedi.

Öyle bir zalimliğe başını eğmeyen birçok halk katliama uğradı. Katliamdan geriye kalanlar ise eski uygarlıklarından oldu. Onların arasında Kırgız, Altay, Min Sudan beri eski yurdu dağ arası olduğundan, hem de atın bile geçemediği Ulu dağ, Ala Dağın vadilerine ve düzlüklerine, yaylaklarına yerleşerek istilacıların katliamından uzak durmasına rağmen eski Gök Tanrı dininden ve taşa çizip, ipeğe, ağaca yazdıkları eski yazılarından oldular. Eğer o yazıyı geliştirselerdi sonraki yüzyıllarda her bir harfin kalıbı belli olur, halkımıza ait eski yazımız kitaplara geçirilip, ana dilimizdeki kitapları bizden önce atalarımız okumuş olacaktı. Onlar kendi hayat hikâyelerini eksiksiz yazıp bize ulaştırırdı. Düşmanın istilacılığı bu kadar fazla şeye zarar vermiş, ne yapabiliriz ki?

Baba şapkasını istemeyip sarık saranlar, baba kürkünü bırakıp alaca kaftan giyenler, kırbaç yerine tespah alanlar, kendi içeceği kan çoğaltıcı tatlı bozasını içmeden haram deyip, kahramanlığa, sabra, merhametliye, hoşgörüyeye alışkın, daimi, dayanıklı olan geleneklerini bozarak, boylara ayrıldı, parçalandı. “Kötü aygır anasına güç” gibi aynı babadan doğmuş eşlerin çocukları birbirleriyle savaştı. Şecereyi araştırıp atalarını geleneklerine saygı gösteren adamlar şimdi “Allah’ın elçisi Muhammed peygamberin” zamanında gökten inen “Kur’an” diline inanmazlık yapamayıp, ak padişahın resmi törelerini kullanan güvensiz yasalarına karşı çıkamayıp, morali bozuk, eziyet çekerken... “İçten çıkan yangın kötüdür, özden çıkan düşman kötüdür. Köylerin büyükleri o asillere köpek gibi dalkavukluk yapıp, Karabukaralılara şırmış köpek gibi havlayarak, güçsüzlere gövde gösterisi yapıp, kendi isteklerine göre vergi koydukları zaman Coşbay’ın zamanında daha da güçlendi. “İskat”, “Fitre”, “Öşur”, “Cenaze hakkı”, “Namaz hakkı” gibi dini vergiler, “Çöp ağız”, “Tuyak kat³⁶, gibi birçok vergi, iktidar tarafından yağdı ve her geçen yıl çiftlikler azaldığında halk fakirleşerek, yoksul üzüldü, öksüz ile dul ağlarken işsiz güçsüz olanlar, kendilerini bey zanneden arsızlar, zenginim diye ata binenler kendi köyündeki Karabukara’nı kemirdiler.

Halk ona karşılık verdi, sızlandı. Ona, acıyan hâkim ve asiller ile açgözlüler, dedikoducu arabozucular arasında anlaşmazlık çoğaldı. Hâkim ve asiller halkın haklarını korudular.

---

³⁶ Tuyak Kat; hayvan otlatmak için alınan bilet.

Kendileri de halka güvendiler. Karacemsöö dedikoducular, beylere ve resmi olanlara hizmet edip, onlara tilki gibi kurnazlık yaptı. Suçsuz adamları suçladı. Halk arasında kendilerinin yaptığı kötü işleri suçsuz, asil insanlara iftira atarak, kendileri de bu yaptıklarına hi-hi-leyip kurnaz bir şekilde bir kenarda saklanarak: “Bana karşı gelip, başkaldıran ölecek, nesli tükenecek” diye birçoğu alay etti...

Böyle hadsizlere Cooşbay çok sinirlenerek: “Köpeğin sahibi var ise, kurdun tanrısı var?! Halkın rızkını çalanlara ben de kendi tuzağımı kurarım. Benim tuzağım da kutsal tuzaktır! Ona o, Karacemsöölerin birsinin ayağı, diğerinin boynu düşer. O zaman onları halkın önünde “kıyık-çiyık” ettirip ben de “Hi-hi-leyerek” güleceğim diyerek konuştu.

“Namuslu avcının önüne eceli ile kurt çıkar” Coke! Dedi yukarı köyün bir sakini: Siz, insanı güldüren o namuslu avcısınız. Bizim köyden bir grup aç kurt çıktı. Onlar bildiğimiz dört ayaklı, kan tırnaklı it-kurtlar değil, bizim gibi iki ayaklı, konuşup, gülebilen insan kurtları, kendi büyüklerimizdir. Biri, Erke bala³⁷ başköşede dans ediyor. Biri, onun dansına gülüyor. Biri, o ikisinin korumasıdır. Onlar ne emrederse onu yapıyor.

Kalanların hepsi beydir. İttikleri dost bozası, söyledikleri ağza alınmaz kötü sözlerdir. Sabaha kadar insan gibi şakalaşırlar. Sonra maymun gibi sırtırlar. Erke bala başköşede şımarıp: – “Yüreğim yandı, sıcak!” diye ağlar. Yardımcısı fikir yürüterek: “Abdılbağ’ın bordokunu³⁸ kes.” Ya da boynunu uzatıp kaşlarını çatarak: – “Şimdi kısır tayın etini mi istiyorsun, erkem?” Dedi.

Erke bala ne emrederse koruması, atını koşturarak istediğini getiriyordu. Bu bizim köyün zenginleri bildiğimiz dört ayaklı, kan ağızlı kurda dönüştüler...

Kurban olduğum Coke, halkı güldüren, güldürme ustası sizsiniz. İki ayaklı kurtlar bizi o gülüşten ayırdılar. O kibirli ahmakların, kendilerine getirecek bir hile bulabilir misiniz? Çift dizgini eşit toplayıp, uzun yeleli yılkinin kafasını çekip, eyerde oturan Cooşbay hiç yerinden kıılmıdamadan konuştu:

– “Gücün taşı parçalıyorsa, aklın tilkinin kuyruğundan tutar derler...” Bunu söyleyen bilge, Akbozuna binip, kan kürünü geçti. Şimdi bilge, salak, kara halkın ise uysal oldu. Kaplanla savaşanların, ağılına giren iki ayaklı kurda karşılık verememesine bak... – Çoğunluğa söylüyormuş gibi Cooşbay bağırarak konuştu: Uysalım, o kısa kuyruklu atına

³⁷ Erke Bala: Şenliklerde oyun başlatmak ya da yapmak için özel belirlenmiş kişi.

³⁸ Bordok: Kesmek için besiyeye konmuş, bu maksatla semirtilmiş olan.

acıma. Köyden köye dolaş. Hırıltılı sesine acıma. Cooşbay, “O çalıdaki kurtları akli ile kısıtlamak için gitti” deyin. Kendiniz gibi olan uysallara haberi gecikmeden ulaştırın!

Bir yere yetişmek için acele ediyormuş gibi Cooşbay, dizgine vurdu. Uzun yeveli bordo yılkı durduğu yerden koştu.

Zenginlerin bugünkü coro³⁹ sırası Orunbaydaymış. Pay edilerek kesilen hayvanın semizliği, kırmızın tazeliği için paylaşılanlar yarışma içinde; Coroda bozanın kuvvetliliği, mezenin makbul olması için corocuların yarışması, büyük namus meselesi gibi konuşulup, en iyisi övülür, iyi olmayanı kötülenirdi. O yüzden bir corocu kendi corosunu o övgüye degecek şekilde hazırlatıp elinden gelenin en iyisini yapardı. Çaba, çabadır. Herkes elinden geleni verir. “Kazanların hepsi kulplu olmasına rağmen kaynaması farklıdır. Kadınların hepsi oynak olmasına rağmen nazı farklıdır.” diye o corocuların kendilerinin söylediği deymi vardır. Bazı evin bozası sarı kaymaklı olur, içer içmez geçirtip burnundan çıkarır. Bazı evin bozası köpüklenerek bozarıp, içine girdikten sonra geç uyanır. Herkes kendi midesine göre sever.

Orunbay’ın eşi; orta boylu, dinç vücutlu, kumral tenli, sevecen bakışlıydı. Çekik gözleriyle, erkeği kendine çeken bir büyüğü vardı. Kaltar, kendisinin bu gelinin ağabeyi yaşına geldiğini fark etti. Onun sadece sevecen bakışları, oynak hareketleri, kaş altından gülerek baktığında bile ortaya çıkan beyaz dişleri, gözle görünmeyen büyüğü bir ruhu değil, kendisindeki kadın asilliği, avucunda cıva gibi parlayan karakter ve düşüncelerinin yansımalarının duyarsız erkeği bile bir defa kendine baktıracak nitelikleri vardı. Kaltar’a corocu arkadaşlar:

“Orunbay’ın Kaşkagar

Akılda yokken ateş yakar..

Hastalanmış yüreğe

Daha da kor atar...”

Diye şarkı yaptılar. Bu şarkının bütün özelliklerine layık olmak isteyen Kaltar kendisindeki kuru, bu defa yaptığı bozaya kattı. Gerçekten de ilk ağız⁴⁰ bozaya,

³⁹ Coro: Çoğunlukla kışın sırayla birinin evinde toplanıp, esas içeceği boza ile ikram edilip eğlenmek için tamamen arkadaş erkekler ya da kadınlar (bazen hep birlikte) kaynaşmasıdır.

⁴⁰ İlk ağız: Gebe kadının veya memeli hayvanların meme salgısı.

Kaşkagar'ın kaşını çatması ve ateş yakıldıktan sonraki sıcaklık da güç vererek galiba beraber yutulmuş gibi oldu?

Kadehler bir iki defa baştan aşağı döndükten sonra erke bala, becerikli dansçı, erkeklik taslayan koruma, kapıdaki sersem ağa ve o corocu beyler de yerde değil, gökteki buluta binip ulu dağın inanılmaz kuvvetli mızrakları ile zirvelerde uçtular. Vadi ve tepeler taa göz ucunda belirsizleşip geride kaldı. Yayılan bir sürü hayvan ve onlara bakan insanlar oradan sadece “Kıbır-sıbir böcek mi, sinek mi ya da karınca mı kim bilir” diye düşündüler? Ay karınca da değildir. Karınca belinin inceliğine rağmen çok hızlı koşardı. Orada gezen dört ayaklılar ve iki ayaklıların hareketleri çok yavaştı. Zavallıların, bahtsızların hareketleri kıcı kara böcekten daha yavaştı.

Erke bala işaret parmağını yere vurarak öksürdü:

–..hı..hı... Orada... Orada kıpırdayan hayvanların arasından kısır emdi⁴¹ semiz tayı tutup getirin diyorum...

Yardımcı acele ederek:

– Korumayı gönder! Atlara ulaş! Kısır emen tayını seç, çabuk! Çabuk! Dedi.

Bu emir biraz önce verilmişti. Yanına yiğit alıp koşturarak giden coronun koruması, otlaktaki atların arasından semiz tayı getirerek kesip daha yeni derisini yüzerken Cooşbay geldi.

Erke bala başköşede şımarıp, kapıdaki ağa Karakursağ'ı eve almıyorken, coro yardımcısı, koruması ve kasapları ise bahçedeydiler. Başları dönen adamlar, bıçak tutup, bacak çekerek tay keserken hayallerinde beyaz buluta binip, ak zirvenin üstünde büyük seyahat yolculuğundaydılar.

Yalnız yerdekilerden, at üstünde uzaktan gelen Cooşbay'ı başta kimse fark etmedi. Biri öksürüp diğeri tıksırarak gerçekten de aç kurtlar semiz tayı parçalıyormuş gibi gözükte.

– Oy, Töv-be-e-e!!- dedi Cooşbay, olanları görünce, şaşırarak olan sesiyle:

– Ben nasıl bir halkın içindeyim? Nasıl bir yerdeyim? Benim şu an gördüklerim iki ayaklı insanlar mı, yoksa dört ayaklı kurtlar mı, ya rabbim?!

“Kapat çeneni” diye koruma atlayacakken bulutların arasından Cooşbay'ın yüzünü tanıyıp başından aşağı odun düşmüş gibi kendini kaybetti. Bir şey diyecekmiş gibi gelen yardımcı, ağzı açık şekilde serseri gibi durdu çünkü şimdi onu bulutların arasından

---

⁴¹ Kısır Emdi: Bir sonraki yıl yavrulamayan annesini emen tay veya buzağı.

Cooşbay, bacağından yere doğru çekiyormuş gibi hissetti... Göz açıp kapayınca kadar kendisinin yerde olduğunu fark etti. Tay kesen sırtlanlar da gökten yere düşmüş hırsızlar gibi ne diyeceklerini bilemedi, sadece biri sırttı, bir tanesi de gözlerini kıstı, bir diğerini de soğuğa yakalanmış gibi hıçkırık tuttu...

Corocunun bahçesinde bu sessizlikte bir tek Cooşbay'ın avaz avaz söylediği laf işitiliyordu:

– Bravoo, brav-oo, kurtlarım... Atalarım bahar ayında, kış corosunda kopuzcuya muhteşem besteleri çaldırttılar. Eskiden atalarımız; aşılmamış dağlar aşır, yağmacıların geçtiği zor yolları geçip, ilk hikâyecilerden başlayıp arkasından güzel devam ederci. Zurna ve flütler çalır, davul don-don vurulup, yiğitler asker ocağında, erler sınırı koruyup, dıştan gelen düşmanı sürdüğü zamanlar!

Söylüyorum, söylüyorum da... Şimdi valisi kana susamış, zengini cimri, hocası dilenci olan bahtsız halkın zengin büyükleri içtikleri bozanın köpüğüyle sarhoş olup, erke balasının yüreği yansa, onu söndürmek için “Sıcak yemek” denilen kayıp çıkardı diyor. Züppeler eline gelen semizi böyle çiy çiy yedi diyor.

Tövbee Allah'ım!! Böyle rezilliği de gözlerim gördü ya?!

Sessizlik çöken evden fısır fısır sesler duyuldu:

- Cooşbaymış...
- Aman, kapı ağası, çağır...
- Beni dinlemez, erke bala kendisi çıksın... Dedi kapı ağası.
- Bırak, gitmeyeceğim... dedi erke balanın sesi.
- Dışarıda beyim vay, korumam vay...

Başköşede erke balanın zıplaması gözünün önüne gelen Cooşbay, atını oynatırken konuştu:

– Corodo erke bala ve kapı ağası mı vardı. Dışarıdan gelen Karakursak'a yedi ceddini söylettirirlerdi. Bunun sebebi de iki ayaklı insanın, yedi ceddine kadar olan sülalesini bilmesi için bir gelenektir. Erke bala şımarıp, diri tilki ve kurt tutturdu. Bunun sebebi de halk arasında tilki gibi kurnaz, kurt gibi kanlı boğaz olmasın diyeydi. Tövbee Allah'ım! Töv-be-ee! Bu zamandan mı yoksa nefisten mi?

Şimdiki corocuların erke balası: Yardımcım, korumam diye yardımcı ve koruma sahibi olmuş. Kendileri kanlı boğaz kurt olarak ağıldaki koyunu, otlaktaki tayı parçalayacak hale böyle gelmişler...

– İki dizgine aynı anda basıp ve eyerden kalkarak oraya buraya kırbacımı sallayan Cooşbay, bağırdı: – Oo halkım, hazırlanın! Hazırlanın çabuk! Kanlı boğaz kurdun yuvasını buldum. Hiç birini kaçırmadan ele geçirelim. Çabuk, Çabuk!

Evdeki erke bala aklını topladı galiba. Sesi aniden kesildi. Dışarıdaki yardımcı ile koruma ikisi iki taraftan Cooşbay’ın dizginine asıldılar, yalvara yakara:

– Gözünü seveyim Coke...

– Kurban olayım Coke...

– ... Arsız köpek olmuşuz. Affedin? Affedin?

– ... Az suçumuz yok, çok günah var boynumuzda. Bütün halkın önünde ne isterseniz yapalım... Dediler.

Az önce Cooşbay’ın gönderdiği Momun köyden köye haberi yaydı:

– Cokem, coroculara gitti. Tez yetişin, erkekler.

Bunu duyanlardan biri eyerli, biri eyersiz ata binip o, bu köylerden koşturarak geliyordu. Dizginini onlara tutturmayıp atını oynatan Cooşbay, oradan buradan koşturarak gelenlere bağırdı:

– Sopalarınız nerede! Biz, ağılda koyunu parçalayan, otlakta tayı parçalayan kudurmuş kurtları döveceğiz. Sopalarınız nerede!

Kaşkar’ın öğütölmüş bozasının gücü ile bulutlara çıkan ak zirvede uçan coroculardan biri ağır ağır, biri örselenmiş şekilde, biri hıçkırarak bir anda ayıldılar. Sonra hepsi birden kızardı. Öğüt gücünü ayıp bastırdı. Zavallı corocular o kadar da aklını ve edebini tamamen kaybetmemiştir.

Doğrusu konuşmaya yenilerek, halk önünde hepsi utandı. Utanmaktan başka ne yapabilirler ki? Sınırı aşmış yaramazı, halkın gülmesi uysallaştırırmış. Büyük boyun zenginleriyiz, büyükleriyiz hepimiz diye kendilerine şenlik kurup, fakir halktan bölünerek onlara beylik eden büyükleri Coke’nin, “Gık” dedirtmeden bir kuyuya kapatıp “Kanlı boğazlı kurtlar” deyip, aşağılama ve cezalandırma da yaptı. Suçlarını yüzüne vurmak tek ceza değildi: “Coke’m ele geçiren kurt olmayın” diye gülmek gibi bir ceza bir iki kez konuşulup unutulmadı. Yüzyılın başından sonuna kadar ağızdan ağıza anlatıldı...

– O ölmez Coke’m! – diye bunu duyanlar güldü.

12.

Cooşbay Karakol'a yolculuğa çıktı, akşam oldu. Etrafında hayvanların yayıldığı köyün girişindeki ak-boz evin yanına geldi. Ona kimse dönüp bakmadı.

“E-e, bu büyük evin sahibi ne kurnaz kazan, ne kibirli ne inatçıymış. Nasip ya da değil, kim olursa olsun. Allah'ın misafirinin kudretini anlasın. Ben, bunun evinde geceyi geçireceğim” diyen Cooşbay atından indi. Biraz uzakta duran direğe yuları bağladı. Kendi evine geliyormuş gibi hızlı adımlar ile büyük eve girdi.

Evde oturan kişi onu pek umursamadı.

Kuyruğu belli bir kıvama gelmiş, derisi yüzülüp eti kil gibi semiz olan kara kuzunun yan tarafında şapkalı adam elbisesinin kollarını katlayıp kuzuyu kesiyordu.

“Ee, nasip olacak ya da olmayacak bilmiyorum ama ben bugün bu evin saygıdeğer misafiri olacağım. Ev sahibinin görmezden gelişi, yolculuğu sormaması işime gelir. Hi...” diye Cooşbay içinden güldü.

Gelinin ağabeyi olan Karakaş mutfakta tabakları yerleştirirken kendi kendine kaşlarını çattı. Gelin ya kaşlarından memnun ya da kaşlarını çatmak alışkanlık haline gelmiş. Kim bilir belki de o yabancı adama yapmış olduğu bir hareketti. Ne de olsa başköşede oturan, karakterinin vermiş olduğu özgür hareketleriyle şımarıklık gücüne sahip sevdiği tokolu⁴² var.

Cooşbay ona da pek aldırmadı. Kendisini umursamayan ev sahibine sinirlenerek: “Ağzından illa bir kelime çıkar edepsizin” diyerek kendi evindeymiş gibi rahat rahat oturdu.

İri yapılı olan ev sahibi: “Benden alacağı varmış gibi bu nerden çıktı” dercesine Cooşbay'a göz ucuyla baktı.

Cooşbay içinden : “Ee, edepsiz, Allah buyurursa kendi kibrin, başına gelen kurşun olur” dedi.

Kazan asılıp et koyuldu. Ladin odunu çıtır çıtır yanıp, kızıl alev, meme yalayan yeni doğmuş buzağının dili gibi, kazanın altını yaladı.

Ancak şimdi ev sahibi Cooşbay'a yavaşça baktı. Büyük gözlü sert adammış. Sesi hoş çıktı:

- Ne yeteneğin var, kardeş? Diye sordu.
- Çok yeteneğim var dedi Cooşbay, duraksamadan.

---

⁴² Tokol: İkinci eş.

– Usta mısın?

– Tunca gümüş, bakıra altın kaplayan sarrafım!

– Başka?

– Ağzı katı yabaniyi evcileştiriyorum. Konuşmayı bilmez aptalı hatip ediyorum! Beçeliyi⁴³ koşturturum. Kibirli, kendinin beğeneni gelin gibi diz çöktürürüm!

Ev sahibi güldü:

– Oo bu yeteneklerin güzelmiş... Peki, kendin güçsüz olursan ne yapacaksın? Dedi.

– Ben, güçsüz olma zamanından geçtim. Kırk bir günde ki tartışmada sakinleşen Bugu-Moynok gibi uysallaştım. Tanrı misafirine başköşem hazır, kapım açıktır. O başköşemde misafir ettiğim çok şey görmüş olan yolcunun muhabbeti benim için yeterlidir.

Ev sahibi hık-hık güldü:

– Dilin keskinmiş. Daha başka hangi yeteneklerin var, kardeş?

Cooşbay bıyığını okşayarak:

– Gençken kırk gün boyunca kız oyunları olsa ben, hiç zorlanmadan şiir okurdum. Şimdi şu ilerlemiş yaşıma rağmen otuz gün uyumadan Manas söylüyorum! Dedi.

Kulaklarına inanamayan iri yapılı ev sahibi, anlattıklarını yeni duymuş gibi Cooşbay’a tepeden baktı:

– Oo... Kardeş... hepsinden daha çok bu yeteneğin güzelmiş?! Manas’ın hangisini söylüyorsun?

Cooşbay da dik bakarak cevap verdi:

– Su katılmamış olan asıl Manas’ı, su katılmış yeşil “Manas’ı”!

– Ee, o asıl Manas gönder bakalım, dedi.

Cooşbay, yerini düzelterek büyük manasçı gibi ahenkli bir ezgiyle söylemeye başladı:

Oo-o fani dünya

Ben her gün gelmeyeceğim.

Şu çamgaraklı⁴⁴ evine.

Asıl Manas’ı dinlemeye

Bu iri yapılı şey de ne...

⁴³ Beçel: Vakti zamanında yürüyemeyen çocuk.

⁴⁴ Çamgarak: Tündükün altında kesişen bir şekilde konan ve obanın ağaç iskeletini tamamlayan bükük değnekler; kara çamgarak.

Ee-e fani dünya
 Eğlence yapsa da her gün
 Şu ışıklı evinde
 Şımarık gelin kaş çatar
 Nazlanıp kendince
 Asıl Manas'ı anlayıp
 Dinleyecek mi gerçekten

 O atın başını çekeyim
 Ağzı açık kalıp bunların
 Gerçekten anlayıp, gerçekten dinlerlerse,
 Asıl Manas'ı söyleyeyim.
 A-a-a Manas, Manas deyince
 Kuvvetlenir hemen de
 O-o-o Manas, Manas deyince
 Budalaşır hemen de
 E-e-e Manas, Manas deyince
 Kuvvetlenir hemen de
 U-u-u Manas, Manas deyince
 Uyuşuklaşır hemen de
 Zu-u-u Manas, Manas deyince
 Uzunlaşır hemen de
 Ku-u-u Manas, Manas deyince
 Boynunu uzatır hemen de

Ev sahibi ne darılır ne de sinirlenir sadece gülümser gibi:

– Kardeş, bu söylediğin nasıl bir Manas? Bu yaşıma kadar “ku...zuu” diyen “Manas'ı” duymamıştık?!

Cooşbay direkt cevap verdi:

– E kardeş, eskiden yaşamış olan Manas baba, şöyle dursun evine Tanrı misafiri gelince kemik yutmuş akbaba gibi oturarak et yarım yamalak pişene kadar görmezdi... Ne kadar ilginç şeyler olduğunu anlar mısın acaba? Sen dinlemezsen dinlemezsin de bu benim söylediğim asıl büyük “Manas”!

Ev sahibi gerçekten güldü çaresiz:

– İnanırım... İnanırım... Şimdi su katılmış “Manas’ını” söyle bakalım?

Cooşbay düzelip oturdu ve at çobanlarına söyleye söyleye öğrenmiş olduğu gerçek Manas’ı söylemeye başladı. Yumuşak hoş sesi yüksek ve ahenkliydi. Hareketleri bazen gerçek manascının hareketleri gibi ahenkli, bazen Cooşbaycasına ellerinin ucunu kerkenez kanadı gibi kıpırdatıp: söylediği sözleri ve hareketleriyle de artık tecrübeli bir manascıyı gözlerinin önünde canlandırdığı gibiydi. Her zamanki gibi köydekiler eve toplandılar.

Herkes sessizdi. Cooşbay et yumuşayıp pişene kadar Manas söyledi. Gerçekten de su katılmış hali de varmış. İnsanlar gülerken ve eğlenerek dinlediler.

Ev sahibi sonunda çok razı olarak sordu:

– Kardeş, dediğin gibi yeteneğin güçlüymüş. Ben başta pineklediğim için fark etmemişim. Adını söylesene bakalım?

– Şu kuzeyin ucundanım. Adım, Cooşbay!

Ev sahibi kadınlar gibi ürktü:

–Eyvah! Cooşbay’ın ta kendisi misin?

Cooşbay gülerken:

– Su katılmamış asıl Cooşbay’ım.

Ev sahibi şimdi yerinden kalkarak:

– Günahım boynuma. Asıl Cooşbay sen isen kucaklaşalım.

Geldiğinde kendisini umursamayan iri yarı, kuvvetli ev sahibi ertesi gün Cooşbay’a at bindirip yolculuk ettirdi.

Ev sahibi böyle yapmamış olsaydı, Cooşbay kuruldaki beye gidip Tanrı misafiriyle ilgilenmediğini anlatacak ve ev sahibi dokuz kere ayıplanacaktı.

13.

Her üç yılda bir ay değişen oruç, bu sene aralıkta tutuldu. Oruç tutmak on iki yaşından itibaren Müslüman olana farzdır. Takva sahibi baba ve ana dokuz yaşındaki çocuğuna ayın başında bir gün, ortasında bir gün, sonunda bir gün üç kere oruç tutturur. Onu yapan çocuğun şeriat yolunda “Büyüklerimin ödediği farzı ben de ödedim” diye gönlü hoş olduğu için, morali yerinde sakin ve uslu gezerdi. Edebi korumakta, çocuğu saygılı olmaya, temizliğe, günah olacak kötü, ters işleri yapmamaya teşvik eden bu dini yolların gerçekten de faydalı tarafları olduğunu kabul edelim. Sadece çocuklar değil, bütün oruç

tutan büyükler de bu otuz günlük oruç zamanında her zamankinden daha çok saygılı olur, nazik davranır, büyüklük eder, uysal oluyorlardı. Bazı iç organlarından rahatsız olan insanlar, hastalıklarından arınır. Yüreği daralmış, sıkılmış olan insanların gönlü ferahlar ve kendilerini daha iyi hissederlerdi.

İşte bu işaretlerden dolayı: hoca, oruç hakkında nasıl bir kural söylese, insanlar ona çabucak inanıyordu. Dine, dini merasimlere verilecek paradan çabuk kurtulmak, ona masraf demeden, bu dünyada şeriat yolunda temiz ve öbür dünyada günahsız olabilmek uğruna sadece kendisi için zekât deyip inançlı insanlara fitrini vermek için doğrusu acele ederlerdi.

“Senin elinde avucunda yok, yoksulsun. Fitreyi vermeyebilirsin” diye hoca söylemezdi. Söylemeyi bırak, ramazanda o hocaya dalkavukluk yaparak:

– Allah yolundaki vergi, fitredir. Geveze zenginler, hacının yanında ondan ne kadar erken kurtulursanız, kendinize sevap olacak! Dedi.

Kendisine gelecek sevaptan mahrum olmayayım diye düşünen zavallılar tek keçisi kalsa bile hacıya yolluyordu.

Küçük kara eve yaslanan küçücük çocukları gözü yaşlı bakıyorlardı. Anne ve baba tek keçilerini sevap kazanmak için kendi iradeleri ile verseler de onu kaybettiklerinden dolayı içleri sızlamaktaydı. Çok kötü duruma düşmüş insanları görünce, Coşbay’ın içi acıyordu. Daha sonra: “Yıl geçtikçe bizim hocalarda utanma hissi kalmamış açgözlü olmaya başlamışlar. Bunlara bir çare var mı?” diye kendi kendine soru sorup: “Niye olmasın” diye kendisi cevap verdi. İnsanların çoğu gülüyormuş gibi yaptılar.

– He-he...ho-ho...hi-hi...

Savaşa gidecekmiş gibi Kerkaşka’nın kuyruğunu topladı. Ona yuvarlak kaşlı Kırgız eyeri, döşeksiz dokudu. Yaşı elliye dayanmasına rağmen üzengiye ayağı değmeden direk bindi. Sonra ucuna taş kadar kuyruk yağını batırıp, kendisinin eve yasladığı iki kulaç kadar kement⁴⁵ aldı ve kendi halinde oturan beyaz boyunlu siyah köpeğini kovalamaya başladı. Sopadan korkan köpek evlerin etrafına kaçtı.

Coşbay, peşinden kovalayarak konuştu:

---

⁴⁵Kement Hayvanları yakalamak için kullanılan, ucu ilmikli, kaygan uzun ip. İdam için kullanılan yağlı kayış.

– Zavallı köpek, itlik yapma! Ben sana “Yağ vereyim” diyorum, niye kaçırıyorsun? Kementin ucuna baksana al al. Taş gibi upuzun kuyruk yağı! Kendi koyunumun helal yağı! Sen benim, ağıl başında bekleyen köpeğimsin. Benim elimden yağ yemeye niye utanırıyorsun, zavallım...

Toynağın sesleri, köpeğin “Kınk” edişı ve Cooşbay’ın konuşmaları evdekileri dışarı çıkardı. Deri kürkü omuzlarına alan ağabeyi Bayserke de çıktı. Saç boncuğu “Şingır” eden güzel yengesi de çekingen gelini de evdekilerin hepsi bir anda çıktılar. Sadece onlar değil, bu köye misafire gelmiş saygıdeğer misafirler de Cooşbay’ın sesinden dolayı evde tek oturup kalamadılar.

– ... Bu Cooşbay yine nasıl bir olay başlattı. Dışarıda neler oluyor? Bakalım bir...

– O Allah’ım yar rabbim. Coro bozası ile sarhoş olup züppe gibi köpek kovalaması da ne? Hi-hi..

Bu arada yanlarına doğru yirmiye yakın kalabalık, atlı bir grup geliyordu. Onlar uzaktan sadece hayvan götüren insanlar gibi gözükmesine rağmen, aslında diğer köylerden fitre toplayan hocalar, onların arkadaşları ve hatta o grupta saygıdeğer büyükler de vardı.

Fitre için toplanmış hayvanlar sanki yolda bulunmuş, onların rızklarıymış gibi hoca da zenginler de gönül rahatlığıyla geliyorlardı. O gelen gamsız hocaların bu yoldan geçeceklerini bilen Cooşbay, uzaktan takip ederek onların tam geleceği vakitte öyle köpeğini kovalamaya başladı:

– ... O utanmayı ne yapacaksın, zavallım. Bu zamanda köpek olan sen değilsin, kuyruk yağını büyük ısırılmaktan artık insanlar bile utanmıyor, zavallım... Al! Al! Ye diyorum sana! Al ye...

Kementi köpeğe doğru uzatıyor, köpek gerçekten de yağ yemekten utanıyor gibiydi. Kuyruğunu kıstırıp acı acı ağlayarak evin etrafında dönüyor, oraya kaçırıyordu...

O fitre toplamış hocalar ve büyükler de yaklaştılar.

Cooşbay “Utangaç” köpeğini şimdi onlara doğru kovalamaya başladı:

–... Zavallı, zavallı utanmayı bırakıp da ye, kuyruğu...

Sarık giyen büyük hoca atının başını çekip şaşırarak sordu:

– Oy, Cooşbay, bu yaşa geldin de küçük çocuklar gibi köpek mi kovalırıyorsun, hayırdır?!

Cooşbay da Kerkaşka’nın başını çekip:

– O hoca efendi, köpek kovalayan başka kimi gördünüz? Bu köpek kendi ağılımın başında bekleyen, bana tavşan yakalayan kendi köpeğim! İki gün önce oradaki

Boztepe'nin üstünde bir tane aygır, tavşanı çok sert ısırıp derisini yırttı... “ O, Allah'ın belası, dikkatli ısırmana” diye gözünü korkutmuştum. O yüzden iki gündür utanıp tabağına kafasını sokup yemeğini yemiyor. Açlıktan ölecekmiş gibi çok zayıfladı baksana. Dedi. Cooşbay'ın dediklerine inanan hoca, köpeğe baka kaldı, aklı durdu:

– Evet, “Köpek utanınca, yağ versen de yemez” diye eski bir deyim var, Cooşbay... Dedi.
 – O gerçekmiş, hoca efendi dedi. Cooşbay, Beklediğinin gerçekleşmesine sevinerek konuştu: Bu köpeğim suçunu anlamış, çok utanmış. Köpek sen değil, kuyruk yağını görünce halk yöneten beyler de kendilerini hatip zanneden kahramanlar da Allah'ımın elçisi hocalar da efendi ile sofusu da hacı ile onurlu insanları ve hatta hepimizin başlarını avucunda tutan ak padişahın⁴⁶ bembeyaz beyleri de kendinden geçerlerdi. “İnanmıyorsan, bak, büyük hoca kendisi önden, bizim büyükler de onunla birlikte, fitre için yoksulun tek keçisini bile almış geliyor. Sen niye utanıyorsun” diye o zavallı köpeğimi önünüze çıkarıp, sizlerle selamlaşıyorum, hoca efendi!

Az önce Cooşbay'ın bu yaptıklarını pek anlayamayanlar, şimdi ise birisi “Bırs”, birisi “Bars” diye birisi karnını basıp ters dönerek güldü.

Büyük hoca nasıl utanacağını, ne diyeceğini şaşırıldı, öylece eyerde oturup kaldı.

Cooşbay elindeki kementi oradaki köpeğe uzattı:

– Gel, güzel köpeğim bak, kendin de görüyorsun. Hoca efendiye baksana. Kara et yağına katık olur diye yoksulların besledikleri tek keçilerini utanmadan alıp gelmiş. Sen niye utanıyorsun? Bırak utanmayı. Sen geceleri ağıl başında duran, gündüzleri de boz tepeden tavşan yakaladığın için hakkın olan bu kuyruğu al, ye. !

“Nasıl yiyeceğim” dercesine köpeğin orada ağzını yalayıp, göğsünün üstünde yere yatırdı.

– Off utangaç köpeğim benim. Evet, hoca efendi “Köpek utanınca, yağ versen de yemez” diye eskiden dâhi babamız doğruca söylemiş. Vah vah... Aklına bin sağlık dâhi baba-a! Cooşbay'ın bu dâhice yaptıklarına küçük büyük herkes razı oldu.

Fitre toplayan hocalar da onlara yardım eden zenginler de ne gülebildi ne de Cooşbay'ın dediklerine cevap verebildiler sadece sırttılar. Sonra büyük hoca eyerde düzelererek ayıbını kapattı:

---

⁴⁶ Ak Padişah: Kırgızlar Rus idaresi altına girdikten sonra Rus çarlarına yerli halk tarafından söylenişi.

– Şeriatıta ismini söyleyip ayet okuyan olursa fitre sevabı, hayvan sahibinin olacak diyordu. Bu hayvanların sahipleri kendi rızaları ile vermişlerdir. Şu an öyle olmasa bile biz bunları kendi sahiplerine bıraktık. Buradan gelip alsınlar, sevabı kendilerininindir. Onlara adanıp ayet okunacak...

Büyük hoca arkasına bakmadan hızlıca uzaklaştı...

Bu olaydan sonra beyaz boyunlu siyah köpek kemendin ucuna takılmış taş gibi sivrikuyruğu yalayıp yalayıp sonra da yuttu. Cooşbay, insanlara her zaman “Köpek utanınca, çok fena utaniyormuş” diye anlattı.

14.

Bir keresinde insanlar sohbette: Hayat, insanlık, kader, insan karakteri ve olup biten şeyler hakkında konuşurken Cooşbay, mucizevi bir şey biliyormuş gibi yakasını tuttu:

– Töv-be-e! Töv-be-e!

Herkes bir anda “Neyi öğrendin açık açık söyle” dercesine ona döndü:

Cooşbay sadece gözlerini süzdürdü. Sırayla, ahenkli bir şekilde yavaş yavaş cüz okuyan hoca gibi sallanıp, sonra:

– Bu aynı anne babadan. Mesela Bayserke, onun kardeşi ben Cooşbay, benim kardeşim Momo, takva sahibi hacıdır. Üçümüz birbirimizden farklıyız. Mesela, iki tane aygırdan nasıl bizim doru kısarak doğmasın, tövbee, tövbee.

Farklı bir şey duyacaklarını zanneden insanlar kıt-kıt, mınk-mınk güldüler. Sonra akıllı Berdike gülerek:

– Üçünüzün de babasının aynı Borsol olduğunu kim bilebilir, Hi-hi...

– Onu annem bilir, dedi Cooşbay duraksamadan. “Hepinizi aynı babadan doğurdum” demişti annem, hoca efendi Allah’a inandığım kadar anneme inanıyorum. Aynı babadan doğanlar olarak üçünüz farklı, beşiniz birbirinizden farklı oldunuz diye üzül müştü hatta annem. Biz üçümüz farklı olmayalım diye ağabeyim Bayserke’den beyliğini istesem bana verecek gibi değil. Daha gençken hacca gidip, hacı olarak döndü kardeşim, hacılığını bana ver desem, kardeşim Momo hacılığını verecek gibi değil. Beyim diye Bayserke ağabeyim öğleye kadar büyük doruya, öğleden sonra yorga kızıla biniyor. Ben hacıyım diye kardeşim Momo sabah vakti kazanbak⁴⁷ gibi beyaz sarık, öğleden sonra yine öyle mavi sarık sarıyor. Çenesindeki üç yüz yetmiş yedi tel sakalını öğleye kadar yedi yüz yetmiş

⁴⁷ Kazanbak: Göçerken tencerenin kırılmaması, kurumu bulaşmaması için çubuktan yapılan kapkacak.

yedi defa, öğleden sonra dokuz yüz doksan defa okşuyor. Hacım, “Neden öğleden sonra zengin sakalınızı fazla fazla okşuyorsunuz” deyince kardeşim Momo:

– Siz, bana ağabey oldunuz. O, ağabeyliğiniz olmasaydı, size küfür ederdim diyor.

– Hacı kardeşim, hangi suçum için bana küfür edeceksin, deyince:

– Halk huzurunda günahsız olduğunu göstermeye çabalarsın dedi.

– Halk huzurunda günahsızım kardeşim. Siz günahsızsanız ben de günahsız değil miyim, diye sorunca: Hacı kardeşim Momo, üç yüz yetmiş yedi tel sakalını üst üste okşayıp:

– Siz bana ağabey olsanız bile Allah’ın önünde günaha girecek işler yapıyorsunuz dedi.

– Niye, öğleye kadar yarış atı doruya, öğleden sonra yorga kızılı binerek izini kaybettiren kurnaz bey Bayserke; öğleye kadar beyaz sarık, öğleden sonra yine benzeri olan mavi sarık sararak değişen hacı kardeşim Momo, Allah’ın günah dediği işlere girmez. Günahsız olarak bilinen yerlerde gezen, beni günaha sokuyorsa, o zaman Allah’ın hiç mi adaleti yok? Deyince kardeşim Momo iyice sinirlenerek:

– Ağabey olsanız da size artık sahtekâr diyeceğim! O, sahtekâr. Öyle sahte şeyler konuşmayınız! Diye beni azarladı.

Sabahtan beri sakın sakın sohbet eden adamlar Cooşbay’ın dediklerine birisi öksürerek, birisi sadece gülümseyerek, birisi de kahkaha atarak güldüler.

Cooşbay, güvercin gibi sakın ve uslu bir şekilde:

– Böylece ben büyük günah işlemiş sahtekâr birisi oldum, ağalar. Beni o büyük günaha batıran kendi hacı kardeşim Momo-o’dur! Bu, cuma geceleri o büyük dedelerimizin mezarlarına gidip ibadet edip, bir hafta boyunca işlediği günahlardan arınıyor, bilmiyorum. Hacı kardeşimin büyük dedelerinin hepsi benim de büyük dedem olur. Onların ruhları beni korur mu, korumaz mı, günahlarımdan arıtır mı, arıtmaz mı? Bindığım ne yorgadır, ne de kafamdaki kazan kadar beyaz sarıktır. O büyük dedelerin giydiği yeşil, siyah ve kızıl deri şapkadır. Ben o şapkaları değiştirmeden bayağı eskiyene kadar giyiyorum. Büyük dedelerimin ruhları buna kızmaz. Kısacası, onların nesi olsa da o ruhlara ben de ibadet etmeyi deneyeceğim...

Bir keresinde her hafta cuma geceleri yol üstündeki mezarlığa gidip ruhlara tapınıp, Allah’a ibadet eden Momo hacımın, sağ ayağındaki mesti yoktu. Ağabeyi Cooşbay’ın dediği gibi üç yüz yetmiş yedi tel sakalı, titreyerek dağıldı. Al yanakları bembeyaz olup dilini yutmuş gibi kapıdan içeri girer girmez yıkıldı.

Hacı kocasına çok değer veren eşi, aceleyle başköşeye döşek serdi. “Tabanlarından kan akıyor, diken batmış galiba” diyen oğlu ve kızları hacı babalarını zar-zor kaldırıp yatağa yatırdılar. Bacağı çizilip, pantolonunun paçası yırtılmıştı. Momo’nun dudakları titriyor, gözleri açılmıyordu. Sadece ara sıra:

– Sır... Sır... Diye inliyordu.

Allah’ın koruduğu hacı kocası “Sır” demekten başka hiç bir şey konuşamayıp yatınca, her zaman kocasına itaat eden eşi ne yapacağını bilemedi. Endişelenerek ocakta büyük ateş yaktı. “Allah’ım, hacı bu duruma düştü. Şimdi kim çare bulacak buna.” diye üzüldü. Babası dilsiz, annesi çaresiz, evin içi tedirgin bir şekildeyken kendini kaybetmiş olan oğlunun aklına bir şeyler gelince annesine döndü:

– Ana mizahçı amcamı çağırayım mı? Deyiverdi.

Annesi unuttuğu bir şeyi hatırlamış gibi sevinerek:

– Evet, niye gelmedi aklımıza... Koş, gözünü seveyim... Dedi.

Cooşbay, çoktan eve gelmiş, sakın bir şekilde üstünü çıkarıp başköşesinde oturduğu an, kapıdan nefes nefese giren çocuk aceleyle:

– Amca, babam galiba bir yerde bir şeyler görmüş. Konuşmadan yattı öylece kaldı, dedi.

Cooşbay şaşırarak:

– Hiç mi bir şey diyemedi?

– Ara sıra “Sır... Sır” diyor. Rengi kül gibi oldu. Bir ayağı yalınayak...

– Cooşbay, aa... Geleyim geleyim, dedi pek acele etmeden. Hacda tokalaştığı yedi evliya, kırk çilten⁴⁸ hacı kardeşimin galiba gözüne görünmüş, gidelim...

Cooşbay gelince hacı baygın bir şekilde başköşedekeyken, ardıc alevi alevlenip, evin içi büyülenir. Cooşbay, döşegın baş tarafına gelip, hocadan ders alan çırak gibi yere çökerek dikkatlice oturdu. Bir anlık kardeşi Momo hacının yüzüne baka kaldı. Sonra avucunu hacının alınına koydu ve bekledi. Yorgan altından Momo’nun kolunu yavaşça çıkarıp damarına baktı. Sayı sayıyormuş gibi dudaklarını kıpırdattı. Sonra:

– Cooşbay, “Hacımın bileği hocaların yazdığı ayet kâğıdından daha beyazmış”, diyerek Momo’nun kolunu tekrar yorganın altına koyup sakalını okşayarak konuştu:

– Hiç korkmayın, çocuğım! Hacı kardeşimin gözüne görünüp: Yedi evliya ve kırk çilten bir sır söylemişler. Onun nasıl bir sır olduğunu hacım konuşmaya başlayınca kendisi

---

⁴⁸ Kırk çilten: Evliya, Ermiş.

anlatır. O zamana kadar hacım dinlensin. Bu ocaktaki ardıç odunu yanıp bitince, her zamanki gibi kendiniz de yataklarınıza geçip uyuyun. Yarın güneş doğar doğmaz kendi köyümüzdeki ve diğer köylerdeki hocaları, dindar insanları çağıracağım. Hacım, o zamana kadar konuşur umarım. Konuşmazsa o vasıflı hocalara okuturuz, korkmayın. Gönül ferahlığı ile uyuyun!

Cooşbay'ın bu konuşmalarından sonra Momo'nun karısı ve çocukları başlarını yastığa koyar koymaz uyudular. Ertesi gün Cooşbay'ın dediği gibi güneş, güzel bir şekilde doğdu. Hayvanlar otlaklara dağıldı. Hayvan sever insanlar, hayvan etrafında yürüyordu. Sonra her zamanki gibi şapkalı olan insanlar gergin, bazıları yalnız, üç dört, diğer taraftakiler ise beş on kadar grup oluşturarak birçoğu tek mayalık kımız içerek köy sokaklarında yürüdüler... Cooşbay'ın köylere davet ettikleri arasında bazıları demir ustası olarak geldi. Kalabalık bir grup olarak gelenlerin arasında ise hocası ve âlimi özel olarak vardı.

Öğleye yakın Momo hacının evinin etrafında eyerli atlar, gruplu bir şekilde bağlıydı. İnsanların hareketleri, sakin, tedbirli ve gizemliydi. Gelenler eve sığacak gibi değildi. Cooşbay sesini kalınlaştırarak:

– A bizim köyün yiğitleri, evlerde ne kadar yünlü döşek ala kiyiz, varsa getirin. Şuradaki çimenliğe serin! Allah'ımın kudreti ile yedi evliya ve kırk çilten Momo hacıma gece bir sır söylemiş. Hocalar, âlimler büyükler, tabipler ve bilginler geldiler! Yaşı gelmiş oğlandan başlayıp kambur olan ihtiyara kadar hepiniz o çimenlikte toplanın. Sevgili hacımın kendi ağzından yedi evliya ve kırk çilteyi anlatan sırrı duyacaksınız!

Kadınlar evlerinde saklandılar. Hatta Bayserke beyin eşi de dışarıdaki erkeklere görünmedi çünkü dışarıdakiler sıradan insanlar değil, büyüklerdi. Bugün sadece her zamanki güneşli bir gün değildi, Allah'ın yarattığı elçileri ile genç yaşında hacca gidip gelen bu halkın vasıflı Momo hacısına sır verdiği gündü.

Her günkü gibi sinirlenen annenin de karısına kahramanlık taslayan adamın da bundan dolayı galiba sesi çıkmadı. Az önce güneş ışıkları vurunca, sanki bu köyün üstünden bir ak melek uçup geçmiş de sadece evlerin ve insanların gönlünde değil, bütün havanın kendisinde bir büyü bırakmış gibi farklı bir sessizlik, mucizevi bir huzur vardı. Bu büyük sessizliği bozan ses sadece Cooşbay'ın muhteşem kalın sesiydi:

– O, büyük çoğunluk, benim söylediklerimi işitin! Hepiniz abdest alıp oturun diyeceğim ama güğümdeki su yetecek gibi değil. Su kenarında peş peşe giderseniz, Güneşin gözü

yamulup: Hacıma söylenilen sırrın büyü gücünü kaybedecek demiş... “Töv-bee Allah’ım. Bizim halkın sakinliğine ben razıyım. “Kim demiş” diye hiç biri sormuyordu. Hi-hi...” – Cooşbay içinden güldü, sonra:

– İki elini göğsüne getirip, sesli bir şekilde üç defa kelime-i şهادetini okursa o, abdest almanın yerine geçer, öyle yapınız, hepiniz, dedi!

Meğerse çoğu adamların abdesti yokmuş. Onlar sesli bir şekilde, aynı anda kelime-i şهادetini söyleyip: La ilahe illallah, deyince etrafta büyü bir gürültü oluştu.

Çok korktuğu için dili tutulmuş olan Momo hacı, gece yarısında kendine gelmişti. Eşini uyandırıp, ağzını yıkayıp, suyunu içtikten sonra Allah’a ibadet etti. Başını yastığa dayayıp uyukladı. Sabah olur olmaz abdest alıp, namazını uzun uzun kılıp, içinden konuşarak hatta gece mezarda insan gibi konuşarak gördüğü hayaleti ve söylediği sırrı hatırladı.

15.

Çocukluğundan beri tepelerde, tarlalarda yıllık atlarının peşinde çok gezen Cooşbay, geceleri yıldız sayıp, gündüzleri beyaz, kara bulutların hareketlenmesine bakarak hava durumunu, bitkilerin sararmasını ya da yeşillenmesini, göçebe kuşların geliş ve dönüş mevsimlerini izlerdi. “Bir kere duyduğunu hiç unutmaz, hep aklında tutar” deyimini çocukluğundan beri aklında tutan uyanık Cooşbay, yıl tahminlerini söyleyen hesapçının: Bu sene kışın erken gelerek çok soğuk olacağını veya kışın erken gelmesine rağmen sonradan havanın yumuşamasıyla baharın erken geleceğini, hangi olayın nasıl bir belirtiyeye göre söylediklerini duyarak aklında tuttu. O, uzmanın dediği özel belirtilere göre yılın nasıl geçeceğini tahmin etmeyi kendisi de öğrendi. Kendi hesabı ve bildiği belirtilere göre gelecek kışın nasıl geçeceğini söyleyebiliyordu.

Fakat mizahçı birinin yıl tahminlerine insanlar pek değer vermiyorlardı. Allah’ın cezası Cooşbay: “Yaşlı Allah bu sene çok sert kış gönderecek” diye günaha girecek sözleri söylüyor. “Yaratana ve doğayı rahat bırakıp sadece insanlara komikliğini gösteremez mi?” diye onu beğenmeyenler ve hoş karşılamayanlar da vardı.

Kendisinin de dediği gibi Cooşbay, onların söylediklerini dünya kadar göle küçücük böcek konmuş gibi umursamıyordu. Kışın sert geçeceğini ya da baharın geç geleceğini söyleyince, yine her zamanki komikliği tuttu diye pek inanmadılar. Cooşbay buna da razıydı:

– İnanmıyorsanız inanmayın. Yaşlı Allah’ım bir defalık hepinizi kandırarak. Guguk kuşunu erken çağırıp, baharı erken getirterek hepinizi o büyük yaylaya göç ettirince, hava

çok güzelken bir anda Tanrı dağının boz bulutları etrafı sararacak ve beyaz deve yavrusu tabanı kadar büyük büyük sarı karını yağdıracak. Gökte parlayan yıldızları işaret ederek, kısraklar işte bu keskinleşmiş eğiklikten hızla kayarak ölürlür. Oradaki vadi, buradaki dere ve ortadaki düzlük hepsi kan içinde. Nice yarış atları ve yorga doğuracak kısrak ölen pis kokulu, küçük burunlu zenginler, hatta mırıldanıp konuştukları anlaşılmayan basık burunlu zenginler “Niye Allah’ım niye” diyerek sakallarını koparıyorlardı. Koparsan ne olacak sanki bitli sakalını. Gebe kısrakların, en iyi atların ve hatta taylarını bağlayacak ipin yanına, sürüsü olmayan at yaklaştırmayan aygırların yok oluşunu o zaman göreceksiniz.

Cooşbay’ımızın nasıl bir insan olduğunu o zaman öğreneceksiniz, canlarım...

Bunu duyan adamların biri:

– Allah’ın belasının dedikleri çıkmasın, geçekten de. Diyerek endişelendi.

Biri onunla alay ederek:

– Ya sen, oynayarak söylediklerine gerçekten inanıyor musun? Biz de baharı ve kışı Cooşbay kadar anlayabiliriz ki. Eski çağlardan beri bu Tanrı dağlarında hayvan besleyen halkın torunlarıyız. İnşallah bu sene güneşli, doğusu karsız, yumuşak kış olacak. Bildircin, karınca yuvasında kışı geçirecek. Toy kuşu, göl kenarında uyuyacak. Tilki, fareye, tavşan ot tomurcuklarına, keklik ve çil frenk üzümü ile akdiken meyvesine doycak ve harika bir kış olacak. Bahara doğru kış uzarsa uzanır. O zaman Allah, hayvanları telef olmaktan korusun. Kardelen kar altından gözücüüp, yeşillik sarar etrafı. Göçebe kuşlar erkenden gelir ve guguk kuşunu çağırır, hızla büyüyen kuzu ve oğlaklar tepelerde oynaşır. Tayın bağlama ipleri erkenden takılır inşallah... Diyerek, her köyün kendi uzmanları gelecek kışın karakterini överler.

Çoğu zaman kış, o uzmanların dediği gibi yumuşak geçerdi. Böylece sadece Cooşbay değil mizahçı olmayan bütün saygıdeğer insanların hesapları da doğru çıkıyordu.

Aklı başında doğmuş bir insan kendi hayatını boş boş geçirecek değil ya. Cooşbay’ın da dediği gibi elinden her iş gelen beceriklisi de var, işlemeyen demir gibi beceriksizi de. İşin eri bir usta, her söylediği çıkan bilge bir insan, arkasında kendi hayatından bir öğüt, küçücük olsa bile bir özellik, kısacası kendisi hakkında torunlarının hatırlayacağı bir söylev bırakır. Bırakmamış olamaz ve o bırakılmış hatıraların hepsinin güzel olacak diye bir şartı da yok.

Aynı köydeki sabırsız bir adam: “Koyun ürktü. Ağıla kurt girdi” diyeceği yerde: “Aman, koşun. Köpeğin kafasını koyun kemiriyor” diye milleti koşuşturması birçok insanın ağzında dolaştı. Başta öyle konuşan o sabırsız adam ile alay edenler sonradan, sevimliye başladı.

Meğerse böyle ilginç şeyler, insana gönül hoşluğu gurur, kahkaha hatta kuvvet olurmuş. Çok ilginç olaylara sebep olan ve köylülerini güldüren Cooşbay’a yıl geçtikçe insanlar değer vermeye başladı. Coke’ın boşuna yaratılmamış. Söyledikleri hep gerçekleşiyor. Geçen kış için ılık demişti öyle de oldu. “Otlakta tek başına kışı geçiren o basık burunlu zenginin hayvanları hastalanacak” demişti hastalandı da. Basık burunlu, ağılının etrafında balık kızartıp, hayvanlarına tütsü ile dualar okuyarak telaşa düştü. Cooşbay sıradan bir mizahçı değil, Allah’ın sevdiği bir kuluydu!

Cooşbay, bu saygıya ulaşacak yaşa geldi. O hiç şaka yapmadan gerçekten gözlemlediklerini söyledi:

– Bu sene bahar erken geldi diye hiç sevinmeyin. Yaşlı Allah’ın siyah buğrasına yüklediği sarı karı var, bir süreliğine güney tarafa yerleşin, dedi köylülerine.

İnsanların bazıları ona inanıyor olsalar bile bazıları da inanmıyordu. Cooşbay her zamanki gibi Cooşbaylık yapıyordur. Guguk kuşunun geldiği ve kuzeyin yeşilliklerle kaplandığı çok oldu. “Sarı kar çoktan yağmadı mı hayvanlarımız dağlara kaçıyor. Yaylalara göç etmezsek olmaz”, diyenler taşınmaya başladılar.

Birbirine yakın olan köyün köşesinden göç edenleri görünce, diğerleri de acele etmeye başladılar. Geride kalmak “Köyde kalmak” kadar gurura dokunur bir olay iken, onun yanı sıra önceden göç edenlerin yayladaki güzel yerlere yerleştikleri de gerçektir. Onlarla yer için tartışamazsınız. “Burası her yıl benim yerleştiğim yer” diye söylersen, senden önce ben yerleştim, diye o başlar konuşmaya. Tartışma başlarsa:

– ... Ya iki kardeş, Allah’ın yeri için tartışmak ne haddinize? O yeşil yaylaktan, bu büyük ve boz düzlüklerden eşit bir şekilde istemediğiniz kadar çok var diye onları utandırdı.

Sadece o değil insandaki rekabet duygusunu uyandırıp, namusuna kadar da dokunur.

Kısaca ne olursa olsun Cooşbay’ın uyarılarını pek dikkate almayan hayvan sahibi zenginler, hep birlikte yaylaya göçtüler. Herkes göç edince tek kalamayan Cooşbay da yaylaya göç etti. Başkaları otlaklara yakın nehir kenarlarında, yüksek yerlere yerleştiler. Cooşbay aşağıdaki düzlük bir yere ev kurdu.

– İhtiyar, Allah'ın siyah buğrasına bir birine denk gelecek şekilde yüklediği yükü, düzlükte sarı kar dinene kadar oturup bekleyelim dedi.

– Parlak bir yaz, güneşli hava, dağ tepeler yeşilliğe bürünüp, sürüde yeni doğmuş tayların kişneyerek, şimdi sakinleştiği andı. Hafta boyunca güneşli olan hava, bugün öğleden sonra bozuldu. Hava, büyük ve şiddetli bir savaşta tam da düşmana vuracakken atından ayrılan kahraman gibi bozuldu. Kara bulutlar tepe ve dağları kapladı. Bir anda gökyüzü kapanarak önce yağmur sonra da Cooşbay'ın daha önce söylediği beyaz deve yavrusu tabanı kadar büyük büyük sarı kar yağınca tepe, nehir ve düzlükler beyaza büründü. İsteddiği gibi otlayan koyunlar kayboldu. Sadece inek ve mandalar soğuğa dayanıklı olduğu için rüzgâra karşı göğüslerini siper ettiler. Sonra insana kanat olan yılkı atlarının yuvarlak toynaklarına dolan su ve kar, buz tuttu. Taylı kısraklar, sanki öleceklerini hissetmiş gibi koşarak kişnemeye başladılar. Aygır ve atlar halsiz bir şekilde titredi. Ayakuçları kayıp eğimlerde duraksıyor, gerçekten de gözle görünmez bir güç alıp yokuş aşağı kaçırıyormuş gibi uçuyorlardı.

Ne atlarına binebilen ne de yayan gidip yılkı atlarını bu felaketten koruyabilen insanlar, yalnızca Allah'a yalvarıp:

– O Allah'ım sen koru? Ey ruhlar yardım edin? Yılkı atlardan hiç olmazsa biri kalsın?

Kendi yılkı atlarını düzlükteki otağa bırakan Cooşbay, yalnızca evinden seslenerek:

– İhtiyar Allah, sen onları koru? Yılkı atları sağ salim kalsa bari...

Baharın bir günü yeni doğmuş bebek gibi diye boşuna söylenmemişti. Ertesi gün hava çok güneşli oldu. Bembeyaz olmuş dağ ve tepe hemen yeşillendi. Hava düzelip, rüzgâr ılık esmeye başladı. Daha önce Cooşbay'ın dediği basık burunlu zenginlerin büyük pişmanlığı: ölen atların çok, bir hayli çok olmasıydı.

– ... Allah'ım beni neden şaşırttın... Biraz daha düzlükte dursaydım belki de atlarım sağ kalırdı..

– Ee, akılsız zengin. Uyarıları dinlemedin. İş işten geçince sızlanman ne fayda eder. Ölen atların geri gelir mi? Hı-hı...

Cooşbay'ın gülme sesleri onlara kadar gitti.

– Coke'm gözü açık insanmış. Biz onu bu zamana kadar fark etmemişiz, dedi aynı basık burunlu zengin.

– Ölecek olan atlar öldü. Daha kötüsü o Cooşbay'a, hayatımızın sonuna kadar alay konusu olduk... Dedi diğer zengin şişman.

Fakat onların düşündüğü gibi Cooşbay atları öldüğü için sevinmedi ve onlarla alay etmedi sadece: şu Tanrı dağlarında ömürleri boyunca hayvan besleyip yaşadıkları yerin sırrını, hava durumunu bilmeyen cahilliklerine üzüldü:

– Ne yazık, yazık ya... En azından o basık burunlu zenginler, gülmemin nedenini anlasalar belki bu felaketten kurtulurlardı... Ay hayvan severlerim benim ya?!

Ölen atların etini satmak için pazar da yakın değildi, dağıtmaya göndermek için bir iki tane at, kısarak ölmedi. Kısaca atlarının çoğu ölen insanlar, at etini öküzlere yükleyip yakınlardaki akrabalarına gönderdiler. Günde iki defa büyük kazanda et pişirilip, yaşlısından gencine kadar herkesi misafir ettiler.

Cooşbay o misafirlige davet edilenlerin başköşesindeydi. Bu defa bilge mizahçı insanları hiç güldürmedi. Özlü sözlerle konuştu. Atasözü ve deyimleri sıralayıp, ben çok iyi konuşurum diyenleri, konuşmalarıyla şaşırttı.

– Tövbee Allah'ım. Coke'm sadece insanları güldüren mizahçı değil, hem hikâyeci, hem de güzel konuşan bir hatipmiş!

Cooşbay kendisi hakkında söylenen övgüyü duymazdan geliyor sadece farklı bir nutuk veren, kendisinin söylediklerine şaşırın o insanı çimdikleyerek güldürür, heveslendirir, düşündürürdü.

– Biz mizahçıyı tanımıyormuşuz ki. Allah'ın sevdiği bilge bir mizahçıymış ya!

Başköşede konuk olarak oturan Cooşbay'a, o basık burunlu zengin "Coke" diye seslendi. Önceden işte bu adam Cooşbay'ı pek sevmezdi. "Şeytana sağdıç olacak o adamı yerli yersiz övmeyin" diye konuşurdu. Şimdi o basık burunlu zengin Coke, Coke diyerek atın yağını bütün bir şekilde ona verdi. Hatta geleneklere uygun olmayan işi yaparak: semiz kısrağın uçasını⁴⁹ da Cooşbay'ın önüne, ayrı bir tabakta koydu.

– Sizin nasibiniz, hatibim! Sizin nasibiniz size verilmiş diyerek salyası aktı.

– Cooşbay bir tek, "Kısmet olmayan yemeğe burun kanar beyim" dedi.

– Nasibimizde olan işte böyle kayabaşından kendi kendine tabağına düşer... Hepimize nasip olmuş, yiyiniz yiyiniz.

Bu konuşmadan sonra ölen atlara üzülenler azaldı. Basık burunlu zengin evi gülmelerle doldu. Büyüğü de küçüğü de kendilerini düğündeymiş gibi hissettiler.

---

⁴⁹ Uça; Atın iki kalçasını birleştiren omurga parçası; Kırgız geleneklerine göre en saygılı insana verilen et parçası.

Gülenler çoğaldı. Sabahtan beri konuşan Cooşbay'a, basık burunlu zenginin konuğu, zengin şişman iftira attı:

Hepimiz: Allah'a ibadet ederken, sen Cooşbay, Allah'a yaşlı diyerek yaratana kızdırıp sinirlendirdin. Senin dediklerin yüzünden oldu galiba bu felaket kim bilir belki olmayacaktı...

– Öyle değil, beyim! Dedi Cooşbay. Benim öz babam, yedi ceddim, ondan önceki dedelerim de eskiden beri bütün Müslüman çocukları Allah'a ibadet ediyor. Ondan beri ne kadar zaman geçti? Allah'ım yaşlanmadı mı diyorsunuz? O, yaşlandı artık. Ben, o yaşlanmış olan gerçek Allah'a ibadet ediyorum. Siz farklı tanrılara ibadet ediyorsunuz. Gerçek Allah ona sinirlenip kızdı. Bana kızsaydı, atlarımı da sağ bırakmazdı ki!

İnsanlar güldüler.

Coke'm bu defa da gerçeği konuştu. Bu arada bey, Allah'ım bize sırnını gösterdi, Coke'min atları bu felaketten kurtuldu! Hı-hı... Bundan sonra Coke'min dediklerini yapacak olduk!

16.

Her sene halk arasında Ancıyan'a hayvan satanlar, hazırlıklarını baharın ilk günlerinde başlatırlardı.

– Oy kara Kırgız! Buraya getirilen kızıl kulak iğne, ip ve sabun karşılığında fiyat biçilerek verilen koyun ve kuzular, Ancıyan pazarında en az at ve inek kadar büyük bir hayvan yarı fiyatına satılıyormuş. Kendi hayvanlarımızı, kendimiz Ancıyan pazarına götürüp satalım mı, kadın ve çocuklarımızı ipeğe boğalım mı?

– İpeği bir kenara bırak da: basma, pamuklu yünlü, hatta işler iyi giderse ipek kumaşın en pahalısından alabilirsek Coke?

– O şehirlilerin yaptıklarını, biz köylüler de yapabiliriz, yaparız. Bunu bir kenara bırakıp, satılacak besili hayvanlarımızı götürün!

Bunları söyleyen Cooşbay kendi, ağabey ve kardeşinin elli kadar büyük hayvanını alarak, Ancıyan'a hayvan götüren insanlara katıldı.

Cooşbay'ın dediği gibi bütün yaz otlayan besili, büyük kuyruklu iki dişliler, koyunlar ve yeleli atlar, kaymak gibi besili hayvanlardı. Bu besililer pazara gidene kadar aynı kalırsa, koyun, kısrak fiyatında, kısrak ise tay fiyatında satılırsa... Diyen hayvan sever insanlar "Artık bu hayvanlar elimden çıkacak" diye iç geçirerek, içleri acır. Acırsa acısın ne olmuş. İnsan, hayvanı kendi ihtiyaçlarını karşılamak için beslemiş. Gözüne güzel

görünen hayvanı elinden çıkarmak istemiyor olsa bile kendisi ve çoluk-çocuğuna kıyafet almak için satar. O parayı bu temiz hayvanları satarken pazarlık etmeden bulamazsan, sana hiç kimse vermez. Daima el yapımı kilim desenli kumaş ve deri kıyafetler giyinmeye devam edersen başkalarının gerisinde kalırsın ve bütün hayatın öyle kötü geçer. Hiç olmazsa kendin yün ceket, eşin ipek kumaşlı elbise, çocukların ise kumaş gömlekleri ile ortalıkta dolaşsalar, onları görünce moralin düzelir, sevinirsin. İtibarın artar diğerlerinden geride kalmazsın. Şehirden gelen kızıl kulak adam artık kötü kokan sabununu, kirlenmiş eşarbnı, eğri iğnesini ve yamuk aynasını eline tutuşturarak, yerine koyun ve kuzunu alamaz.

“Oo, Kırgız’ım, eski kahraman Manas’ın torunlarıyız” diye havalanmayı bırak. O eski kahramanlığın günümüzde pek önemi kalmadı. O yüzden helal olan hayvanını, oradaki büyük pazara kendin götür! Kendin pazarlık yapıp, faydasını da kendin gör!

– Bravo, ne konuşsa da gözü açık insandır Coke’m, bizim için uğraşiyor, dedi dudağı çatlak sarışın adam.

– Beni bu yola, o Coke’n ikna etti: “Haydi gel Ancıyan pazarına hayvan götürüp satalım” dedi. Baksanıza! O büyük kuyruklu boz koyunu Ancıyan’da değil, büyük Tokmok pazarında satacak kadar büyük mü, hayvanım diye pişman oldu.

– Ya Torsuk, boz koyunun kendi canından daha da değerliyse, geri dön!

– Cooşbay, büyük hoca gibi konuşmaya başladı:

– Helal hayvanlarımızı alıp, İmam-ı Azam yolunda gidiyoruz. Pazarda ticaretimiz iyi gitmez, böyle konuşursan...

Cooşbay’ın dediklerini düşünen insanlar bir anlık sustular sonra herkes dindar hoca gibi konuşan Cooşbay’ın duruşuna gülerek:

– Allah Allah, şuna bak ya... Ben de büyük hoca bizim aramıza ne zaman katıldı diye düşünüyordum. Hı-hı... Dedi.

Kahkaha atan geniş yüzlü, çatlak dudaklı sarışın:

– E Coke, Ancıyan’ın büyük pazarında, nice kurnaz tüccarlar var, diyorlar. O kurnazlar bizi, göçebe insanlar diye kandırmazın? O zaman da aynı şimdiki gibi büyük hoca olunuz diyerek hi hi diye güldüştüler.

Cooşbay gülümseyerek:

– Büyük bir hoca gibi olabilirim, olayım.

– Sıradan bir hoca olmayıp, bizi kandıracak tüccarları, siz kandırınız.

Cooşbay atının başını çekerek:

– Ne hikmetse helal hayvanı alıp İmam-ı Azam'ın yolunda giderken, sizin bana dolandırıcı ol demeniz hiç hoşuma gitmedi.

– Çatlak dudaklı sarışın: Yanıldım, Coke. O lafımı geri aldım, affedersin! Ağzı açık gülümseyerek, affedersin dedi!

Yeleli doruya binen, koca yiğit karakterli köse adam, Cooşbay'dan rica ediyormuş gibi:

– Ancıyan'ın büyük pazarında cepleri gözleyen yankesiciler var. O, bizi gözüne kestirir de sen yanımızda olmazsan ne yaparız? Dedi.

Atın çift dizginlerini çekip hocayı taklit ederek duran Cooşbay, eyerdeki oturuş şeklini ve duruşunu değiştirip, hemen birisiyle kavga edecekmiş gibi bağırarak öne çıktı:

– Kahraman Çubak gibi o yankesicinin sırtına vuracak kadar gücümüz de mi yok?! Cooşbay kolunu sırtına vuracakmış gibi kaldırdı.

Ona razı olan kişiler gülererek konuştular: Kahramanın ta kendisi oldu, Coke'm!

Hayvanlar zayıflamasın diye yavaş yavaş geliyorlardı. Hızlı gidersen otuz gün, yavaş gelersen otuz beş gün süren Ancıyan yolu gittikçe kısalıyordu.

Dağlardan geçtiler, dağ yarısı kadar tepelerden geçtiler. Köyden çıkalı tam bir ay olunca Ancıyan'a ulaştılar. Göçebelere Ancıyan, Kokon, Semerkant, Oş ve Özgen'in şöhreti büyüktür. O şehirlere bir defasına gidip gelen insan, duyduklarını ve gördüklerini yıllarca masal gibi anlatarak, göçebe insanları hayret ve merak içinde bırakır. Tabii ki, bu insanlar akıllı, konuşkan ve ticaretin dilinden anlayan, o şehirdeki tüccarlar ile tanışanlardır. Ama Ancıyan'a ilk defa gelen müminler, hayvanını kendisi satamayıp, tellalların eline bırakıyor, onlar fiyatı kendileri belirliyordu:

– Bu anası, bu çocuğudur. Bütün bereketi bulunuz! Anası som⁵⁰, çocuğu sikkedir. Tellalın asıl meselesi hayvan sahibinin zarara uğramamasını sağlamaktır. Kimseye göstermeden, alıcının işaret, orta, yüzük ve serçe parmağını bükmesiyle “Besili koyunun fiyatı üç som elli sikke” demesi. “Bütün bereket hesapta”: Üç som yirmi beş sikkeye fiyat biçerek, kendisine otuz sikkeyi alır. İki som doksan beş sikke karşılığında tellallık yapan adam, koyun satan göçebeye, kendi memleketinde ticaret işini çok iyi yapan biriymiş gibi konuşuyordu. Az önceki gizli yapılan ticaretin sırmı hala çözememiş durumdayken

---

⁵⁰ Som: Kırgızistan'ın para birimi.

Anciyan'a ilk defa giden köylüye ey, büyük pazarda, evindeki gibi beceriksiz olursan, kaybolursun" diye akıl öğretiyordu.

O sırrı, büyük pazara ilk defa hayvan götürən Cooşbay'lar da çözemedi.

Dağ arası oldukça serin olurdu. Köpüklü hızlı akan derya, eline yüzüne esen hafif bir rüzgâr, o anki sıcaklığı pek hissettirmeyor, Anciyan sıcağı, dağ insanını ter içinde bırakıyordu. Hatta estiği hafif rüzgârı bile sıcak olduğundan insan, sudan çıkmış balık gibi ağzını açıp nefessiz kalıyor sonra susamış karga gibi nefessiz kalıp, gözleri bulanıklaşıyodur

– Her birinin fiyatı, bir altın toynak kadar olsa... Buraya niye hayvan getirdim, Allah'ım...

Anciyan pazarında hayvanlarımız satılana kadar sıcakta yanacağız galiba...

– Allah'ım, Anciyan sıcağının böyle olduğunu bilseydim, köy içinde ticaretimi rahat rahat yaparak kalırdım.

– Ona hepimizin akli yetiyordu. Köy içinde ucuz koyunun parasına beş-on defa pamuklu kumaş alırsın. Üstü kalırsa kalır, kalmazsa, ne yapacağını da bilemeyip ortada kalırsın. Allah'ım, Kırgız ata binsin, ak içsin, dağ ve tepede hayvanlarını besleyerek hayatını sürdürsün demiş.

– O hayat benim için çok güzel. Sıcakta yorulmadan, para derdini düşünmeden hafif rüzgârlı tepede yavaş yavaş at üstünde uyuklayıp... Sonra...

– Hı-hı... O hayatın güzelliğini bu sıcağa alışan halk bilmez. Bunları konuşarak ilerlerken, sıcakta çok zorlanan dağlılar, pazara hayvanları götürmenin zorluğunu anlayınca; kazanacakları paradan vazgeçip, çabucak eve geri gitmek istediklerinde, Anciyan'ın büyük pazarına ulaştılar.

Dün geceyi şehre yakın yerde geçiren Cooşbay'lar da böyle bir halde sabah erkenden Anciyan pazarına hayvanlarını getirdiler. Binlerce koyunun ve yüzlerce atın satıldığı pazar, daha önce Cooşbay'ların gördüğü hiç bir pazara benzemiyordu. Mesele, eskiden Kökötöy hanın mevlidi yapıldığında, Karkıra pazarına hayvanlar dolar, farklı dillerde konuşan farklı ulusun insanları kaynaşır. Bir tarafta mantı pişirilen kaskanlardan⁵¹ buharlar çıkıyor, büyük semaverler kaynatılıp, yağlı yağlı etler pişiriliyor ve tulum tulum kımız hazırlanarak sanki büyük bir düğün oluyormuş gibi gözüküyordu. O düğündekilerin çoğu sıraya girerek at yürüten Kırgız ve Kazaklardan oluşuyordu. Pazarın

---

⁵¹ Kaska: Mantı pişirme tenceresi.

en kalabalık yerinde, gramofon birden bire şarkı söyleyip, sesler çıkarınca, gerçek bir insanın konuştuğunu gören köylüler ürperdiler. Atlı ve yaya olan insanların hepsi çıkan seslere şaşırıp, her şeyini unutarak, aşçının çay parasını ödeyecekken yeleğinin cebini kabartan parasını yankesicilere kaptırdığı fark eden, Kırgız: “Eyvah, elli koyunun parasıydı” dese, Kazak: “Aman Allah’ım. Koynumdaki para yüz koyunun parası idi” diyerek avını ağzından kaybetmiş bir kurt gibi üzülüp: “Allah bir daha Karkıra’nın yüzünü göstermesin” diye sızlanarak döndüler.

O zamandan beri göçebeler, şimdiki Ancıyan pazarını, kıyamet yeri gibi görürlerdi. Yıllar geçtikçe şimdi yeni yeni pazar tadını alıp, yavaş yavaş ticaret işine alışıyorlardı: “Helal hayvanlarımızı değerine göre satalım” diyenler şehirlilere dik dik bakıyorlardı. Hatta gerçek değeri iki som olan hayvanı dört som, beş somluk hayvanı yedi som diye laf atarak tüccarları kızdırırlardı. Ticarete bu fark böyle olduğundan dolayı o tellallar berekete ulaşırdı.

Diğerlerine göre Cooşbay bu gizli ticaretin inceliklerini Karakol pazarında biraz da olsa anlamıştı. Yol boyunca arkadaşlarının “Sen olmazsan biz ne yapacağız?” demesinin nedeni de oydu.

Ancıyan pazarı hayvanlarla dolup, bir taraftan da sıcak, beyin yakınca gerçekten bunalmaya başlayan arkadaşları, Cooşbay’a yalvararak:

– Gözünü seveyim Coke, hayvanlarımızı satıp bedavadan dağıtsan da kendi iradendir yeter ki bizi bu kalabalık ve sıcaktan hemen kurtar?

Birileri zorla tutuyormuş gibi davranan hemşerilerine Cooşbay, Cooşbay gibi konuştu:

– Kararı gerçekten bana bıraktıysanız benim söylediklerimi sesinizi çıkarmadan dinleyeceksiniz!

– Dinleyeceğiz, dinleyeceğiz Coke!

– Oldu! Allah bir, verilen söz iki... Şimdi alıcılar bizim hayvanlarımıza gelecekler. O anda ben senin koyunlarının fiyatını söyleyince, sen orada kaplan gibi yat. Senin koyunlarına fiyat verdiğimde, kendi koyunlarının başına gelen çok zayıf teke gibi siskalaş, senin koyunlarına fiyat biçtiğimde de kara koç gibi ciddi bir tavır takın...

Daima Cooşbay’a adı ile seslenen büyük köse bu defa:

– Coke? Dedi çekinerek: Siz koyunlarımı sattığımız zaman ben, koç gibi ciddi bir tavır takınırken peki, buraya getirdiğim kahverengi kısrağımı satarken nasıl olayım? Diye sordu.

- Benimle alay ediyormuş gibi: dudaklarını oynatıp, ağzından tükürük çıkararak. “Kutsal kambar⁵² cinsinden” diyeceğim. Sen ses etmeden kafanı salla! Anladın mı?
- Anladım Coke ama öyle yaparsam kısrağın sahibi deliymiş demezler mi?
- Hiç kutsal kambarın sahibi deli olur mu? Sen dediklerimi yap!
- Tamam Coke, yapacağım...

Hayvan ve insanlarla dolu pazara göz gezdiren Cooşbay, ak kalpağını şakağına kadar indirdi. Bir kişiyle bilek güreşi yaparsam sızlatırım. İkisinin aklını alırım. Üçüncüsü ile berabere kalırım. Üç kişiyle güreşen birine halk saygı gösterir, destek verir. Oo yaşlı Allah’ım, beni gerçekten Cooşbay olarak yarattıysan, bugün şu Ancıyan’ın kan pazarında, Isık Göl’ün gerçek alabugası⁵³ gibi oynat”.

İçinden Allah’a dua eden Cooşbay, orta tepede at oynatarak gelip aniden bağırarak duruverdi:

- Hey baybaçalar⁵⁴ Hey yolu açık tüccarlar! Hey kutsal hacıağalar! Hey, ak sarıklı hocalar! Hey buranın bütün iyi niyetli Müslümanları! Hepinize diyeceklerim var. Isık Göl’ün koyunları geldi! Besili koyunları dana gibi kocaman kuyruğu çanak gibi semizliği kaymak gibidir. Eti tatlı, yağı ilaç gibidir. Bunun sebebi; bizim yaylalarda yeryüzündeki bütün kardelenlerin yetişmesidir. İçtikleri su tertemizdir.

Otlakları geniştir. Sıcakta kuzumun yağını yiyen adam, gül bahçesinin gölgesinde oturuyormuş gibi serinler. Bir tane alacak olan gelmesin. Beş tane, on tane alacak olan gelsin!

Cooşbay’ın bu övgüleri pazardaki insanların dikkatini çekti. Her zaman hayvanının yanında burnu havada bir şekilde duran göçebenin mırıldanmasına fırsat vermeden hemen ortaya giren tellal da Cooşbay’a bir şey demeye cesaret edemedi. Çenesini sallayan şişman kara adam elini uzatarak:

- Kuzunuzun fiyatını söyleyiniz?
- Cooşbay, uzun kıyafetinin öteki koluna elini soktu. Gizlice yumruğunu sıktı. Diğer: bu ne demek? Diye anlayamayıp öylece yüzüne baktı. Cooşbay’ın çenesi bir anda şişiverdi. Diğer adam korkarak elini çekti. İçinden konuştu:

⁵² Kambar: Özel bir sığaya sahip dayanıklı, sağlam at.

⁵³ Alabuga: Benekli, ön kanatları kırmızımsı olan, tatlı suda yaşayan balık.

⁵⁴ Baybaça: Zengin oğlu, delikanlı.

– Tövbe Allah'ım. Bu adam hastaymış ki...

Tekrardan çenesinin şişi inen Cooşbay, herkes duyacak şekilde konuştu:

– Kutsal Isık-Göl'ün Cooşbay'ı gizli gizli pazarlık yapmaz. Açık açık konuşur! Diye gözlerini tersine çevirip bakınca, etraftan gülme sesleri geldi. Sesler duyuldu:

– Açık konuşuyorsanız kuzularınız fiyatı ne kadar, bakalım?

Cooşbay kaymış gözlerini düzeltip, insanlar ile gülümseyerek konuştu:

– İri olan koyun dört som, normal koyunum üç som elli sikke. İki dişlim üç som! Tellalya verilen yirmi beş sikke sizlerin kesenizde, aynı şekilde yirmi beş sikke benim kesemde kalacak ağalar. Koyunumu satmayacağım!

Güldüler. Sesler çıktı:

– Doğrusu odur!

– Ee, bu hayvan sahibi bir babayiğitmiş!

– Hani koyunlarınıza bakalım.

– Bakın bakın! Bir tane alırsanız, onun fiyatı yirmi beş sikkeden fazla. Çok alana dediğim gibi dörder som! Dedi Cooşbay.

– E hayvanlarınıza bakalım...

Cooşbay'ın emrettiği gibi arkadaşlarından biri ciddileşti, biri çelimsizleşti, biri büzüldü, biri de kabardı. Cooşbay kendisi sırayla uzun kollu alıcıların pazarlık yapanlarını, kolundan çekip, bağırarak hayvanları övmeye devam ediyordu:

– Ağabeyciğim, fiyatı çoktan belirlendi. Alacaksanız alınız. Almayacaksanız almayın. Isık Göl otlaklarında büyüyen temiz hayvanımın fiyatını düşürmeyeceğim. Bizim yayladaki ot, kardelen, ilaç gibi çayır otu anca cennette var. Yeryüzünde böyle bir yayla bir tek Isık Gölümde.

Alacaksanız parayı nakit veriniz. Almayacaksanız hayvanımı rahatsız etmeyin.

Bir de sağlıklı, çenesi kabarık, gözleri kızarıp yuvasından çıkan, çok zekice konuşan, uzaklardaki atların kaynağının isimlerini sayarak: yer ve suyunda, dağ taşında biten çiçek ve otlarının ilaç olduğunu inandırdıkça biri Cooşbay'ın görünüşünden, biri konuştuklarından, biri onun çok övdüğü dağ taşta yetişen ilaç gibi bitkilerinden hoşnut oldu. Her neyse bu hayvancılıkta becerikli Kırgız'ımın hayvanını alayım, nasıl olsa sonuçta her türlü koyun alacaktım diyenler Cooşbay ile pek pazarlık yapmadılar. Cooşbay'ın dediği gibi koyunları insanlar beşer, onar tane aldılar.

Öğlen olmadan koyunlar tükendi.

Şimdi ise Cooşbaylar bir iki tane getirdikleri atlarını satmak için at pazarına doğru yöneldiler. Koyun pazarındakiler için ise her şey yolundaydı:

– Aynen! “Bu adam hayvan satımında çok usta bir adammış!” diye biri överken, biri sadece Cooşbayların gittiği tarafa bakar, bir diğeri ise bu kurnaz insanın sözlerine kanarak yanlış yapmadım umarım diye derin bir düşüncedeye dalar.

Söz sözdür, emir emirdir. Sözü tutmayan adamın kendisi de huyu da bozuktur, tutumsuzdur. Emri yerine getirmeyen adamın kendisi de yaramaz. Sen at pazarında az önce dediğim gibi dudaklarını oynatıp, ağzından tükürüklerini çıkar. Biriniz ağzınızı açarak deli kılığına girin. Diğeriniz ise Akbabanın aceleyle saldıracakmış gibi bir bakın. Gerisini ben halledeceğim.

Hepinizin satılacak toplam on beş atı var. Gerçekten de yol boyunca zorlanmadan otlarak gelen hayvanlar zayıflamak orada kalsın tam tersi semirdiler. Sırtına sinek konsa sağrısı titreyen, kulakları dikleşen kısır ve kısrağı olan göçebeler “Hayvanlarım birazdan siz de satılırsınız” diyerek hayvanlarının gözlerine acıyarak baktı.

– Yapmayın, hayvanlarınızı satacaksanız, iç geçirmeden satın. “Helal parasını vererek alan insan da faydasını görsün” deyin. Helal hayvanlarınız için sizler de alının teriyle kazanılmış gümüş akçe alacaksınız. Ey hayırsızlar, gümüş akçe kesenize girince cimrileşmeyin. Aygır mantı, kuru üzüm katılmış domatesli bulgur pilavı ile her gün biriniz beni doyuracaksınız. Benim bu tellallığımı boşuna mı sandınız. Hı-hı... Diye konuşur, Cooşbay.

At pazarına ulaşana kadar Cooşbay arkadaşlarına şunları anlattı. Gelir gelmez atların pazarlığını yapmaya başladı. Hayvanım, kambarata kanadım, kaçarken kurtarır, yakalamaya çalışırsa yetişir diye atı kendisine can yoldaşı yapan bir Kırgız çocuğunun avcunu doldurmayacak kadar az sikke için koyun ve keçiyi satmak kadar atı satmak kolay değildir. Bunun yanı sıra atın diğer bütün hayvanlara benzemediği de doğru mu? Yabancı yerde insandan daha fazla kendi yurdunu özlediği de söylenir. Ancıyan’ın büyük pazarı bunlara soğuk geldi galiba beyim. Birbirlerinden ayrı kalmak istemiyorlar. Ayrılanı gören yalvararak bakıp, kişnemeye başlıyor. Birbirine sımsıkı yanaşıyor, koklaşıyor. Sakinleşince kaşınmaya başlıyorlar, kaşınmayanların ise boyunlarını bükerek sakinleştiriyorlar. Fakat bu otlaktaki sakın hallerine benzemiyor: “Artık birbirimizden ayrı kalacağız. Eskiden yaptığımız gibi yaylanın geniş düzlüklerinde koşamayacağız” der gibi üzüyorlar.

Göçebe olan sahipleri ise kendi kısrağın ve atlarına acıyarak:

– Ya rabbim, at insandan daha mı akıllı? Boylu poslu kısrağın ile doru atın boyunlarına astıklarına baksanıza.

– Ben de şaşkınlık içindeyim. Pazara geldiğimizden beri biraz hırçın hayvan...

– Oradaki boz kısrağın ise, yanına yabancı insanı yakınlaştırmıyor...

– Çekingen Kırgızlar, dedi Cooşbay kendi hayvanlarına kıyamayan arkadaşlarına. Sizler, buraya hayvanlarınızı satmaya mı yoksa ağlamaya, sızlanmaya mı geldiniz?! Hayvanlarınız gözünüzde o kadar çok değerliyse, tekrar evinize götürün. Ben kısrağımı satacağım ve Ancıyan'ın ala ipek kumaşından sarık sarınıp, heybeme doldurup, aygır mantısına doyup, kavun keserek hepsini yiyip, kış olmadan doğurmayana ikiz oğul doğurtan hoca olarak döneceğim!

Arkadaşlarına bunları dedikten sonra, Cooşbay alını beyaz kırmızı kısrağın övmeye başladı:

– O, atı alacak Müslüman! Buraya buraya gelin! Bildiğiniz yorulmaz ve belli başlı, her sene yürük at doğuran, kahraman Manas'ın boz kısrağın nesli, işte dizgini elimde tuttuğum Kulakaşka!

– Aygırı yabani, anası rüzgârdan gebe kalan kayberen⁵⁵ hayvan! O kayberen cinsinden olan bu yürük atı gören de alan da çok şanslı. Görenler asil hayvana param yetmedi diye üzülüyor. Alan ise, beklediği kaybereni bulamadığı için pişman oluyor, çünkü bu hayvanın fiyatı düşük olur da sahibi memnun olmazsa, bu asil hayvan rüzgâra dönüşüp tekrar kayberenlere katılıyor!

Cooşbay'ın, dedikleri at almayı hiç düşünmeyenlerin de ilgisini çekti.

– Evet, bu insan, eşeğe benzeyen atına Manas mı diyor? O Manas dediği insan değil mi?

– Ee, o Manas'ın atının nesli diyor.

Bu konuşulanları duyan Cooşbay, konuşmasını daha da büyüleyip devam etti:

– İpek kâkül, uzun yeveli, gümüş toynak çok güzel bir hayvan... Bu büyük pazarın arkadaşları o, Manas'ın atının nesli. İnanmayanlar, burun deliğine, kulağın ve toynağın ucuna, kuyruğuna, derisine ve dolunay gibi parlayan alnına baksın..!

“Ay, bu sefer Özbekler gibi konuştum galiba” diyerek kendinden memnun olan Cooşbay, kalpağın düzeltti. Çenesi bir anda yamulup, tekrar düzeldi:

---

⁵⁵ Kayberen: Domuz müstesna olmak üzere eti yenen bütün yabani hayvanların umumî adı.

Bir anlığına sessizleşen insanlardan fısıltılar duyuldu:

- Bu adam, kurnaz adammış!
- Ee, Allah korusun insanı!
- Manas kahramanın torunu değil miymiş?
- Ee, kendisi değil, atı Manas kahraman atının torunuymuş.

Bu konuşmaları duyan Cooşbay, kısırağına karşı övgülerini alıcılar daha iyi anlasın diye, sesini daha güzel bir şekilde düzelterek konuştu:

- Zirveleri ak bulutlu Tanrı dağı, o, ak bulutların susayınca süzülüp su içtikleri Isık-Göl. O kutsal Isık Göl'ün suyunu içen bu alını beyaz yabani atın fiyatı, geçen bahar ünlü Carmanke pazarında iki hörgüçlü beyaz deve fiyatına çıkmıştı, vermemiştim. Karakol'un pazarında eğri boyunlu kara buğranın fiyatına çıkmıştı, vermemiştim! Ancıyan'ın beyaz sarıklıları, hayvandan iyi anlar diye buraya getirdim. Alacaksınız fiyatı belli. Almayacaksınız hemen köyüme geri döneceğim!

Keçisakallı tellal elinden dizgini almaya çalıştı. Cooşbay onun geniş kıyafetinin koluna elini soktu. İkisi gizlice fiyat biçtiler. Keçisakallı, Cooşbay'ın orta parmağını sıktı, işaret parmağını büktü bu, fiyatı “Onbeş som” demektir. Cooşbay yumruğunu sıkıp, keçisakallı olan kişiye dik dik baktı. Bunun elli som mu, uzaklaş mı yoksa yüzüne vururum mu demek olduğunu anlamayan keçisakallı kişi kafasını sallayarak, elini geri çekti. Bu kafa sallamanın sırrı, sadece her zaman pazarda olan insanlara özgüydü. Atın, serserinin ilgisini çektiğini fark eden bir adam, Cooşbay'a açık açık söyledi:

- Siz hayvan sahibi, son derece iyi biriymişsiniz. Bu güzel atınıza yirmi dokuz som elli sikke veriyorum!

Cooşbay az önceki tellala kafasını salladı:

- Alacaksınız, kırk bir somdan bir sikke bile aşağı indirmem, ağabeyciğim. Bu hayvanım Kulakaşka tulparın⁵⁶ torunu!
- Peki, o zaman. Otuz som!
- Kırkbir som!
- Otuziki som!
- Ee, siz “Kırkbirden” başka bir şey söylemeyeceksiniz galiba...

---

⁵⁶ Tulpar: Kanatlı at.

– Gözleri kızarılarak, yuvasından çıkacakmış gibi bakan Cooşbay: Niye söylemiyormuşum. Şimdi de kırkbeş dedi!

Pazarlığı duyanlar güldüler.

– Yiğit adammış!

– Kırgızlar da böyle hayvan satıcısı da varmış demek ki.

Alıcı Cooşbay'ın elini sert sıkarak silkti:

– Aa..a... bereketin bol olsun, hayvan sahibi. Otuziki som ellibeş sikke!

Cooşbay alıcının elini bayağı salladı:

– Oo.. İyisin iyi. Peki, senin istediğin olsun. Kırk som kırkbeş sikke!

Etraftakiler kahkaha attılar.

Alıcı Cooşbay'ın elini bırakmadan tekrar konuştu:

– A-a... bereketin bol olsun... Otuzüç som kırkbir sikke!

– Hayır, bereketin bol olsun, dedi Cooşbay çenesini yamultarak: Kırkbir som kırkbir sikke!

Kısacası, Cooşbay ile alıcı arasındaki pazarlık uzun zamandan beri orada bulunanlar için ayrı bir eğlence oldu.

Biraz zaman geçince halk içinden kalın bir ses çıktı.

– Alın beyaz yabani at gerçekten tulpar ise gerçek değerini buldu. O otuzbeş som kırkbir sikkeye ver bence Cooşbay!

– Neee diye şaşırın Cooşbay kafasını salladı:

– Bu fiyatı Hızır'ın elindeki hâkim söyledi. Bereketiniz bol olsun. Baharda yeşil ot, sonbaharda mısır yemiyle beslerseniz, Kulakaşka atım size iki tane tay doğuracak...

Güldüler. Destek veren sesler duyuldu. Cooşbay parasını alıp, bir yıldan iki tay doğuran atını alıcıya verdi.

Ticaret yolunda açılan iş iyiye mi gidiyor?

Diğerlerinin atları da çabuk satıldı.

Yoldaki sıkıntılar, hayvanın gözündeki acıyan bakış, büyük pazardaki pazarlık sanki baştan geçen bir ömür gibi geride kaldı. Bu seyahatte Cooşbay'ı şaşırtan durum: bu kadar uzak yerde, eskiden hiç gitmemiş olduğu bir pazarda: ona “Cooşbay” diye adı ile seslenen adam kimdi acaba? Oldu. Gerçekten de o kimdi? Ya kendisi gibi göl tarafından Ancıyan pazarına hayvan getiren bir cimridir ya yurt dolaşarak yer görüp, insanlar tanıyan, gezen

akıllı bir halk severdir ya da birinden “Cooşbay” adını duyup, onu pazarda yapmış olduğu pazarlıktan dolayı tanıyan bir adamdır?

Her ne olursa olsun farklı milletin bulunduğu bu pazarda, daha önce hiçbir zaman görmediği bir yabancıнын adını söylemesi, ömrü boyunca halk dilinde adının unutulmayacağını hissetmesi adına Cooşbay’ı sevindirdi.

Cooşbay, bu sevincini, dünyaya gözünü yumana kadar kalbinde sakladı...

17.

– İlk kanun karışık olunca, onu kullanan amirler de şımarırmış diye Cooşbay, Erkebay askerle sohbet ederek yerini bildirdiğini anlatırdı. Büyüklerin artık lafının geçmediği zor bir zamanda zengin zenginliğini, yönetici yöneticiliğini gösterir... Köpek havlatıp, köyün içinde dolaşan yalancı Sovyet çalışanlarının bir gün sonu gelir umarım.

Kısacası, yıllar geçtikçe ak padişahın çıkardığı yasaların nasıl değiştiği belli olmamaya başladı. Öteki ilçeler dâhil bu köy ve köylerdeki güçlerin hepsi otoriter ve başkalarının sırtından geçinenlerdi. Dürüst bir hâkimi, kurnaz bir düzenbaz yolundan çıkarır. Onun ak-karasını araştırıp, adı kirlenmiş dürüstü aklamak ve onu suçsuz yere karalayan düzenbazın, gerçek yüzünü göstermek yerine tam tersi ona destek çıkarlardı.

Böyle düzenbazların biri de oradaki Boluş’un askeri idi. Bu zamanlarda Bayserke çoktan Boluş’un askerliğinden düşmüştü. Zenginlik ve makam elinin kiri gibiymiş. “Yere düşer bir iyilik, halka gelir bir iyilik” diye söylenmiş eski bir deyimde inanmayarak karşı gelmeye benim gücüm yetmez. Varlığın sonu yokluk, büyüklüğün dibi hor görünmek, bu dünyanın en eski kanunu galiba budur, hayır “Galiba” diyerek şüphe duymaya da benim gücüm yok. Mektup yazmaya ilgisi olmayan, yaşlı, başı kara, ayakları ayrı Cooşbay olsam da... Eskiden beri atalarımın bana ulaşsın diye ulemadan ulemaya verilen şeceresinde: Yeryüzü meydana geldiğinden beri insanoğlunun, insanoğlu olarak tarih boyunca hüküm sürdüğü halkın, kahramanın, hayvanın, yiğidin ve kısacası herkesin başından geçenleri, bir sonraki nesil, kendisine örnek olarak alıp, ders çıkarırken, bir tadı tuzu eksilmeyen kanı olmuştur. Hatta âlemi avucunda tutan Büyük İskender de bu dünyayı titretip, genç yaşında vefat etti. Büyük İskender’in erken ölmesi kendisi için iyi oldu. Eğer o fetihlerine devam etseydi, ateşte yanacaktı. Erken ölünce insanlar da ateşten kurtuldu. O kaderi gelecek nesiller yaşayacak demiş bir bilge.

O gerçek bir laf! Eninde sonunda olacaktı!

Benim kahraman babam Manas vefat edince, yalnız oğlu Semetey’i bahtsız anası Kanıkey kendi akrabalarına götürüp büyütmedi mi?

Günümüzde bizim kafamıza kamçıyla vurup, bağırانların yarım kendileri ne olacak acaba? Onu da zamanı gelince öğreniriz...

Yenilene mayasıyla, gezerek kımız içen insanlar, bunları konuştuktan sonra:

– Vay, çirkin dünya. Allah’ım atına bindirip, kürkünü giydirerek sonra kışın bozasını, yazın kımızını içiren Kırgız’ın, gevşeyerek sessiz bir şekilde otururken, burnuna konan sineğin kovalamaya da üşenir ya.

Kımız içenlerden biri gülerek, Cooşbay’dan ilginç bir şeyi duymak istedi:

– Kahraman, er üşengeç olur ya, Coke? Bizim Kırgız alp atamız olan Manas’ın nesli üşengeçse başka ne diyeceksiniz ki?

Cooşbay düşünmeden söyledi:

– Oy geveze. Ben az önce diyeceklerimi dedim ya. Sen kulağına pamuk mu tıkamıştın? Ya da benim dediklerimi içtiğin kımızla beraber mi yuttun? Ona kendin karar ver!

Başköşede oturan ince uzun sakallı, ak yüzlü şişman adam kahkaha atarak:

– Cunuşbay’ın vücuduna kımız ile birlikte içtiği laf, girer girmez onu zar zor hatırlayarak sindirecektir. Coke’min biraz önce bizi duysun diye anlattıkları nasihat bir kulağından girip öbüründen çıktıysa zavallıdır o zaman he-he... Dedi.

Kımız içtiği evdeki bu konuşulanları düşünen Cooşbay, yol boyunca üzgündü.

Dünya.

Bu dünyanın,

Gülümseyerek

Güneşi doğar her gün...

Gözü yaşlı, gönlü yok.

Kendi evinin başköşesinde,

Güneş görmeyenler çoğaldı...

A-a-a... sonu olmayan dünya...

“Eee akıllı biriyim diyorsun ya. Dünyanın sonsuz olduğunu yeni öğrendin” der gibi kulağını silkip, tıp tıp yürümeye devam etti. Issız yolda aynı tempoda yürüyen atı, eşeğe benzedi.

– E nankör, Cooşbay dizginlere vurdu. Altı yaşımdan beri at üstünde büyüdüm. Aygır bindim, at bindim. Seçerek bindim. Çabdarım⁵⁷ sen niye eşek gibi yürüyorsun? Ya sen

---

⁵⁷ Çabdar: Zayıf, dermansız, al at.

yoruldun ya da ben yaşlandım artık. Eşek gibi olma, hayvanım, eşek gibi olma... Öteki atın yürüyemiyor mu artık ya da sen kendin ara sıra etrafa bakıp ürktün mü? Garip! Sen benim kucağımdasın, böyle. Tanımıyorsan, benim adım Cooşbay, Cooşbay. Gücün yetiyorsa, şimdi sakinleştir beni. Gücün yetmiyorsa altı yaşında at binip, dokuz yaşında tepede yıllık atı besleyip, birçok dev gibi yıllık çobanları ile güreşmelerimi özleyerek geliyordum tam da. Sen çıktın karşıma. Coşkulu gücümü şu yaşanmış dönemimde bir sinayayım...

Cooşbay iki kolunu dirseklerinden yerel yönetim habercisini sıkıca kucaklamasıyla oraya buraya silkeledi.

– Hani, gücün ne kadar kahramanım... Dokuzbay'ı, sekizincisi gelene kadar döversin. Otuz oğlunu, yirmi dokuzuncusu gelene kadar azarlarsın. Serçeyi, şahinim diye kovalarsın. Kıdık'ı perişan edeceğim diye sinirlenirsin. Yetkililere yolu açarken Kırgız'ı "Git, şeytan" diye döversin. Ben dokuzda değilim, otuzda da değilim, kısa boylu da değilim, sığırcık kuşu da değilim. Biraz önce senin "Git, şeytan" dediğin Kırgız'ın Cooşbay adlı oğluyum! Sen gerçekten kahraman isen, hadi beni sakinleştir, şimdi...

Cooşbay yerel yönetim habercisini iyice sıktı demir-kıskaç çiy deriyi sıkıyormuş gibi sert bir şekilde kucaklayıp oraya buraya attı.

– Hadi beni sakinleştir, kahraman?!

Kucağındaki kızılçor da, endişelenen arkadaşı da Cooşbay'dan yalvara yakara özür dilediler:

– Bize artık sinirlenmeyin, Coke?

– Ben sinirlenmedim ki siz sataşmayı seviyormuşsunuz. Sadece sataşıyorum.

İki ciğeri daralıp nefes alamayan kızılçor zar zor konuştu:

– ...ahmakmışım ahmakmışım, kurban olayım Coke... Affedin itliğimi?

– Aferin, şimdi doğru konuştun. Tamamen aptal olmamışsın daha. Öyle yap. Ananın koinundan çıkıp, tabanının bastığı yeri kirletme. Güç veren halkına saygı göster! O zaman tekrar adam olacaksın, yerel yönetim habercisi...

Cooşbay kucağını boşalttı.

Kıskacın dişlerinden kurtulmuş deri gibi yerel yönetim habercisi düşecekken zar zor eliyle yere tutundu.

Mıktıbek'in gözlerine yaşlar dolarak yalvarmaya başladı:

–...kurban olayım kurban olayım...

18.

Hiç bitmeyen, çok yoğun olan yıl seyahati devam ediyordu. Dağlar ağardı, buzlar turkuaza dönüştü. Göl yüzeyinin buharlaştığı zamanlar da oldu. Sonra tekrardan yeryüzü yeşil örtüyle kaplandı. Onun yeşilliği o kadar güzeldi ki muhteşem manzarası ile göz kamaştırıyordu. İnsanlar ve hayvanlar hayatına devam ediyordu.

Kış yazla, yaz baharla değişti. Yılın her mevsimi kendi rızkı ile bütün canlıları besledi. Güzel kokulu esen yel otu, masmavi su ve parlayan güneş ışınlarından güç alan insan, ruhunu besleyecek, gönlünü okşayacak olan sözleri her daim duymak istedi.

Kulağa tatlı gelen nice güzel söz, eski efsaneleri, eskiden beri gelen ataların düzeni, yaşamı, istekleri, kahramanlığı, onuru, yaşam kaynağı, mücadelesi, boz evde ve gök tepede sohbet eden insanların ağzından kum gibi dökülmekteydi. Kendi memleketine giden yolcu, sohbet ederek yolu kısalttı. Tarlada dağ ve tepelerde yaşamını sürdüren çiftçi ve çoban güzel sözlerle işini daha zevkli hale getiriyordu.

Kısaca, bu halkı, halk olarak devam ettiren asıl şey; insanların ağzından dökülen güzel sözlerdi galiba.

– Kurban olduğum masalcıgım benim. Gönlümüzü doyurdun. Moralimizi yükselttin. Kulak zevkimiz doldu.

– Bravo, söz babasını duyduk bugün. At üstünde yolculuk ediyormuş gibi olduk. Semirdik!

İnsanlar, hatibin sözlerinden kendilerini besliyorlarmış gibi sevindiler. Mizahçının sözlerine ve yaptıklarına gülmeyenler de güldü. “Çok gülenin karnı ağrımaz, kemik kemirenin dişi ağrımaz” diye hatipten ve mizahçıdan bu atasözünü duyanlar, sözleri ezberleyip, duyduğunu olduğu gibi halka yaydılar.

Sadece kendi kabilesinde değil, halk arasında yayılan o sözler ve yaptıkları hareketler ile gülmeyeni güldüren Cooşbay, diğer kabilelerde de ünlü olmuş, hayatı boyunca saygı gören bilge mizah ustası, yaşlanınca hastalanıp yatağa düşmüştü.

İnce kemikli, güçsüz insan gibi sızlayıp da ailesine eziyet çektirmedi ve hatta can yoldaşı, eşine acı çektiğini bile belli etmedi. Tatlı bir uykuda uyuyormuş gibi yüzü bembeyaz, gözleri kaymıştı. Dün rengi biraz sarımtıraktı, bugün ise beyazımsı ve temiz. Konuştuklarına, yaptıklarına insanlar güldüğünde asılan yüzü, gülümsüyordu. Acaba güzel bir rüya mı görüyor yoksa kendi başından geçen komik olayları mı düşünüyor? Garip.

Eşi Erke ve yakınları yanındaydı. Hiç biri sesini çıkarmıyor, “Biz sana bakıyoruz, düşünme uyu sen” der gibi sessizce duruyorlardı...

Ara sıra eşi Erke, sessiz sessiz soruyor:

– Su ister misin?

Cooşbay gülümseyerek:

– İlginç... Yüzümün rengini değiştirip, insanları kandırırdım... Azrail korkmayacaktır...

Hayırsız...

– Hastanın durumunu sormayı farz olarak bilen insanlar, çoğu zaman sabah gelerek, Cooşbay’ın gönlünü hoş etmeye çalışıyorlardı.

– Coke rahat uyuyabildiniz mi? Haliniz nasıl?

– Nesini soruyorsunuz? Uyku işte ömür boyu uyusam da doymayacakmışım gibi... Hal haldir. Güreşçiler ile güreşip... Güreşemiyorum, hala...

– Sabrediniz, Coke...

– Hıhı... Evet, ben sabredeyim. Sen yemeğini yiyip, ibibik gibi kadınının koynunda yatmaya devam et.

Halini sormaya gelen insanlar, Cooşbay’ın evinden gülerek çıktılar.

– Allah, bu adamı, gülme ustası olarak yaratmış ya!

– Kıymetli Coke’ın ölürse, bizim kahkahalarımız da kalmayacak. İnsanların da fark ettiği gibi bu hastalık Cooşbay’ı halsiz düşürdü. O, iyileşmeyecek diye insanların umudu kesilmişti. Cooşbay çok ağır hastaymış diye Kıdık, Alaköz ve Kaba boylarına kadar ulaşan haber ile birlikte büyükleri hemen geldiler.

Keyifsiz oturan insanlardan biri şimdi kıymetlimiz bu dünya ile vedalaşmak üzere diye Cooşbay’ın beyaz yüzüne bakarak:

– Allah’ın emri buymuş, kıymetlim. Biz sana hakkımızı helal ediyoruz. Sen de bize hakkını helal et...

Çok zor nefes alan Cooşbay, bir anlığına toparlanıp:

– Ee bülbül seslim Dorukaşkan’ına binip gelmişsin. Patırtılar kafamı delmiş gibi oldu...

Ocağında koşturma. Burada kalır, bakarsın... Büyük mevlitte ödülünü alırsın...

– Nefes almakta zorlanan Cooşbay’ın gözleri büyüyüp, evdekilere acıklı baktı.

Bize kıyamadığı için acı çekiyor galiba. Acı çekmesin kıymetlimiz, diye düşünen insanların birkaçı haklarını helal ettiler:

– Hakkımız helal olsun, Coke...

– Hakkımızı helal ettik sana...

– Benim de size diyeceklerim var, dedi Cooşbay: Sizler burada, halkınız ile birlikte kalıyorsunuz. Ben oraya, daha önce hiç görmediğim yabancı bir yere tek başıma gidiyorum... Oranın cenneti ile cehennemi var diyorlar. Kim bilir? Güzel cennetin nur kızının elinden sevgi görürsem, orada kalırım. Hayır, o taraflar hiç güzel olmasa, sırat köprüsü tabanlarımı keser de kırk kulak kazanında yanacak olursam, orada kalmayacağım. Tekrardan aranıza katılacağım. Düz çukura bakmayan kıskanç halksınız. Olur da geri dönmezsem, kıskanarak hepimiz peşimden gelmeyin. Arada bir, dışı kalmamış ihtiyarlarınızı tek tek yollayın...

Cooşbay bir şey diyecekmiş gibi oldu. Konuşamadı...

Sıcak bir şekilde gülümseyen yüzü, kireç kesildi...

– ... Mizahçı hiç ölmezmiş, dedi içlerinden biri.

Keyifsiz duran insanlar, biraz gülümsediler sonra güldüler.

Cooşbay'ın ölmeden önceki dedikleri o gülme ile birlikte bize ulaştı.

... Küçük mevlidinde Dorukaşka'nın ödülü görünmedi. Yıl geçince büyük mevlidinde, Cooşbay'ın dediği gibi, ilk Dorukaşka bitişe geldi.

Cooşbay, ergenlik çağında anadan üryan halinde ateşe üfleyip, tandır ekmeği pişirip, genç yaşında saygıdeğer misafirlerin atlarını kesip, asıl yengesini öldü diyerek bey ağabeyini ağlatan yaramaz, komik biri değil, o büyüdükçe dünyaya, hayata, olmuşa ve kaderle ilgili fikir yürütüp, otoriter zalimleri söz hapsine alan biriydi. Kendi emeği ile gününü sürdüren dürüst adama destek olup, onun hakkını koruyan dürüst ve bilge bir mizahçıydı. Yılın nasıl geçeceğini bilen hesapçı, atı ayak seslerinden tanıyan cokey imiş.

Ağızdan ağıza konuşularak kendi adını da günümüze kadar ulaştırdı!

18 Kasım, 1981.yıl.

SONUÇ

Edebiyat ürünleri sözlü ve yazılı ürünleri içinde tezahür ettiği milletin asırlar boyu biriktirdiği kültürel değerleri yansıtmaktadır. Bu ürünler o toplumun yaşayışını, örf-adetlerini, gelenek göreneklerini, inanışlarını ve daha birçok şeyi muhafaza etmiş, günümüze kadar ulaşmalarını sağlamıştır.

Üzerinde çalıştığımız Kırgız edebiyatı eserlerinden *Külkü Cana Ömür* “Gülme ve Hayat” romanında yer alan *Cooşbay* uzun hikâyesinin tanıtımı yapılmakla beraber hikâyede yer alan Kırgız toplumunun kültürel değerlerine dair elde edilen bulgular sınıflandırılarak incelendi. Bunun yanında yazarın Türk dünyasına tanıtımı yapıldı. Aynı zamanda yazarın dil ve üslup özelliklerinin, hikâyeye mizah unsuruyla yörgularak aktarılmış olduğu tespit edildi.

Türk töresinde yemeğin yeri ve önemi büyüktür. İnsanlar acılarında ya da sevinçlerinde büyük yemekler düzenlemektedir. Bu durum Türk topluluklarının sahip olduğu misafirperverlik duygusunun da bir neticesidir.

Türk kültüründe birlik ve beraberliğin sağlanması için bireylerin zor günlerde birbirlerine yardımda bulunması toplumun daha sağlam temeller üzerine inşa edilmesini sağlar. Kırgızlarda da bu yardımlaşma geleneğinin tüm içtenlik ve samimiyetle devam ettiği eserde görülür.

Toplumun en küçük ögesi olan aile her toplumda olduğu gibi Kırgız toplumunda da önem verilen bir yapıdır. Babaya saygı duyulması onun sözünden çıkılmaması, baba sözünün dinlenmesi hem toplum tarafından onanan bir davranış olarak görülürken hem de gelecek kuşaklara gelenek ve göreneklerin onlar vasıtası ile aktarımını kolaylaştıran bir etmen olarak görülür. Aynı zamanda erkek çocuğuna verilen değer de Türk kültür yapısında eserde geçmişini geleceğe taşımada önemli bir faktör olarak tespit edilmiştir.

Türk toplumunda evliliğe bakış açısı olarak tek eşlilik tercih edilirken Kırgızlarda ise yedi atayı bilme geleneği onları daha sağlıklı bir nesil yaparken bununla birlikte geçmişlerine bağlılıklarını güçlendirmekte ve gelecek nesillere geleneklerden haberdar olma imkanını vermektedir.

Eski Türk inancını ve buna bağlı gelenekleri, uzun yıllar konargöçer yaşam tarzını devam ettirmiş olmaları sebebiyle koruyan Kırgızlar ölümle ilgili ağıt yakma geleneklerini

devam ettirmişlerdir. Kırgızların bu gelenekleri Göktürklerin ve Oğuzların gelenekleriyle büyük benzerlik gösterir. Anadolu topraklarında da bu geleneklerin izlerine sıkça rastlanır.

Ölünün ardından ağlama, feryat etme bütün Türk kavimlerinde ortak bir ögedir. Kırgızlarda da görülen bu gelenek günümüzde Anadolu'nun çeşitli yörelerinde devam etmektedir.

Türk kültüründe selam verme geleneği hem büyüklerin halini hatırlamak, gönüllerini hoş etmek için hem de aile bireylerinin yanında mallarının da sorulması amacıyla yapılmaktadır böylece bireylerin yardıma ihtiyacı olması durumunda yardım edilmesi daha kolay bir hal almakta bu durum ise dayanışma ruhunun canlı tutulmasını sağlamaktadır. Bu gelenek Kırgız toplumunda yaşatılırken günümüzde ise hala Anadolu topraklarında devam etmektedir.

Türk kültür yapısı içinde yer alan Kırgız Türkeri konargöçer bir hayat sürdürdükleri için geçim kaynaklarını hayvancılık yaparak sağlamaktadırlar. Genel olarak takasa dayalı bir ticaret algısı mevcuttur. Büyük pazarlara gidilerek yapılan bu alışverişlerde hayvanları daha uygun fiyata satarak kişisel ve genel ihtiyaçlarını karşılamaktadırlar.

Toplumu birbirine yakınlaştıran davranışlar içinde yer alan bir gelenek olarak hasta ziyareti, Kırgız toplumunda insanların birbiri ile daha yakın ilişki kurduklarını göstermiştir. Ziyaret sırasında helallik isteme hem hasta için hem de hasta yakını olan aile bireyleri için iç huzurun yaşanmasını sağlaması bakımından önemlidir.

Toplumun aksayan yönlerinin eleştirisinin yapıldığı mizah, esere Cooşbay tarafından hem güldürürken hem de düşündürerek yapılır.

Kırgız Türklerinin gelenek ve görenekleri mizah çerçevesinde ince ince elenerek bir nakış gibi işlenmiştir. Gelenekçi bir yazar olan Sıdıkbekov, mizah anlayışını gelenekler ile harmanlayarak hem Kırgızların geleneklerini hem de bu gelenekler vasıtası ile gelecek kuşaklara bir miras niteliği bir eser bırakmıştır.

KAYNAKÇA

- Alimov, U. (2013, Kasım). *II. Milletlerarası tarihî roman ve romanda tarih sempozyumu*. Efsaneye dönüşen bazı tarihî olayların “köçmөndör kağılışı” tarihî romanında yer alması. İstanbul.
- Altunbay, M. (2016). Temel bir değer olarak Dede Korkut’ta misafirperverlik ve izzeti ikram, *Akademik Bakış Dergisi*, 56. 359-371.
- Araz, N. Günay, U. (1985). *21. yüzyılın eşiğinde örf ve edetlerimiz (türk töresi)*. İstanbul: Türk Kültür Hizmet Vakfı.
- Aşlar, H. (2014). Tarihi roman kavramı ve kırgız tarihi romanı üzerine. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 24. 517-526.
- Atalay, Besim. (1940). *C.:2 Divanı lugati’t türk tercümesi*, Ankara: Alaeddin Kırıl Basımevi.
- Attokurov, S. (1997). *Kırgız etnografyası*. Bişkek.
- Aytmatov, C. Şahanov, M. (2000). Kuz başındaki avcının çığlığı. Ankara: Tolkun Yayınları.
- Bakırcı, N. (2018). Dede Korkut kitabı’nda ve halk hikâyelerinde evlilik. *Türk Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 15. 1-20.
- Baykara, T. (1997), *Türk kültürü araştırmaları*. İzmir: Akademi Kitabevi.
- Beşerli, H., Çapcıoğlu İ. (2015). *Türk kültürü el kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınevi.
- Beydilli, C. (2005). *Türk mitolojisi-ansiklopedik sözlük*. Ankara: Yurt KitapYayın.
- Bizdin kg. (2016). *Tügölbay Sıdıkbekov*. Erişim adresi: <http://bizdin.kg/%D0%BB%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%8C/%D1%82%D2%AF%D0%B3%D3%A9%D0%BB%D0%B1%D0%B0%D0%B9-%D1%81%D1%8B%D0%B4%D1%8B%D0%BA%D0%B1%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%B2/> Erişim tarihi, 30.07.2019.
- Candan, E. (2011). *Türklerin kültür kökenleri*. İstanbul: Sınır Ötesi Yayınları.
- Cusupov, K. (1991). *Kırgızdar*, Bişkek: Kırgızstan Basması.

- Çelik, A. (1995). *İslam'ın kabul veya reddettiği halk inançları hicaz bölgesi*. İstanbul: Beyan Yayınları.
- Çeltikçi, O. (2007). *Yaşar kalafat'ın eserlerinde türk dünyası kültür ve halk inançları*. İstanbul: Kültür Sanat Yayıncılık.
- Çeltikçi, O., Kayhan S. (2016). Türkiye ve Kırgızistan coğrafyasında halk inanç ve uygulamalarının karşılaştırılması. *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 2. 63-84.
- Çınar, A. A. (1996). *Türk dünyası halk kültürü üzerine araştırma ve incelemeler*. Muğla: Muğla Üniversitesi Matbaası.
- Dıykanbayeva, M. (2011). Kırgız türklerinde erkek çocuğun önemi ve edebi eserlere yansımaları. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 46. 181 – 194.
- Dıykanbayeva, M. (2018). *Kırgızlarda atalar kültürü*. Konya: Kömen Yayınları.
- Doğan, C. (2007). Kazak Türklerinde konukseverlik ve konuk ağırlama. *Sosyoloji Konferansları*, 36. 27 – 44.
- Eker, G. Ö. (2009). *İnsan, kültür, mizah (eğlence endüstrisinde tüketim nesnesi olarak mizah)*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Erdem, M. (2000). *Kırgız türkleri, sosyal antropoloji araştırmaları*. Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları.
- Erdem, M. (2005). *Kırgız türkleri dini ve sosyal hayat*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Ergin, M. (2005). *Dede Korkut kitabı*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Eröz, M. (1983). *Milli kültürümüz ve meseleleri*. İstanbul: Doğu Yayınları.
- Gökalp, Z. (1976). *Türk medeniyeti tarihi*. İstanbul: Kültür Bakanlığı 1. Seri:8.
- Güngör Ergen, N. (t.y.). *Türk atasözleri ve deyimlerinde aile ve akrabalık anlayışı*. Erişim adresi: <http://turkoloji.cu.edu.tr/YENI%20TURK%20DILI/14.php> Erişim tarihi: 30.07.2019

- Gürocağ, H. (2001). Şırnak'taki tatar aşiretinin halk inançları ve şırnak ilinin günümüz inanç coğrafyası. (Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Güvenç, B. (1993). *İnsan ve kültür*. Ankara: Remzi Kitabevi.
- İnan, A. (1986). *Tarihte ve bugün Şamanizm*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- İsmailova, G. (2005). *Kırgız mizahı ve mizah tipleri*. İzmir: Tıbyan Yayıncılık ve Matbaacılık.
- İşcanoğlu, İ. B. (2018). Kırgız aile ve sosyal - kültürel hayatında kadın. *Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi*, 1. 358-366.
- Kafesoğlu, İ. (1994). *Türk milli kültürü*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Kalafat, Y. (2006). *Balkanlardan Uluğ Türkistan'a Türk Halk İnançları 3-4*. Ankara: Elektronik Basım Yayın.
- Kaplan, M. (1996). *Türk edebiyatı üzerine araştırmalar 3 tip tahlilleri*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Karadavut, Z. (2006). Kırgızlarda Kuudulluk Ve Apendi (Nasreddin Hoca). *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15. 413-433.
- Karakurt, D. (2011). *Türk söylence sözlüğü: türk mitolojisi ansiklopedik sözlük* ISBN: 978-605-5618-03-2 Türkiye
- Karkınlı, R. (2017). Kasımalı Bayalınov'un "acar" adlı uzun hikâyesinde halk kültürü. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 6/2. 1028-1042.
- Kayhan, S. (2017). *Beşikten mezara türk dünyası gelenekleri*. İstanbul: Dört Mevsim Yayıncılık.
- Kayhan, S. (2018). *Kırgız türklerinde evlilik öncesi kız seçimi gelenekleri*. Erişim adresi: <https://www.altayli.net/kirgiz-turklerinde-evlilik-oncesi-kiz-secimi-gelenekleri.html> Erişim tarihi: 30.07.2019
- Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi, (t.y.). Erişim adresi: <http://sozduk.manas.edu.kg/index.php> Erişim tarihi: 30.07.2019
- Kırkpınar, L. (2011). *Türk kültür tarihi genel bir bakış*. İzmir: İleri Kültür Merkezi.

- Koca, S. (2002). *Eski türklerde sosyal ve ekonomik hayat*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Koçkunov, A. S. (t.y.). *Kırgız halkı ve geleneksel kültürleri*. Erişim adresi: <https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=357752&/K%C4%B1rg%C4%B1z-Halk%C4%B1-ve-Geleneksel-K%C3%BClt%C3%BCrleri-/-Prof.-Dr.-Aydarbek-S.-Ko%C3%A7kunov-> Erişim tarihi: 30.07.2019
- Korkmaz, R. (2014). *Aytmatov anlatılarında ötekileşme sorunu ve dönüş izlekleri*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Korkmaz, R. (2016). *Dede korkut okumaları*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Kulamshaeva, B. (2015). Aytmatov'un eserlerinde savaşın izleri. *International Journal of Social Science Number*, 35. 307-326.
- Meydan Larousse, (1971). 5.C., İstanbul, Meydan Gaz. Neş., XXII+960.
- Minazarov, A. (1978). *Cooşbaydın coraktarı (cooşbay'ın maceraları)*. K.M.D.A, E.YA, 1978, ün.v. Nu:424,
- Musayev, S. (1995). *Semetey, seytek*. Bişkek: Kırgızistan Basması.
- Naskali, E. G. (1996). Sovyet türk edebiyatı. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 1. 55-64.
- Ögel, B. (1988). *Dünden bugüne Türk kültürünün gelişme çağları*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Ögel, B. (2001). *Türk kültürünün gelişme çağları, cilt 1-2*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Ögel, B. (2010). *Türk mitolojisi, cilt 1*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Örnek, S. V. (1988). *100 soruda ilkelerde din büyü sanat efsane*. İstanbul: Gerçek Yayınları.
- Örnek, Sedat Veyis. (1973). *Budunbilim terimler sözlüğü*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Özgen, N. (2014). *Yirminci yüzyılın ilk yarısında (1900-1950) kırgız edebiyatı tarihi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Özgen, N. (t.y.). *Yirminci yüzyılın ilk yarısında kırgız edebiyatı tarihi (1900-1950)*.
Erişim adresi: <https://www.ulusaltezmerkezi.net/yirminci-yuzyilin-ilk-yarisinda-kirgiz-edebiyati-tarihi-1900-1950/377/>
- Özkuş, O. (2015). Türk kimliğini oluşturan ortak kültürel değerler, *Hak-İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 8. 167-185
- Polat, K. (2005). *Beşikten mezara kırgız türklerinde gelenek ve inanışlar*. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları.
- Polat, K. (2016). Kırgız türkleri'nin hayatında gelenek ve inanışların rolü. *Universal Journal of Theology*, 1. 20-30.
- Roux, J. P. (1999). *Altay türklerinde ölüm*. (A. Kazancıgil, Çev.). İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Roy, O. (2000). *Yeni orta asya ya da ulusların imal edilişi*. İstanbul: Metis Yayınları
- Sabiroğlu, B. (1987). *El kuuduldarı*. Frunze.
- Sağol, G. (2002). Destanlarda evlilik. *Türkoloji ve Türk Tarihi Araştırmaları Özel Sayısı III*, Vol.8:45. 264-288.
- Seydaliyev K. (1997). *Eldik pedagogikanın bulaktarı*. Oş.
- Sıdıkbekov, T. (1988). *Külkü cana ömür (gülme ve hayat)*. adabiyat, Frunze.
- Sinor, D. (2002). *Erken iç asya tarihi*. (R. Sezer, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, (2019). *Kırgız yazılı edebiyatı*, Erişim adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-78590/kirgiz-yazili-edebiyati.html> Erişim tarihi: 30.07.2019
- Toprak, A. (2019). Türk kültüründe misafirperverlik ve sofraya açmak/ sofraya çekmek (samsun örneği). *Mecmua Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 7. 74-81.
- Tsai, L. M. (2006). *Çin kaynaklarına göre doğu türkleri*. (E. Kayaoğlu ve D. Banoğlu, Çev.). İstanbul: Selenge Yayınları.
- Turan, A. (1992), *Türk destan ve hikâyelerinde üç sayısı, türk kültürü araştırmaları doğu ve güneydoğu anadolu 2*. Ankara: Milli Folklor Yayınları.

- Turan, E. D., Uygur, C. V. (2016). Kırgız türkçesiyle kutadgu bilig: kuttuu bilim. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, 24, 77-85.
- Turan, Ş. (2014). *Türk kültür tarihi türk kültüründen türkiye kültürüne ve evrenselliğe*. İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Turgunbayer, C. (2018, Mart). *I. Uluslararası Cengiz Aytmatov Kırgız Kültürü, Tarihi Ve Edebiyatı Sempozyumu*. Cengiz aytmatov'un dişi kurdun rüyaları romanındaki kurt figürlerinin simgesel arka planı. Antalya.
- Türkçe Sözlük, (1983). C:1. (A-K), Genişletilmiş. 7., Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Ulutaş, İ., Soldan, U. (t.y.). *Bağımsızlık sonrası kırgız roman ve hikâyesine genel bir bakış*. Erişim adresi: <https://aytmatov.org/tr/bagimsizlik-sonrasi-kirgiz-romani-ve-hikayesine-genel-bir-bakisdok-dr-ismail-ulutasogr-gor-ugu> Erişim tarihi: 30.07.2019
- Usupbekov, Ş. (1982). *Makalaktan, salt sandığın açabız*. Frunze.
- Ükübayeva, L. (2012, Mayıs). *Türk ve dünya edebiyatında etkileşimler*. Edebî etkileşimin kırgız edebiyatındaki evrimi. Zonguldak.
- Yamak, Y. (2012). Cengiz aytmatov'un romanlarında kurt motifi, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Kültür Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yeni Türk Ansiklopedisi, (1985) C.3. İstanbul: Ötüken Neşriyat Matbaacılık.
- Yurtbaşı, M. (2012). *Sınıflandırılmış atasözleri sözlüğü*. İstanbul: Excellence Publishing.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı: Duygu ÇAKIR

Doğum Yeri ve Tarihi: Diyarbakır 23/01/1993

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi: Ardahan Üniversitesi, İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü.

Yüksek Lisans Öğrenimi: Ardahan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı - Çağdaş Türk lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü.

Bildiği Yabancı Diller: İngilizce

Bilimsel Faaliyetleri:

Duygu ÇAKIR, “Elçin’in Seçme Öykülerinin Simgesel Çözümlemesi” **The Journal of Academic Social Science** Sayı: 60, 10.12.2017, s. 591-599. “Tügölbay Sıdıkbekov’un İygenbay Çoban Nasıl Uçak Satın Aldı?” Hikâyesinin İzleksel Açıdan İncelenmesi” **Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature** Sayı: 3 31.07.2019, s. 364-374.

İletişim: 05070873152

E-Posta Adresi: dyygy.ck@gmail.com

Tarih: